

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN, MARIUS KRISTENSEN
OG AXEL OLRİK

1916

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

HANS ELLEKILDE, Studier over Kierkegaards Ungdomsliv	1
ARTHUR CHRISTENSEN, Trebrødre- og Tobrødre-Stamsagn	45
NAT. BECKMAN, Några studier öfver Peder Laales ordspråkssamling	87
SVEND ÅKJÆR, Undersøgelser over Maalet i E Bindstouw	113
NIELS MØLLER, Om Nodetryk til danske Salmer før Hans Thomissøn	139
MARIUS KRISTENSEN, Til Dr. Folmer Dyrlands 90-Aars-Dag	150
MARIA DAHL, Af Johan Ernst Rietz' Dagbøger	161
H. LOGEMAN, Bøigens Oprindelse	168

KULTUR OG FOLKEMINDER

Til nordisk Folkemindeforsknings Historie (<i>Axel Olrik</i>)	100
Wodans eller Kristi Ridt [Th. Reidar Christiansen] (<i>F. Ohrt</i>)	189
Folkeeventyr [Ingeborg Simesen] (<i>Georg Christensen</i>)	194

FRA SPROG OG LITTERATUR

Udenskring (<i>Stener Grundtvig</i>)	112
En Blicher-Rettelse (<i>Hans Brix</i>)	112
Fra de sidste Aars Sproggranskning (<i>Marius Kristensen</i>)	152
„Arisk“ og „Gotisk“ (<i>Axel Olrik</i>)	157
Et gammelt Søkort [Johannes Knudsen] (<i>Joh. Brøndum-Nielsen</i>)	196
En Tekstrettelse til „Juleferierne“ (<i>P. Abell</i>)	198
Blicherstudier [Hans Brix] (<i>Henrik Ussing</i>)	199
Holbergs „Rouen“ (<i>Alfred Glahn</i>)	204
Meddelelse	204

STUDIER OVER KIERKEGAARDS UNGDOMSLIV

AF

HANS ELLEKILDE

„DEN STORE JORDRYSTELSE“.

ALLÉ de, der kender lidt til Kierkegaard, der har læst Bøger af ham eller læst om ham, de har ogsaa hørt Tale om den store Jordrystelse i hans Liv, har hørt Klangen af de bekendte Ord, hvormed han har beskrevet sit Ungdomslivs forfærdelige Midtpunktsbegivenhed:

„Da var det, at den store Jordrystelse indtraf, den frygtelige Omvæltning, der pludselig paanødte mig en ny ufeilbarlig Fortolkningslov af samtlige Phænomenener. Da anede jeg, at min Faders høie Alder ikke var en guddommelig Velsignelse men snarere en Forbandelse; at vor Families udmærkede Aands-Evner kun vare til for gjensidig at oprive hinanden; da følte jeg Dødens Stilhed tiltage om mig, naar jeg i min Fader saae en Ulykkelig, der skulde overleve os alle, et Gravkors paa alle sine egne Forhaabningers Grav. En Skyld maatte hvile paa hele Familien, en Guds Straf maatte være over den; den skulde forsvinde, udstryges af Guds vældige Haand, udslettes som et mislykket Forsøg, og kun stundom fandt jeg lidt Lise i den Tanke, at min Fader havde faaet den tunge Pligt at skulle ved Religionens Trøst berolige os, berette os alle, saa at dog en bedre Verden skulde staae aaben for os, om vi end tabte Alt i denne, om end den Straf skulde ramme os, som Jøderne altid ønskede over deres Fjender: at vort Minde skulde aldeles være *udslettet*, at man skulde ikke finde os.“ (Papirer II A 805).

Hørt Klangen af disse Ord, sagde jeg, — og det med Villie. Det forekommer mig nemlig, — men maaske er det forkert, — at man i de fleste Værker om Kierkegaards Liv blot nøjes med at citere disse Ord uden at give nogen dybere Fortolkning af, hvorledes de skal forstaas, uden at indlade sig paa en grundigere Undersøgelse af, hvilke værdifulde Oplysninger vi gennem dem faar

om Kierkegaards Ungdomsliv, om de tunge Tilværelsesproblemer han har maattet tumle med, om de forfærdelige Sjælekampe han har maattet gennemgaa. Man har i nogen Grad overset, tror jeg, en anden lige saa gribende Skildring af denne store Jordrystelse, et andet Hovedvidnesbyrd derom: Indskudsstykket *Salomos Drøm* i Dagbogen „Skyldig? — Ikke Skyldig?“; i al Fald har man ikke, som jeg vil prøve i det følgende, foretaget nogen Sammenligning mellem den ovennævnte „direkte Meddelelse“ om Jordrystelsen og den „indirekte Meddelelse“ om samme Begivenhed vi finder i „Salomos Drøm“, og set hvilke Resultater man derved kunde komme til.

Dagbogen „Skyldig? — Ikke Skyldig?“ udgør det tredje, det religiøse Stadium i hans Bog „Stadier paa Livets Vej“, og den er, som maaske intet andet Værk fra Kierkegaards Haand, — det skulde være „Enten-Eller“s første (og anden) Del — et personligt, ja man kunde uden at gaa Sandheden for nær, sige et indirekte biografisk Værk. I Dagbogens Morgenoptegnelser genoplever han sin ulykkelige Forlovelse med Frk. Regine Olsen, det yndige, livsglade Barn, der ikke kunde forstaa hans Tungsind; i Dagbogens Midnatsoptegnelser skildrer han sit Liv efter Bruddet med „hende“, hende, han havde maattet bryde med, skønt hun var „hans Øies Lyst og hans Hjertets Begjering“¹, og indvier os i de religiøse Brydninger og Sjælekampe, han havde gennemgaaet siden da. I de Indskudsstykker, der regelmæssig den femte i hver Maaned afbryder Morgenens og Midnattens Forlovelsesoptegnelser, har saa Kierkegaard givet os sit „vita ante acta“ : sit forbigangne Liv, sit Liv inden Forlovelsen, det „vita ante acta“, der var den dybe, hemmelige Grund til, at hans Forlovelse med hende blev saa ulykkelig. Han har mindst af alt skildret os dette „forbigangne Liv“ i sammenhængende, aarsagsbestemt Udvikling, han har blot udkastet mørke, underlig gribende Stemningsbilleder af de mest tragiske Begivenheder i hans Ungdomsliv, ordnet i en vis tidsmæssig Rækkefølge, begyndende med hans Barndomsstemning overfor Faderen „den stille Fortvivlelse“ („stakkels Barn Du gaaer i en stille Fortvivlelse“) og endende med hans Ydmyghed, hans „uendelige Resignation“ overfor hans Manddoms vældige Gud („Nebucadnezar“). Det tredje af disse Stemningsbilleder er saa det, der særlig skal være Genstand for denne Undersøgelse: *Salomos Drøm* (Samlede Værker VI S. 236—37).

¹ Papirer (udgivet af P. A. Heiberg og V. Kuhr) III A 229.

Indholdet af dette Indskudsstykke er følgende: Først en Skildring af Salomos Ungdom, hvorledes han i Profeten Nathans Hus lever lykkelig, ja næsten salig i sin Stolthed, sin Beundring over sin Fader, „den ene Udvalgte, den ene Udmærkede, et Folks Styrke, et Lands Stolthed, Guds Ven, Fremtidens Forjættelse, priset i Livet, høilovlig ved sin Ihukommelse“. Men Salomo besøger saa en Gang sin kongelige Fader. Han vaagner ved at høre Bevægelse, hvor Faderen sov. Han frygter, det er en Nidding, der vil myrde David. „Han lister sig nærmere — han seer David i Hjertets Sønderknuselse, han hører Fortvivlelsens Skrig fra den Angrendes Sjel.“ „Afmægtig søger han atter sit Leie, han slumrer ind, men han hviler ikke, han drømmer, han drømmer, at David er en Ugudeligg, forkastet af Gud, at den kongelige Majestæt er Guds Vrede over ham, at han maa bære Purpur til Straf, at han er fordømt til at herske, fordømt til at høre Folkets Velsignelse, medens Herrens Retfærdighed skjult og forborgent holder Dom over den Skyldige; og Drømmen aner, . . . at man maa være en Ugudelig for at blive Guds Udvalgte, . . . aner, at den Helliges Fortrolighed med Gud, den Renes Oprigtighed for Herren ikke var Forklaringen, men at lønlig Skyld var den Hemmelighed, der forklarede Alt.“ — „Og Salomo blev viis, men han blev ikke Helt; og han blev Tænker, men han blev ikke en Beder; og han blev Prædiker, men han blev ikke en Troende; og han blev vellystig, men ikke angrende; og han blev sønderknuset, men ikke opreist, thi Villiens Kraft havde forløftet sig paa hvad der var over Ynglingens Kræfter. Og han tumlede gennem Livet, omtumlet af Livet, stærk, overnaturlig stærk, det er qvindelig svag i Indbildningens dristige Bedaarelser og vidunderlige Opfindelser, sindrig i Tankens Forklaring. Men der var sat Splid i hans Væsen, og Salomo var som den Svækkede, der ikke kan bære sit eget Legeme.“ . . . Kun naar Østens Dronning kom, lokket af hans Viisdom, da var hans Sjel riig, og de vise Svar flød fra hans Læbe som den kostelige Myrrha, der flyder ned ad Træerne i Arabien.

Tilsyneladende handler dette Indskudsstykke om Salomo og David, i Virkeligheden handler det om ham selv og hans Fader, den gamle tungsindige Hosekræmmer.¹ Det er denne Fader, der er David, med en skjult, hemmelighedsfuld Brøde tyngende paa sin

¹ Og om hans Forlovede, det er nok hende han tænker paa med „Østens Dronning“ tilsidst.

Samvittighed; det er ham selv, der er Salomo, ham selv der har næret den mest overstrømmende Beundring for Faderen, ham selv hvem en Opdagelse af Faderens Brøde har grebet saa dybt, at han er blevet „Prædiker“ derover. Dette kan vi godtgøre med fuldstændig Sikkerhed. Vi kender nemlig alle de her givne Momenter: 1) Sønnens Beundring for Faderen, 2) Opdagelsen af Faderens Brøde, 3) Jordrystelsen α : den nye Forklaring af Faderens Lykke som Guds Straf, 4) Jordrystelsens Følger: Overudvikling af Intellectualismen, Villiens Svækkelse og Personlighedens Udmarvning, andre Steder fra i Kierkegaards Produktion og Dagbogsoptegnelser.

1) Hans Barndoms og Ungdoms Beundring for Faderen kender vi mange Steder fra, jeg vælger i denne Sammenhæng helst at henvise til den vidunderlige Skildring af Fader og Søn i hans Opsats, Johannes Climacus: „De omnibus dubitandum est“ (α : Man bør tvivle om alt; Papirer IV S. 104 flg.). Med fuld Bevidsthed har Kierkegaard her fortalt om en lykkelig Periode i sit Liv, sin pure Ynglingealder „hiin lykkelige Mulighedernes Periode“¹, før endnu den pludselige Opdagelse af Faderens Brøde har fremkaldt „den frygtelige Omvæltning, der pludselig paanødte ham en ny ufeilbarlig Fortolkningslov af samtlige Phænomenen“.

2) Opdagelsen af Faderens Brøde belyses især ved hans Afhandling om Ødipus og Antigone: „Det antike Tragiskes Reflex i det moderne Tragiske“ (i „Enten-Eller“, 1ste Del). Det antike Tragiske er, at Antigone lever i Uvidenhed om Faderen Ødipus Brøde: hans ubevidste Drab af sin Fader, hans Blodskamsforhold til sin Moder Jokaste, det Blodskamsforhold hvoraf hun selv er udsprunget. Det moderne Tragiske er, dels 1) at Antigone er vidende om Faderens Brøde, idet hun paa en eller anden Maade i sin tidlige Ungdom har faaet Kundskab derom, uden at Faderen ved deraf, dels 2) den skæbnesvangre Betydning denne Kundskab faar for et fremtidigt Kærlighedsforhold, idet Antigone af Kærlighed til Faderen ikke kan indvie den Elskede i de frygtelige Hemmeligheder i Faderens Liv, men paa den anden Side umulig kan tilhøre ham, uden at indvie ham deri. Med andre Ord: de samme Overvejelser vi kender saa godt fra Kierkegaards Forlovelseshistorie. Han kan ikke lade sig vie til hende, uden at aabenbare hende Faderens forfærdelige Hemmeligheder, men paa den anden Side kan

¹ Papirer II A 807. (Optegnelser om Jordrystelsen er II A 805 og 806, jf. S. 37 øv.).

han umulig, af Kærlighed til den afdøde Fader, betro hende, saa lidt som noget andet Menneske, Hemmeligheden.¹

3) Den store Jordrystelse. — Salomos Anen, at David maa bære Purpur til Straf, at den kongelige Majestæt, Folkets Velsignelse er Guds Vrede over ham, Guds Dom over den Skyldige, svarer helt til den unge Kierkegaards Opdagelse af, at hans Faders høje Alder, hans store Rigdom og hele Anseelse, ikke, som han tidligere ganske umiddelbart havde troet, var en guddommelig Velsignelse, men „snarere en Forbandelse“. „Lønlig Skyld var den Hemmelighed, der forklarede Alt“ svarer ganske til „en Skyld maatte hvile paa hele Familien, en Guds Straf maatte være over den“.

4) Jordrystelsens Følger. — „Sønderrevet som jeg var i mit Indre“, skriver Kierkegaard om sin Tilstand efter Jordrystelsen, „uden al Udsigt til at føre et jordisk lykkeligt Liv („at det maatte gaae mig vel og jeg leve længe i Landet“), uden alt Haab om en lykkelig og hyggelig Fremtid, — som det naturligt fremgaaer af og ligger i det huslige Familielivs historiske Continuerlighed, — hvad Under da, at jeg i fortvivlet Desperation greb ene og alene den intelligente Side i Mennesket, klamrede mig fast dertil, saa at Tanken om

¹ At Kierkegaard virkelig tænker paa sig selv med Antigone, maskerer sig selv i Antigone, fremgaar paa en pudsig Maade af en Optegnelse fra 20de November 1842, hvor han skriver: „Jeg kunde nok danne en Ende paa min Antigone [som han var bleven færdig med 30te Januar samme Aar], naar jeg lod hende være et Mandfolk. Han forlod da den Elskede, fordi han ikke kunde beholde hende i Forening med sin egen Smerte. For at gjøre det rigtigt, maatte han gjøre hele sin Elskov til et Bedrag mod hende; thi ellers fik hun Deel paa en aldeles uforsvarlig Maade i hans Lidelse. Denne Krænkelse opbragte Familiens Vrede; en Broder f. E. traadte frem som Hævner, jeg vilde da lade min Helt falde i en Duel“ (Papirer III A 207). Hvad Kierkegaard tænker paa her, fremgaar klart af en lidt tidligere Optegnelse (Papirer III A 185): „Lidenskab det er dog Hovedsagen, det er dog den egentlige Kraftmaaler for Menneskene. Derfor er vor Tid saa ussel, fordi den ingen Lidenskaber har. Dersom min gode Jonas Olsen [d: hans Forlovedes Broder], som han skrev i hiin mindeværdige Billet, virkelig kunde hade som Ingen før har hadet, saa vilde jeg prise mig lykkelig ved at være bleven Samtidig med ham, lykkelig ved at være Gjenstanden for dette Had, — det er dog en Kamp“. — Heldigvis opgav dog Kierkegaard den Tanke, at gøre sin Antigone til et Mandfolk, saa var der vist ikke bleven meget af Antigone-skikkelsens Poesi tilbage. — Det nære Forhold mellem Antigone og Salomos Drøm fremgaar af en Optegnelse fra 1843 (vistnok Juni): „Jeg maa endnu engang have fat paa min Antigone. Det vil da blive Opgaven psykologisk at udvikle og motivere Ahnelsen af Skyld. — Til den Ende har jeg tænkt paa Salomo og David, Salomos Ungdoms Forhold til David; . . .“ (Papirer IV A 114 jfr. her S. 14 Noten).

mine betydelige Aandsevner var min eneste Trøst, Ideen min eneste Glæde, Mennesker mig ligegyldige.“ — Det fremgaar tydeligt heraf, at han selv har oplevet ganske den samme Prædikerstemning, som han saa gribende skildrer i Salomos Drøm. „Og Salomo blev viis, men han blev ikke Helt; og han blev Tænker, men han blev ikke en Beder; og han blev Prædiker, men han blev ikke en Troende . . .“

Det vil være klart blot af disse faa Antydninger, hvilke naturligvis i det følgende skal blive mere uddybet, at vi kender alle de selvsamme Momenter, som findes i Salomos Drøm, fra Kierkegaards eget Liv og Forfatterskab, og der er derved ført Bevis for, i hvilken Grad dette Indskudsstykke vedkommer ham selv personlig. Det betydningsfulde ved Salomos Drøm i Modsætning til de nævnte Steder er imidlertid det, at vi har disse Momenter, ikke enkeltvis og hver for sig, men samlede, i sammenhængende Fremstilling og Udvikling, saa at vi derigennem faar en fuldstændig klar Oversigt over Hovedtrækkene i hans Ungdomslivs Udvikling. Midt i en lykkelig Ungdom, præget især af hans vældige Beundring for Faderen, opdager han pludselig, paa en eller anden Maade, en Brøde i Faderens Liv han hidtil har været uvidende om. Denne Opdagelse fremkalder den store Jordrystelse, idet den paanøder ham en ny ufejlbarlig Fortolkningslov af samtlige Phænomener : den nye Fortolkning af Faderens Lykke som Guds Straf, af Velsignelsen over ham som „snarere en Forbandelse“. Han blev Prædiker, men han blev ikke Troende; sønderrevet i sit Indre greb han i fortvivlet Desperation ene og alene den intelligente Side i Mennesket, hvorved Tanken om hans betydelige Aandsevner blev hans eneste Trøst, men Mennesker ham ligegyldige. — Dette er Hovedpunkterne i Kierkegaards Ungdomsudvikling, hvilke man i det følgende maa holde fast. Endnu er vi dog blot ved det skematiske. For at komme til virkelig Forstaaelse, iklæde det her givne Skelet med Kød og Blod, er der en Række Spørgsmaal vi maa svare paa, saa godt vi kan.

Allerførst drager det Spørgsmaal Opmærksomheden paa sig: hvilken var dog den Brøde i Faderens Liv, der var saa stor i Sønnens Øjne, at den kunde stilles paa Linie med Davids Synd overfor Urias og Bathseba eller med Ødipus (uafvidende) Drab paa sin Fader og Blodskamsforhold til sin Moder?

Man kender to mørke Punkter i den gamle Hosekræmmer,

Mikael Pedersen Kierkegaards Liv: 1) hans Barndoms „Synd mod den hellige Aand“, det vil sige: hans Forbandelse af Gud, mens han var Hyrdedreng i sin Hjemegn og led Kulde og Nød, 2) hans Forhold til sin Tjenestepige kun nogle faa Maaneder efter hans første Kones Død den 23de Marts 1796, hans Nødgiftermaal med hende: det første Barn kom til Verden den 7de Sept. 1797, ikke fem Maaneder efter Brylluppet (dette havde fundet Sted den 26de April 1797¹). Man kunde mene, dette var noget lidt, — i alt Fald i Sammenligning med Davids Synd, da han giftede sig med Bathseba, og Ødipus, da han ægtede sin Moder, — og følgelig slutte, at der nødvendigvis maa være en hidtil ukendt, forfærdelig Brøde i denne Mands Liv, ellers vilde Sønnen ikke godt kunne digterisk sammenligne ham med disse store tragiske Skikkelser. Umuligt er det vel ingenlunde, at der kan have været andre mørke Hemmeligheder i den Mands Liv, som hans Sønner har taget med sig i Graven, usandsynligt vel heller ikke; jeg tror blot ikke, at det er nødvendigt at tage sin Tilflugt til et saadant hemmelighedsfuldt, forfærdeligt X, naar man vil prøve at løse Jordrystelsens mørke Gaade: jeg tror, at de to bekendte Synder: Barndommens Forbandelse af Gud og Manddommens Forsyndelse mod det 6te Bud, er tilstrækkelige til Forklaringen, vel at mærke kun, naar vi anvender dem paa den rette Maade, med behørig Hensyntagen til Kierkegaardslægtens fintmærkende, frygtelig ømtaalelige Samvittigheder. Give Afkald paa Forklaringen maatte vi i alle Tilfælde, enten vi med Hverdagsmennesket, Spidsborgersjælen siger til det første: Pyt ikke andet, og til det andet: en Hverdagshistorie, en dagligdags Begivenhed, der kan hænde saa mange brave Godtfolk, at blive nødt til at gifte sig med Husholdersken efter Madammens Død; — eller vi med vor store Uforstaaende, i det første Tilfælde taler om Overtro — „kun et lidenskabeligt Hang til Overtro kunde tillægge denne Forbandelse en saadan Vægt“² og idet andet Tilfælde som Hans Brix i hans Kritik af Ammundsens Bog taler om Almuesød, Almueskik: saaledes som Hosekræmmeren at begynde Samlivet før Brylluppet.

Det er vel kendt, hvorledes den første Synd, Barndommens Forbandelse af Gud, denne efter Brandes' Mening saa latterlige Overtro, har tynget paa Hosekræmmerens Samvittighed helt op i

¹ Oplyst for første Gang af Professor Ammundsen i hans Bog „Søren Kierkegaards Ungdom“ S. 16 fl.

² Se G. Brandes Samlede Værker II S. 265.

hans høje Alder; bægge hans Sønner har paa det mest utvetydige udtalt sig derom. Søren skriver sin Dagbog Febr. 1846: „Det Forfærdelige med den Mand, der engang som lille Dreng . . . paa en Høj stod op og forbandede Gud — og den Mand var ikke istand til at glemme det, da han var 82 Aar gammel“¹. Og den gamle Biskop Peder Christian Kierkegaard brast i Graad, da han af de Efterladte Papirers Udgiver Barfod fik Meddelelse om denne Optegnelser: „Det er min Faders Historie — og *vor* med“, og han fortalte Barfod: „Erindringen om denne Barnets Forbandelse forlod aldrig Drengens, Mandens, Oldingens Sjæl — og da Guds Naade netop fra hint Øjeblik vældede Timelighedens Gode over ham, saa han, istedetfor at smage Guds Vrede, overøstes med Rigdom, vidunderligt begavede Børn, almindelig Agtelse — da greb Alvoren og Angsten hans Sjæl paa det dybeste. Gud var til² og Gud var kommet ham til Hjælp, men han havde forbandet denne Gud — var det ikke Synden mod den Helligaand, som aldrig kunde finde Tilgivelse?“ (Ammundsen, Søren Kierkegaards Ungdom S. 5).

Som man ser, ligger disse Ord ganske nær ved Broderens, om at hans Faders høje Alder ikke var en guddommelig Velsignelse, men snarere en Forbandelse og med Ordene i Salomos Drøm, at David maa bære Purpur til Straf; vi faar en Bevidnelse af, at ikke blot Broderen Søren i en eller anden underlig Indbildning, men virkelig ogsaa Faderen selv, har anset sin Rigdom, sin høje Alder, sin Anseelse og sine vidunderligt begavede Børn, ikke, som man umiddelbart skulde tro, for en Guds Velsignelse, men tværtimod som en Guds Straf over Barndommens — og Manddommens — Synd.

Saa direkte og umiskendelige Vidnesbyrd om Anger og Syndsbevidsthed som ved den første Synd, har vi vel ikke ved den anden, men de indirekte Vidnesbyrd herfor er ellers tydelige og

¹ Som bekendt udeladt i Barfods Udgave Efterladte Papirer, det skulde staa i E. P. 1844—45 S. 334 ovenfor det nederste Stykke paa Siden (Ammundsen S. 4 Note 1).

² I Følge Barfods Gengivelse af P. C. Kierkegaards Meddelelse, skal Drengen have sagt, at han forbandede Gud, der, hvis han var til, kunde lade en stakkels Dreng lide saa megen Nød. Ammundsen afviser Drengens Gudsfor nægtelse „hvis han var til“ som usandsynlig, — efter mit Skøn ikke helt overbevisende. Maaske — men her maa jeg udtrykke mig i højeste Grad hypotetisk — har de to Brødre lagt Vægt paa og betonet hver sin Del af Faderens Synd, den Del af den som havde mest Lighed med deres egen, altsaa Søren Forargelsen paa Gud, Peder Christian Fornægtelsen af Gud?

skarpe nok. Det siger næsten sig selv, at han, som tog saa frygtelig haardt paa sig selv for sin Barndoms Synd, ogsaa maa have taget haardt paa sin Forsyndelse mod det sjette Bud, at han altsaa paa ingen Maade, som Hans Brix vil mene, kan have betragtet sin Opførsel som selvfølgelig, som noget der ikke etisk eller religiøst var noget at indvende imod, som gammel Almuesæd. Man maa jo dog heller ikke glemme, at han var fra Vestjylland, en Egn hvis sædelige Fordringer var saa strænge, hvis Krav til Brudens Uplettethed ved Brylluppet var saa skarpe som noget Sted i Landet. Derfor har Professor Ammundsen sikkert Ret i sin Paavisning af, at den velhavende Høsekræmmers Opgivelse af sin blomstrende Forretning netop ved denne Tid Foraaret 1797, midt i sin bedste Alder, lige 40 Aar gammel, staar i Forbindelse med eller rettere er et Udtryk for hans dybe Syndsfølelse og Fortvivlelse over sit Fald, og, hvad vi ikke maa glemme, den Troløshed, han følte han derved havde gjort sig skyldig i overfor sin nys afdøde Hustru. Det er efter al Rimelighed, som Ammundsen forklarer det, et Udslag af hans Samvittighedsnag og Anger herover, naar han jævnlig kunde komme op til Mynster og sige: „Aah, Herregud, jeg kom saadan i Dag til at tænke saa meget paa min salig Kone . . . jeg tænkte saa længe paa hende . . . her er 200 Rd., vil De ikke give dem til de fattige.“ Men selv om man gerne vil, — og maaske ogsaa *vilde* være i Stand til at bortforklare disse to mærkelige Træk, — een Ting vidner klart og uimodsigeligt om hans egen dybe, frygtelige Syndefølelse over sit eget Fald: hans hvasse Opfattelse af Sanselighed og kønsligt Forhold som Synd, hvilken han paa det mest indtrængende har indpræntet sine Sønner, naturligvis i den bedste Hensigt, at de ikke skulde forsynde sig som han, lide derunder som han, men ingenlunde med det bedste Resultat, tværtimod. Gribende er det i den Henseende at læse en Optegnelse fra 1845 (Papirer VI A 105): „Dersom man havde sagt til et Barn at det at brække Benet var at synde, hvilken Angest vilde han da ikke leve i og formodentlig oftere brække det, og allerede det at have været nær derved ansaae han for Synd. Sæt det var ham umuligt at forvinde dette Barndoms Indtryk. Saa vilde han vel af Kjerlighed til Forældrene, at disse Misgreb ikke skulde blive forfærdeligt ved hans Undergang, holde ud saa længe som muligt. Saaledes spænder man en Hest for for stor en Byrde, den trækker med al Livsens Kraft — saa styrter den. Og en saadan „Vildledelse“ med Hensyn til hvad Synd er findes vel stundom, maaskee

netop foranlediget af en Velmenende. Som hvis en Mand, der havde været meget udsvævende, netop for ret at afskrække sin Søn fra det Samme, opfattede Kjønndriften selv som Synd — og glemte at der var en Forskjel mellem ham og Barnet, — at Barnet var uskyldig, og derfor nødvendigviis maatte misforstaae. Den Ulykkelige, der allerede som Barn saaledes blev spændt for til at trække og trælle gennem Livet.“

Kierkegaard siger ikke hvem „denne Ulykkelige“ er, men enhver der med Medfølelse læser denne Optegnelse, vil sikkert instinktmæssig være klar over, at dette ikke er noget hos andre iagttaget, men noget dybt og frygteligt selvoplevet. Det var ham selv, der allerede som Barn var bleven spændt for alt for stor en Byrde, ham selv, der af al Livsens Kraft havde prøvet at drage den, — men var styrtet derunder, ham selv der nødvendigvis maatte misforstaa, i sin barnlige Uskyld, sin Faders skarpe Formaninger og indtrængende Advarsler. Mens vi kan slutte dette med Sikkerhed, kan man ingenlunde slutte af ovenstaaende, at den gamle Hosekræmmer har været, hvad man kalder: udsvævende; det ved vi slet ikke, eller rettere vi véd, at han næppe har været det, vi kan blot slutte, at han af sit eget Fald er bleven forledt til at forsé sig saa frygteligt paa Sanseligheden, at han derved er kommet til at fordømme ikke blot den unaturlige, men ogsaa den naturlige Sanselighed som Synd. Af denne Undersøgelse følger i det hele, at han altsaa meget vel selv kan have betragtet Velsignelsen over hans Liv som en Forbandelse, saaledes som vi af de to nu gennemgaaede, vigtige Jordrystelses-Optegnelser: den gamle velkendte og den nye, Salomos Drøm, har erfaret, at Sønnen, ved at opdage Faderens Brøde, har gjort det.

Men hvilken af disse to Synder var det nu, at Sønnen i den store Jordrystelse saa skæbnsvangert kom til at opdage: dem bægge eller en af dem? Man mener sædvanlig, at denne Jordrystelse fandt Sted, da Sønnen kom til at opdage Barndommens „Synd mod den Helligaand“, og det har man sikkert ogsaa Ret i, blot med det Forbehold, at det umulig kan være den Synd alene. Hvis det var saa, — og Faderens Forhold til Moderen var noget, Sønnen allerede vidste eller senere fik at vide, i alt Fald ikke tillagde afgørende Betydning, saa er det vanskeligt at forstaa, hvorfor han ikke til digterisk Forbillede for Faderen har valgt Mænd, paa hvis Sjæl først og fremmest en religiøs Brøde tyngede, hvorfor han netop i Stedet derfor har valgt Mænd, som David, som Ødipus, paa hvem der

rugede en saa ganske og aldeles forskellig Brøde, en sexuel, en etisk Forbrydelse. Og kunde man end fra anden Side sige, at disse erotiske Forbrydelser dybere set var religiøse Forsyndelser, udsprunget af og foraarsaget af disse Mænds skæbnesvangre Misforhold til det Religiøse, saa kommer Indledningsordene til Salomos Drøm i Vejen. „Er der nogen Sympathiens Qval, da er det at maatte skamme sig over sin Fader, ved Den, man elsker høiest og skylder mest, at maatte nærme sig ham baglænds, med bortvendt Ansigt, for ikke at see hans Skjendsel.“ [Saaledes som Noas Sønner havde gjort det, da deres Fader berusede sig i Vin og blottede sig i sit Telt.] Skamme sig over sin højt beundrede Fader, som Salomon kan tænkes at have gjort det, da han kom under Vejr med Faderens Forhold til hans Moder Bathseba, det var der da ikke nogensomhelst rimelig Grund til, hvis Sønnen kun havde opdaget Faderens Barndomsforbandelse af Gud alene. Her var noget, Sønnen kunde føle sig rystet over paa det dybeste, men Medfølelse med Faderens sjælelige Nød, og ikke Skam over hans Synd, vilde være den herskende Stemning i hans sønlige Sjæl; Forholdet til Faderen vilde ikke kunne brydes herover, men tværtimod uddybes og inderliggøres derved; han vilde ikke af den Grund kunne komme til at forarges paa Faderen. Tænker vi os derimod, at Sønnen ved Jordrystelsen ogsaa, — eller maaske først og fremmest — har opdaget Faderens sexuelle Forbrydelse, hans Troløshed mod sin første Hustru, saa ere alle disse Vanskeligheder med eet forsvundne, vi kommer pludselig til Forstaaelse af, at Sønnen i høj Grad kunde have Grund til at skamme sig over Faderen, vi forstaar, at denne Skam, som de fleste Sønner vilde føle, maatte blive saa meget større og frygteligere, som han havde beundret sin Fader saa uendelig meget mere end de fleste. Vi forstaar „den Sympathiens Qval“, der maatte fylde hans Sjæl: blive nødt til at skamme sig over den Fader, som han før havde beundret udover alle Grænser, i hvilken Beundring, i hvilken Stolthed han tidligere havde fundet den største „Sympathiens Salighed“, vi forstaar, at Forholdet til Faderen blev brudt, at han af hele sin Sjæl maatte forarges paa Faderen, „han taledede altid som en Viis og handlede stedse som en Afsindig“ (Indskudsstykket Periander i Dagbogen anbragt paa hans Fødselsdagsdato d. 5. Maj, med andre Ord den frygteligste Oplevelse i hans Ungdomsliv, jf. S. 27) — lige fra sin Barndom havde han hørt Faderen advare saa voldsomt mod Kønslystens Tilfredsstillelse, og selv var han faldet derfor. Vi forstaar nu

endvidere, at Faderens Forbrydelse, — der maaske vanskelig vil forekomme os Udenforstaaende nogen større Synd — i Sønnens ophidsede Fantasi kunde antage saadanne Dimensioner, at den i hans Øjne kunde stilles paa Linje med Davids Synd mod Bathseba og Urias og med Ødipus Blodskamsforhold til Moderen — vi maa mindes, hvorledes senere Korsarens Gemenheder i hans overfølsomme Sind kunde føles frygteligere end de romerske Kejseres værste Pinsler mod de kristne Martyrer.

Hvormeget derimod Kierkegaard ved Jordrystelsen kan have opdaget af Faderens Barndomssynd, er i Sammenligning hermed tvivlsomt. Den fulde Oplysning om den sandsynlige Aarsagssammenhæng mellem dem: den anden Synd foraarsaget af den første, Manddomssynden forskyldt af Barndomssynden, den sexuelle Brøde ligesom hos David foraarsaget af den religiøse, har han nok først faaet ved Forsoningen med Faderen kort før dennes Død 1838. Rimeligvis har han ved Jordrystelsen lært Barndomssynden at kende i den Forbindelse den er indgaaet med Mandommens Synd i Faderens fortvivlede Anger og Sønderknuselse. At det ikke er blot en af Delene, men Alt, den unge Kierkegaard ved Opdagelsen har faaet at vide, synes tydelig at fremgaa af den førnævnte Antigone-Afhandling, hvor, som paavist, Antigone væsentlig er en Forklædning for Søren Kierkegaard selv. Den unge Æstetiker, Afhandlingens Forfatter, skriver her: „Dersom Antigone ikke med Bestemthed vidste det factiske Sammenhæng, saa blev hun ubetydelig, hun vilde da ikke have andet end en Ahnelse at kæmpe med, og det er for lidt til tragisk at beskjeftige os. Men hun veed Alt; men indenfor denne Viden er der dog en Uvidenhed, der altid kan holde Sorgen i Bevægelse, altid forvandle den til Smerte.“ (Samlede Værker I S. 138).

Hvorledes denne Uvidenhed midt i hans Viden om Faderens Brøde har været beskaffen, faar vi ret gribende Vidhedsbyrd om gennem en af hans „Vocalisationer“ til „Om Begrebet Angst“ (Papirer V A 108): „Et Forhold mellem Fader og Søn, hvor Sønnen skjult opdager Alt bag ved, og dog ikke tør vide det. Faderen er en anselig Mand, gudfrygtig og streng, kun en enkelt Gang, i beruset Tilstand lader han nogle Ord falde som lader det Forfærdeligste ahne. Anderledes faaer Sønnen det ikke at vide, og tør aldrig spørge Faderen eller noget Menneske.“ De sidste Ord forklarer, hvad Kierkegaard i Antigone-Afhandlingen har ment med Ordet Uvidenhed: han har efter Opdagelsen af Faderens Brøde aldrig turdet spørge Faderen

eller noget Menneske ud om det Forfærdelige, han har end ikke næsten turdet vide det, han vidste.

Ligesom med Udsvævenheden før, antager jeg, at man heller ikke her skal tage „i beruset Tilstand“ altfor bogstavelig; man behøver ikke tro, at Kierkegaard har opdaget Faderens mørke Hemmeligheder under hans Beruselse. Selvfølgelig er dette ikke umuligt, heller ikke utænkeligt, men at røbe Hemmeligheder i Drukkenskab er nu i den Grad Fællesgods for alle Digtere, at man paa Forhaand maa nære den Mistanke, at ogsaa Kierkegaard her kan have ombytet den virkelige Oplevelse med den „digtede“. Og denne virkelige Oplevelse, ja den tror jeg vi finder i „Salomos Drøm“; her er noget, Kierkegaard er ene om, noget som ikke saadan lader sig digte, noget som maa være oplevet, — i al Fald noget saa nær selve Oplevelsen vi kan komme. Som Salomo overrasker sin Fader David i Nattens Mørke, saaledes har, antager jeg, Kierkegaard selv overrasket sin Fader en Natte-time i Hjærtets Sønderknuselse og Anger, og er derved blevet vidende om det Forfærdelige, der saa voldsomt skulde gribe ind i hans eget Liv. Den indre Sandsynlighed af denne Skildrings Oplevethed, støttes ved hvad den unge „Quidam“ i Dagbogens første Optegnelse skriver om sin egen Fader: „Min Fader . . . var det tungsindigste Menneske, jeg har kjendt. Men den hele Dag var han glad og rolig, han brugte en Natte-time til ligesom Lokes Hustru at udtømme Bitterhedsskaalen, saa var han igjen helbredet.“ (S. V. VI 187). Denne Skildring passer ganske paa den udadtil saa muntre og venlige (sammenlign hans Datterdatter Henriette Lunds Skildring af ham), men i sit Sjæls Dyb saa tungsindige Hosekræmmer. Jeg tænker mig, at det er i en saadan Natte-time, hvor den gamle Hosekræmmer har udøst sit Hjertes hele Bitterhedsskaal overfor Gud, at Sønnen, uden at Faderen aner det, er blevet vidende om hans Sjæls mørke Hemmeligheder. Et indirekte Bevis for denne Antagelses Rigtighed faar vi i Antigone-Afhandlingen. „Kun Antigone veed det. Hvorledes hun har faaet det at vide, ligger udenfor den tragiske Interesse, og Enhver kan i den Henseende overlade sig til sin egen Combination“ (S. V. I 131). Tilsyneladende er dette en Afvisning: „Ingen utidig Nysgerrighed, Spørgsmaalet Hvorledes er uredkommende“, i Virkeligheden er det en ufrivillig Tilstaaelse af, at han ikke kan finde paa nogen rimelig Forklaring, hvorledes det i Alverden kan være gaaet til, at Antigone er blevet vidende om Faderens Brøde (naar Pointen er, at han ikke

selv kender den) end mindre da, at han har kunnet digtet hende sin egen Oplevelse paa, hvad vi før (S. 5 Noten) har set, han er vel tilbøjelig til. Stoffet har paa dette Punkt været ham for stærkt.

Men lader Antigoneafhandlingen os af gode Grunde i Stikken paa dette Punkt, saa giver den os saa meget bedre og værdifuldere Oplysning paa et andet, hvor Salomos Drøm og Optegnelsen om den store Jordrystelse paa en Maade er tavse. Den giver os Underretning om den anden Hovedstemning i den unge Mands Sjæl ved Opdagelsen af Faderens Brøde, ved Siden af Skammen over ham, Forargelsen paa ham, vi allerede har talt om. „I en tidlig Alder, før hun endnu var fuldkommen udviklet, have dunkle Hentydninger paa denne rædsomme Hemmelighed momentviis grebet hendes Sjæl, indtil Visheden med eet Slag kaster hende i Angstens Arme“ (S. V., I 131). Hvor gældende ham selv (og ikke Antigone¹), hvor personligt det derfor er, ser vi dels af, at hans Opdagelse af Faderens Brøde — Sønnen der skjult opdager Alt bagved, uden at turde vide det — bliver til en af hans Vocalisationer til Om Begrebet Angst, dels af den følgende Udvikling om Angsten her i Afhandlingen, — en Udvikling der slutter sig meget nær til en stærkt personlig Optegnelse fra Begyndelsen af 1837 (Papirer II A 584) saavel som til selve „Begrebet Angst“. Han hævder bl. a., at Angst væsentlig hører med til det Tragiske, og at Hamlet er saa tragisk, fordi han aner Moderens Brøde. (S. V. I 132).

Men hvorledes kan det dog gaa til, at den pludselige Opdagelse af Faderens Brøde, den pludselige Vished om Barndommens dunkle Anelser, med eet Slag har kastet ham i Angstens Arme?

I en Optegnelse fra 1843 „Den gaadefulde Familie“, hvor Kierkegaard paany kredser om sin Ungdomstids skæbnesvangreste Oplevelse, skriver han: „Jeg kunde maaskee reproducere min Barndoms Tragoedie, den forfærdelige hemmelige Forklaring af det Religieuse som bange Ahnelse spillede mig i Haanden, som min Phantasie udhamrede, min Forargelse paa det Religieuse i en Novelle kaldet: den gaadefulde Familie. Der skulde begyndes aldeles patriarchalsk idyllisk, saa Ingen ahnede det før pludselig hiint Ord lød ind deri og forklarede Alt til Forfærdelse“ (Papirer IV A 144). Jeg skal ikke her indlade mig i nogen Drøftelse af, hvilket „hiint Ord“ er, som

¹ Stemningen: Sønnens Skam over Faderens Brøde har Kierkegaard ikke tillagt Antigone, ligesom han omvendt ikke har tillagt Salomo Angst — i al Fald i Teksten som den er (jf. S. 5 Notens Slutning).

Kierkegaard tænker paa. Muligvis er det Ordet „Synd mod den Helligaand“, jeg ved det ikke. Men jeg vil slaa ned paa et andet Ord, der giver et ganske anderledes Udbytte for Forskningen: „Min Forargelse paa det Religieuse“. Hvad der nærmere skal forstaas herved, viser et Udkast til Salomos Drøm paa det bestemteste. Han har oprindeligt skrevet, at lønlig Skyld var den Hemmelighed, der forklarede Alt, og han forargedes paa Gud“ (se Papirer V B 130, 4), men han har i den endelige Redaktion udeladt de sidste fem Ord „og han forargedes paa Gud“, naturligvis som altfor personlige¹.

Men hvorledes kunde dog Kierkegaard komme til at forarges paa Gud ved Opdagelsen af Faderens Brøde? Dette giver den oprindelige Optegnelse om den store Jordrystelse Svar paa, naar vi læser den paa rette Maade. Den er skrevet rimeligvis September 1839², et Aar efter Faderens Død, paa et Tidspunkt, hvor han var bleven forsonet med Faderen, og det store etisk-religiøse Gennembrud i hans Liv havde fundet Sted, og disse Oplevelser har præget hans Skildring af Jordrystelsen med sin Stemning, udtrykt i Ord som disse: „kun stundom fandt jeg lidt Lise i den Tanke, at min Fader havde faaet den tunge Pligt at skulle ved Religionens Trøst berolige os, berette os alle, saa at dog en bedre Verden skulde staae aaben for os, om vi end tabte Alt i denne“. Vi bør se bort fra denne Resignationens Efterstemning, og holde os til, hvad der faktisk fortælles: „da følte jeg Dødens Stilhed tiltage om mig, naar jeg i min Fader saae en Ulykkelig, der skulde overleve os alle, et Gravkors paa alle sine egne Forhaabningers Grav. En Skyld

¹ At Kierkegaard virkelig i sin Ungdom havde forargedes paa Gud, ser vi af en Optegnelse fra 12te Maj 1839, hvor Tungsindet er vældet op i hans Sjæl og har truet med helt at kvæle den: „Hele Tilværelsen ængster mig, fra den mindste Flue til Incarnationens Hemmeligheder; heel er den mig uforklarlig, meest jeg selv: hele Tilværelsen er mig forpestet, meest jeg selv. Unge Menneske, Yngling . . . har Du forvildet Dig, o! vend om, vend Dig til Gud og ud af hans Opdragelse skal Du føre med Dig en Ungdom, styrket til Manddomsgjerning; Du skal aldrig fornemme, hvad den maa lide, der efter at have forspilt sin Ungdoms Kraft og Mod i Opsætsighed mod ham, nu udmattet og afmægtig maa begynde et Tilbagetog gennem ødelagde Lande og hærgjede Provindser . . . et Tilbagetog langsomt som et ondt Aar, langt som en Evighed, eensformigt afbrudt af det idelig gjentagne Suk: disse Dage, behage mig ikke“ (Papirer II A 420).

² Kierkegaardudgiverne Heiberg og Kuhr har anbragt den genfundne første Side af Jordrystelseoptegnelserne mellem Papirer fra September 1839.

maatte hvile paa hele Familien, en Guds Straf maatte være over den; den skulde forsvinde, udstryges af Guds vældige Haand, udslettes som et mislykket Forsøg.“ Med andre Ord: Den gamle Hosekræmmer (og hans Søn) har troet, at han skulde straffes for sin Barndoms og Manddoms Brøde ved at overleve alle sine Børn og hele sin Slægt, selv gaa i Graven som den sidste af sin Æt, der skulde uddø med ham, udslettet af Guds vældige Haand. Den gamle maa have taget Tabet af sin Hustru, hans forhenværende Tjenestepige den 31te Juli 1834, Tabet af sine elskede Døtre: Nicoline Kristine den 10de Sept. 1832, Petrea Severine den 29de Dec. 1834, af Sønnen Niels Andreas den 21de Sept. 1833 i Paterson i Nordamerika — 4 Dødsfald i godt 2 Aar — som Guds Straf over hans forbigangne Liv. Tidligere havde han mistet sin Søn Søren Mikael, 12 Aar gammel, den 14de Sept. 1819 og sin ældste Datter Maren Kirstine den 15de Marts 1822, 24 Aar gammel; han havde af 7 Børn nu kun tilbage 2 Sønner, Søren og den senere Aalborgbisp Peder Christian. Han har frygtet, at han yderligere skulde blive berøvet disse to, de vidunderlig begavede Sønner, saaledes som han havde mistet sin Hustru og sine andre Børn, at han altsaa skulde overleve dem alle; selv trods sin høje Alder gaa i Graven som den sidste af dem alle, „et Gravkors paa alle sine Forhaabningers Grav“. Og Søren selv, ja han er ved Opdagelsen af Faderens Brøde kommet til at tro, at han skulde dø, dø før sin gamle Fader som en Guds Straf over hans Synd, den Synd som han ikke i mindste Maade følte sig medskyldig i, men som han skammede sig over til det dybeste af sin Ynglingesjæl. Man forstaar nu lettelig, at han kunde forarges paa Gud, den Gud, der vilde lade ham lide for Faderens Brøde, vilde straffe den Uskyldige i Stedet for den Skyldige, ja endog vilde rive ham bort midt i hans Ungdoms Dage, uden at give ham Tid til at udrette noget af det, der havde været hans Ungdoms Drøm at naa, som Straf for en Andens, for den af ham nu saa smertelig foragtede Faders Synd. Det forekom ham uimodsigeligt, at, hvis han saaledes af Gud var forudbestemt til at lide Døden, en altfor tidlig Død — saadan som hans Søkende havde gjort det — saa havde han som Job fordum, Ret imod Gud, og Gud var meningsløst, grusomt uretfærdig. Tilværelsen gik i Stykker for ham; hans tidligere trygge Barneforhold til Gud, Troen paa Guds Forsorg og Varetægt, Guds Velsignelse over ham, over hans gamle, højtbegavede, ansete Fader, blev nu rystet indtil sin dybeste

Grund. Ikke Velsignelsen, nej Forbandelsen var over ham, var over Slægten, den skulde udstryges af Guds vældige Haand, udslettes som et mislykket Forsøg. Man forstaar, at det ikke er nogen Overdrivelse, naar han kalder denne Oplevelse, Opdagelsen af Faderens Brøde for den store Jordrystelse: den havde brudt i sønder de to store Grundpiller i hans tidligere Liv: Troen paa Faderen og Troen paa Gud. Man forstaar nu sikkert let, at denne frygtelige Opdagelse: Guds meningsløse, grusomme Uretfærdighed, tilligemed Frygten for den nære Død maa fylde hans Sjæl med Rædsel, næsten naturnødvendigt med eet Slag maa „kaste ham i Angstens Arme“. „Greb der Dig ikke en forfærdelig Angst, naar den Tanke et Øieblik kunde opkomme i Din Sjæl, at Du kunde have Ret, at Guds Styrelse ikke var Viisdom, men Dine Planer; at Guds Tanker ikke var Retfærdighed, men Dine Idrætter; at Guds Hjærte ikke var Kjærlighed, men Dine Følelser“ — saadan skriver Kierkegaard (S.V. II 315) med Selvoplevelse i sin Prædiken om: Det Opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret; hvilken er hans „Ultimatum“ til Enten-Eller 3: det „sidste Ord“ hvormed han oprindeligt havde tænkt at ende sit Forfatterskab. Denne Prædiken indeholder nemlig det afgørende Livsresultat, hvortil han, opdraget af Styrelsen og sit Livs Skæbne, dengang var naaet: At vi i alle Tilfælde altid have Uret mod Gud (allermest i dette Tilfælde, hvor han selv havde troet at have Ret imod Gud, hvor Guds Uretfærdighed var forekommet ham aabenbar), samt at dette ingenlunde var noget nedtrykkende, men tværtimod det over al Forstand Salige, ti derved er Sjælen efter sit Oprør mod Styrelsen, vendt tilbage i sit tidligere trygge tillidsfulde Barneforhold til Gud¹.

¹ Da Kierkegaard skrev Enten-Eller, troede han, at denne „uendelige Resignation“, som han havde taget til Orde for i „Ultimatum“, var det højeste religiøse Standpunkt, og han var stolt af, at han kunde fyldestgøre dette Standpunkts strænge Fordring. Af Kærlighed til Gud og Lydighed mod ham havde han jo givet Afkald paa den Elskede, paa Livslykke og Elskov, saadan som Abraham af Lydighed mod Gud havde villet ofre ham Forjættelsens Søn Isak. Nogle Maaneder efter, Maj 1843, vistnok samtidig med at han fik Kundskab om Regines Forlovelse med hendes tidligere Bøjer Frits Schlegel, opdagede han, at der gaves et endnu højere religiøst Standpunkt end denne „uendelige Resignation“, men det et, der var ham umuligt at naa. Han skriver i sin Dagbog for 17de Maj 1843: „Havde jeg haft Tro, da var jeg bleven hos Regine . . . Jeg har været nærved at miste min Forstand i disse Dage“ (Papirer IV A 107). Men han følte ydnygende for sig selv, at han ikke havde Tro nok til, at gøre alt om igen og leve saa trygt og lykkeligt med hende, som om det Forfærdelige aldrig var sket, at

Paa lignende Maade giver Asessor Vilhelms Afhandling lige før dette Ultimatum: „Ligevægten mellem det Æsthetiske og det Ethiske i Personlighedens Udarbejdelse“, — i store Træk Kierkegaards egen praktiske Livsfilosofi paa dette Tidspunkt omkring Bruddet med den Elskede, — Underretning om, hvorledes han senere havde lært at se paa Faderens Synd, hvorledes han bagefter var kommet til at betragte sit eget Forhold til Faderens Brøde. Asessor Vilhelm bedømmer sin Vens, den unge Æstetiker A.'s Pretention, at han skulde være den Ulykkeligste af alle¹ (rimeligvis Kierkegaards egen Pretention ved Opdagelsen af Faderens Brøde, under Oplevelsen af Bruddet med Faderen, Bruddet med Gud) saaledes (S. V. II 212): „denne Tanke er den stolteste og trodsigste, der kan opkomme i et Menneskes Hjerne . . . et Oprør mod Gud, . . . en Fortvivlelse, . . . en Trods, der byder Gud selv Spidsen. Men det er tillige et Forræderi mod Menneskeslægten“ saaledes at mene, at ens Lidelse, ens Smerte har været den Forfærdeligste af Alle, at man selv har været den Allerulykkeligste. Asessor Vilhelm og den ældre Kierkegaard med ham, tilstaar derimod: „Ja, jeg forsikkrer Dig til, at om mit Liv var saaledes uden egen Skyld indflettet i Sorger og Lidelser, at jeg kunde kalde mig selv den største tragiske Helt, forlyste mig ved min Smerte og forfærde Verden ved at nævne den, mit Valg er gjort, jeg affører mig Heltens Klædebon og Tragediens Pathos, jeg er ikke den Plagede, der kan være stolt af sine Lidelser [som den unge Æstetiker, der vil hævde, at det at være den Ulykkeligste er det Allerlykkeligste], jeg er den Ydmygede, der føler min Brøde, jeg har kun eet Udtryk for hvad jeg lider — Skyld, eet Udtryk for min Smerte — Anger, eet Haab for mit Øie — Tilgivelse. Og falder det mig vanskeligt at gjøre det, o! jeg har kun een Bøn, jeg vilde kaste mig til Jorden og anraabe den evige Magt, som styrer Verden, om een Naade, tidlig og sildig, den, at det maatte tillades mig at angre; . . .“ (S. V. II 213).

„Uden egen Skyld“ — indviklet i Faderens Brøde. — Den han af Lydighed mod Gud havde forstødt hende, der var „hans Øies Lyst og hans Hjertets Begjering“. Denne smertelige Erkendelse kaster ham, der troede at have sagt sit „sidste Ord“, ud i fornyet voldsom Produktion med lidenskabelig Skildring af dette for ham saa ganske uopnaaelige religiøse Standpunkt (Abraham, Troens Fader samt „Troens Ridder“ i Frygt og Bæven). Han der punktlig havde adlydt Ordren fra Gud at skille sig fra den Elskede, kunde slet ikke som Abraham følge „Kontraordren“.

¹ Sml. Æstetikerens Afhandling: Den Ulykkeligste i Enten-Ellers første Del.

unge Æstetiker taler i Antigone-Afhandlingen om den besynderlige Dialektik, der sætter Slægtens Brøde i Forbindelse med Individet, siger, at denne Dialektik, der sætter Slægtens eller Familiens Brøde i Forbindelse med det enkelte Subject, saaledes at det ikke blot lider derunder — thi dette er en Natur-Conseqvents, som man forgjæves vil søge at forhærde sig imod — men bærer Skylden med, participerer i denne, denne Dialektik er os fremmed, har intet Nødende for os.“ (S. V. I 136). Men Asessor Vilhelm og den ældre Kierkegaard med ham, hævder tværtimod (S. V. II 194): „og om det var Faderens Brøde, der var gaaet i Arv paa Sønnen, han angrer denne med, thi kun saaledes kan han vælge sig selv, vælge sig absolut“ [d: blive etisk Personlighed], „det er om ikke Feighed, saa dog en Sjælens Kleinmodighed, ikke at ville angre Forfædrenes Skyld, det er, om ikke Usselhed, saa dog Smaalighed og Mangel paa Høimod“ (S. 196). „Det er Tegn paa et velartet Barn, at det har Tilbøielighed til at bede om Forladelse, uden alt for meget at overveie, om det har Ret eller ikke, og saaledes er det Tegn paa et høimodigt Menneske, paa en dyb Sjæl, at han er tilbøielig til at angre, at han ikke gaaer i Rette med Gud, men angrer og elsker Gud i sin Anger. Uden dette er hans Liv Intet, kun som Skum paa Vand“ (S. 213). Men angre Faderens Brøde, den han følte sig saa skamfuld over, føle sig som den, der i dybeste Forstand havde Uret mod Gud og ydmyge sig for ham og bede ham om Tilgivelse, idet han helt og fuldt følte Faderens Brøde som sin egen, som noget ham i dybeste Forstand vedkommende, noget han selv var skyldig i, nej, det var den unge Æstetiker Søren Kierkegaard ikke i Stand til, han gik i Rette med Gud, forargedes paa ham for hans aabenbare Uretfærdighed; det hedder derfor i Salomos Drøm — „Salomo blev vellystig, men han blev ikke *angrende*“. Det var først senere, han fik lært at angre, fik lært at se sig selv som den Skyldige, som den der altid og i enhver Henseende havde haft Uret mod Gud.

Men hvornaar fandt denne Opdagelse af Faderens Brøde Sted, der bevirkede, at han gik i Rette med Gud og følte sig som den ulykkeligste af alle, hvor Angst og Nød havde omspændt hans Sjæl, som aldrig før.

Lad os undersøge de sammen med Optegnelsen om den store Jordrystelse hørende Optegnelser, og se, hvorledes andre Kierkegaardforskere har anbragt Tidspunktet for denne Oplevelses Ind-

træden. I September 1839, hvor som før sagt det etisk-religiøse Gennembrud har fundet Sted, hans Fader Aaret før d. 8. August 1838, forsonet med sin Gud, forsonet med sin Søn, er sovet hen, har Kierkegaard set tilbage paa sit forbigangne Liv og søgt at karakterisere de vigtigste Afsnit deraf ved forskellige Mottoer, der kunde angive den fremherskende Stemning. Som Motto for Barndom vælger han et Citat af Goethes Faust, egentlig brugt om Gretchen i Domkirken efter hendes store Forbrydelse:

Halb Kinderspiele,
Halb Gott im Herzen.

Kierkegaard har sikkert Ret, naar han d. 9. Sept. 1839 skriver i sin Dagbog, at noget bedre Motto end dette Citat ved han ikke for sin Barndom (Papirer II A 557). Det giver saa ypperligt det delte, vi véd, der har været over Søren Kierkegaard i hans Barndom, paa den ene Side Barneglæde, Barneleg, Barnemorskab (hans Øgenavn Gaffelen), paa den anden Side Tungsind, Barnets stille Fortvivelse under Indtrykket af Faderens Tungsind, de halvdunkle Anelser om, at ikke alt var, som det skulde være, at der maatte være noget i Vejen med Kristendommen, siden den ikke kunde bringe Fred og Glæde, og frem for alt Barnets Angst over det forfærdelige Billede af den korsfæstede Frelser, Faderen havde presset ind i hans Sjæl, — han, hvem de som gik forbi, spyttede paa.

Som Motto for næste Hovedafsnit i sit Liv Ungdom, har Kierkegaard valgt et Par Linjer af et Christian Winthersk Digt: Det nye Aar (Digtninger I 202):

Trygle — det gjør vi ei!
Ungdom paa Livets Vei
Kraftigt sig Skatten tiltvinger.

Første Gang man ser dette Motto, studser man, man synes det passer saa daarligt til det traditionelle Billede af Kierkegaards Ungdom som præget af det mørkeste Tungsind. Og det gør det heller ikke, ti det traditionelle Billede er falskt: Det skyldes, at Kierkegaard efter Korsaroplevelsens Tryk havde faaet et ganske anderledes mørkt Syn paa sin tidlige Ungdom, end han havde i 1839, hvor han efter oprivende-Sjælekamp var kommet til Ro i en etisk-religiøs Livsanskuelse — væsentlig den, Asessor Vilhelm er Talsmand for i anden Del af Enten-Eller (anden Afhandling).

Det tredie Motto „25 Aar gl.“ bestaar af et Citat af Kong Lear 5te Akt 3die Scene, der hvor Kong Lear er bleven overvundet i sin

Kamp mod sine falske utaknemmelige Døtre han saa ufortjent havde begunstiget, og taget til Fange sammen med sin yngste trofaste, af ham forstødte Datter, Cordelia:

25 Aar gl.

„. . . . So lass uns leben,
Wir beten, sing'n, erzählen uns Geschichten
Und lachen über goldne Schmetterlinge;
Wir hören Neuigkeiten von dem Hof
Aus armer Schlucker Munde, schwätzen mit,
Wer wohl gewinnt, verliert, wer steigt, wer fällt.
Wir sprechen von geheimnissvollen Dingen,
Als ob wir in das Tiefste sie durchschauten;
Und so in unserm Kerker überleben
Wir allen Secten und Partei'n der Grossen,
Die mit des Mondes Wechsel sich verändern.¹

„Et Citat af Shakespeares Kong Lear, som gaar ud paa Livets Forgængelighed“ siger Ammundsen om dette Motto (Søren Kierkegaards Ungdom S. 127), men det har han ikke Ret i, hvad Begyndelsen af denne Replik med Sikkerhed viser. Kong Lear siger nemlig til sin trofaste Datter Cordelia, da de føres bort, og hun spørger, om han ikke vil se sine falske Døtre.

„Nej, nej, nej, nej! kom! lad os gaa til Fængslet;
vi to alene ville synge der
som Fugle i vort Bur; naar du mig beder
om min Velsignelse, saa vil jeg knæle
og bede dig om din Tilgivelse.
Saaledes vil vi leve, bede, synge,
fortælle gamle Krøniker og le,
ad de forgyldte Sommerfugle.² (o. s. v. med ovenstaaende Citat).

Brandes har ganske Ret i sin Karakteristik af denne Replik (William Shakespeare II 440), naar han opfatter den som et Udbrud af den gamle haardt prøvede Mands Lykke ved saa uventet at have fundet sin Datter igen. „Trods Alt, trods Tabet af Magten, af Selvtilliden og en lang Tid af Forstanden, trods Tabet af det afgjørende Slag er han lykkelig, som en gammel Mand kan være det. Han har sin tabte Datter igjen . . . I den Ro, som Fængslet giver ham, vil han sidde, . . . indelukket med sin Kjærligheds Gjenstand,

¹ Kierkegaard citerer Ortlepps tyske Oversættelse, som han har ejet, V Act 3die Scene (oplyst af Heiberg og Kuhr).

² Citeret efter Lembkes Oversættelse 9de Bind S. 247.

nu dens eneste.“ Man vil let forstaa, at dette Citat ingenlunde kan være brugt af Kierkegaard som Udtryk for den Stemning af Livslede og Pessimisme, der skulde have behersket ham, „25 Aar gammel“, nej, det er Udtryk for en Lykke, han i dette Aar havde oplevet, beslægtet med den Lykke Kong Lear havde erfaret, da han midt i sin dybeste Nød og Trængsel ganske uventet havde modtaget det Menneskes Kærlighed, det Menneskes alt udsonende Tilgivelse, som han haardest havde forurettet, den af ham forstødte Datter Cordelias Bistand. Og hvad det for Kierkegaards Vedkommende var for en Lykke, giver en Optegnelse af 9de Juli 1838 os fuld Oplysning om: „Hvor jeg takker Dig, Fader i Himlene, fordi Du har opbevaret her paa Jorden for en Tid som den nærværende, hvor jeg saa høilig kan behøve det, en jordisk Fader, der saa haaber jeg det, skal ved Din Hjælp have større Glæde af anden Gang at være min Fader end han har haft af første Gang at være det“ (Papirer II A 231). Med andre Ord: en Forsoning med Faderen har fundet Sted, der har ladet Sønnen opleve Kong Lears Lykke, da han fandt sin Datter igen — hvorfor skulde han ellers anvende dette Citat paa sig selv. Det er ikke Sønnen, der efter at Forargelsen paa Faderen havde tabt sig, har bedt om godt Vejr og bønfoldet om Tilgivelse, end mindre den ældre Broder Peder Christian, der er gaaet mellem Bark og Træ og har mæglet mellem de haarde stridige Halse¹, det er Faderen, der af egen Drift, ledet, som Cordelia, af sin Kærlighed til sin Søn, har givet ham Tilgivelsen, Udsoningen, Forklaringen, skænket ham den, hvor han allermest trængte til den: i det ydre befriet ham fra Gældens tyngende Byrde, i det indre givet ham et uudsletteligt Indtryk af, hvad Faderkærlighed betyder. Hans Tilegnelser paa de Opbyggelige Taler lige til den sidste om Guds Uforanderlighed i August 1855, vidner om, at denne Oplevelse aldrig gik ham af Minde. Og ligesom Kierkegaard maa have fundet en Lighed mellem sig og den lykkelige Kong Lear, saaledes har han naturligvis ogsaa fundet en Lighed mellem sig og Kong Lear i Ulykken. Det vidner den næste Optegnelse efter dette her behandlede Motto, den allerede meget citerede Optegnelse om den store Jordrystelse, om. Ligesom Kong Lear paa

¹ Denne Antagelse beror paa saa plumrede Kilder som Isak Levin (P. A. Heiberg: Psychologisk Billede af S. K. i Barndom og Ungdom S. 128) og Peder Christians Søn Poul Kierkegaard, af hvem Schwanenflügel i sin Bog om Mynster II S. 158, serverer en ren og skær Sladderhistorie om denne Forsoning.

det frygteligste var bleven skuffet i sin Tro til sine to ældste Døtre og til sidst var bleven vanvittig derover, saaledes var Søren Kierkegaard ved Opdagelsen af Faderens Brøde bleven skuffet i sin naive Ændring for Faderen, næsten til Afsindighed. Det være nu hvad det vil med denne Kierkegaards Sammenligning af sin egen Skæbne med Kong Lears, — ukierkegaardsk er den ikke, — een Ting tror jeg fremgaar med fuld Sikkerhed af denne Undersøgelse: den populære Opfattelse af Jordrystelsens Hvornaar, at Jordrystelsen fandt Sted efter det 25de Aar efter den i Kong Learcitatet udtrykte Stemning, er ganske forkert, en psykisk Umulighed — Forsoning uden forudgaaende Brud!! Jordrystelsen har tværtimod fundet Sted før Kong Learcitatets genvundne Lykkestemning, før det 25de Aar, men efter Ungdom, med den Stemning af kækt og frejdigt Ungdomsmod, som de Christian Winterske Verslinjer udviser. Hovedargumentet for den populære Opfattelse, der ikke opererer med Begreber som psykologisk Mulighed og reel Virkelighed, er kun den blotte Opstilling: Jordrystelsesoptegnelsen følger umiddelbart efter Kong Learcitatet, og derfor slutter man udendvidere til en Efterfølge i Tid (!). Man mener, at det „Da,“ hvormed Jordrystelsesoptegnelsen begynder, nødvendigvis maa referere sig til det lige foregaaende: altsaa da jeg var 25 Aar gl. og følte mig ulykkelig som Kong Lear, da var det, jeg oplevede Jordrystelsen. Men „da“ er ikke med en Naturløvs Nødvendighed bundet til det umiddelbart foregaaende i kronologisk Forstand, det knytter sig til hele Sammenhængen, enten med et underforstaaet, dengang jeg opdagede min Faders Brøde, da var det, o. s. v., eller dengang jeg var midt i „Ungdom“, saa Livet i Møde med dristigt Ungdomsmod, med Lyst til at øve en Dyst med Livet, *da* var det, at den frygtelige Opdagelse fandt Sted, som fik mig til at bryde med Fader, bryde med Gud, indtil endelig i det 25de Aar den store Lykke indtraf for mig, at det brudte voksede sammen i Forsoningen. Dette sidste vil jeg tro, er den rimeligste Forklaring af det indbyrdes Forhold mellem disse 4 Optegnelser.

Men er det nu, som jeg mener, ret uomstødelig bevist, at Jordrystelsen fandt Sted før, bliver det næste vigtige Spørgsmaal: *hvorlænge* før det 25de Aar med dets Forsoning med Faderen var det saa, at Brudet med Faderen var sket?

Professor A. B. Drachmann¹ mener, at Jordrystelsen indtraf

¹ Se hans fortrinlige Anmeldelse af Heibergs og Kuhrs Udgave af Kierkegaardske Papirer II i Tilskuern 1911 S. 245.

lige umiddelbart før Kong Lear-Stemningen, i Begyndelsen af 1838, hvor der findes et stort Hul i Kierkegaards Optegnelser, og hvor han i April (vistnok den 1ste) skriver (Papirer II A 209): „En saa lang Periode er atter hengaaet, i hvilken jeg ikke har kunnet samle mig til det Mindste — Jeg vil'nu see at tage lidt Tilløb igjen.

Poul Møller er død.“

Men det tror jeg ikke, denne udmærkede Kierkegaardkender har Ret i; Optegnelser som denne og andre lignende vidner efter mit Skøn slet ikke om Jordrystelsesstemninger som de, vi allerede har lært at kende: Angst, Forargelse og Skamfuldhed, de vidner derimod om Udtrættethed, Ugidelighed, fortvivlet Ligegyldighed: Jordrystelsesstemningernes Udløbere, som strækker sig helt hen til Begyndelsen af hans 25de Aar og vistnok danner Baggrunden for det stærkt religiøse Gennembrud, der finder Sted en 14 Dages Tid efter hans Fødselsdag og fylder ham med Jubel (se Optegnelsen den 19de Maj 1838, Papirer II A 228). Det kan nu være, hvad det vil; vi behøver ikke at modbevise Professor Drachmann blot med psykologiske Grunde, der altid vil være omtvistelige, fordi de beror paa et individuelt Skøn, vi har ogsaa ganske anderledes sikre ydre Beviser der taler imod. Sagen er den, at Forholdet til Faderen i Begyndelsen af 1838 allerede havde været brudt: Sønnen, der havde gjort Gæld, var flyttet hjemmefra i Uenighed med Faderen; Optegnelser fra Begyndelsen af 1837 vidner afgjort om, at Sønnen kender Faderens mørke Hemmeligheder: Synden mod den Helligaand¹ og ikke havde den skaansomste Dom om Faderen. Men nu ved vi fra Salomos Drøm, at Forholdet til Faderen var ganske og aldeles ubrudt, præget af den lykkeligste Beundring og Stolthed, dengang Sønnen opdagede Faderens Brøde, vi ved fra hans Optegnelse om „den gaadefulde Familie“, at han yilde skildre Alt som „patriarchalsk idyllisk“ til hiint Ord lød ind deri og forklarede Alt til Forfærdelse. Følgelig kan Jordrystelsen ikke have fundet Sted paa det Tidspunkt af Kierkegaards Liv, den maa have fundet Sted paa et tidligere Tidspunkt, saa tidligt, at alt endnu var patriarchalsk idyllisk, dengang den forfærdelige Oplevelse fandt Sted. Men har saa ikke Jordrystelsen fundet Sted i Begyndelsen af 1837, er saa ikke de Udbrud af Forargelse mod Faderen vi dér træffer paa, Vidnedsbyrd om den frygtelige Opdagelse? Denne Hypotese, der ser saa tiltalende og selvfølgelig ud,

¹ Se Papirer II A 18 og 19.

er alligevel næppe rigtig; dens Ophavsmand, den fremragende Kierkegaardudgiver P. A. Heiberg er uden at vide af det, dens Banemand. Han har i det lille, men i Kierkegaardforskningen epokegørende Arbejde, hvor han fremstiller denne Hypotese: „En Episode i Søren Kierkegaards Ungdomsliv (S. 46), fremsat en Opdagelse af et „Syndefald“, et erotisk Fejltrin i Kierkegaards Ungdomsliv, som han næppe med helt ringe Sandsynlighed ansætter til Foraaret 1836. Men Jordrystelsens og dette Syndefalds indbyrdes Forhold har han ikke undersøgt, han har glemt at spørge sig selv: Er det nu ogsaa muligt, at Jordrystelsen, som han altsaa sætter til Begyndelsen af 1837, i Tid kan have fulgt efter Syndefaldet, hvor kort eller længe har saa i denne Sammenhæng mindre Betydning?

Efter mit Skøn er det ikke muligt. Lad os ret tænke os, at Kierkegaard har begaaet sit Syndefald, — hvordan man end psykologisk vil forklare sig dets Mulighed og Virkelighed, eller hellere som P. A. Heiberg renoncere paa Forklaringen¹ — og lad os saa tænke os, at han en Tid efter tilfældig kommer til at opdage Faderens Brøde, ligeledes paa det sexuelle Omraade. Er det saa muligt, at denne Opdagelse virkelig skulde kunne foraarsage en Jordrystelse i hans Bevidsthed, omstyrte, knuse alt hvad han havde levet trygt og fast paa, — han, som allerede i sit Liv havde oplevet en Jordrystelse, ved sit Fald forspildt sin Ynglingerenhed. Og skulde end denne nye Opdagelse kunne fremkalde en Jordrystelse, skulde den saa kunne styrte ham ud i den „Sympatiens Qval“, at maatte skamme sig over, foragte sin højt beundrede Fader paa Grund af hans Brøde, — han der selv havde begaaet en Synd, der i hans egne Øjne maatte være mindst lige saa beskæmmende som Faderens. Skulde han, da han kom til at tro, at han var forudbestemt til at dø før sin gamle Fader til Straf for dennes Brøde, virkelig kunne føle sig som den, der havde den soleklareste Ret mod Gud, fordi han, væsentlig set uskyldig, skulde straffes for en skyldig, for Faderens Brøde. Nej, staar det fast, at Kierkegaard forargedes paa

¹ En Mand, der som P. A. Heiberg i sine „Bidrag til et psykologisk Billede af S. K. i Barndom og Ungdom“ har vist saa megen psykologisk Genialitet i sin Forstaaelse af Kierkegaard, burde vistnok ikke have sendt sin nye Hypotese ud i Verden, uden samtidig at have sat os ind i, hvorledes dette Syndefald psykologisk var muligt. Havde han gjort det, havde hans Hypotese næppe vakt saa stor Uvilje og Modstand hos mange Kierkegaarlæsere og -forskere.

Gud, oprørte sig imod ham, fordi han, væsentlig set uskyldig, skulde straffes paa Livet for Faderens Brøde, saa maa Opdagelsen af Faderens Brøde og den deraf følgende Jordrystelse flyttes hen til et Tidspunkt, hvor den unge Kierkegaard endnu følte sig som væsentlig uskyldig, som væsentlig set retfærdig, det vil sige til Tiden før Syndefaldets Indtræden, s: før Foraaret 1836.

Ganske det samme Resultat kommer man til, naar man betragter den Orden, hvori Kierkegaard har anbragt de hans forbigangne Liv saa stærkt vedkommende Indskudsstykker i Dagbogen Skyldig? — Ikke Skyldig?, hvis man da med mig vil gaa ind paa, at Kierkegaard har anbragt disse Indskudsstykker i kronologisk Tidfølge. Vil man sige, at det var altfor ukunstlet en Ordningsmaaade for en saa forkunstlet Natur som Kierkegaard, saa bør man lægge Mærke til, at Kierkegaard har anbragt sine Indskudsstykker den 5te i hver Maaned, altsaa nøjagtig med en Maanedes Mellemrum, simplere kunde det vel næppe være. Han begynder med det ubestridelig første, med sit Barndomsindtryk af Faderens og sit eget Tungsind („Stakkels Barn Du gaaer i en stille Fortvivelse“) og ender den 5te Juni med det ubestridelig sidste, hans Manddoms Ydmyghed og uendelige Ressignation overfor den vældige Gud (Nebucadnezar). Men dette Indskudsstykke er kun tilsyneladende det sidste; Dagbogen ender den 7de Juli, men der mangler mod Planen et Indskudsstykke den 5te Juli. At dette ikke er tilfældigt, men at der er udeladt et Indskudsstykke med Vilje, ser vi af en Fortegnelse over „De smaa Opsatser som skal lægges ind i „Skyldig? — Ikke Skyldig?“ (Papirer V B 124). Her finder vi Hentydninger til alle de 6 Indskudsstykker vi allerede kender fra Dagbogen, (som det synes i ganske tilfældig Orden), men desforuden en Opsats med Titlen „Abælard“. Med andre Ord: Abailard og hans berømte Kærlighedsforhold til Heloise¹ (= Kierkegaard og hans Kærlighedsforhold til Regine) tilkommer egentlig den syvende tomme Plads den 5te Juli. Jeg skal ikke indlade mig paa en Drøftelse af Kierkegaards Grunde til at udelade dette Indskudsstykke, jeg skal kun gøre opmærksom paa, at vor Hypotese: tidsmæssig Orden passer for det 1ste, 6te (og 7de) Indskudsstykke. Dermed vil den dog ingenlunde

¹ Sml. Dagbogen 1844 (Pap. IV A 177): „Abælard maa jeg dog engang bruge. Han maa aldeles moderniseres. Conflicterne i hans Sjæl maa ikke være mellem Pavens og Kirkens Auctoritet og hans Viden, men mellem Sympathien i ham, der gjerne vil holde det Bestaaende oppe. — Og saa Heloise —“ (jf. IV A 31).

være bevist til fuld og uomstødelig Sikkerhed, kun til en vis Grad af Sandsynlighed, men det behøves heller ikke, vi betragter denne Hypotese blot som en Art Hjælpelinie eller Arbejdshypotese. Lad os tænke den paa en eller anden Maade tilstrækkelig bevist og se, hvad deraf vilde følge.

Vi finder i Dagbogen Rækkefølgen: 1) Den stille Fortvivlelse, 2) En Spedalsks Selvbetragtning, 3) Salomos Drøm, 4) En Mulighed, 5) Periander, 6) Nebucadnezar, 7) (Abælard) eller med andre Ord Oplevelserne: 1) Barndomsindtryk af Faderen, 2) Ungdomsindtryk af sit Tungsind, 3) Opdagelse af Faderens Brøde, 4) Syndefald, 5) Brud med Faderen, Forargelse paa ham [skal rimeligvis tidsmæssigt anbringes dér, hvor P. A. Heiberg urigtigt anbringer Jordrystelsen 3: Februar 1837], 6) Opgør med Gud, Erkendelse af, at overfor Gud har vi (ogsaa Kierkegaard) altid Uret, 7) (Forlovelsen). Men for at holde os til de to Oplevelser, vor Undersøgelse særlig gælder: Syndefaldet følger ikke blot, som det kunde fremgaa heraf, efter Jordrystelsen, det følger ogsaa af denne skæbnsvangre Oplevelse.

Dette fremgaar ikke af noget, jeg har tilspekuleret mig, det fremgaar derimod ganske tydeligt af Kierkegaards egen Bekendelse, fremgaar af den af Kierkegaardudgiverne Heiberg og Kuhr for et Par Aar siden fremdragne Journaloptegnelse med Kierkegaards egen Tilstaaelse af sit Syndefald: hvis jeg havde giftet mig med Regine, saa blev hun min Medhustru.¹ Han skriver tilsidst: „Men skulde jeg forklaret

¹ Det er vistnok ganske umuligt, som Prof. Wilkens og andre prøver det, at afkræfte Kierkegaards egen klare Tilstaaelse ved at henvise til, at han med Ordene „min Medhustru“ naturligvis og nødvendigvis maa mene sit Tungsind, som han andre Steder kalder den trofasteste Elskerinde, han har haft (Papirer III A 114, S. V. 1 S. 5). Vel kan det ikke nægtes, at Kierkegaard kunde have kaldet Tungsindet sin Medhustru, men at det ikke er denne vredne Betegnelsesmaade, der har foresvævet ham, ses af to Ting — som betegnende nok Prof. Wilkens og hans Meningsfæller end ikke har prøvet paa at bortforklare: 1) „der er saa mangt et Ægteskab, der skjuler Smaa-Historier“ (skulde vel altsaa efter hin geniale Fortolkningsmaade betyde: der er saa mange Ægtemænd, der er tungsindige). 2) Kierkegaards voldsomme Overstregning af den paagældende Side i sin Journal, Fjernelse af Blade o. lign. — Hvis det bare var Tungsindet, han tænker paa, havde han jo ikke haft nødig saadan at strege over og rive ud. — Mere Betydning har Rosenbergs og cand. theol. P. P. Jørgensens (København 14de og 10de Januar 1914) Anførelse af en Optegnelse fra 1848: „En Fortjeneste har jeg — jeg har intet Menneske sat ind i Livet: der er saavist for mange af dem, og dog er det det Eneste, de Fleste bekymrer sig om, at avle Børn“ (Efterladte Papirer

mig, da maatte jeg indvie hende i forfærdelige Ting, mit Forhold til Fader, hans Tungsind, den evige Nat, der ruger inderst inde, min Forvildelse, Lyster og Udskeielser, som dog maaskee i Guds Øine ikke ere saa himmelraabende; thi det var dog Angst, der bragte mig til at fare vild, og hvor skulde jeg søge Tilhold, da jeg vidste eller ahnede, at den eneste Mand, jeg havde beundret for sin Styrke og Kraft, [naturligvis Faderen] vaklede“ (Papirer IV A 107). Hvad Kierkegaard skulde indvie sin Elskede i¹, for med frelst Samvittighed at kunne lade sig vie til hende, er altsaa to Ting, hans Ungdomslivs frygteligste Oplevelser: hans Jordrystelse og hans Syndefald, Faderens Brøde og hans egen. — Dog „hun kunde ikke bryde hans Tungsinds Tavshed“², han maatte følgerig for enhver Pris skille hende fra sig, — grusom var han mod hende, grusomst mod sig selv. Men, for at vende tilbage, det forekommer mig efter en Optegnelse som denne, ganske umuligt at tro, at Jordrystelsen kan have fundet Sted **efter** „Syndefaldet“, Kierkegaard var jo, ser vi her af hans egen direkte Tilstaaelse, ikke uvidende om Faderens Brøde, da han begik den Vildfarelse, de Udskeielser han taler om, han vidste eller ahnede, at den eneste Mand han havde beundret for hans Styrke og Kraft vaklede, han „vidste eller ahnede“ med andre Ord Faderens Brøde paa det sexuelle Omraade, da han begik sit Syndefald.

Lad os lægge ret Mærke til disse Ord: vidste eller ahnede. De giver saa ypperlig den tvetydige Blanding: Viden-Uvidenhed, som — det ved vi allerede fra Antigoneafhandlingen og Vocalisation til Begrebet Angst (jf. S. 12) — karakteriserer Kierkegaards Opdagelse af Faderens Brøde: Han ved Alt, men han er alligevel uvidende,

1848 S. 86). De tror begge, at denne Optegnelse giver P. A. Heibergs Syndefaldshypotese sit Grundskud. Men det behøver den jo dog slet ikke at gøre. Den behøver kun at betyde, at „Faderbekymringens fixe Idée“ (se „en Mulighed“ i Skyldig? Ikke Skyldig, jf. P. A. Heiberg: Episode, S. 47) var traadt ned o: at Kierkegaard, efter at have begaaet sit Syndefald paa et eller andet Tidspunkt af sit Liv var kommen til en saa fuldkommen Overbevisning om, at han ikke har sat Børn i Verden, at han kan udtrykke sig, som han gør i 1848. Den anden Side af hans Bekymringer „Tabet af Renheden“ blev han ikke paa den Maade kvit, den forfulgte ham tværtimod hans hele Liv, og var rimeligvis som P. A. Heiberg forklarer det (Episode S. 53), det som var Kierkegaard hans „Pæl i Kødet“ hans hele Liv.

¹ Sml. Antigoneafhandlingen i Enten-Eller I og se her S. 4 ned.

² Se Efterladte Papirer 1848 (Paaskedagene i 1848).

han tør hverken spørge Faderen eller nogensomhelst anden, hvorledes det er gaaet til, hvorledes Sønnen skal forklare sig det Forfærdelige; han aner, at der er endnu mere, men han tør slet ikke spørge derom; denne frygtelige Uvidenhed midt i al hans Viden befordrer hans Angst.

Men, siger Kierkegaard: min Vildfarelse er maaske ikke i Guds Øine saa himmelraabende, det var dog Angst, der bragte mig til at fare vild. Hvad der nærmere skal forstaas herved, kan vi lære ved at fordybe os i hans Værk „Begrebet Angst“, en Bog, der, trods sit tunge filosofiske Udstyr, ingenlunde som Filosofferne tror, er et filosofisk Værk i objektiv videnskabelig Forstand, som derfor maa bedømmes filosofisk — i filosofisk Forstand forskylder Kierkegaard, som det skarpt er paavist af Høffding¹, en slem Bommert, et betænkeligt Baade-Og, en indeterministisk Determinisme, for at tale med Filosofferne i deres skønne Sprog. Nej, det er tværtimod i dybeste Forstand et subjektivt Værk, en i intimeste Forstand personlig Bog, der først og fremmest, først og sidst maa forstaas psykologisk, menneskeligt. Gør man det, selv efter fattig Ævne, saa opløser den filosofiske Modsigelse sig i Forstaaelse; man forstaar, hvorledes Kierkegaard, i den almindelige Bevidsthed Enten-Ellers skarpe Talsmand, — her kommer til et Baade-Og i sin stærke Stræben efter at forstaa sig selv, forstaa, hvorledes det dog i al Verden kunde gaa til med hans eget Syndefald. Han skriver i denne Bog om Adams Syndefald, og søger at forklare dette psykologisk, men han vedlægger, (som naar han skriver om Salomo og David, om Antigone og Ødipous, om Abraham og Isak i „Frygt og Bæven“) sine egne personligste Erfaringer, Oplevelser og Stemninger. Han forklarer da her i Begrebet Angst, hvorledes det var Angst, der bragte Adam til at fare vild², fik ham til at begaa sit for alle Mennesker (allermest for Kierkegaard selv) prototypiske Syndefald. Herrens gaadefulde Ord: blot af Kundskabens Træ paa Godt og Ondt maa Du ikke spise, vækker efter Kierkegaards geniale Forklaring en ængstende Mulighed af at kunne hos Adam; Forbudets Ord og Dommens Trudsel: „Naar Du gør dette, skal du visselig dø“, potenserer ved det forfærdende Indtryk det uvilkaarlig gør paa Adam i hans skyldfri Uvidenhed, Angsten til det Yderste

¹ I hans Bog: Søren Kierkegaard S. 77. Sml. S. 74 f.

² Selve denne Ordlyd vil man forgæves søge i Begrebet Angst, men den kunde med største Lethed staaet der, da den er en af Værkets afgørende Tanker.

(Samlede Værker IV 315—16), og overvældet af Angsten, frastødt af den, tiltrukket af den paa een Gang, svimler nu Adam ned i Syndefaldets Afgrund, men samtidig — her har vi det før antydede Baade-Og — foretager han det „qualitative Spring“ : han synder med Vidende og Villie. Hvorvidt Kierkegaard med denne Forklaring har bidraget noget til at løse det første Syndefalds mørke, ubegribelige Gaade, er jeg ikke Theolog nok til at have nogen afgørende Mening om, derimod tror jeg langt mere, at han indirekte derigennem har givet den personlige Forstaaelse af sit eget Syndefald, han i 1844 var naaet til. Han véd, at hans Syndefald blev forskyldt af den Angst, han blev sat i, da han ved Jordrystelsen kom til at tro paa og ængstes i Dødsensangst for sin nærforestaaende Død. Men saa var han jo ganske uskyldig i dette Syndefald, kunde ikke gøre for det? Nej, Kierkegaard føler sig tillige selv som skyldig, han ved tilfulde med sig selv, at han *da* foretog det „qualitative Spring“ fra Uskyld til Skyld, af fri Villie vilde Synden. Man ser altsaa, hvor i dybeste Forstand selvoplevet dette i filosofisk Henseende følt modsigende Baade-Og i Forklaringen af Syndefaldets Opstaaen er: baade den deterministiske Angst og den indeterministiske frie Vilje, personlige Skyld.¹

Det er efter denne Undersøgelse mit inderlige Haab, at det i nogen Grad, i al Fald antydningssvis, maa være lykkedes mig at forklare det, som efter Læsningen og Diskussionen af P. A. Heibergs

¹ I Februar 1837 opdager Kierkegaard (ved Læsning af Henrik Steffens Roman De fire Nordmænd) Angsten som frembringende hans Syndefald (Papirer II A 584, 588 og navnlig 18) og han forarges paa Faderen som den, der ved sine voldsomme Formaninger havde prædisponeret ham til hans Fald (jf. Perianderhistoriens „Han taledede altid som en Viis, og handlede stedse som en Afsindig“ S. V. VI S. 302 og se her S. 27 m. jf. S. 11). Gør han her Faderen Uret, ved at overse sin egen personlige Skyld og tilskrive den ængstende Ahnelse al Skyld, er han i Enten-Eller gaaet til den modsatte Yderlighed: næsten at glemme Angsten som psykologisk Forudsætning, ja Aarsag til sit Fald, i den Grad føler han sig som Pøniterende, som Skyldig. Rimeligvis er det først ved den Side 17 Noten anførte smertelige Opdagelse af et højere uopnaaeligt religiøst Standpunkt, at han tillige kommer til Erkendelse af, at hans Synd maaske alligevel ikke er saa himmelraabende i Guds Øine, som den Pøniterende hidtil i sin dybe Anger havde troet, det var dog Angst, der bragte ham til at fare vild. (Det findes i Slutningen af den Optegnelse, der begynder med: Havde jeg haft Tro, var jeg bleven hos Regine). Hans Tilstand er dialektisk, han føler sig paa en Gang Skyldig-Ikke Skyldig. Er det derfor, at han kalder den Fremstilling af sin Forlovelseshistorie, han i denne Krisetid begynder i Berlin for „Skyldig? — Ikke Skyldig?“ (Papirer VI A 107 S. 42 øv.).

lille Bog er falden saa mange Kierkegaardelskere og Kierkegaardkendere saa tungt for Brystet, hvorledes det dog kunde gaa til, at Kierkegaard kunde begaa sit Syndefald, saa at saa mange, trods hans egen utvetydige Tilstaaelse, dog sagde Nej dertil. De kunde ikke forlige det med det straalende Skær af Ynglingerenhed og sokratisk Ynglingeidealitet, de elskede og undrede sig over i hans Værker: „det var jo dog Angst, der bragte ham til at fare vild“. Hans, i græsk Forstand, Elsklinge vil ikke se ned paa deres saa højt beundrede Lærer i Idealitet, for hans dybe Fald, de vil ikke sætte ham højere, men de vil forstaa ham dybere, menneskeligere, de vil komme til at mærke, at han ikke blot er deres Ungdomstids højtsvævende Lærer i Idealitet, men næsten endnu mere deres Lærer i Menneskelighed, Menneske-Sind. Han har nemlig ikke sit ganske Liv svævet om i den høje blaa Æther, i de rene kolde Luftlag, højt hævet over og ukendt med Menneskebørnenes Nød og Fald og nedværdigende Nederlag, skuende ned paa det altsammen med samme Stolthed og Foragt som Kongeørnen paa Dybets kravlende Kryb. Nej, dybt dybt nede har han været i det Hæslige, i det Grimme — alligevel som den Ørneunge, Johannes Ewald i sin Ode til Sjælen taler saa uendelig gripende om, der styrtet ud fra sit høje Udspring, paa Myrers Fodsti føler sig Ørn endnu. Vi ved, at det lykkedes ham, opdraget af Styrelsen — derfor var hans Taknemmelighed mod Gud hele hans Liv saa uudslukelig, saa brændende — at hæve sig over Smudset og Fornedrelsen til sit lyse Udspring, men han glemte aldrig, at han havde været dernede — den smertelige Erindring derom var gennem hele hans Liv „Pælen i Kødet“ (jf. S. V. V 117) — og derfor gaar der igennem alle hans Skrifter, især naturligvis de opbyggelige, ved Siden af hans idealistiske Ynglinge-Sinds Skarphed og Foragt en uudslukelig Medfølelse med dem, der maatte blive dernede, dem med de svage Villier, med de svage Sind. I sin smukke lille Bog „Forord“ skriver han i det 7de Stykke, det Forord, der egentlig havde været bestemt til Forord for „Begrebet Angst“: „Man bliver ikke [som Spekulanterne] i sin Viden ligegyldig som en Udraaber, der blot er bekymret for at udraabe, bekymret for at blive af med sin Vare, bekymret for at faae den høieste Priis ved Auctionen; men man sætter bestandig sit Liv ind, fordi man er forvissat om, at det at kunne *συμπαθεῖν ταῖς ἀσθενείαις τῶν ἀνθρώπων* [Hebræerbrevet Kap. 4, 15] er det sande Erkjendelsens Princip, da Dispo-

sitionen til alt Menneskeligt ligger i ethvert Menneske, og desto tydeligere, jo dybere Menneske han er.“ (Samlede Værker V S. 45).¹ At han selv er naaet til dette sande, menneskelige Princip: „at have Medfølelse med Menneskenes Skrøbelighed“, det kan han, er jeg fuldt forvisset om, takke sin Jordrystelses dybe, kvalfulde Angst, sit Syndefalds beskæmmende Nedværdigelse for. Hans Jordrystelse, hans Syndefald har til syvende og sidst fortættet hans Menneskelighed, gjort ham, om jeg saa maa sige, fra Yngling til Menneske, og derfor er de vel nok, disse smertelige Begivenheder, i dybeste Forstand, en Lykke for ham.

Vi kommer nu til et Spørgsmaal, som maa besvares, hvis ikke hele den foregaaende Undersøgelse skal svæve i Luften som en blot Mulighed, nemlig paa hvilket Tidspunkt af hans Liv Opdagelsen af Faderens Brøde saa virkelig har fundet Sted. Lad os først se, hvornaar Jordrystelsen ikke findes i hans Bevidsthed, lad os finde et Sted i hans Dagbøger og Papirer, der saa at sige af sig selv forbyder, at Jordrystelsen kan have fundet Sted inden den Tid. Et saadant Sted finder vi i hans vidunderlig skønne Ynglingebrev til hans ældre Ven og Frænde Naturforskeren Peder Vilhelm Lund i Brasilien, dateret Gilleleje den 1ste Juni 1835 (Papirer I A 72 S. 46). Han beskriver først, hvorledes Indtrykket af den aandfulde, lykkelige Naturforsker maa virke sympathetisk paa ethvert Menneske „men især paa den Yngre, der endnu kun drømmer om sin Bestemmelse. Vor første Ungdom staaer som Blomsten i Morgendæmring med en deilig Dugdraabe i sit Bæger, hvori alle Omgivelser harmonisk-melancholsk spille sig. Men snart hæver Solen sig paa Horizonten, og Dugdraaben udtørres; med den forsvinder Livets Drømmerier, og nu gjælder det, om Mennesket er istand til, for atter at tage et Billede fra Blomsterne, at udvikle — ved sin egen Kraft ligesom en Nereum, — en Draabe, der kan staae som Frugten af hans Liv.“ — Vor første Ungdom staaer som Blomsten i Morgendæmring med en deilig Dugdraabe i sit Bæger, — dette dugfriske Morgenbillede udtrykker saa

¹ Efter sin geniale Karakteristik af Nero, det æstetiske Standpunkt i dets yderste Fordærvelse og Konsekvens, skriver Asessor Vilhelm „hvor fordærvet han end er, det er dog Kjød af vort Kjød og Been af vore Been, og selv i et Umenneske er dog noget Menneskeligt“. (S. V. II 170). Det er en fuldstændig Underkenden af K's Karakter, naar Brandes i sin Bog (S. 37) vil hævde, at han, med al sin Stræben efter at nærme sig det christelige Kjærlighedsideal, ingen human Natur var og ikke besad de store kritiske Aanders alsidige Humanitet.

vidunderligt den Stemning, der hviler over denne unge Mand, eller vel snarere dette „unge Menneske“, der i det selvsamme Brev i sin romantiske Begejstring for Naturvidenskaberne¹ skriver: „Hvad enten saa jeg i det enkelte Blomster skuer hele Verden, eller jeg lytter til de mange Vink, som Naturen frembyder med Hensyn til Menneskelivet; eller jeg beundrer hine dristige Frihaandstegninger paa Firmamentet; eller jeg f. Eks. ved hine Naturlyd paa Ceylon erindres om hine Toner i den aandelige Verden, eller ved Trækfuglenes Bortgang erindres om de dybere Længsler i Menneskets Bryst.“ — Ingen Opdagelse af Faderens Brøde har kastet sine dybe Skygger, intet Syndefald har forplumret og besmudset denne højtstræbende, kække Ynglingesjæl, der endnu næsten kun „drømmer om sin Bestemmelse“, denne unge Faust, der dog er saa klar over den, at han fuldt vel véd, at han ikke vil være Naturforsker som hans Frænde: „Mig har altid Livet i Kraft af Fornuft og Frihed interesseret meest, at klare og løse Livets Gaade har bestandig været mit Ønske“ (S. 49), med andre Ord: mig har altid Menneskelivet været vigtigere end Naturen. Det er den samme dejlige Morgenstemning, der hviler over den unge Mand, naar han holder sin Morgenandagt ved den dejlige Carls-Sø „i det sande Guds-Huus, [o: Naturen] hvor Himmelens Hvælving danner Kirkeloftet, hvor Stormens Brusen og den lette Zephyr erstatte Orgelets Bas og Discant, hvor

¹ Kierkegaards senere Uvillie mod Naturvidenskaberne, som Brandes saare letkøbt slaar sig til Ridder paa — som han i sin Bog i det hele taget altid søger at slaar sig til Ridder paa Kierkegaard, hvor han paa nogen Maade kan komme afsted med det — skyldes mindst af alt Obskurantisme eller Mørkemanderi, men har samme Aarsag som hans Modvilje mod Spekulationen, mod Hegelianismen, nemlig den, at baade Naturvidenskaben og Filosofien bliver Differentsvidenskab, o: sætter en Forskel paa gode Hoveder, der kan forstaa, og daarlige Hoveder, der ikke kan forstaa. Dette stred nemlig mod hans Livsfilosofi og Menneskelighed, hvis dybe Grundsætning var den, at Menneskelighed er Menneske-Lighed. (E. P. 1847 S. 154 S. V. XIII 589 sml. Skyldig? — Ikke Skyldig? hvor han paa det afgørende Sted kalder „Ligeligheden i det Humane“ for sin Aands-Existent's dybeste Aandedræt. [S. V. VI 294]). Baade Naturforskeren og Spekulanten hovmodede sig af deres Viden overfor de Uvidende, bildte sig ind, at de derved var gaaet videre end disse, som blot skulde tro, i Stedet for i Ydmyghed overfor Gud, i Medfølelsen med det menneskelige, at erkende, at i Grunden vidste alle, den daarligst begavede og den klogeste, lige meget eller lige lidt o: det gamle Sokratiske: den Uvidende véd Intet, den Vidende véd, at han Intet véd. (Sml. Efterladte Papirer 1846 S. 739 og 747 øverst. „Fra Naturvidenskaberne vil udbrede sig den sørgeligste Differents mellem Eenfoldige, som troe eenfoldigen, og Lærde og Halvstuderede — som have seet gennem Mikroskopet“.)

Fuglenes Triller danne Menighedens Jubelsang, hvor ikke som i Steenkirken Hvælvingens Echo gjentager Præstens Røst, men hvor Alt opløser sig i en uendelig Vexelsang.“ (Papirer I A 66, 25de Juli 1835). — Man fornemmer her, hvor romantisk, hvor panteistisk denne Gudsdyrkelse, denne Religiositet end kan være, et ganske ubrudt Forhold til det højeste Væsen, føler, at Forargelsen paa Gud endnu langt fra kan have sænket hans Sjæl i den dybeste Angst og Fortvivlelse. Vi følger ham til hans Yndlingssted Gilbjergshoveds bratte Skrænt, hvor han har oplevet sine lykkeligste, ja saligste Øjeblikke, hvor „hine to store Magter: Stolthed og Ydmyghed“¹, der havde kastet ham imellem sig ude i Livet, „venligen havde forenet sig“, ja ikke blot det, men endogsaa fejret „et i Sandhed Stille-Bryllup, holdt i Menneskets dybeste Lønkammer . . . hvor Alt foregaaer alene for dens Øie, der alene bivaanede det første Bryllup i Edens Hauge og velsignede Parret.“ — „Og naar jeg da stod her en stille Aften, naar Hayet med dyb men stille Alvor istemmede sin Sang; naar mit Øie ikke mødte en eneste Seiler paa den uhyre Flade . . . da fremsteg ofte af Graven for mig de faa kjære Afdøde, eller rettere sagt, det forekom mig, som de ikke vare døde. Jeg følte mig saa vel i deres Midte, jeg hvilte mig i deres Favn, og det var for mig, som om jeg var ude af Legemet og i en høiere Æther svævede om med dem“ . . . Hans Moders og hans Sødskenes Død for et Aar tilbage har altsaa endnu ikke vist sig for ham med Jordrystelsens rædsomme Forklaring: Guds frygtelige Straf over Faderens Brøde. I lykkelige Visioner kunde hans Sjæl mødes med, blande sig med de Henfarnes salige Aander, „salige Øjeblikke han ikke kan glemme“, naar han med veemodsfult Hjerte var vendt tilbage til Verdens Vrimmel, naar „Maagens hæse Skrig havde erindret ham om, at han stod ene, og Alt forsvandt for hans Øie“. (Papirer I A 68 S. 41, 29de Juli 1835).

Der er dog en anden Optegnelse fra Aaret før, den 11te Sept. 1834, der tilsyneladende kunde anfægte det Resultat, jeg mener her at være kommet til, at Jordrystelsen i Kierkegaards Ungdomsliv ikke kan have fundet Sted før Gillelejesommeren 1835, hvor Kierkegaard var 22 Aar gammel — en Optegnelse om Prædestinationslæren af en saa subjektiv og personlig Karakter, at man maaske kunde komme til at tro, at den unge Mand allerede paa

¹ Andre Udtryk for det, jeg tidligere har kaldt Ynglinge-Sind (Idealitet, Stolthed, Foragt) og Menneske-Sind (Medfølelse, Ydmyghed, Forstaaelse).

det Tidspunkt af sit Liv havde gjort Bekendtskab med en Prædestination af den uhyggelige Karakter, at han af Gud var forudbestemt til at dø for Faderens Brøde. Jeg vil anføre denne Optegnelse fuldstændigt, for at Læseren kan faa det fulde Indtryk af den:

„Prædestinations-Læren synes mig ligesom Myreslugeren at trække mig ned i en Tragt; det første Fald betinger alle de følgende ved en rædsom Consequents. Lig Myreslugeren opretter den sin Tragt (et vistnok træffende Billede paa en slig logisk Tankerække) i det løse Sand (de religiøs-fromme Følelser), og den, der engang er falden ned, ham omslynger liig Laokoon alle Slutnings-Consequentser som Slinger.“ [Papirer I A 10.] 11. Sept. 34.

For at forstaa en Optegnelse, der er saa gribende som denne, rigtig, maa man huske paa, at den ikke staar alene. Baade før og efter den findes Optegnelser om Prædestinationslæren, der er saa objektive i deres Form, saa abstrakte i deres Udtryksmaade, saa upersonlig holdte i det hele taget, at det vistnok maa siges at være en psykologisk Umulighed, at de kan være fulgt ret tæt ovenpaa en Jordrystelse, hvor Troen paa en prædestineret tidlig Død kom til at spille en saa skæbnesvanger Rolle. Vi kan af disse Optegnelser med afgjort Sikkerhed slutte: paa det Tidspunkt af den unge Kierkegaards Liv er Prædestinationen ham et vanskeligt Tankeproblem han har grublet stærkt over, men den er ingenlunde endnu bleven ham et forfærdeligt Tilværelsesproblem. Den ovenfor citerede Optegnelse viser ved sin subjektive personlige Karakter, hvor dybt dette Tankeproblem har saaret ham, hvorledes Tvivlen om Guds Retfærdighed, om Tilværelsens Mening, ligesom har gnavet paa hans Hjerterod; men Tvivlen er endnu ikke bleven til Fortvivlelse, til personlig Forargelse paa det Religiøse, til Oprør mod Gud. Tanke-tungsind, men ingenlunde en saadan Existens-fortvivlelse er denne Optegnelses væsentlige Stemning. Man glemme ikke Ordene „en slig logisk Tankerække“; — det er en saadan logisk Tankerække der volder hans Tungsind, ingenlunde endnu en Jordrystelses nye, pludselige, frygtelige Forklaring.¹

En Optegnelse som den her fortolkede, er værdifuld, fordi den lader os se dybere i den drømmende, sværmeriske Ynglings Sjæl,

¹ Derimod er naturligvis denne omfattende Beskæftigelse med Prædestinationsteorien, en ikke uvæsentlig Betingelse for, at han selv senere kan blive fanget af en Prædestination, der i saa eminent Grad vedrørte hans egen Skæbne.

lader os opdage „Slangen under Græsset“ lurende paa en Lejlighed til at bryde frem, lader os fornemme Tungsindet bag Ungdomslykken. Vi ser ham her midt i hans lykkelige Ungdom, hans lykkeligste Tid, delt paa samme Maade som i Barndommen

Halb Kinderspiele,
Halb Gott im Herzen.

delt mellem Gladsind og Tungsind. Det vidunderlige Billede af Sokrates — Sokrates der forførte ham i hans Ungdom (E. P. 1849) havde trængt Barndommens frygtelige Billede af den korsfæstede, bespyttede Kristus i Baggrunden. Af Barndommens skyldfri Munterhed, den sunde lyse, dog alligevel saa forunderlig livskraftige Side i hans Naturel, var spiret frejdigt Ungdomsmod, stolte kække Ynglingedrømme om at udrette noget stort, noget vidunderligt i Livet. „Frejdigt . . . med en næsten dumdristig-stolt Reisning gik jeg ud i Livet“ hedder det i Synspunktet (S. V. XIII 565), eller med det førnævnte Motto:

Trygle — det gør vi ei!
Ungdom paa Livets Vei
Kraftigt sig Skatten tiltvinger.

Foreløbig vel mest Drømme — uden tilstrækkelig Handlekraft. „Faderens Kraft og Faderens Bedrift begeistrede ham ikke til Daad, men den begeistrede ham til Beundring, og Beundring gjorde ham til Digter“ hedder det om den unge Salomo, Kierkegaards andet Jeg (S. V. VI 236 n.). Men alligevel, dette Gladsind havde nok trængt Tungsindet, denne skæbnsvangre Fadersarv tilbage, ja havde maaske endog knust Slangens Hoved, dersom ikke den store Katastrofe var indtruffen, der i sit uhyggelige Følge førte Syndefaldet med sig, den Brøde, der lod Tungsindet lejre sig over hans ganske Liv. Det er næppe uden egen dyrekøbt Erfaring, at han lader Asessor Vilhelm skrive i Enten-Eller: „Tungsindig bliver et Menneske kun ved egen Brøde.“ (S. V. II 168, sml. Papirer II A 484).

Derfor har Kierkegaard i langt højere Grad end man, vildledt af Stemningen i „Synspunktet“ og de Efterladte Papirer efter Korsarsammenstødet, almindeligvis tænker sig det (jf. S. 20), set tilbage til denne Tid som en væsentlig set lykkelig Tid, hans Livs lykkeligste Tid. Selv i 1849 skriver han om denne Tid: „Jeg har i legemlig Forstand aldrig været ung. Men aandelig har jeg været en Yngling og det i god Forstand“ (E. P. 1849, S. 438) og i en Optegnelse, der hører tæt sammen med de to andre store Jord-

rystelses-Optegnelser fra September 1839, men som man mærkværdigvis aldrig ser citeret, skriver han, „at han ved Tanken om [endnu] at være Stud. theol. skulde paa engang erindres om hiin lykkelige Mulighedernes Periode (hvad man kunde kalde Ens Præexistents) og om min Standsning deri, omtrent tilmode som et Barn, man har givet Brændeviin og derved forhindret i at voxе, maa være det“. — Til denne Præexistents før hans egentlige Existents efter Jordrystelse og Syndefald, hvor hans sjælelige Udvikling endnu ikke brutalt var standset og brudt, har han set tilbage med hemmelig Misundelse, ja man kan godt sige, at han har skuеt tilbage til „hiin lykkelige Mulighedernes Periode“ som til et tabt Paradis. Forelsket i sin egen Ungdom, dens Skønhed, dens Sjælsfinhed, dens Tanketungsind er han atter og atter vendt tilbage til at skildre denne Tid, tegne sig selv, som han var i sin vidunderlige sokratiske Ungdom, og han har derved ævnet at skænke os nogle af de fineste og skønneste Ynglingeskikkelser vor Litteratur maaske ejer, saadanne som den unge Johannes Climacus i „De omnibus dubitandum est“ (sml. S. 4), hvis Fader er Kierkegaards egen, hvis Barndom er Kierkegaards egen, eller det unge Menneske i Symposiumet, „in vino veritas“, der sidder bænket ved Livsnydelsens Bord, uden endnu at have taget Skade paa sin Sjæl derved¹, og som ganske udtaler den unge Kierkegaards Ynglingeopfattelse af Kvinden og Ægteskabet² — „I min Ungdom har jeg ofte i mit stille

¹ I sit store Gilleleje-Opgør 1. Aug. 1835 (Papirer I A 75, S. 56), som jeg ret snart kommer til at behandle, skriver Kierkegaard, at han forgæves har søgt en Ankerplads i Forlystelsernes bundløse Hav, og at han har følt den næsten uimodstaaelige Magt, hvormed den ene Forlystelse rækker den anden Haanden. Men han skriver ogsaa 2 Sider senere, at han har søgt at frede om sin Individualitet med dyb Agtelse for dens Betydning. „Med en utidig [o: urimelig] Ængstelighed har jeg søgt at undgaе at komme i for nær Berøring med de Phænomenener, hvis Tiltrækningskraft maaskee vilde udøve for stor Magt over mig. Jeg har søgt at tilegne mig meget af dem, studeret deres Individualitet og Betydning i Menneskelivet, men dog tillige vogtet mig for ikke som Myggen at komme Lyset for nær.“ Ammundsen har ikke Ret i sin Fortolkning af dette Sted (S. Kierkegaards Ungdom, S. 109) som betydende en Redegørelse for det flagrende i hans Karakter overfor Tankearbejde, overfor Studier og en Tilstaaelse af, at han vil holde sig svævende det mest mulige. Ved „de Phænomenener etc.“ tænker Kierkegaard naturligvis paa Mennesker (o: jeunesse dorée etc., Kafégenier o. desl.). Den følgende Sætning viser dette tydeligt: „Ved Omgang med de sædvanlige Mennesker har jeg kun havt Lidet at vinde eller tabe“.

² Sml. P. A. Heiberg: Episode, S. 36 øv.

Sind smilet ad Elskov . . . Kun intellectuelt har jeg levelt. Naar jeg læste hos Digterne de Elskendes Taler, da smilte jeg, fordi jeg ikke kunde forstaae, at et saadant Forhold kunde beskæftige dem saa meget“ skriver Quidam i Dagbogen (S. V. VI 213, sml. Papirer III A 166). Og saa ved Siden af disse to, det tredje unge Menneske, det unge Menneske i „Gjentagelsen“ med hans Ynglingeforelskelse — han, hvem ikke en Jordrystelses Fortvivlelse og Angst, et Syndefalds dybe Skam brutalt river fra den elskede, men hvem derimod Følelsen af hans Kærligheds Utilstrækkelighed: digterisk Forelskelse i Mulighedens Afstand, i Stedet for i Virkelighedens Nærhed¹ skiller fra hende. — Kierkegaard har vistnok i dette Arbejde anstillet det Tankeexperiment, hvorledes det vilde gaaet ham, hvis han, ikke som 27aarig Pøniterende, men som 21aarig Yngling havde mødt sin Regine. Med disse Skikkelser i Minde undrer man sig over det mørke Billede Kierkegaard har udkastet af dette Tidsrum i Dagbogen Skyldig? — Ikke Skyldig? „En Spedalsks Selvbetragtning“. Enten maa Kierkegaard her været gaaet udenfor sin Plan at skildre sit „vita ante acta“ i tidsmæssig Rækkefølge, og i Stedet for den Ynglinglykke, der virkelig har præget det her behandlede Tidsrum, givet en almindelig Karakteristik af sit Tungsind og hans, maaske mest i egne Øjne, eminente Færdighed i at skjule det, eller han maa have overdrevet det Tungsind, der ogsaa paa den Tid har ligget som en lurende Mulighed i hans Sjæl. Det første er vist det sandsynligste. Dette viser Begyndelsen af „Salomos Drøm“, der skildrer hans Ynglingsliv som drømmende sværmerisk, ikke som fortvivlet tungsindigt, og det viser, en Optegnelse fra Maj 1843, kort efter at Kierkegaard har opdaget, at det højeste religiøse Standpunkt (jf. S. 17 Noten) var ham umuligt at naa: „Hvad der endnu boer i mig af mørke Tanker og sorte Lidenskaber, det vil jeg see at blive af med i et Skrift, som skal hedde: „En Spedalsks Selvbetragtning“ (IV A 110). — Med andre Ord: den i dette Indkudsstykke karakteriserede Stemning stammer fra 1843, da Kierkegaard var 30aarig Mand, snarere end fra 1833, hvor han var 20aarig Yngling.²

¹ I hvilken Grad Kierkegaard ogsaa som 27aarig har kendt dette som Moment i sin Kærlighedshistorie, fremgaar dels af Quidams Dagbog (S. V. VI 194), dels af Papirer III A 95: „Der kommer en Drøm fra min Ungdomskaar“.

² Ogsaa sin Barndom har K. set i lysere Skær 1838 end 1843. „Hiin lykkelige Tid“, siger han d. 30. Juli 1838 (Papirer II A 238) med en Stemning som Gretchens i Domkirken efter hendes svære Synd (jf. S. 20 øv.).

Men denne lykkelige Ungdom, hvor han blev nærere af sin Sjæls eget Indhold som den unge Johannes Climacus, er alligevel væsentlig forbi, da han skriver til sin Frænde Naturforskeren i Brasilien, det er noget forbigangent han i Mindet skuer tilbage til, denne tidlige Ungdom, der er som en Blomst i Morgendæmringen med en deilig Dugdraabe i sit Bæger, hvori alle Omgivelser harmonisk-melancholsk¹ speile sig, han mærker selv den begyndende Udtørring, han vil paa egen Haand vinde det halvtabte tilbage, „ved sin egen Kraft udvikle en Draabe, der kan staa som Frugten af hans Liv“. Stærkere, voldsommere, mere personligt, men langt fra saa poetisk kommer disse Stemninger frem et Par Maaneder senere i det Opgør, han har foretaget med sig selv d. 1ste August 1835 i Gilleleje (Papirer I A 75, S. 53—60).

„Det, der egentlig mangler mig“, skriver han her, „er at komme paa det Rene med mig selv om, hvad jeg skal gjøre, ikke om hvad jeg skal erkjende... Det kommer an paa at forstaae min Bestemmelse, at see, hvad Guddommen egentlig vil, at jeg skal gjøre; det gjælder om at finde en Sandhed, som er Sandhed for mig, at finde den Idee, for hvilken jeg vil leve og døe. Og hvad nyttede det mig dertil, om jeg udfandt en saakaldet objectiv Sandhed; hvad nyttede det mig at kunne udvikle Christendommens Betydning, at kunne forklare mange enkelte Phænomener, naar den for mig selv og mit Liv ikke havde nogen dybere Betydning? ... Vel vil jeg ikke nægte, at jeg endnu antager et Erkjendelsens Imperativ; og at der igjennem det ogsaa lader sig virke paa Menneskene, men da maa den [v: Erkendelsen] levende optages i mig, og det er det, jeg nu anerkjender for Hovedsagen. Det er derefter min Sjæl tørster, som Africas Ørkener efter Vand..... Det var det, der manglede mig, at føre et fuldkommen menneskeligt Liv og ikke blot et Erkjendelsens, saa jeg derved kommer til ikke at basere mine Tanke-Udviklinger paa — ja paa Noget, man kalder Objectivt, — Noget, som dog i ethvert Tilfælde ikke er mit eget, men paa Noget, som hænger sammen med min Existent's dybeste Rod, hvorigjennem jeg saa

¹ Vi har jo her Søren Kierkegaards eget Udtryk for den Delthed i hans Sjæl, vi ovenfor har beskæftiget os med, Deltheden mellem Gladsind og Tungsind. Man ser nok, at mine Udtryk er for skarpe, for grove, og jeg er derfor glad for, at han selv saa træffende og fint kan betegne Stemningen af Delthed, som den virkelig var i hans pure Ungdom: „harmonisk-melancholsk“.

at sige er indvoxet i det Guddommelige, hænger fast dermed, om saa hele Verden styrter sammen. See det er det, jeg mangler, og derhen stræber jeg. Med Glæde og inderlig Styrkelse betragter jeg derfor de store Mænd, som saaledes have fundet hiin Edelsteen, for hvilken de sælge Alt, endog deres Liv. . . . (S. 59.) Jeg vil nu forsøge rolig at fæste Blikket paa mig selv og begynde inderlig at handle; . . . Dog dertil fordres Udholdenhed, og man kan ikke strax høste, hvor man har saaet. Jeg vil erindre hiin Philosophs Methode: at lade sine Disciple tie i tre Aar, saa kommer det vel . . . Saa være da Loddet kastet — jeg gaaer over Rubicon! Vel fører denne Vei mig til Kamp; men jeg vil ikke forsage. Jeg vil ikke sørge over den forbigangne Tid — thi hvortil Sorg? Med Kraft vil jeg arbeide mig frem og ikke spille Tiden med at sørge.“ — Vi ser af denne lange Opgørsoptegnelse, hvad det var for en Draabe, han med egen Kraft vilde tilkæmpe sig, der skulde staa som Frugten af hans Liv; *nu* er han sig det fuldt bevidst: en Idé, hvorfor han kan leve og dø, Noget der hænger sammen med hans Existents's dybeste Rod. Han indser, hvad der har tørret ham ud, hvad der har været hans Ynglingstids Grundfejl, Grundmangel: at have levet et Erkendelsens, et Tankens Liv¹ i Stedet for et Handlingens, et Livets Liv. Man spørger uvilkaarlig, hvorledes lykkedes denne Stræben for ham, som nu taalmodigt og inderligt skulde gaa for sig, og som skulde bringe ham det, hvorefter han tørstede som Africas Ørkener efter Vand, Ævnen til at leve et fuldstændigt menneskeligt Liv, og ikke blot et objektivt, abstrakt Halvliv — Ynglingelivet par excellence.

Ja, hvorledes lykkedes det for ham? Godt og vel to Maaneder efter hans Hjemkomst fra Gilleleje, finder vi en længere Undersøgelse om Forholdet mellem Kristendom og Filosofi. Den begynder meget filosofisk, meget objektivt, meget abstrakt, men den slaar snart efter over i en skarp Fordømmelse af Kristendommen, en voldsom Satire over det kristelige Liv og de kristelige Forestillinger om Livet efter Døden. „Og have de Christne end ikke havt saa grandieus Phantasie som den, der lod Nordboen udmale sig Loke som bunden til en Klippe med Gift dryppende ned paa ham, men som dog satte ham hans Kone ved hans Side, — saa have derimod de Christne vidst at berøve den Ulykkelige enhver Lindring, — end

¹ Jf. Quidams før (S. 38 øv.) citerede Udtalelse om sin Ungdom: „Kun intellectuellet har jeg levet“ (S. V. VI 213).

ikke en Draabe Vand til at læske hans brændende Tunge. Overalt næsten, hvor den Christne beskjæftiger sig med det Kommende, der er Straf, Ødelæggelse, Undergang, evig Qval og Pine det, der foresvæver ham, og ligesaa yppig og udsvævende hans Phantasie er i saa Henseende, ligesaa mager er den, naar Talen er om de Troendes og Udvalgtes Salighed, der skildres som en salig Henstirren med et af disse matte, henstirrende Øine, med en stor og fixeret Pupil, eller med et i Fugtighed svømmende Blik, der forhindrer al klar Seen. Der er ikke Tale om noget aandelig kraftigt Liv“ derimod om „trangbrystige, asthmatiske Forestillinger“, og om „den underlig qvalme Luft, som kommer os imøde i Christendommen“ (I A 99). — Det var ikke just det, vi havde ventet os, eller overhovedet havde kunnet vente os, som Resultatet af hans Stræben efter at blive Kristen og tilegne sig Kristendommen personlig, saa den fik dybere Værdi for ham selv og hans Liv, end naar han blot begrebsmæssigt kunde udvikle dens historiske Betydning. Vi møder her Stemninger overfor Kristendommen, som man forgæves vil søge Spor af i hans tidligere Optegnelser, voldsom personlig Forargelse i Stedet for tidligere upersonlig Tvivl, objektiv Kritik af Kristendommen og abstrakt Ynglingefritænkeri. Disse Stemninger af voldsom personlig Forargelse er ganske uforklarlige, om de uden særlig Foranledning paa naturlig Maade skulde være udviklede af den tidligere upersonlige Kritik. Objektiv Tvivl bliver ikke saadan uden Grund til subjektiv Fortvivlelse og Forargelse, i al Fald ikke i den udprægede Grad, som i nysansførte Optegnelse. Vi kan altsaa her i Efteraaret 1835 konstatere et Brud i Kierkegaards Tankeudvikling. Aarsagen til dette Brud formoder jeg, har været Opdagelsen af Faderens Brøde, „den store Jordrystelse“, som altsaa efter min Mening skal have fundet Sted mellem „Gilleleje-Opgøret i Begyndelsen af August og denne Optegnelse i Oktober 1835. Denne Hypotese, som jo fuldt ud forklarer de ellers saa uforklarlige, ja næsten meningsløse Forargelsesstemninger i Papirerne fra medio Oktober, støttes stærkt af et Sted i Enten-Eller II (S. 208), hvor Asessor Vilhelm hævder, at „A's“ Livsanskuelse, at det at sørge er Livets Betydning og hans Prætention at føle sig som den ulykkeligste af alle (jf. S. 18), ikke er nogen ethisk Livsanskuelse, men „ligger i det farefulde Moment, da det Æsthetiske skal gaae over til det Ethiske, hvor Sjælen saa let besnæres i en eller anden Yttring af en Prædestinations-Theori“. Med dette sidste kan Asessor Vilhelm ikke mene andet end den store Jordrystelse, hvor

den unge Kierkegaard jo virkelig var bleven besnæret i en Prædestinationsteori, idet han havde troet, han var forudbestemt til at dø før Faderen til Straf for dennes Brøde¹, og Kierkegaard siger altsaa indirekte gennem Asessorens Mund, at den store Jordrystelse fandt Sted paa et Tidspunkt i hans Liv, hvor det Æstetiske hos ham skulde til at gaa over til det Ethiske. Men dette farefulde Moment kan i den unge Kierkegaards Udvikling næppe være andet end det store Gilleleje-Opgør, hvor den unge Æstetiker med saa stor Energi havde foresat sig en etisk Livsudvikling. Man vil næppe træffe nogen fælles Ordlyd, men Aanden, Meningen er absolut den samme, naar den unge Mand vil *stræbe efter at føre et fuldkommen menneskeligt Liv, finde en Idé at leve for*, der hænger sammen med hans Existentis dybeste Rod, hvorigennem han saa at sige er indvoxet i det Guddommelige og hænger fast dermed, om saa hele Verden styrter sammen, — som naar Asessor Vilhelm idelig og altid formaner sin unge Ven til at vælge sig selv, vælge sig selv absolut i sin evige Gyldighed. Vi ser nu, at den etiske Livsudvikling som den unge Kierkegaard havde foresat sig i Sommeren 1835 i Gilleleje ikke skulde virkeliggøres slet saa snart, som han havde tænkt sig; han skulde, inden han naaede saa vidt, opleve værre Skibbrud og Nød end Erkendelsens Utilstrækkelighed og Fallit: en Prædestinationsteoris forfærdelige Besnæring, et Syndefalds dybe kvalfulde Skam, Oprør mod Gud, Opgør med Faderen, saa han havde været ved at gaa til Grunde derved. — Dog lykkeligvis blev det hans Tilfælde, at hans indre Kval ikke i Længden dæmonisk fandt sit Udtryk og sin Tilfredsstillelse i at hade Menneskene og forbande Gud, men lige omvendt. (Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed. S. V. XIII 566).

I Sammenligning med det Resultat, jeg her mener at være kommen til, at Jordrystelsen maa have fundet Sted i Efteraaret 1835, er det mindre væsentligt, om man kan bestemme dens Indtræden saa at sige paa Dag og Dags Time, men det kunde jo altid være interessant at prøve derpaa. Muligvis er Opdagelsen af

¹ Det er rimeligvis i Erindring om denne — falske — Prædestinationsteori, at Kierkegaard giver sin første lille Bog med Kritikken af Samtidens Litteratur, der udkommer saa kort efter Faderens Død — efter hvilken han skriver i sin Dagbog, at hans Fader ikke er død fra ham, men død for ham, for at der om muligen endnu kan blive Noget af ham (Papirer II A 243, 11te Aug. 38), — Titelen „Af en endnu levendes Papirer“ (o: ikke en Nulevende, men en som ikke er død, en som lever endnu).

Faderens Synd foregaaet ret snart efter Hjemkomsten fra Gilleleje — sml., at Salomo, der bor hos Profeten Nathan, ved et Besøg hos sin kongelige Fader opdager, at lønlig Skyld var den Hemmelighed, som forklarede alt. Denne Lighed lægger jeg selvfølgelig ikke afgørende Vægt paa, selv om jeg udmærket godt kan tænke mig, at Sønnens Fraværelse har gjort Faderen uforsigtigere i sine Anraabelser, i sine Veklager, hvorfor Sønnen har opdaget Forholdet ved denne Lejlighed og ikke tidligere, hvor han altid var hjemme, og Faderen tog sig vel i Agt. Sandsynligere er det dog maaske, at Opdagelsen først har fundet Sted efter den 9de Oktober; — der er i de faa mellemliggende Optegnelser vistnok intet der tyder paa, at Jordrystelsen maa have fundet Sted, og dette er i og for sig Bevis for det modsatte. Han skriver nemlig her: „Det gaaer med Christendommen eller med det at blive Christen som med enhver Radical-Cour, man udsætter den saa længe som muligt“. (Papirer I A 89). Stemningen i denne Optegnelse er Selvironi, det gaar saa langsomt med at naa det Maal, han saa bestemt havde sat sig i sit Gilleleje-Opgør: at blive Kristen i personlig Forstand.

Akkurat den samme Tanke om Kristendommen som en Radikalkur møder vi i en udateret Optegnelse tæt efter den 19de Oktober, men hvor har Stemningen ikke i de faa Dage forandret sig: „Og hvad er det da, der gjør, at der virkelig gives Mange, som, saa sige de, finde christelige Impulser i deres Bevidsthed, men paa den anden Side dog hverken ere eller udgive sig for at være Christne? Det er vistnok, fordi Christendommen er en Radicalcur, som man krymper sig ved, og det uden at disse Mennesker just behøve at have saa udvortes Forestillinger, som i den ældste Tid bragte flere Christne til at udsætte det afgjørende Skridt til sidste Øieblik — det er vistnok det, at de mangle Styrke til at gjøre det fortvivlende Spring“ (Pap. I A 99, S. 70). Hvis vi antager, at den frygtelige Opdagelse har fundet Sted i Tiden mellem disse to Optegnelser, bliver den skarpe Stemningsforskel mellem dem, det bratte Stemningssving fra en vis elskværdig Selvironi til voldsom Forbitrelse med et Slag forklarligt.

Kierkegaard har saa i den Mellemtid opdaget, i hvilken Grad Kristendommen for ham, der havde kristelige Impulser i sin Bevidsthed, som faa andre, var bleven en Radikalkur, som han ikke kunde og ikke vilde ind under; han har indset, i hvilken Grad der over til Kristendommen og Kristendommens Tanke at lægge

Alt under Synd, gøre ham selv til Synder, til Skyldig i Faderens Brøde og værdig til Dommen en tidlig Død, var et fortvivlende Spring, han ikke kunde og heller ikke paa nogen Maade vilde foretage i sin Forbitrelse paa Tilværelsen, i sin Forargelse paa Gud. Der er endvidere fra denne Mellemtid 9de—ca. 20de Oktober et Par Optegnelser, der kunde tyde paa et første Indtryk af Jordrystelsen og af Faderens Brøde: Han skriver den 11te Oktober: „Er da Alt Drømmerie og Skuffelse — er da Naturphilosophernes Begistring og „En“ Novalis Sjelsfylde Opiums Dunster, — griber jeg da der, hvor jeg troede at møde det Ideelle i sin skønneste og reneste Farve [i Forholdet til Faderen?] det Materielle —“, og han skriver senere samme Dag, mere fattet: „Det er ikke blot fordi det er en Menneskeslægt, at Verden ligesom behøvede et Stadium for Synd et andet for Syndebevidsthed (om jeg saa maa sige); den enkeltes Liv viser det Samme. Først Synd, og ofte naar den er ophørt de facto [v: i Gerning, faktisk] kommer Bevidsthed om Synd.“ (Papirer I A 91 og 92.) Saadan havde det jo været Tilfældet med Faderen. Efter dette at dømme skulde altsaa den frygtelige Opdagelse af Faderens Brøde have fundet Sted enten Natten mellem den 9de og 10de Oktober eller Natten mellem 10de og 11te Oktober, snarest vel den sidste Nat. Jeg skylder Sandheden at indrømme, at jeg selv stadig føler mig skeptisk tilmode over dette sidste Resultat, saaledes at have fundet den bestemte Nat, hvori Opdagelsen af det Forfærdelige var sket. Derimod tror jeg indtil videre, indtil jeg med gode og gyldige Grunde bliver overbevist om, at det ikke er saaledes, at den store Jordrystelse har fundet Sted, ikke som man tidligere har antaget, omkring Kierkegaards 25de Aar 1838, men derimod hele 2½ Aar tidligere, i Efteraaret 1835, snarest maaske, som lige sandsynliggjort, i Oktoberdagene dette Aar.

TREBRØDRE- OG TOBRØDRE-STAMSAGN

EN STUDIE I SAMMENLIGNENDE SAGNFORSKNING

AF

ARTHUR CHRISTENSEN

ENHVER, der har beskæftiget sig med Æventyr og Folkesagn, vil have lagt Mærke til den Fattigdom paa Motiver, der karakteriserer disse Produkter af den primitive Folkefantasi i al deres tilsyneladende Frodighed. Det er et begrænset Antal Urmotiver, der gaar igen hos de forskelligste Folk i utallige Variationer og Krysninger. Hvorledes er nu saadanne Urmotiver opstaaede? Spørgsmaalet maa naturligvis besvares forskelligt i hvert enkelt Tilfælde — hvor det overhovedet lader sig besvare. Hvilke Love betinger Urmotivets Udvikling og Omdannelse og dets Vandring? Er det ganske vilkaarligt, hvilke Æventyr og Sagnmotiver og hvilke Motivkombinationer et Folk laaner fra et andet?

Der er her i Forbindelse med Sagn- og Æventyrforskningen en Række baade almindelige og særlige folkepsykologiske Problemer, som frister til Undersøgelse. Maaske var det ikke ugørligt at faa bygget en Sagnvidenskab op, hvis Love dog havde noget af de sproglige Loves Fasthed, og som bl. a. ligesom Sprogvidenskabben kunde blive et vigtigt Hjælpemiddel til Udforskning af forhistoriske Tilstande. Og Tiden for Bestræbelser i denne Retning turde være inde nu, da Folkepsykologien har arbejdet sig frem til en smuk Plads ved Siden af den individuelle Psykologi, og da Sagn- og Æventyrforskningen er godt paa Vej til at rede sig ud af det Hængedynd, hvori Mytologerne saalænge har holdt den fast.

Et interessant Forsøg paa at opbygge et Grundlag for en saadan rationel Sagnforskning, der tager Sigte paa Sagdannelsens og Sagnudviklingens Love, er gjort for faa Aar siden af Axel Olrik

i hans Afhandling om „Episke Love i Folkedigtningen“ (Danske Studier 1908, 69 ff.¹). Nærværende Afhandling fremtræder som et videre Forsøg i samme Retning. Jeg har valgt to ganske særlig udbredte Sagn typer, som i mange Enkelttilfælde har paavirket hinanden, nemlig Trebrødræsagnet og Tobrødræsagnet. Olrik har i den nævnte Afhandling omtalt baade Trebrødre- og Tobrødre-motivet. Jeg har ikke her villet forfølge disse Motivets Forgreninger i Æventyrenes Verden, men holdt mig til deres Forekomst i Stamsagn. Paa Grundlag af det Materiale, som Undersøgelsen af disse to Stamsagnstypers eller Stamsagnsskemaers Anvendelse hos de forskellige Folk har givet mig, har jeg da i Slutningen af Afhandlingen forsøgsvis opstillet en Række specielt for Stamsagn gældende Love.

I. TRETAL OG BAGVÆGT

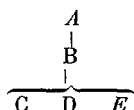
Enhver kender i en eller anden Form Æventyret om de tre Kongesønner, der efter Tur drager ud for at hæve en Skat eller vinde en Prinsesse, hvilket Maal naas af den yngste, efter at Foretagendet er slaaet fejl for de to ældste Brødre. Sagnforskeren vil tillige snart fra det ene, snart fra det andet Folkeomraade kende Traditionen om de tre Brødre, Sønner af Urmennesket eller Urherskeren, der deler Verden eller dog den for et bestemt Folk kendte Del af Verden mellem sig og bliver Stamfædre til hver sin Folkeæt eller hver sit Folks eller Lands Kongeæt, saaledes at den yngste af de tre bliver Stamfader eller Stamkonge for Hovedfolket eller for det Folk, som Sagnfortælleren tilhører, og som han naturligvis betragter som Hovedfolket. Ligheden mellem denne Stamsagnstype og den nævnte Æventyrtype er umiskendelig. Begge er karakteriserede ved Tretal og „Bagvægt“.

Det er Gudmund Schütte, der først har præciseret Betydningen af denne Motivkombination (Tretal + Bagvægt) i ind evropæiske Stamsagn og indført Begreberne „Forvægt“ og „Bagvægt“². „Naar flere nævnes efter hinanden, sætter man allerførst den, der er fornemst eller anseeligst, og allersidst den, man har særlig In-

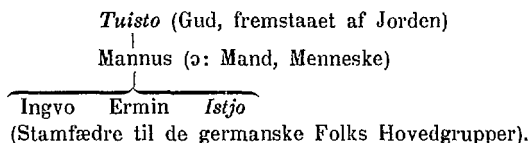
¹ I ret omarbejdet Skikkelse gentaget i „Epische Gesetze der Volksdichtung“ (Zeitschr. f. deutsche Philologie, VI, 1909, 1 ff.; forkortet i Nordisk Tidskrift 1909).

² Oldsagn om Godtjod (Kbh. 1907), passim.

teresse for"; saaledes lyder den „Schütte'ske Lov“¹. Og for den Gruppe af Stamsagn, hvor Tretallet er raadende, opstiller Schütte følgende Urskema, som dog langt fra i alle Tilfælde er tilstede i fuldstændig Form i de overleverede Sagn:

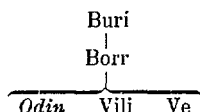

A er en Gud eller Halvgud eller mer eller mindre mytisk Skikkelse; hans Tilstedeværelse giver Stamtavlen Forvægt. B er den menneskelige Stamfader. E er Hovedpersonen blandt Brødrene, han giver Stamtavlen Bagvægt. Et typisk Eksempel er den først hos Tacitus overleverede germanske Stamtavle.

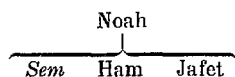

Af de tre Brødre er den yngste, Istjo, Stamfader til og Opnævner for Sagnfortællerens Landsmænd, Istvaeonerne.

I en anden Stamtavle, Gudestamtavlen

er der imidlertid indtraadt Forvægt indenfor selve Trebrødregruppen. Der er her et Forhold, der kan give Anledning til en vis Forvirring, særlig naar man udstrækker Undersøgelsen udover den ariske Folkeæts Grænser. Man vil straks i den velkendte Stamtavle

finde et Tilfælde, hvor den ældste af de tre Brødre er, ikke den fornemste, men den, der fra Fortællerens Standpunkt bærer Hovedinteressen. Vi vilde her komme i Forlegenhed med Anvendelsen

¹ Sml. A. Olrik i Danske Studier 1907, 194.

af det Schütte'ske Forvægt-Begreb. Jeg tror derfor, at det vil være mest rationelt at knytte Ordet Forvægt ikke til den første, mer eller mindre mytiske Stamfader, men udelukkende til den ældste af Stamsagnets tre Brødre, forsaavidt Hovedvægten ligger paa ham (enten det nu er paa Grund af Fornemhed eller af Fortællerens Interesse). Den mytiske Stamfader vilde jeg kalde: Topled. Manus-Tavlen vilde saaledes være en Stamrække med Topled og Bagvægt, Buri-Tavlen en Række med Topled og Forvægt, Noah-Tavlen en Række med Forvægt og uden Topled.

Om Aarsagen til den store Rolle, som Tretallet spiller i Folkedigtning og Folketradition, ikke mindre end i Religionshistorien, har H. Usener anstillet indgaaende Undersøgelser¹. Usener sammenstiller et meget omfattende Materiale, hentet fra de forskellige Folk og Tider: Gudetreheder fra den hesiodiske Teogoni (tre Kykloper, Hechatoncheirer, Gorgoner, Horer, Moirer, Chariter; Treheder som Gaia, Tartaros, Eros; Hestia, Demeter, Hera; Hades, Poseidon, Zeus o. s. v.); kvindelige Treheder (Harpyer, Sirener, Hesperider etc.), ogsaa i Kultus; Kildenymfer, Bakcher og Mainader afbildede i Grupper paa tre; kvindelig Trehed i Kristendommen: Pistis, Elpis, Agape, Sofias Døtre; de selvstændige Guder anraabes i Treheder: Apollon, Athene, Artemis; det romerske Kapitols Trias: Jupiter, Juno, Minerva etc. etc.; Gudetreheder hos Thraker, Fryger, Germaner, Indere (Brahma, Vishnu, Çiva), Tretal hos de keltiske Druider, i iranske Gudeanraabelser, i Mithrasdyrkelsen, hos Ægypterne (Osiris, Isis, Horus o. s. v.), hos Fønikere og Arabere; den kristne Treenighed; fremdeles trehovedede Guddomme og Uhyrer, treøjede Kæmper, trebenede Dyr i mange forskellige Folks Traditioner; Trebrødreæventyr o. desl. Usener fremfører Vidnesbyrd om, at Guder er blevene fordoblede og tredoblede, og anser Fordobling (Tredobling) med paafølgende Spaltning for en meget almindelig Udvikling. Han gaar fremdeles ind paa det navnlig i den græske Sagnverden saa hyppig forekommende Motiv: det fjendtlige Brødrepar (Atreus-Thyestes, Eteokles-Polynikes, Proitos-Akrisios, Pelias-Neleus). Bag Gudetreheder ligger paaavislig ofte Toheder, saaledes kan oprindelig Tohed konstateres ved Sirener, Graier og Harpyer, og der er i Litteraturen og Kunsten Vidnesbyrd om, at det samme har været Tilfældet med Horer, Chariter og Nymfer. Usener forklarer To-

¹ „Dreiheit“, Rhein. Mus. Bd. 58 (1903).

heden og specielt Tobrødrekampen ved de i Naturen givne Mod-sætninger: Dag og Nat, Sommer og Vinter, og forklarer Tretallets stadige Forekomst derved, at Tretallet — hvad der kan konstateres den Dag idag — paa et primitivt Kulturtrin er Udtryk for Begrebet Flerhed overhovedet.

En mytisk Forklaring paa Tobrødrekampen turde nu vistnok være overflødig. Kampen er et af de allervigtigste episke Motiver, og til en Kamp hører der nu en Gang mindst to Parter og normalt heller ikke flere. Og Folkene har utvivlsomt med Begærlighed lyttet til Fortællinger om Kampe, længe før de begyndte at klæde Modsætningen mellem Dag og Nat og mellem Sommer og Vinter i Mytens Form. Olrik har da ogsaa (DSt. 1908, 76 ff.) forklaret Modsætningsforholdet ved to Personers Optræden ud fra rent episke Love. Vigtigere er derimod det Moment, som Usener har paapeget angaaende Tretallet: Trehed er Flerhed¹.

Imidlertid giver Useners Udvikling ingen Forklaring paa, hvorfor Tretallet i visse bestemte Forhold gennemgaaende er forbundet med Bagvægt. For at faa en Løsning paa dette Spørgsmaal maa man gøre en ganske bestemt Adskillelse mellem to Arter af Trehed: 1) en Trehed af Personer, Ting eller Forhold, der tænkes — regelmæssigt eller tilfældigt — optrædende sammen og samtidigt (en Gudetrias, tre Æbler², Uhyrets tre Hoveder), 2) en Rækkefølge af tre ensartede eller parallelle Handlinger eller Begivenheder (Heltens tre Gange iværksatte, først tredje Gang med Held kronede Forsøg paa at naa op paa Toppen af Glasbjærget; de tre Kongesønners suksessive Optræden overfor de samme Vanskeligheder). Det første vilde jeg kalde Tregruppe, det andet episk Trehed. I Tregruppen er Treheden ofte kun et Tal (de tre Æbler; der kunde ligesaa godt være to eller ti), og hvor det drejer sig om Personer, er Ordenen ogsaa ofte ligegyldig, undertiden har de tre Personer end ikke individuelle Navne, i andre Tilfælde er deres Orden bestemt ved deres særlige Virksomhed (Klotho, Lachesis, Atropos); ved Gudetrias nævnes regelmæssigt den vigtigste først (*Wodan*, *Donar*, *Ziu*; *Brahma*, *Vishnu*, *Çiva*; *Gud Fader*, *Søn* og *den hellige Aand*; altsaa Forvægt), medens en Gudetrias i kunstnerisk Fremstilling almindeligvis vil fremtræde saaledes, at den vig-

¹ Jf. Olrik, *Epische Gesetze*, s. 11, og hans 'The sign of the dead' (*Festgabe für Villh. Thomsen*, 1912) p. 44.

² Æventyr i 1001 Nat.

ligste staar i Midten, flankeret af de to andre, saaledes f. Eks. den capitolinske Trias paa Mønter og Medailloner (Mellemvægt). Bagvægt hører derimod ikke hjemme i Tregruppen.

Hvad den episke Trehed angaar, er Useners Teori om Trehed = Flerhed næppe tilstrækkelig til at forklare Fænomenet. Her kommer netop det episke Moment til. Hvis Helten naaede op paa Glasbjærget ved det andet Forsøg, fik Tilhørerne ikke Indtryk af Foretagendets Vanskelighed; det kunde jo være et blot Tilfælde, at det var mislykkedes første Gang. Men mislykkes det to Gange og lykkes først den tredje, er Vanskeligheden netop tilstrækkelig understreget. En yderligere Gentagelse vilde i Almindelighed virke trættende. Paa samme Maade forholder det sig med de tre Kongesønner; at de to kommer skævt fra Æventyret, giver netop den heldige tredje Brøders Overlegenhed det rette Relief. Der er her sikkert et Hensyn, som — ubevidst — har virket sammen med den Forkærlighed for Tretallet, hvis folkepsykologiske Grundlag Usener har paavist.

Og nu Bagvægten. Hvorfor er det altid den yngste af de tre Brødre, der besejrer Vanskelighederne?

Naar Kongesønnerne drager paa Æventyr, sker dette naturligt efter Alder, og hvis de skal træde i Virksomhed alle tre, maa Æventyret nødvendigvis først lykkes for den tredje, altsaa den yngste¹. Ved fuldt udviklet episk Trehed er Bagvægt simpelthen det eneste mulige. Ved at gøre denne Sondring mellem Tregruppe og episk Trehed fører vi med fuldkommen Sikkerhed Spørgsmaalet om Bagvægtens Oprindelse til dets Løsning.

Vi forstaar nu ogsaa, hvorfor der er Forvægt i Odin-Stamtaffen. Odin og hans Brødre udgør nemlig slet ikke en episk Trehed, men kun en Tregruppe (der er udbygget efter det fra den episke Trehed kendte Skema). Dette ligger i Virkeligheden ogsaa i Olriks Bemærkning derom i DSt. 1908 p. 84.

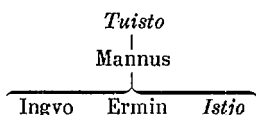
I det fuldstændige ariske Stamsagnskema findes Tretal paa begge Ledder: tre Generationer og tre Brødre i sidste Generation. Hvad det

¹ Herved opnaas tillige et æstetisk Raffinement. Da de tre Brødre altid drager paa Æventyr i deres Ungdom, vil den yngste ofte fremstilles som knap mandvoksen, hvad der gør det yderligere beundringsværdigt, at netop han fuldfører, hvad de to ældre ikke kan gennemføre. Men dette er naturligvis et sekundært Moment.

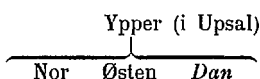
første af disse Forhold angaar, finder vi ogsaa uden Sammenhæng med Trebrødre-motivet hos forskellige Folk en Rækkefølge af Urkonger eller Urtidshelte i tre Generationer: Abraham, Isak, Jakob; i den iranske Heltedigtning Sām, Zāl, Rustem; i Kinas Sagnhistorie de tre Mønsterkejsere Fu-hi, Shōn-nung, Huang-ti. I nogle Tilfælde skyldes denne Successions-Trias vel Tretallets almindelige Popularitet, i andre Tilfælde kan Tretallet maaske have en etnisk-historisk Berettigelse. Saaledes antager H. Weinheimer (*Zeitschr. d. deutschen morgenl. Ges.* Bd. 66 p. 365 ff.), at Rækken Abraham-Isak-Jakob reflekterer en successiv Indvandring af tre Folkestammer i Palæstina.

II. DET ARISKE¹ TREBRØDRE-STAMSAGN

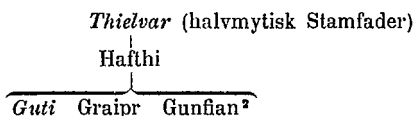
Trebrødre-Stamsagn er almindelige paa saa at sige alle Folkeomraader indenfor den ariske Æt. Stamsagnets Forekomst hos Germanerne og Skandinaverne er udførligt behandlet i de nævnte Afhandlinger af Gudmund Schütte og Axel Olrik. Hos Tacitus (*Germ. cap. 2*) findes den allerede nævnte Stamtavle

I Listens yngre, frankiske Form er Topledet forsvundet ligesom i Nordbostamtavlen i den danske Lejrekrønike fra det 12te Aarh.:

Derimod findes Topled, men tillige Forvægt, i det gutiske Stamsagn i Gutasaga:

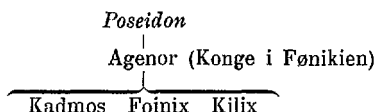

Hos Grækerne findes Trebrødre-Stamsagnskemaet ofte anvendt, men det er overalt mer eller mindre udhulet, saa at man egentlig kun har bevaret det genealogiske Skelet, hvorpaa man saa

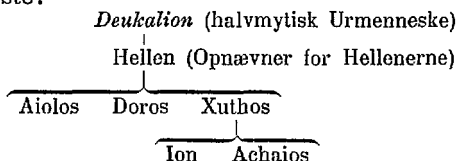
¹ ɔ: indoeuropæiske.

² Citeret efter Olrik DSt. 1907, 197.

efterhaanden har hægtet alle mulige fremmede Sagnmotiver. Idet den episke Trehed er bleven til Tregruppe, indtræder der ofte Forvægt. Trebrødreskemaet findes f. Eks. i Stamtavlen:

hvor Pausanias (V. 25, 12) til de tre Brødre har føjet en fjerde, Thasos, Thasiernes Opnævner. En anden Anvendelse af Skemaet er den bekendte Liste:

Her har Stamsagnet paa sindrig Vis vidst at faa anbragt de fire Hovedstammer med Bevarelse af den traditionelle Trehed. Hellen herskede i Fthia og efterlod Herredømmet her til Aiolos, medens Doros og Xuthos søgte nye Boliger i det Fremmede (Forvægt).

Hos Italerne synes Trebrødre-Stamsagnet ikke at have spillet nogen større Rolle. Paa de Steder, hvor Skemaet er bevaret i italiske Stamsagn, synes vi at have at gøre ikke med en indfødt Tradition, men med Kombinationer af græske Forfattere, der jo var særdeles fortrolige med Trebrødreskemaet. Saaledes finder vi hos Dion. Hal. I. 72 (efter Xenagoras) o. a. Sagnet om de tre Brødre Rhomos, Antias og Ardeas, Odysseus' og Kirkes Sønner, Grundlæggere af Rom, Antium og Ardea (tomt Opnævnerskelet, Forvægt) og allerede hos Hesiod (Theog. 1011 ff.) Legenden om Agrios, Latinos og Telegonos, tre italiske Urkonger, der ligeledes gøres til Sønner af Odysseus og Kirke.

Om Kelterne siger Ammian. Marc. (15. 9,6), at de selv regner for den sikreste af de forskellige Beretninger, der fandtes om deres Oprindelse, den, der gik ud paa, at Hercules, Amphitruons Søn, var kommen til Vesten for at udrydde Tyrannerne Geryones og Tauriscus, der gjorde henholdsvis Spanien og Gallien usikre, og at han med fornemme Kvinder i disse Egne havde avlet flere Sønner, som efter sig opkaldte de Lande, hvorover de herskede. Tallet paa disse Sønner angives ikke, saa vi kan ikke af-

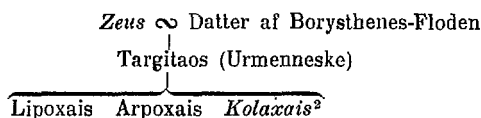
gøre, hvorvidt der her har været Tale om et Trebrødre-Stamsagn. Men iøvrigt træffer vi i keltiske Sagn atter og atter Trebrødre-skemaet og Tretallet anvendt paa etniske Forhold. Saaledes beretter den irske Sagnhistorie om, hvorledes de faa Efterkommere af Urhelten Nemed, som overlevede Katastrofen ved Conann-Taarnet, delte sig i tre Grupper; den ene, der slog sig ned i Europas nordlige Egne, vendte siden tilbage til Irland under Navnet Túatha Dé Danann (en ældre Opfattelse lader dog denne Slægt af Lysguder komme ned fra Himlen), den anden indvandrede i Storbritanien og blev Stamfædre til Briterne, den tredje drog til Grækenland, hvor Indbyggerne satte disse Fremmede til haardt Trællearbejde, idet de maatte bære Jord fra Slettelandet og paa Bjærgtinderne i Læderposer (irsk: bolg); de satte sig imidlertid til Modværge, og 5000 i Tal sejlede de bort paa deres til Fartøjer omdannede Lædersække og landede i Irland. Det var Fir-Bolg-Folkets Indvandring (Fortællingen om Lædersækkene er et etymologisk Sagn til Forklaring af Navnet Fir-Bolg). I Virkeligheden bestod denne Indvandring af tre Folkegrupper: Fir-Bolg, Fir-Domnann og Galióin. De ankom i alfabetisk Orden paa hver sin Part af Sækkeflaaden. Fir-Domnann havde tre Konger, der grundlagde hver sit Kongerige i Irland, hver af de to andre Stammer havde kun én. Alle fem Konger var Brødre. Galióins Konge, Slane, anerkendtes som Overherre. Disse tre Ætter blev siden besejrede af de næste Indvandrere, den nævnte Gudeslægt Túatha Dé Danann, „Folkene, der tilhører den Gud, hvis Moder hedder Dana“. Denne Dana, ogsaa kaldet Brigit, var Moder til tre Guder: Brian, Iuchar og Uar eller Brian, Iucharba og Iuchair, en Trias, der ifølge d'Arbois de Jubainville er opstaaet ved Tredobling af en oprindelig Gudeskikkelse, idet Kelterne har Tilbøjelighed for at udtrykke en Idé ved tre Synonymer, og hvert af disse Navne efterhaanden skiller sig ud som en særskilt Figur. — Senere lander Ith, en af den keltiske Races Stamfædre paa Irland, paa en Ø ved Irlands Sydvestspids, der da var delt imellem tre Brødre, Mac Cuill, Mac Cecht og Mac Gréne, Sønnesønner af Guden Dagde. Ith dræbes paa disses Foranstaltning, men hævnnes af Miles tre Sønner, der udruster et Tog mod Irland. Af de tre dør den ældste, Eber Dond, før de lander i Irland; de andre erobrer hele Landet. Nr. 2 af Brødrene, Eremon, tager Magten; den tredje, Eber Find, rejser sig mod sin Broder, faar sluttelig en Part af Riget, men falder under nye Kampe, og

Eremon bliver Eneherre¹. — Trebrødreskemaet har her faaet en Række forskellige Anvendelser og er blevet knyttet til forskelligartede Sagndannelser. Af Bagvægt findes kun svage Spor (Galiöin er ikke den yngste, men den sidste i den alfabetiske Række; Eber Find sejrer ikke i Kampen mod sin ældre Broder).

Paa indisk Grund genfindes Trebrødre-Stamsagnet i Mahâbhârata. Kong Yayâti, Nahushas Søn, Urmennesket Manu's Sønnesøn, havde ægtet Devayâni, Datter af den mægtige Vismand Usanas. Han fik med hende to Sønner, Yadu og Turvasu, men med Carmishthâ, hvem Usanas havde forbudt ham at have Omgang med, fik han tre Sønner, Druhyu, Anu og Puru. Paa Grund af sin Ulydighed straffes Yayâti af Usanas med Affældighed, men han kan dog befries for denne Plage, hvis en af hans Sønner vil opofre sig og paatage sig Affældigheden for ham. Yayâti henvender sig nu til sine Sønner, én efter én i Aldersfølge, og beder dem om at befri ham for Affældigheden. De fire ældste Sønner undslaar sig og forbandes derfor paa forskellig Maade af Faderen, men den yngste af Carmishthas tre Sønner paatager sig Affældigheden, vel-signes af Faderen og følger ham paa Tronen. De fire andre Sønner bliver Stamfædre til forskellige ariske og ikke-ariske Folk i Indien. — Den gamle Trebrødresagntype kan tydeligt udskilles af Yayâti-Sagnet; her er oprindeligt Tretal og her er Bagvægt motiveret ved Konkurrence. Da man imidlertid skulde have Plads til fem etniske Enheder, altsaa til fem Opnævner, er Sagnet blevet udvidet ved Sammenknytning med et fremmed Motiv (den straffede Ulydighed), der let og utvunget bød Mulighed for Anbringelse af to Sønner til.

De interessanteste — og ældste — Former for Sagnet findes hos skythisk-iranske Folk og hos Folk, der har staaet under skythisk-iransk Paavirkning.

Fra Skytherne i Sydrusland har Herodot optegnet ikke mindre end to Versioner af Trebrødre-Stamsagnet. Det første (Her. IV. 5—7) knytter sig til følgende Stamtavle:

¹ D'Arbois de Jubainville, *Mythologie celtique*, passim.

² Endelsen -ξαις er iransk khschaja, „Konge“.

Targitaos herskede 1000 Aar før Darius' Indfald i Skytherlandet. I de Dage faldt der ned fra Himlen en Plov, et Aag, en Stridsøkse og en Skaal, alle Dele af Guld. Først forsøgte den ældste, dernæst den mellemste af de tre Brødre at gribe og medtage disse Genstande, men begge brændte sig paa det endnu glødende Metal. Men da den yngste gjorde Forsøget, brændte Metallet ikke mere, og han tog Sagerne med sig hjem. Heri saas et guddommeligt Vink om, at den yngste skulde herske, og fra ham stammer de kongelige Skythers Kongeslægt, Paralaterne, fra Lipoxais Auchaterne, fra Arpoxais Kaliarnerne og Traspierne. Fællesbetegnelse for alle de kongelige Skyther var Skoloterne. Kolaxais delte igen sit Rige mellem sine tre Sønner, saaledes at hver fik sin Del, og i det midterste Kongerige, som var det største, opbevaredes Guldsagerne.

Saaledes lød ifølge Herodot Stamsagnet, som det fortæltes af Skytherne selv. En anden Version, som Herodot har hørt af Helle-nerne ved Pontos, er følgende (Her. IV 8—10): Da Herakles¹ drev Geryones' Okser bort, kom han til det den Gang øde Skytherland. Her forsvandt hans Heste, medens han sov, indsvøbt i sin Løvehud. Han gennemstrejfedes saa hele Landet for at finde dem. Undervejs traf han en Kvinde med en Slanges Underkrop, og hun erklærede, at hun havde hans Heste, men at hun ikke vilde udlevere dem, før han havde sovet hos hende. Han blev da hos hende i nogen Tid, og da han atter forlod hende, efterlod han en af sine to Buer samt sit Bælte, hvorved der hang en gylden Skaal, idet han bød, at hun skulde overgive begge Dele tilligemed Herredømmet i Riget til den af de tre Sønner, han havde med hende, som, naar han blev voksen, formaaede at spænde Buen og omgjorde sig med Bæltet; de to andre skulde hun sende ud af Landet. Af de tre Sønner, Agathyrsos, Gelonos og Skythes, var kun den yngste, Skythes, i Stand til at spænde Buen. Han fik derfor Herredømmet over de efter ham benævnte Skyther og blev Stamfader til deres Kongeslægt, medens de to ældre Brødre udvandrede og blev Stamfædre til Agathyrser og Geloner. Siden den Tid bærer Skytherne en Skaal ved Bæltet.

I begge disse skythiske Versioner af Trebrødre-Stamsagnet findes Bagvægt motiveret ved Konkurrence. Iøvrigt er de begge i forskellig Henseende af stor Interesse for den iranske Sagnforskning.

¹ Jf. det keltiske Stamsagn hos Ammianus Marcellinus (ovenfor S. 52).

I Targitaos-Fortællingen drejer det sig i den foreliggende Form om en social Deling¹. Til de fire Genstande: Plov, Aag, Stridsøkse og Skaal svarer de fire Navne: Auchater, Katiarer, Traspier og Paralater. Vi har altsaa i Virkeligheden at gøre med Standsnavne: Auchaterne (Ploven) er Landbrugerne, Katiarerne (*ζυγόν*, Aaget, ved hvilket Hestene spændtes for Stridsvognen) er Vognkæmperne, Traspierne (Stridsøksten) er de til Hest kæmpende Krigere², Paralaterne er Kongeslægten. Denne firleddede Stænderdeling er bleven bragt i Forbindelse med det etniske Trebrødreresagn, idet de to Krigerklasser er blevne gjorte til Efterkommere af én Mand, nemlig den mellemste af de tre Brødre, Arpoxais. Ogsaa dette skythiske Sagn maa nemlig oprindelig have haft en etnisk Karakter; det ses af Navnet Kolaxais, som efter al Sandsynlighed³ er en græsk Forvanskning af et *Skolo-khschaja ο: „Skol'ernes, Skoloternes Konge“⁴. Vi tør heraf slutte, at ogsaa Lipoxais og Arpoxais er Opnævnerne for et Lipa- og et Arpa-Folk, og disse oprindelig etniske Betegnelser er blevne staaende, efter at Sagnet har faaet sit nye, sociale Indhold. Saaledes forklares det paafaldende Forhold, at Gruppenavnene (Auchater, Katiarer, Traspier, Paralater) er forskellige fra Navnene paa de Personer, fra hvem deres Nedstamning afledes. Herodot har aabenbart opfattet Sagnet som etnisk.

Man skulde egentlig vente, at de fire Guldgenstande var blevne fordelt mellem Brødrene, saaledes at hver af dem havde faaet den Genstand, ved hvilken hans Efterkommeres sociale Virksomhed symboliseres. Det har vel ogsaa været det sociale Sagns oprindelige Form, men en Konfusion er indtraadt i det Øjeblik, da dette Sagn blev koblet sammen med Trebrødre-stamsagnet, med dets Forherligelse af den yngste Søn. Denne har nu overtaget alle Guldsagerne, ligesom Kongemagten raader over alle Rigets Stænder. Endelig er Trebrødre-motivet hos Skoloterne blevet anvendt til et dynastisk Sagn, idet den yngste af de tre Brødre, Kongestamfaderen Kolaxais, igen har tre Sønner, mellem hvilke han har delt sit Rige.

At Skaalen symboliserer Kongeværdigheden, ser vi ogsaa af

¹ Professor F. C. Andreas i Göttingen har gjort mig opmærksom paa dette Forhold.

² I Ordet *Τράσιες* gemmer sig det iranske *aspa*, „Hest“.

³ Saaledes F. C. Andreas.

⁴ *Σκολότοι* betyder egentlig „Skol'erne“, idet -t, -ta, -tä er en nordiransk Flertalsendelse (sml. *Μασσαγέται*, *Θυσαγέται* o. s. v.).

det pontiske Sagn, hvor den Skik hos de skythiske Prinser (vistnok ikke, som Herodot har forstaaet det, hos Skytherne overhovedet) at bære en Skaal ved Bæltet, forklares. Man kan maaske her sammenligne det iranske Sagn om Verdensherskeren Djems Bæger, hvori hele Verden findes afspejlet.

I det pontiske Stamsagn er Trebrødreskemaet blevet udfyldt med forskelligt Sagnstof, som kendes andenstedsfra. Den første Del af Sagnet optræder i den iranske Sagnhistorie hos Firdausi i Forbindelse med den rundt om i den ariske Sagnverden kendte Fortælling om Kampen mellem Fader og Søn: Rustem, Krafthelten, — svarende til den skythiske Figur, som Herodot har betegnet med Navnet Herakles, — gaar paa Jagt; hans Hest forsvinder, medens han sover; siden begiver han sig til det nærliggende Land Semengân, søgende efter Hesten, har her et Kærlighedseventyr med Kongens Datter, hvem han ægter og siden forlader efter at have givet hende visse Ordre med Hensyn til, hvorledes hun skal forholde sig, naar det Barn, hun gaar svanger med, bliver født. Hun føder en Søn, Sohrâb, der siden drager ud for at træffe sin Fader, kommer i Kamp med denne uden at kende ham eller være kendt af ham og falder for hans Haand. — Kraftheltens Kærlighedsæventyr, der i det pontisk-skythiske Sagn foreligger i en ældre Form (den halvt dyriske Kvindeskikkelse¹) end hos Firdausi, er aabenbart et oprindelig selvstændigt Motiv, der tilfældigvis er os overleveret i to forskellige Kombinationer fra den iranske Verden. Ogsaa i det pontiske Sagn findes Konkurrence-Motivet, her udtrykt ved Buespændingen, et Motiv, som ogsaa kendes fra den græske Beretning om Kambyses og Smerdes (Herodot III, 30) og fra Mahâbhârata, hvor Indras Søn, den unge Arjuna spænder den Bue, som en Mængde vaabenøvede Konger ikke har formaaet at spænde (The Mahâbhârata, Engl. Transl. by Protap Chundra Roy, I p. 527 ff.).

Det makedonske Stamsagn, som Herodot meddeler i ottende Bog Kap. 137—138, har følgende Indhold: Tre Brødre, Gauanes, Airopos og Perdikkas, Efterkommere af Temenos, tog Tjeneste hos Kongen af Makedonien. Den ene vogtede Hestene, den anden Kørne, den yngste, Perdikkas, vogtede Smaakvæget. Kongens Hustru bagte selv Brød til dem. Saa ofte som Perdikkas' Brød blev bagt, svulmede det op til den dobbelte Størrelse, og da hun

¹ I samme Form findes dette Sagn i Kaukasus — baade hos Osseter og hos Georgiere — knyttet til Helten Amiran (Olrik: Ragnarok II, 35—36).

fortalte det til Kongen, erkendte denne, at det var et Jærtegn, der varslede om noget stort. Derfor kaldte han sine tre Tjenere til sig og bød dem forlade hans Land. De svarede, at det var billigt, at de fik deres Løn først. Solen skinnede netop ned gennem Røg-aabningen, og i sin Forblindelse sagde da Kongen, idet han pegede paa Solen: „Som en Eder værdig Løn skænker jeg Eder det dér“. De to ældre Brødre stod forvirrede, da de hørte disse Ord, men den yngste, som netop havde en Kniv i Haanden, sagde: „Vi modtager, o Konge, hvad du giver“ og trak med sin Kniv en Kreds om Solpletten paa Arnen, hvorpaa han øste tre Gange af Solskinnet i sin Barm, og gik derpaa med sine Brødre. Siden sendte Kongen Folk ud for at dræbe dem, men de undslap paa vidunderlig Vis, idet en Flod, som de lige havde passeret, svulmede op saa stærkt, at Forfølgerne ikke kunde sætte over. De slog sig ned i en anden Egn af Landet, og derfra vandt de Herredømmet i hele Makedonien.

Fra den yngste af de tre Brødre, Perdikkas, stammede den makedonske Kongeæt ned. Stamsagnet er her blevet til et dynastisk Sagn. Bagvægten er motiveret ved Konkurrence: kun den yngste Broder besad den fornødne Aandsnærværelse.

Den igennem den zoroastriske Overlevering bevarede iranske Sagnhistorie (bl. a. hos Firdausi) kender Sagnet om Feridûn (Thraîtônâ) og hans tre Sønner Selm, Tûr og Iradj. Da de tre Sønner vender hjem fra deres Brudehvervsfærd, vil Faderen prøve dem og viser sig derfor for dem i en Drages Skikkelse. Den ældste flygter, den mellemste optræder dumdristigt, den yngste alene viser den rette Blanding af Mod og Klogskab. Siden deler Faderen sit Verdensrige mellem de tre Sønner, hvorved den yngste, Iradj, faar den bedste Del, nemlig Iran, Tûr faar Landene mod Nord (Turan), Selm det vestlige (Rûm 3: det byzantinske Rige). — Konkurrencen er ogsaa her bevaret. Landfordelingen er forøvrigt bleven omlokaliseret i den mellem- og nypersiske Fremstilling. Navnene Selm, Tûr og Iradj, der genfindes som Folkenavne i den ældste Del af den yngre Avesta, viser vistnok tilbage til Avestafolkets Urhjem, som i hvert Fald maa søges Nord for det nuværende Persiens Nordgrænse.

Ved Siden af den etniske Tredeling kender den zoroastriske Tradition ogsaa en social Tredeling. Vi har allerede hos Skytherne fundet Trebrødre-motivet anvendt paa sociale Forhold. Paa det

opnævrende Stadium afledes nemlig enhver Art Sammenslutning (Stamme, Nation, Stand) fra en fælles Stamfader. Stamsagnene er, som Eduard Meyer udtrykker det¹, „fuldkomne Realiteter for den Tid, i hvilken de er opstaaede, og det nødvendigvis ganske ureflekterede Udtryk for de bestaaende Livsforhold, saa at selv Fællesskaber, om hvilke man ved, at de er opstaaede paa helt anden Vis, ved fri Forening af ikke-blodbeslægtede Mennesker, ikke kan forestilles anderledes end som Efterkommere af en Ahnehere, hvis Navn de bærer, saaledes f. Eks. det levitiske Præsteskab eller Lavsforbundene i Jødedommen eller de kleistheniske Fyler“.

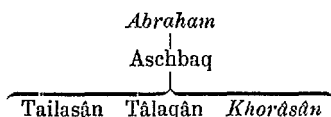
Gathaerne, de ældste zoroastriske Hymner som maa stamme fra den nærmeste Tid efter Religionsstifteren, om ikke fra ham selv, omtaler (Jasna 53, 2) en Søn af Zoroaster, men nævner ham ikke ved Navn; fra den yngre Avesta ved vi, at denne Søn hed Izatvâstra. Imidlertid kender allerede de ældre Dele af den yngre Avesta foruden denne to andre Sønner af Profeten: Vratatnara og Hvaretschithra (Jascht 13, 98). I Pehlevilitteraturen er Zoroaster Indstifter af det iranske Samfunds tre Klasser (den fjerde, den ringeste, Haandværkernes Klasse, er ikke medregnet), og hans tre Sønner har overtaget Førerskabet over hver sin af disse Klasser: Izatvâstra er Præstestandens, Vratatnara Agerdyrkernes og Hvaretschithra Krigernes Overhoved². En anden Tradition, som er opbevaret bl. a. hos Firdausi, gør Jima (Djem), der oprindeligt har været en Urmenneskefigur, til Indstifter af de fire Stænder. Da den sociale Deling ligesaa vel som den etniske naturligt hører sammen med Urmennesket eller Urkongen, turde den sidste Version, skønt vi først har den i en forholdsvis sen Fremstilling, være den oprindelige. Formodentlig har der allerede i den ældste Tid, efter at Iranerne var naaede til fast Bosiddens, men inden den fjerde Stand havde udviklet sig, foreligget et Sagn om en til Urmenneskets eller Urkongens Sønner knyttet social Tredeling, og det er senere som saa mange andre gamle Sagnmotiver blevet henført til den store Religionsstifter.

I en sen Variant optræder Stamsagn-Skemaet i Persien i sin fuldstændige Form med Topled og Bagvægt. I det geografiske

¹ Die Israeliten 230.

² Sml. Zâdh-spârams Skrifter 18, 2 (Sacred Books of the East vol. 47 p. 148) og Bundehesch 32, 5.

Leksikon, som Jâqût har forfattet paa Arabisk i den første Fjerdedel af det 13de Aarhundrede e. C., findes¹ følgende Tavle:

Abraham, „Guds Ven“, som han hedder i Islam, er saa fornemt et Topled, som man kan ønske sig. At Tavlen har Bagvægt, er utvivlsomt; Khorasan er og var jo en udstrakt Provins med en Mængde betydelige Byer, i Forhold til hvilken de smaa Landsdele Tailasân og Tâlaqân er af ganske underordnet Betydning. Mærkeligt er det, at den tre Aarhundreder ældre Ibn al-Faqîh al-Hamadhânî² opregner fem Sønner af Aschbaq ibn Ibrâhim, nemlig Babr, Tailasân, Tâlaqân, Deilem og Khorâsân. Enten maa den yngre Jâqût repræsentere det ældre Sagntrin, eller ogsaa maa Stamsagnet mellem det 10de og det 13de Aarhundrede været blevet tildannet efter det stadig livskraftige gamle Skema³.

Efter et hos Moses af Khorene (8de Aarh. e. C.) opbevaret armenisk Sagn havde Armenerkongen Tigran, der havde hjulpet Kyros med at styrte Astyages, tre Sønner: Pap, Tiran og Vahagn. Den sidste — altsaa utvivlsomt den yngste — var Genstand for en ganske særlig Ærefrygt, hans Bedrifter blev besungne til Cymbelens Lyd, og han blev regnet blandt Guderne (Mos. Khor. I. Kap. 31). Vahagn er ingen ringere end den zoroastriske Krigsgud Vuruthraghna, der i sidste Instans er lig Indra. Men de tre Brødres Fader, Tigran, er paa sin Side den yngste af tre Brødre. Azhdahak (i hvis Skikkelse Astyages og den iranske Drage-Hersker Azhi Dahâka er faldne sammen) drømmer en Nat (Mos. Khor. I, 26 ff.) at en skøn Kvinde i Armenernes Land føder tre Heltesønner,

¹ Se Yaqout: Dictionnaire géographique, trad. p. Barbier de Meynard p. 381.

² Bibl. Geogr. Arab. V, 302.

³ Jâqût har et Sted (Barbier de Meynard s. 63—64 som Iranernes Stamfader Îrân, Søn af Aswad (al-aswad ɔ: „de sorte“, Betegnelse, som Araberne brugte om sig selv i Modsætning til de fremmede, al-ahmar ɔ: „de røde“), Søn af Sem. Denne Îrân havde ti Sønner, hvis Navne Jâqût opregner, og efter hvem de forskellige Dele af Landet var opkaldt; iblandt de ti Navne forekommer Khorâsân, men ikke Tailasân eller Tâlaqân. Efter en af de forskellige Teorier, som Masûdî (Prairies d'Or II, 239) opregner angaaende Persernes Afstamning, havde Hidrâm, Søn af Arfakhschad, ti Sønner, der var dygtige Ryttere (arab.: fâris), hvorefter Perserne (arab.: Fâris, „Perser“) havde faaet Navn.

af hvilke den ene paa en Løve iler mod Vest, den anden paa en Leopard mod Nord, den tredje paa en Drage styrter frem mod hans eget Rige. Azhdahak, der forstaar, at den yngste af de tre Brødre i Drømmen er Tigran, søger nu at redde sig fra den truende Fare ved at ægte Tigrans Søster, men denne underretter sin Broder om, at Azhdahak nærer onde Planer, og Tigran afviser saa en Indbydelse fra Azhdahak, samler en Hær og drager imod ham (Mos. Khor. I Kap. 26—29). I Moses' Gengivelse er dette Sagn blevet indvævet med historiske Erindringer fra Arsakidetiden¹.

Kaster vi et Blik tilbage paa det paa arisk Grund samlede Materiale, vil vi se, at medens man i nogle Tilfælde har et fyldigt Sagn med Bagvægt, der ligesom i Trebrødreæventyret motive-res ved Konkurrence (de tre Brødre prøver deres Lykke efter Tur, de to ældre kommer tilkort, den yngste gennemfører Foretagendet og faar derfor den bedste Part af Riget o. s. v.; eller: de tre Brødre stilles samtidig overfor en vanskelig Situation, som kun den yngste har Mod eller Aandsnærværelse til at klare), finder vi andensteds kun et tomt Opnævnerskelet — i Reglen uden Bagvægt —, til hvis enkelte Navne der ikke knytter sig nogen Beretning om Bedrifter, eller dog kun saadanne Sagn, som ikke oprindeligt har noget med Opnævnerne at gøre, men først sent er blevet anbragte i denne Sammenhæng. Spørgsmaalet er da: har vi at gøre med en fra den ariske Urtid nedarvet eller hos forskellige Folk paa et bestemt Kulturtrin spontant opstaaende Tendens til at danne etniske Skemaer og dermed tillige Opnævnerskemaer efter Tretalsystemet, og er dette oprindeligt tomme Opnævnerskelet siden hos nogle Folk kommet under Paavirkning af Trebrødreæventyret med dets Konkurrencemotiv og Bagvægt? Eller er tværtimod den fyldige Sagnform (med Konkurrence og Bagvægt) den oprindelige, og har den i visse Tilfælde mistet sit episke Indhold, saaledes at kun Opnævnerskelettet er blevet tilbage?

Mit Standpunkt til dette Spørgsmaal er bestemt af en psykologisk Betragtning. Handling har altid været det, der i første Række interesserede Mennesker. Al virkelig folkelig Tradition er Beretning om Bedrifter og Begivenheder. Det primitive Æventyr, der i den simpleste Form beretter om Mennesker og Dyr i deres Forhold til hinanden og om menneskelige Skæbner uden at gøre

¹ Se Marquart i Zeitschr. d. deutsch. morg. Ges. 49 p. 655.

Skel mellem naturligt og overnaturligt — fordi en saadan Adskillelse ikke eksisterer for den primitive Tankegang — er derfor den oprindeligste Frembringelse af folkelig Fortællekunst¹. Senere, da man faar plastisk udformede Guder, overføres Æventyrmotiver paa Gudeverdenen, der dannes i den menneskelige Helteverdens Billede², og de bliver Led i Gudemyter, medens de tillige stadig fortsætter deres Eksistens i Æventyr og Sagn. Og som Æventyrmotiverne er det oprindeligste, saaledes er det ogsaa dem, der betinger Sagnskemaers Levedygtighed. Et indholdsblottet Opnævnerskema f. Eks. kunde vel i og for sig tænkes konstrueret af en lærd Kronikør, og det kunde efterlignes af andre lærde Urhistorie-Konstruktører, men det vilde aldrig komme til at leve i Folkemunde. Folketraditionen beskæftiger sig ikke med Formler, men kun med Handling. Et Sagnskema, der holdes sammen ved og har sin *raison d'être* i en ogsaa for en forholdsvis primitiv Tankegang logisk Række af Handlings-Motiver, vil huskes og vil gro saa fast i Folkebevidstheden, at det melder sig af sig selv, hver Gang nyt Sagnstof skal udformes. Et saadant fast Skema vil bevares, medens Navne og ydre Lokalforhold veksler, og Skelettet vil endda bestaa, selv om de Handlings-Motiver, der gav det Kød og Blod, forflygtiges i lærde Traditionssamleres Behandling.

Hvad særlig Trebrødre-Stamsagnet angaar, tror jeg i det første Kapitel at have paavist, at hele Trebrødreskemaet med Bagvægt finder sin simple og naturlige Forklaring i Konkurrencemotivet, som oprindelig hører hjemme og stadig er bevaret i Trebrødreæventyr-Typen³. At de Trebrødrestamsagn, i hvilke Konkurrencemotivet findes, stammer ned fra Trebrødreæventyrets Urtype, er derfor for mig hævet over enhver Tvivl. Man kunde imidlertid spørge, om ikke de Tilfælde, hvor der i Stamsagnet kun var et tomt Trebrødreskelet tilbage, kunde have anden Oprindelse. I et Tilfælde som det rhodiske Stamsagn, der lader de tæt ved hinanden liggende Byer Lindos, Ialysos og Kamiros blive grundlagte af tre Brødre af samme Navne⁴, maa det indrømmes, at Byernes Tre-

¹ Jf. W. Wundt, *Elemente der Völkerpsychologie* p. 267 ff., hvor Æventyrets Udvikling i den totemistiske Periode skildres.

² W. Wundt l. c., Afsnittet: *Das Zeitalter der Helden u. Götter*.

³ Trebrødreæventyret hører til den Kategori af Æventyr, som Wundt kalder „Lykkeæventyr“ og som allerede er udviklet i den totemistiske Tid.

⁴ Chr. Blinkenberg i „Hermes“ Bd. 48 p. 236 ff.

tal i og for sig vilde være tilstrækkeligt til at forklare Opnævner-Brødrenes Tretal. Men i andre Tilfælde er det ganske aabenbart, at Tretallet i Stamsagn er konventionelt, saaledes i Hellen-Stam-tavlen, hvor de fire græske Hovedstammer er tvungne ind Trebrødreskemaet; og det ligger da nærmest at antage, at Trebrødreskemaet netop er blevet konventionelt, takket være den fyldige Stamsagntype med Konkurrencemotivet.

III. TREBRØDRE-STAMSAGNET HOS IKKE-ARISKE FOLK

Blandt de semitiske Varianter af Trebrødre-Stamsagnet er den bekendteste den, der foreligger i dobbelt Form i Gen. 5—10:

Begge Former har Forvægt. I den første Form er Noah Menne-skenes Stamfader, Opfinder af Vindyrkningen og Grundlægger af Palæstinas Kultur, i den anden er han Syndflodshelten og Stam-fader til en ny Menneskehed. Den første Form er den ældste, i den anden er Trebrødreskemaet blevet udfyldt med Indhold, som er laant fra Babylon¹. Til den ældre Variant af Noahsagnet hører ogsaa Fortællingen om, hvorledes Kanaan viste sine Brødre Faderen Noah, da denne i Drukkenskab havde blottet sig i sit Telt, og hvorledes Sem og Jafet pietetsfuldt dækkede Faderens Blusel².

Et babylonisk Trebrødresagn kender vi gennem noget senere græske Kilder. Det foreligger, kombineret med græsk Mytologi, i de sibyllinske Orakler³, i den Sibyllebog, som Moses af Khorenc kalder den berosiske, og som i hvert Fald synes at bygge paa ba-byloniske Traditioner. Efter denne Beretning var Kronos, Titan og Iapetos Herskere i den tiende Generation efter Syndfloden, og efterat Taarnbygningen i Babylon og Sprogenes Adskillelse havde fundet Sted. Jorden blev da delt i tre Dele, og hver af de tre Brødre fik sin Part. Men Kronos og Titan kom i Strid indbyrdes, blev dog forsonede ved Rheas, Gaias, Afrodites, Demeters, Hestias og Diones Bestræbelser, og det blev bestemt, at Kronos skulde

¹ Jf. Gunkel, *Schöpfung und Chaos* 142; *Stade i Zeitsch. f. alttest. Wiss.* XIV 279 ff.

² Ham er først senere bleven anbragt i denne Fortælling. Se Gunkel l. c.

³ Citeret hos Theophilus ad Autolycum, se Kautsch: *Pseudoeipigraphen* p. 187.

herske over dem alle, men han maatte overfor Titan sværge en dyr Ed paa ikke at lade mandligt Afkom vokse op, for at Titan kunde arve Magten efter ham. Naar Rhea skulde føde, var Titanerne altid tilstede og sønderrev alle Drengébørn, men lod Pige-børnene leve. Da Rhea skulde føde for tredje Gang, fødte hun først Hera, men efterat Titanerne derpaa var gaaede bort, fødte hun en Dreng, som hun hurtigt sendte til Frygien og lod opvokse dér; det var Zeus. Paa samme Maade frelste hun Poseidon og Pluton. Men da Titanerne erfarede det, samlede Titan sine 60 Sønner og fængslede Kronos og Rhea, idet de skjulte dem i Jorden. Saa rejste Kronos' Sønner en stor Kamp mod Titanerne, og det var den første Begyndelse til Krigen blandt de Dødelige. Titanerne bukkede under. — Alexander Polyhistor (80—40 f. C.) har omtalt det samme Sagn med Sibyllen som Kilde, men han har i Stedet for Iapetos Prometheus¹.

Den førnævnte armeniske Historieskriver Moses af Khorene har gengivet den „berosiske Sibylles“ Beretning i armenisk Tillempling². Han kalder de tre Brødre Zrvan, Titan og Japetosthe og mener, at de maa være identiske med Sem, Ham og Jafet. I Kampen mellem Zrvan og Titan lægger deres Søster Astlik (d. e. Afrodite) sig imellem, og Freden sluttes paa de kendte Vilkaar. To Drengébørn, som fødes af Zrvans Hustruer dræbes, men de andre frelses ved Astliks Mellekomst og bringes i Hemmelighed til Bjærgtet Diuthsenkeths, som Moses identificerer med Olympen.

Trebrødreskemaet er her blevet udfyldt med helt nyt Indhold. I Verdensdelingen er Mindet om Sagnets almindelige etniske Karakter bevaret, men iøvrigt befinder vi os paa rent mytisk Grund. Kronos og Titan er aabenbart græske Oversættelser af orientalske Gudenavne³. I Moses' Gengivelse af Sagnet er Hovedpersonen bleven Zrvan, iransk Zervân, den sen-zoroastriske Guddom for den uendelige Tid og Skæbnen⁴. Hvorledes denne Udfyldning af Tre-

¹ Se C. Müller: *Fragm. Hist. Graec.* II p. 502—3. Tertullian nævner (*Ad nation.* II, 12) med den samme Sibylle som Kilde de tre Brødre „Saturnus et Titan et Iapetus, Terrae et Coeli fortissimi filii“.

² I Kap. 6.

³ Lenormant (*Les Origines de l'Histoire* II p. 231 ff.) ser i det babyloniske Trebrødresagn en Omdannelse til Heltesagn af den kosmogoniske Kamp mellem det tredelte Verdensalts Herskere Anu, Bel (En-lil) og Ea (Astlik = Ishtar).

⁴ Ogsaa i Mithrasmysterierne identificeres Zervan undertiden med Kronos-Saturnus (se Cumont, *Die Mysterien des Mithra* 97).

brødre-stamsagnets Rammer med nyt Myteindhold er gaaet for sig, kan vi ikke afgøre. Vi kan kun maaske formode, at Udgangspunktet for denne Udvikling er at søge i det eneste af de tre Navne, som er fælles for det hebræiske og det babyloniske Sagn: Jafet-Iapetos¹. Ed. Meyer (Gesch. d. Alt. I, 2, 702—4) mener overhovedet ikke, at Navnene Jafet og Iapetos kan skilles fra hinanden; han søger i Israeliternes Jafet saavelsom i Titanen Iapetos hos Grækerne en Eponym for Folket Kaft, Kaftor, som navnlig havde hjemme paa Kreta (Eteokreter), men fra hvilket der var udgaaet Vandringer bl. a. til Lilleasien (Lykien). Ed. Meyer minder om, at Navnet *Ίάπετος* forekommer i en kilikisk Gudeliste hos Stephan af Byzanz.

Baade i det israelitiske og det babyloniske Trebrødresagn hersker Forvægt. I den Fremstilling af fønikisk Kosmogoni, som Filo har bygget op efter fønikiske Traditioner og overleveret under Navnet Sanchuniathon, dukker Trebrødreskemaet atter op, men selve de tre Brødre er ganske vist her tomme Abstraktioner, undfangne af præstelig Spekulation. De første Dødelige, Aion og Protogonos, avler Parret Genos og Genea, der gennem deres tre Sønner, Fos, Pyr og Flox, Ildens Opdagere, bliver Stamforældre til Fønikiens Urbefolkning.

Det Spørgsmaal melder sig nu: er det ariske og det semitiske Trebrødresagn opstaaede uafhængigt af hinanden? eller, hvis Afhængighed maa antages, er da det semitiske laant fra Arierne eller det ariske fra Semiterne?

Ligheden mellem Trebrødresagnet hos de ariske Folk og hos Hebræerne er sikkert stor nok til at retfærdiggøre Antagelsen af et Laan — vel ikke af Trebrødresagnet i nogen bestemt Form, men af Trebrødre-stamsagnsskemaet. Ogsaa i det hebræiske Sagn har vi et Urmenneske med tre Sønner, der bliver Stamfædre til den kendte Verdens Folk. I den ariske Stamsagnstype har vi konstateret en oprindelig Tilstedeværelse af et Konkurrencemotiv — ligesom i Trebrødre-æventyret — til at motivere Bagvægten med. Og i den ældste semitiske Version af Trebrødre-stamsagnet har vi endnu en Rest af Konkurrencemotivet, men ganske vist om-

¹ Den underlige Form Japetosthe hos Moses af Khorene er, som A. v.utschmid i sin Tid har paavist (Verhandl. d. kön. sächs. Ges. d. Wiss., ph.-hist. Cl. XXVIII 32), fremkommen ved en Misforstaaelse af Sibyllens Vers: *Καὶ βαλλευσε Κρόνος καὶ Τίταν Ἰαπετός τε*.

formet paa en ejendommelig Maade, da det ikke længere har den Opgave at motivere Bagvægt. Jeg hentyder her til Beretningen om Noahs Drukkenskab og hans Sønners Optræden ved den Lejlighed. Det makedoniske Stamsagn bragte de tre Brødre i en prekær Situation, som kun den ene (den yngste) var voksen, medens de to andre stod tvivlrådige; det israelitiske Stamsagn bringer de tre Brødre i en delikat Situation, i hvilken de to Brødre optræder korrekt, medens den tredje, den yngste, opfører sig usømmeligt. Den israelitiske Fortælling skal forklare, hvorfor Kanaan er reduceret til Undertrykkelse og Trællekaar, og har tillempet Skemaet derefter. I den ældre israelitiske Noah-Stamtavle (Sem, Jafet, Kanaan) er der altsaa, hvad man kunde kalde „negativ Bagvægt“: Hovedinteressen i Fortællingen knytter sig til den yngste Broder, ikke fordi han er over, men fordi han er under de to andre Brødres aandelige og moralske Niveau.

Denne Anvendelse af Konkurrencemotivet er øjensynlig sekundær og turde nærmest tydes derhen, at Semiterne havde laant Stamsagnskemaet fra Arierne. I samme Retning peger Stamsagnskemaets geografiske Udbredelse. Indenfor de semitiske Folks Omraade kan Trebrødre-stamsagnet kun konstateres hos Nordsemiterne¹, d. v. s. hos de Semiter, der boede nærmest ved ariske Folk, medens det allerede i Oldtiden kan forfølges hos en lang Række ariske Folk, hvoraf adskillige boede langt borte fra Semiterne og fjærnt fra den semitiske Indflydelses almindelige Veje. Vi finder paa Tacitus' Tid Sagnskemaet i Germanien i en Form, der har bevaret det i den langt ældre israelitiske Version² forsvundne Topled. Alt dette peger, forekommer det mig, i Retning af, at Trebrødre-stamsagnskemaet er oprindelig arisk. Sagnet optræder i sin fyldeste Form hos en Række Folk i Sortehavsegnene samt i Iran; mer eller mindre udhulet finder vi Trebrødreskemaet hos Helle-nerne og hos de gotisk-germanske Folk, forvitrede Rester deraf længst vestpaa hos Kelterne; afledede Former af Sagnets Urtype træffes i Indien og hos Nordsemiterne. Sortehavslandene synes da at være Trebrødresagnets oprindelige Hjem, den Egn, hvor Tre-

¹ Undtagen naturligvis, forsaavidt som det med den gammeltestamentlige Overlevering er vandret til Araberne, Ætioperne o. s. v.

² Folkestamtavlen i Gen. 10 afspejler if. A. Jeremias (Das alte Testament im Lichte des alten Orients p. 145 ff.) Israeliternes geografiske og etniske Værdensbillede fra det 8de Aarh. f. C.

brødreæventyret er blevet gjort til et etnisk Sagn. Herfra er Sagnet eller Sagnskemaet straalet ud i forskellige Retninger. Man kunde tænke sig, at Trebrødresagnet var urarisk, da fremragende Forskere i vore Dage er tilbøjelige til at søge Ariernes Urhjem netop i Nærheden af Sortehavet¹. Men det er ikke nødvendigt — og vilde maaske ogsaa være betænkeligt — at føre Sagnets Oprindelse saa langt tilbage.

Axel Olrik har i sine omfattende Studier over „den bundne Jætte“² paavist, at dette Sagn maa være udgaaet fra Kaukasus og have spredt sig derfra i forskellige Retninger: til Armenien, Lilleasien og Persien, til Hellas, til Nordboerne — til hvem Sagnet kan være naaet gennem Østgoternes Berøringer med Tscherkesserne i Sydrusland o. s. v. Mine egne Undersøgelser angaaende den ældste iranske Sagnhistorie³ har vist mig, hvorledes Urmenneskesagn fra Skytherne i Sydrusland i Oldtiden har forplantet sig til Forasien og de sydkaspiske Lande med Skythernes Vandringsstog. Har Trebrødrestamsagnet udviklet sig f. Eks. hos Skytherne i Sydrusland, kan det, hvad den foregaaende Undersøgelse synes at tyde paa, have fulgt — i alt væsentligt — de samme Spredningsveje som Sagnet om den „bundne Jætte“. Til Indien kan det være naaet over Iran.

Hos Hebræerne virker Trebrødreskemaet videre ved Dannelsen af Stamsagn: Tarach har (Gen. 11. 26 ff.) tre Sønner: Abram, Nachôr og Haran (Forvægt). Tarach er den hos Hettiterne og deres Nabofolk yndede Gud Tarchu, Tarqu; Nachôr og Haran er Forvanskninger henholdsvis af Nahar (d. e. Eufrat) og Harrân⁴.

En social Tredeling af lignende Art som den, vi har konstateret hos Irano-Skytherne, finder vi i Gen. 4. 19—22. Fra Lamech og hans to Hustruer Ada og Silla stammer Jabal, Jubal og Tubalqain, Stamsfædre henholdsvis til Hyrderne, Musikerne og Smedene. Forskellen mellem den sociale Deling hos Irano-Skyther og hos Hebræere udtrykker paa karakteristisk Maade Forskellen i økonomiske Levevilkår og Kulturforhold⁵.

¹ O. Schrader (Sprachvgl. u. Urgesch.³ II p. 506, 514) gør Sydrusland og Donaudalen til Ariernes oprindelige Sæde, Vilh. Thomsen (Verdenskulturen I p. 183) er nærmest tilbøjelig til at søge det i Egnene ved Donaus nedre Løb.

² Ragnarok II (Kbh. 1914).

³ En Afhandling om dette Emne er under Udarbejdelse.

⁴ Ed. Meyer, Die Israeliten u. ihre Nachbarstämme 238.

⁵ Jf. Stade i Zs. f. alttest. Wiss. XIV 255 og Gunkel, Genesis⁵ p. 44—45.

At Trebrødre-Stamsagnskemaet fra Skytherne er gaaet i Arv til de Folk af anden Race, som siden har slaaet sig ned i de oprindelig af skythiske Folk beboede Egne, er ganske naturligt. Om Bulgarernes Vandringer beretter et Sagn i Patriarken Michaels syriske Kronik¹ følgende: Tre Brødre drog ud fra det indre Skythien, idet de førte 30,000 Skyther med sig; de kom til Tanais, og da de naaede Romæernes Grænse, skilte den ene af dem, ved Navn Bulgarios, sig fra sine Brødre, idet han medtog 10,000 Mand, drog over Tanais og videre til Donau, hvorfra han sendte Bud til Kejser Mauritios, at han skulde give ham Land, saa at han kunde slaa sig ned dér og blive Romæernes Forbundsfælle. Kejseren gav ham Øvre- og Nedre-Mösien og Dakien; her bosatte han sit Folk, og Romæerne kaldte nu dette Folk for Bulgarer. De to andre Brødre drog til Alánernes Land, som kaldtes Bersália, og Beboerne her fik Navnet Khazarer efter den ældste af Brødrene, som hed Khazarig. — Beretningen er aabenbart ufuldstændig, da vi ikke erfarer noget om den ene af Brødrene. Heller ikke faar vi at vide, om Bulgarios er Nr. 2 eller 3 i Brødrenes Række.

Et andet bulgarsk Stamsagn er opbevaret hos Theofanes². Efter denne Beretning boede Bulgarerne, den Gang da Khazarerne brød ind i deres Land, i det „gamle, store Bulgaria“ ved Atal, Tanais og Kufis og beherskedes af en Fyrste Kubratos af den kotsagiske Stamme. Kubratos havde fem Sønner, der delte hans Herredømme mellem sig og udvidede det. Theofanes omtaler først i sin Opregning Nr. 1, 2, 4 og 5 og gemmer tilsidst som den vigtigste af Sønnerne den tredje, Asparuch, der bosatte sig i Hjørnet ved Donaumundingen og grundede et nyt Herredømme i Hæmus³. Det ser ud, som om vi her oprindelig har haft et Trebrødresystem med Bagvægt, og Skemaet siden er blevet ændret ved Tilføjelse af to nye Stamfædre.

Endelig findes Trebrødre-Stamsagnet hos Jakuterne, et tyrkisk Folk, der bor højt mod Nord i Asien (omkring Jakutsk), men som i den historiske Tid er kommet fra Sydvest; indtil det 14de Aarhundrede e. C. skal de have boet ved Baikalsøen. De vestlige

¹ Chronique de Michel le Syrien, éd. et trad. par J.-B. Chabot, Tome II, Paris 1901, p. 263—64, sml. Marquart: Osteurop. u. ostasiat. Streifzüge p. 479 ff.

² Chronographia ed. Io. Classen p. 546 ff.

³ Sml. Tomaschek i Pauly-Wissowas Realencyklopädie, Artiklen „Bulgari“ (III, 1 p. 1043), hvori der gøres opmærksom paa Sagnets Anakronismer.

Jakuter bestaar af tre Stammer, Dongót, Adgan og Dolgan. De nedleder deres Herkomst fra tre Brødre, Galkinga, Sakatin og Büka, der i en forholdsvis sen Tid forlod Jakuternes Hovedterritorium, i en saa sen Tid, at Castrén traf paa en af Galkingas Efterkommere, der endnu røg paa den Pibe, som Galkinga efter Traditionen havde brugt¹. Russerne kalder alle tre Stammer med Fællesbenævnelsen Dolganer, altsaa efter den yngste Broders Stamme. Er det det gamle skythiske Trebrødreskema med Bagvægt, der endnu i saa sene Tider har bevaret sin sagndannende Kraft højt oppe i Nordasien?

IV. DET ARISKE TOBRØDRE-STAMSAGN

Vi træffer paa arisk Grund et Tobrødre-Stamsagn, hvor de to Brødre er Stamfædre til og Opnævnere for hver sit Folk, uden at der iøvrigt knytter sig Beretninger om Begivenheder eller Bedrifter af nogen Art til dem, altsaa et Stamsagn, der kun ved Brødrenes Antal adskiller sig fra den udhulede Trebrødrestamsagnstype. Men vi træffer ogsaa et fyldigt Tobrødresagn, der først og fremmest karakteriseres ved at være et Kampsagn. Tobrødrekampen er et særdeles hyppigt Sagnmotiv (Altreus — Thyestes, Eteokles — Polyneikes, Proitos — Akrisios, Pelias — Neleus, Rustem — Scheghåd hos Iranerne, Fer og Fergnia i den irske Sagnverden o. s. v.), og dets Popularitet forklares naturligt ud fra den „Modsætningens Lov“ ved Tohed, som Olrik har anført blandt de „episke Love“. Selvfølgelig kan man ikke deraf, at Sagn om en Kamp mellem to Brødre findes forskellige Steder i Verden, slutte, at der maa ligge en fælles Urtype til Grund for disse Sagn. Kamp mellem to Brødre om Arv af Ejendom og Herredømme har været en saa almindelig Ting i det virkelige Liv, at dette Motiv næsten med Nødvendighed maatte opstaa i enhver Sagnverden. Først naar vi i forskellige Sagnkrese finder Tobrødrekampen som Led i en ensartet Motivkombination, kan vi med højere eller ringere Grad af Sandsynlighed slutte til en Forbindelse mellem disse Sagn, hvad enten det nu er indbyrdes Afhængighed eller fælles Oprindelse.

I Virkeligheden finder vi forskellige Steder følgende Stamsagnstype: to Brødre, af guddommelig Herkomst eller Sønner af Ur-

¹ Latham: Russian and Turk p. 235.

mennesket, kæmper om Herredømmet; den ene af dem er særlig gudbenaadet og vinder derfor Sejr, hvorpaa han grundlægger en By eller Helligdom og bliver Stamsfader til og Opnævner for Sagnfortællerens Landsmænd. Denne Stamsagntype er imidlertid langt sjældnere end Trebrødretypen.

I sin mest afrundede og sammenhængende Form fremtræder Tobrødre-Stamsagntypen i Romulus-Remus-Sagnet. Dette indeholder tillige to andre Træk, som sikkert er gamle: Opfostringen ved en Ulvinde og den mystiske Borttagen fra Jorden.

At Ulven har spillet en særlig Rolle i Ariernes religiøse Forestillinger, viser forskellige i de historiske Tider bevarede Levn. Hos Romerne var Ulven helliget Mars, hos Grækerne Apollon. En Overlevering fra Lykoreia om, at Ulve ved den deukalionske Syndflod viste Indbyggerne Vej til Frelse paa Parnassos (Paus. X. 6, 2), og Sagnet om, at Leto, da hun var i Barnsnød, af Frygt for Hera flakkede om som Ulvinde, viser tilbage til en ældre Myteform, hvor Apollon selv antog Ulveskikkelse¹. Andre Forhold tyder paa, at Ulven ogsaa hos Grækerne var helliget Ares². I den germanske og nordiske Mytologi var Ulven helliget Odin. Ogsaa hos Litauerne var Ulven et helligt Dyr³. Personnavne, i hvilke Ordet „Ulv“ indgik som Led, maa have været almindelige i den indoeuropæiske Urtid⁴. Varulve-Forestillingen, kendes fra gammel Tid hos forskellige europæiske Folk; ifølge Herodot (IV, 105) beretter Skytherne og de i Skythernes Land boende Hellenere, at enhver Neurer en Gang om Aaret for faa Dage bliver forvandlet til en Ulv og derpaa igen antager sin oprindelige Skikkelse. I Sammenhæng med disse forskellige Træk synes Motivet med Ulveopfostringen at vise tilbage til en ældre totemistisk Opfattelse, og dermed stemmer det godt nok, at det i Romulussagnet netop er Stammens Urahne, der har en Ulvinde til Fostermoder.

Paa den anden Side er den mystiske Borttrykken fra Jorden og Optagelse blandt Guderne et Træk, som hører Urmennesket til. Den Forestilling, at det første Menneske har opnaaet Guddommelighed, findes hos de forskelligste Folk. Hos Karaiberne er Luogo det første Menneske, som steg ned fra sin himmelske Bolig, skabte

¹ Gruppe, Gr. Myth. p. 1236.

² *ibid.* p. 1380.

³ Usener: Götternamen p. 112.

⁴ Se O. Schrader: Reallex. d. indogerm. Altertumskunde, Artiklen „Wolf“.

Jorden og derpaa vendte tilbage til Himlen. Paa Tahiti havde de til Guder ophøjede Døde og det første Menneske samme Navn. Hos Mingoerne og hos Leni-Lenape er det første Menneske Genstand for guddommelig Tilbedelse. Hos Indianerne ved den øvre Laurenceflod og Mississippi er det første Menneske steget til Himlen, hvor han siden fremkalder Torden. Møntarrierne ærer Livets Herre som det Menneske, der aldrig dør, og som det første Menneske. Disse og enkelte andre Eksempler er samlede af H. Gressmann¹, der sammenstiller dem med det irano-indiske Yima-Yama-Sagn; Urmennesket i Iran (Yima) optræder som udødelig Konge i et fjærnt Paradis, medens hans indiske Sidestykke (Yama) er bleven til en Døds gud: Yima-Yama er som det første Menneske den første Døde, derfor de Dødes Høvding, Elysiumsherskeren². Gressmann søger Messiasforestillingens Oprindelse i denne urgamle, hos Jøderne oprindelig fremmede, indvandrede Forestilling om det heroiserede første Menneske som Paradiskongen, der skal optræde igen paa Verdens Skueplads ved Tidernes Ende. Den primitive Forestilling om Urmenneskets Udødelighed og Guddommelighed vil uden Vanskelighed kunne overføres paa Stammens eller Folkets Urahn.

Af de øvrige Træk i Romulussagnet er det, at Romulus og Remus begge blev opfostrede af Ulvinden, utvivlsomt af senere Oprindelse. I alle andre Tilfælde, hvor Dyreopfostringen forekommer i tilsvarende Sagn paa arisk Grund, er det kun ét Barn, Fortællingens Helt, der faar denne overnaturlige Opfostring. Udsættelsen er et rent Æventyrmotiv³, men fandtes dog maaske allerede knyttet til Dyreopfostringen i en førromersk Form af Sagnet, da ogsaa en Række andre Stamsagn kender Udsættelsen i Forbindelse med Dyreopfostringen.

¹ Der Ursprung d. israel.-jüd. Eschatologie (Gött. 1905). 293.

² Oldenberg, Relig. d. Veda 532 ff.

³ Udsættelsen af et Barn, der frelses af tilfældig forbigående Folk, vokser op ukendt og siden fuldfører store Bedrifter, hører til de almindeligste Æventyrmotiver. Det forekommer ogsaa ofte i Sagn og Myter: Moses, Perseus og Oidipus, Kai Khusrô i Iran, Osiris, Dionysos (Paus. III. 24, 3), Semiramis (Diod. II. 5) o. s. v. Det ældste Sted, hvor Motivet er fundet, er i en Indskrift fra Sargon I (ca. 2500 f. C.), Babylons Grundlægger (se Jeremias: Das alte Test. im Lichte des alten Orients 254 ff.). Et Motiv af denne Art kan selvfølgelig være opstaaet autochtont overalt; det bygger jo paa den baade hos ariske, semitiske o. a. Folk almindelige Skik at udsætte Børn, som man ikke ønskede at lade blive i Live. (For Ariernes Vedkommende se Art. „Aussetzungsrecht“ i Schraders Reallex. d. indog. Altertumskunde).

Mommsen har (Hermes XVI 1 ff.) opstillet den Hypotese, at Tvillingmotivet var uoprindeligt og først bragt ind i Sagnet efter Kongetidens Afslutning, idet man gennem den saaledes ændrede Overlevering vilde forklare Oprindelsen til Dobbeltskonsulatet. Mommsen paapeger nemlig det Faktum, at Remusfiguren hverken har sakral, politisk eller lokal Betydning og slutter deraf, at den først senere er indkommet, og at Romulus fra først af har været den eneste Bygrundlægger. Det sidste er utvivlsomt rigtigt, men Antagelsen af Remusfigurens Uoprindelighed forekommer mig ikke at være nødvendig. I Tobrødrekampsagnet spiller Remus den overvundnes triste Rolle, hvad der tilstrækkelig forklarer Figurens Betydningsløshed. En anden Sag er det, at der i Sagnets Detailudformning (Dobbelgrundlæggelsen), som Mommsen fremhæver, kan ligge en statsretlig Allegori fra Republiktiden.

Fra den græske Mytologi kommer Aigyptos-Danaos-Sagnet i Betragtning. Aigyptos og Danaos er Sønner af Belos, Poseidons Søn. Danaos flygter fra Ægypten af Frygt for Aigyptos' Sønner, undslipper med Athenes Hjælp og kommer til Argos, hvor han gør Krav paa Herredømmet i Stedet for den indfødte Konge Gelanor¹. Efter en argivisk Tradition blev Sagen forelagt Folket og Afgørelsen udsat til den følgende Dag. Da styrtede om Morgenen en Ulv ind i den foran Portene græssende Hjord og dræbte den førende Tyr. Argiverne saa i Ulven Symbolet paa den Fremmede, medens Tyren betød den indfødte Konge, og efter dette Jærtegn maatte Gelanor vige Pladsen for Danaos, der nu grundlagde Helligdommen for den lykiske Apollon, som havde hjulpet ham til Magten. Ulven var nemlig Gudens Tegn, og dette Dyr var siden det sædvanlige Sindbillede paa de argiviske Mønter. Trods alle Afvigelser, der er fremkomne ved Sammenknytningen med andre Sagnmotiver, genkendes her en Række Træk fra Romulus-Sagntypen: Tobrødrekampen, Ulvmotivet (formodentlig ændret ved Krydsning med en lokal Tradition), Herredømmets Erhvervelse ved guddommelig Hjælp og Grundlæggelsen af en Helligdom. Den væsentligste Afvigelse, der ligger i, at Hovedpersonen ikke besejrer sin Broder, men tværtimod fordrives af denne og hans Familie for selv siden at fortrænge en anden Konge, maatte indtræde saa at sige automatisk i det Øjeblik, da Danaernes Opnævner tillige af Sagnet blev gjort til en Repræsentant for orientalsk Kulturimport. Efter en Tradition, som af

¹ Pelasgos hos Aischylos.

nogle Forskere anses for den ældste, var Aigyplos og Danaos Sønner af den argiviske Io, Inachos' Datter, og saaledes fra Fødslen hjemmehørende i Argos. Først fordrev Danaos Aigyplos, siden vendte denne med sine voksne Sønner tilbage til Argos, hvor det bekendte Blodbryllup fandt Sted.

Ulveopfostringsmotivet er bevaret — men uden Sammenhæng med Tobrødrekampen — i det milesiske Stamsagn: Den paa Kreta fødte Miletos, Søn af Apollon, indsættes af sin Moder, Minos' Datter Akakallis, i Skoven, hvor han ved sin guddommelige Faders Indgriben ernæres af Ulvinder; siden bliver han funden og opdraget af Kvæghyrder, flygter til Karien og grundlægger Byen Milet.

Dyreopfostringsmotivet er fremdeles bevaret i Sagnet om Perserfolkets Urkonge, Kyros, i den Form, hvori det findes hos Herodot. Allerede Spiegel¹ har formodet, at en Række Træk fra en ældre Sagnfigur Kûru var blevne overførte paa den historiske Kûru, Kyros. Den legendariske Kûru skulde da have været Opnævner for en Stamme, der havde haft en fremtrædende Stilling allerede i den indo-iranske Periode². Efter Herodots Beretning (I. 110), blev den nyfødte Kyros udsat og siden opfostret af en Hyrdes Kone ved Navn Spako, et Navn, der paa Medisk betyder „Hunhund“. Siden (I, 122) siger Herodot, at Kyros' Forældre benyttede dette Navn til at give Sønnens Frelse et mere vidunderligt Præg, idet de ud-

¹ Eranische Alterthumskunde II p. 270 f.

² I Indernes episke Tidsalder spiller Kuru'ernes Fyrsteslægt en dominerende Rolle. Inderne kender imidlertid tillige et Folk eller en Slægt ved Navn Uttara-Kuru, de nordlige Kuru'er hinsides Himalaya. I Mahābhārata og Rāmāyana er de blevne bragte i Forbindelse med det gamle Motiv om et fjernt Æventyrland, hvor Menneskene lever i Herlighed og Glæde og evig Ungdom, og hvor Urtidens Hellige befinder sig, det samme Motiv, som i Iran er blevet knyttet dels til Yimas Indhegning, dels — senere — til Iranernes Stamland, Airyana vaédja, da den historiske Erindring om dette Land var helt udvisket (Ménô-ikhired). Megasthenes har omtalt Uttara-Kuru'erne som de indiske Hyperboræere. I en senere Tid har Navnet Uttara-Kuru aabenbart betegnet en virkelig Lokaltet i Transhimalaya-Egnen (Landet Ὀτιοροκόρραι med Byen Ὀτιοροκόρρα hos Ptolemaios). Men i den ældre Periode, i den vediske Tid, var Erindringen om Stammefællesskabet med de nordlige Kuru'er vistnok endnu bevaret; her er Uttara-Kuru'ernes Land Indernes nordlige Stamland (Lassen i Zeitschr. f. die Kunde des Morgenlandes II (Gött. 1839) p. 62 og Ind. Alterthumskunde¹ I p. 612 og 1018). — I Iran er Kûru (Forskellen i Vokalkvantitet mellem indisk Kuru og iransk Kûru volder en vis Vanskelighed) Navn paa flere Floder: en Flod i Persis (Kyros, Corius), en i Medien (Ptol., Ammian. Marc. 33. 6) og endelig den paa Kaukasus udspringende Kyrosflod, som endnu den Dag idag hedder Kûr.

bredte Rygtet om, at Kyros var bleven opfostret af en Hunhund. Herodots Fremstilling er, som man forlængst har set, en Rationalisering af det oprindelige Sagn, hvorefter Kyros virkelig var bleven opammet af en Hunhund. I denne Form berettes Sagnet ogsaa af Justinus (44, 4, 12), der sammenstiller det med Sagnet om Romulus' Ulveopfostring.

Har Sagnet oprindelig haft en Ulv, forklares det let, at dens Slægtning, Hunden, her er traadt i dens Sted. Ulven var nemlig hos Zoroastrierne et ahrimanisk Dyr, en djævelsk Skabning, som Mazdatilbederne kun kunde betragte med den dybeste Afsky¹. At en gudbenaadet Urkonge skulde være bleven opammet af en Ulvinde, maatte for en Zoroastrier være en fuldkommen absurd Tanke. Derimod hører Hunden til de Skabninger, som i Zoroastrismen rangerer højest; den er netop skabt af Ormazd som Værn for de Troende og deres Hjorde mod Ulve og Røvere (Vendidad 13. 39—40), og den hører naturligt til Hyrdemilieuet, i hvilket Kyros anbringes ved sin Udsættelse.

I lignende Form gaar Dyreopfostringsmotivet igen i Moses af Khorenes Beretning (II Kap. 36) om den armeniske Konge Sanatruk. En Søster til Abgar, der herskede over Armenien paa Kristi Tid, rejste om Vinteren gennem Armeniens Bjerge med sin lille Søn og blev overfaldet af en Snestorm. Barnets Amme, Sanot, holdt det ved sin Barm og laa med det under Sneen i tre Døgn. Sagnet beretter imidlertid, at det var et vidunderligt Dyr af en ny Art, hvidt af Farve, der var sendt af Guderne for at vaage over Barnet. Moses tror dog ikke derpaa, men foretrækker en anden Beretning, hvorefter en hvid Hund, der fulgte med de Folk, som var sendt ud for at søge efter de forsvundne, fandt Barnet og Plejemoderen. Barnet blev da kaldt Sanatruk, d. e. „Sanots Gave“. Her er foregaaet en lignende Rationalisering som i Herodots Kyrosberetning.

Forsvindingsmotivet er paa iransk Grund gledet ud af Sammenhængen med Urmennesket eller Urkongen — undtagen for saa vidt man vil føre Fortællingen om Yimas Hensættelse i Indhegningen herhen —, men det er blevet knyttet til den største af Sagnhisto-

¹ En Levning af den gamle Forestilling om Ulvens Hellighed kunde maa-ske findes i den af Plutarch (De Iside et Osiri Kap. 46) omtalte — i hvert Fald utvivlsomt lokalt begrænsede — Skik at blande Hømasaften med Ulveblod. Desværre er Plutarchs Beretning om Hømaofret (til Ahriman!) temmelig konfus.

riens Heltekonger, Kai Khusrô (Kavi Husravah). Denne bliver efter at have fuldbyrdet den store Hævnkrig for sin dræbte Fader og bragt Ro og Fred i Iran, greben af Mismod, og efter en guddommelig Aabenbaring drager han ud i Bjærgene, fulgt af nogle af sine trofaste Kæmper. Her forsvinder han sporløst, men de af hans Mænd, der har fulgt ham til det sidste, omkommer i en Sne-storm. Forsvindingen er her bleven til en gribende Apoteose, hvori Sagnetidens store Helte- og Ridderperiode egentlig ender.

Ogsaa paa græsk Grund har Forsvindingsmotivet løsrevet sig fra sin oprindelige Sammenhæng. Det er blevet knyttet til Herakles og Oidipus. I den germanske Sagnverden bortrykkes Dietrich af Bern fra Jorden.

Ved Tobrødre-Stamsagnet er det Materiale, som vi har at operere med fra de ariske Folk, for magert til at tillade Slutninger angaaende denne Sagntypes Oprindelse og Udvikling. Vi er foreløbig ikke i Stand til at afgøre, om vi her har at gøre med en arisk Urtype. Vi maa nøjes med at konstatere, at vi paa arisk Grund træffer et Par Eksempler paa et Stamsagn, hvis Hovedelementer er Tobrødrekampen og By- eller Helligdoms-Grundlæggelsen ved den gudbenaadede Sejrhærrer. I det ene Tilfælde er to andre gamle Motiver knyttede dertil: Udsættelsen + Ulveopfostringen og den mystiske Borttrykken fra Jorden. I det andet Tilfælde spiller Ulven ogsaa en Rolle i Sagnet, om end ikke som Heltens Fostermoder. Motiverne: Udsættelse + Dyreopfostring og Borttrykken fra Jorden forekommer iøvrigt i en Række Variationer i ariske Folks Sagn, men ellers uden Forbindelse indbyrdes og uden Sammenhæng med Tobrødre-Stamsagnet. Har disse to Motiver oprindeligt hørt til Tobrødre-Sagnet — hvad enten dettes Urtype nu gaar tilbage til den ariske Urtid eller stammer fra en anden Periode — og har de siden løst sig ud derfra for at indgaa nye Forbindelser? Eller er de to hver for sig sikkert urgamle Motiver først paa romersk Grund indgaaede som Led i Tobrødre-Stamsagnet? Ogsaa dette Spørgsmaal staar uløst. Interessante Bidrag til Belysning deraf finder vi imidlertid, naar vi gaar udenfor den ariske Folkekreds og betragter Tobrødre-Stamsagnets semitiske Variationer. I Genesis genfinder vi nemlig ogsaa Tobrødresagnet og det i to ret fyldige Former.

V. TOBRØDRESAGNET HOS SEMITERNE

I den israelitiske Sagnhistorie tilintetgør Syndfloden hele Menneskeheden paa en enkelt Familie nær. Den israelitiske Sagnhistorie har saaledes faaet to Urmennesker; med det ene (Noah) er Trebrødresagnet blevet bragt i Forbindelse, medens Tobrødresagnet har faaet Tilknytning til det andet, ældre Urmenneske, Adam.

I Fortællingen om Qain og Abel i Genesis er to forskellige Traditioner blevet blandede sammen. Efter den ene (Gen. 4. 17-24) er Qain Folkestamfader og Bygrundlægger, efter den anden (4. 1-16) er han den skændige og af Gud forbandede Brodermorder. Gunkel mener, at Fortællingen om Qains Brodermord ikke har tilhørt nogen af de to Kilder, der ligger bag ved Jahvistens Beretning, men først er bleven sat ind af den, der har sammenstillet det hele¹. Ifølge Stade² er Qain Eponym for en talmæssig svag, men ved sin Egenart stærkt fastholdende Nomadestamme af anden Rang, der dyrkede Smedehaandværket. Brodermordet er et senere Motiv, der er sat ind for at forklare den Forbandelse, der nøder Qainiterne til at leve det haarde og strænge Liv som Ørkennomader. Mod Opfattelsen af Qainiterne som en Smedestamme og en „Nomadestamme af anden Rang“ er der rejst Indvendinger af Nøldke³ og Ed. Meyer⁴. Det sikre er, at Qainiterne var en mindre Nomadestamme, der udgjorde en Gren af Amaleqiterne.

Den mystiske Forsvinden og Optagelsen til Himlen kendes ogsaa i Genesis. Det er Henoch, der, efter at have ført en gudfrygtig Vandel, i sit 365 Aar bliver borttaget fra Jorden (5. 22-24). Denne Henoch hører hjemme i Seth-Stamtavlen. Det er imidlertid en bekendt Sag, at Seths og Qains Stamtavler er Varianter af den samme genealogiske Tabel. De to Rækker er følgende⁵:

P.	J.	P.	J.
Adam	} Adam	Jered	'Irak
Seth		Enoch	Mehuja'el
Enosch		Methuschelah	Methuschael
Qenan	Qain	Lamech	Lamech.
Mahalal'el	Enoch	Noah.	

¹ Gunkel: Genesis³ 3.

² Zeitsshr. f. alttest. Wiss. Bd. XIV, 286 ff.

³ Encycl. Bibl. I 130.

⁴ Die Israeliten u. ihre Nachbarstamme 397.

⁵ Gunkel: Genesis³ 50.

Begge Tavler ender med en Figur, til hvem Tredelingssagnet er knyttet¹, og begge indeholder mellem Qenan-Qain og Lamech de samme Navne med smaa Variationer i Formen og i samme Rækkefølge, naar undtages, at Mahalal'el-Mehuja'el og Henoch har byttet Plads. I Listen hos J staar altsaa Henoch umiddelbart efter Qain som dennes Søn.

Det er oftere blevet paapeget, at der mellem de ti Urfædre i P (Seth-Stamtavlen) og de ti babylonske Urkonger, hvis Navne er overleverede af Berosos, bestaar en Overensstemmelse, som ikke kan være tilfældig. Spørgsmaalet er ogsaa behandlet af Gunkel², der bl. a. minder om Ligheden mellem Nr. 7 i begge Rækker: i P den fromme paa mystisk Maade bortrykkede Henoch og i den babylonske Urkongerække Euedôrachos (Edoranchus) = En-me-duran-ki, en af Urtidens berømte Gudsmænd, der var indviet i de hellige Mysterier, i „Himlens og Jordens Hemmelighed“.

I Gen. 4. 17 hedder det, at Qain byggede en Stad og kaldte den med sin Søns Navn Henoch. Her har øjensynlig fundet en Overarbejdelse Sted. Det normale i Grundlæggelsessagn er, at Grundlæggeren kalder Byen med sit eget Navn (Rom har Navn efter Romulus, Ninive efter Ninus, Tûs i Khorasan efter Sagnhelten Tûs o. s. v.). En Sagnvariant som Kallias' Beretning, at de tre Brødre Romus, Romulus og Telegonus havde grundlagt Rom og benævnt Byen efter deres Moder, Trojanerinden Rome, betegner sig selv som sen og sekundær allerede ved Overflødigheden paa Opnævnerne. Man føres altsaa let til den Formodning, at den Henoch, efter hvem den første By blev opkaldt, og den Henoch, der paa mystisk Vis blev bortrykket fra Jorden, oprindelig er identisk med Qain³.

Forholdet mellem Qain- og Seth-Stamtavlen synes da at være følgende: Den korteste Patriarkrække, Qain-Stamtavlen, i hvilken Henoch følger umiddelbart efter Qain, er den ældste. Ved Paavirkning fra den babylonske Urkongerække er Patriarkstamtavlen bleven udvidet til at omfatte ti Led; ved Tavlens Slutning har man føjet Syndflodshelten Noah ind paa den Plads, som Syndflodshelten Xi-

¹ Se nærv. Afhdl. p. 63 og 67.

² Genesis³ 131 f.

³ Budde (Die bibl. Urgesch. p. 120 ff.) har dels ud fra en lignende Betragtning som ovenstaaende, dels paa Grund af Egenheder i den hebræiske Tekst, opstillet den Hypotese, at Henoch i den oprindelige Tekst havde været den første Bygrundlægger; men han indrømmer, at han ikke kan give nogen plausibel Forklaring paa, hvorfor man siden har overført Bygrundlæggelsen fra Henoch til Qain.

suthros (Atrachasis) udfyldte i den babylonske Liste; Begyndelsen er udvidet derved, at Adam har faaet en Dobbeltgænger (Enosch = Adam 2: „Menneske“), og derimellem er Seth bleven indskudt¹; Henoah har man ved at ombytte ham med Mahalal'el-Mehuja'el faaet anbragt paa den syvende Plads i den nye Række, fordi han var den af de oprindelige israelitiske Urpatriarker, der i sit Væsen havde mest Lighed med den syvende i den babylonske Række, En-me-dur-an-ki. Formodentlig skyldes det Paavirkning fra denne babylonske Parallelskikkelse, naar Henochs Alder er blevet fastsat til 365 Aar (Dagenes Antal i Solaaret); astronomiske Elementer i orientalske Sagn plejer jo at stamme fra Babylon.

Hermed kan vi rekonstruere det oprindelige Qain-Sagn: Urmennesket havde to Sønner, Qain og Abel, der kom i Strid med hinanden. Qain sejrede som den gudbenaadede Personlighed, han var (maaske er dette den oprindelige Betydning af „Qainsmærket“²), dræbte sin Broder — ligesom Romulus dræbte Remus —, grundlagde den første By, blev Stamfader til berømmelige Slægter og blev endelig paa overnaturlig Vis borttaget fra Jorden. Her er Tobrødresagnet i samme Form som hos Romerne. Der mangler kun ét væsentligt Træk, nemlig Dyreopfostringen. Men hvis Dyreopfostringen har været tilstede, maatte den naturligt forsvinde, da Redaktørerne af de i Genesis opbevarede Traditioner med Flid har søgt at fjerne Sporene af ældre hedenske Myter og hedensk Folketro. Sagnet havde faaet sin Form hos Qainiterne. At Trækket med Bygrundlæggelsen findes bevaret, skønt det slet ikke passer til en Nomadslægts Stamfader, viser Sagnets fremmede Oprindelse. Senere, da Hovedmassen af Israeliterne var naaet frem til højere Former for økonomisk og kulturelt Liv, medens Qainiterne som en fattig Nomadestamme førte en haard og trælsom Tilværelse, spurgte man sig selv, hvad Grunden var til, at det var gaaet denne Stamme med den berømmelige Stamfader saa slet, og Svaret laa da lige for: Qain havde jo dræbt sin Broder, og hans Efterkommere maatte

¹ V. Rydberg (Urpatriarkernas slägtaffa i Genesis p. 22 ff.) vilde i Seth genfinde den ægyptiske Gud Set.

² Stade paaviser (Zeitschr. f. alttest. Wiss. Bd. 14 p. 299 ff.), at „Qainsmærket“ egentlig er et Tegn, der stiller ham under Jahves Beskyttelse. Det har været Qainiternes Stammetegn, der tillige betegnede Tilhøren til en bestemt Kultus. Qain er Stammens Fader, hvem Jahve personlig har forlenet med dette beskyttende Mærke.

nu bære Forbandelsens Straf derfor. Et Træk, der i Sagnets oprindelige Form havde øget Stammeheltens heroiske Storhed, kom nu til at staa som en Forbrydelse. Derved fik Qain-Sagnet den dobbelte og usammenhængende Karakter, det har i Genesis. Idet Qain blev til den forbandede Brodermorder, kunde han naturligvis ikke længere være Bærer af Himmelfartsmotivet, hvorfor Personen Henoch spaltedes ud af Qainfiguren og overtog Rollen som Helten i Forsvindingssagnet og tillige som Heros eponymos for den første Stad. Men det oprindelige Forhold skinner igennem derved, at Henoch i Genesis ikke selv er Grundlægger af Byen, men at Qain grundlægger den og kalder den med Henochs Navn.

Tobrødresagnet forekommer i en anden Variation i Genesis, nemlig i Beretningen om Esau og Jaqob. Ogsaa her har vi, som det tydeligt fremgaar af 25. 23, 27, at gøre med Folkestamsagn; Esau er Stamfaderen til et Jægerfolk, Jaqob til et Hyrdefolk¹. De to Brødre stredes allerede i Moders Liv som Akrisios og Proitos. Jaqob er den yngste af Brødrene, men han er den gudbenaadede, der ved List franarrer sin ældre Broder Førstefødselsretten og faar Overmagten. Han grundlægger en Helligdom paa det Sted, hvor han har haft en Aabenbaring.

Her mangler Dyreropfostringsmotivet ligesom i Qain-Sagnet. Derimod kunde der maaske være et svagt Spor af Himmelfartsmotivet. Jaqob drømmer — efter Elohistens Beretning — om en Stige, der staar paa Jorden, og hvis Spids rager op i Himlen, og ad hvilken Guds Engle vandrer op og ned; derefter følger Jahves Løfte til Jaqob, hvorefter denne vaagner, salver Stenen, hvorpaa han har hvilet sit Hoved, og gør Stedet til et helligt Sted. — Hovedsagen er naturligvis for den jødiske Fortæller Forklaringen paa, hvorfor Stenen i Bethel er hellig. For os er i denne Sammenhæng det interessante: Stigen. Hvad skal den til? Jahve gaar jo ikke ned ad den for at komme til Jaqob; det staar der i hvert Fald intet om. Den elohistiske Fortæller har vel selv haft paa Fornemmelsen, at Stigen egentlig var et overflødigt Inventar i Fortællingen, og har derfor ladet Engle spasere op og ned ad den. Men Stigen maa jo oprindeligt have haft en Rolle, og man kunde da maaske, i Sammenhæng med hvad vi ellers har konstateret angaaende Tobrødresagnet, formode, at Stigen indeholder et Minde

¹ Eller Brødrene repræsenterer to Klasser (Jæger- og Hyrdestanden) inden for samme Folk. Se Gunkel: Genesis³ 296.

om en ældre Form af Sagnet, efter hvilken Helligdomsgrundlæggeren er vandret fra Jorden op til Himlen (jfr. Udtrykket i 28. 17: „Dette er Himlens Port“¹).

Ed. Meyer (Die Israeliten 271 ff.) ser i Esau-Jaqob-Sagnet en oprindelig Gudemyte stammende fra den kananæiske Befolkning i Østjordanlandet. Denne Befolkning tilbød Guden Jaqob og fortalte om hans Bedrifter og Kampe, navnlig Kampene med den stærkere, vilde Broder Esau. Hertil sluttede sig Myter om Brydekampen med en Gud (Jahve i Genesis; om det oprindelig har været Guden Esau, lader sig ikke afgøre). Jaqob var Kulturlandets Gud i Modsætning til Ørkengiganten Esau. Siden identificeredes Jaqob og Esau med Opnævnerne Israel og Edom og blev til Stamsagnfigurer. Ed. Meyer sammenstiller med Esau-Jaqob-Sagnet en fønikisk Myte (fra „Sanchuniathon“), som vi kun kender i de groveste Træk, men hvor den gamle Gudekarakter hos Helten er betydelig stærkere fremtrædende: I Verdens Begyndelse levede paa Jorden vældige Kæmper, der var avlede af Lys, Ild og Flamme². Af dem avledes Broderparret Hysurianos (Samêmrûm, „den høje Himmel“) og Usôos, der laa i Strid med hinanden. Den første grundlagde Tyros og opfandt Hyttebygning, Usôos lavede den første Dragt af Skindet af Dyr, som han havde nedlagt, og det første Skib af en Træstamme og oprejste to Steler (Masseber) for Ilden og Vinden og ofrede her Blodet af de Dyr, han havde dræbt. Samêmrûm er Kulturmennesket, Usôos Jægeren. Efter Nöldeke (Encycl. Bibl., Art. „Edom“) o. a. er Esau og Usôos ogsaa etymologisk det samme Navn. — Sammenstillingen er interessant. Vi har i den fønikiske Samêmrûm-Fortælling og sporer tillige bag Genesis' Esau-Jaqob-Sagn en gammel semitisk Myte om en Kamp mellem Gudebrødre. I Edom-Israel var Tobrødre-Stamsagnstypen bleven lokaliseret paa hebraisk Grund³. Saa er der foregaaet en Sammensmæltning; Gudemytens Indhold er blevet fyldt i Stamsagnets Ramme (ligesom Forholdet var ved det babylonske Trebrødrstamsagn), og en almindelig Ud-

¹ Ogsaa hos Hebræerne er Forsvindingsmotivet blevet løsrevet fra sin oprindelige Sammenhæng og har indgaaet nye Forbindelser. Det forekommer som bekendt i Elias-Sagnet; ogsaa Moses er maaske oprindelig bleven borttrykket fra Jorden paa lignende Vis (se Gunkel: Genesis³ 135).

² Jfr. S. 65.

³ Efter Gunkel (Genesis³ 316) er denne Lokalisation foregaaet mellem ca. 980 og ca. 840 f. C.

ligning er foregaaet. Siden har den monoteistiske Tendens øvet sin Indflydelse, og det mytiske er saa vidt muligt blevet omtydet.

Dette er det Materiale, jeg har kunnet samle angaaende To-brødre-Stamsagnet. Hvor mangelfuldt det end er, forekommer det mig at pege i Retning af, at der har eksisteret et gammelt — arisk eller semitisk? — To-brødresagn med Hovedmotiverne: Brødrekamp, By- eller Helligdomsgrundlæggelse ved den gudbenaadede Sejrhætte og dennes Bortrykning fra Jorden. Om Ulveopfostringen har hørt til Sagnet i dets Urform, eller den først paa romersk Grund er bleven bragt i Forbindelse derved, lader sig ikke afgøre ud fra det foreliggende Materiale¹. Hos Semiterne kendes Sagnet kun fra et enkelt nordligt Folk, og her med tydelige Spor af fremmed Oprindelse. Man kunde derfor formode — videre end til en usikker Formodning kan vi foreløbig ikke komme —, at To-brødresagnet ligesom Trebrødresagnet er kommet til Semiterne fra ariske Folk.

Et aabent Spørgsmaal er det fremdeles, om det formodede oprindelige To-brødre-Stamsagn har haft Bagvægt. I den Form, hvori Romulussagnet foreligger, er de to Brødre Tvillinger. Det samme er Tilfældet i Aegyptos-Danaos-Sagnet, og det kan maaske være det oprindelige.

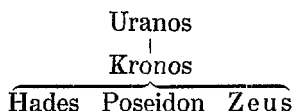
VI. KRYSNINGSFORMER

Mellem Trebrødreskemaet og Konkurrencemotivet paa den ene Side, To-brødreskemaet og Kampmotivet paa den anden, bestaar en psykologisk naturlig Sammenhæng. Saaledes tænker vi os de to Hovedtyper af Stamsagn opstaaede, hvormed vi hidtil har beskæftiget os. De gror saa stærkt fast i Folkebevidstheden, at enhver ny Stamsagndannelse tenderer til at indordne sig under et af de to Skemaer, under det efter hvilket det bestemte Sagns Indhold lettest lader sig tilpasse. Men der kan naturligvis opstaa Krysningsformer. Paa den ene Side er det et ikke usædvanligt Fænomen, at et Trebrødresagn vokser ud af et To-brødresagn. Paa den anden Side kan et Trebrødresagn, der har mistet sit Handlings-

¹ Dyreopfostringen forekommer imidlertid ogsaa i semitiske Legender. Et arabisk Sagn, der er fortalt i Antarromanen, beretter, at Nimrod blev udsat og opammet af en Huntiger. Det gamle Motiv er her blevet anvendt til Dannelse af et etymologisk Sagn (Nimrod af arab. *nimr*, „Tiger“), se Goldziher: *Mythos bei den Hebräern* 216.

indhold og maaske tillige Bagvægten, let, naar de etniske Forhold begunstiger en saadan Udvikling, ombytte sit Tretal med Totallet, som man er saa fortrolig med fra den anden Sagntype. Oprindeligt er Trebrødræsagnet et Delingssagn, Tobrødræsagnet et Grundlæggelsessagn, men gennem Krysning fremkommer undertiden Delingssagn efter Tobrødræskemaet.

At et Trebrødræsagn er vokset ud af et Tobrødræsagn, derpaa har vi ikke faa Eksempler. Hos Kallias har Latinus med Trojanerinden Rome tre Sønner: Romus, Romulus og Telegonos. Efter et andet Sagn (se Roschers Lexikon, Art. „Aineias“) deler Aineias' Søn Aschanius Riget med sine to Brødre Romus og Romulus. I det kretiske Sagn om Minos er den samme Udvikling gaaet for sig. Minos, der synes at være ældre som Underverdensdommer end Rhadamantys (og Aiakos), er oprindeligt en semitisk (fønisk) Mytefigur (Zeus Asterios, Solgud i Tyreskikkelse¹), som er bleven omdannet til en kretisk Urkonge under Paavirkning af historiske Erindringer fra den kretiske Storhedstid. Siden er Sagnet kommen under Indflydelse af Tobrødræskemaet; Minos fik til Broder snart Rhadamantys, snart Sarpedon (Kamp om Herredømmet mellem Minos og Sarpedon, hvorved den sidste fordrives, Herodot, I, 173), sluttelig dem begge, idet Minossagnet paavirkedes af den populære episke Trehed og saaledes rykkede ind i Trebrødræsagnetenes Række. I Zeus-Myten er Trebrødræskemaet med Bagvægt:

kombineret med Udsættelsen og Dyreopfostringen (Geden Amaltheia). — En Kombination af Kampmotivet med Trebrødræskemaet med Bagvægt er særdeles almindelig. Den er ligesaa hyppigt forekommende i den ariske Æventyrverden som Konkurrence-Trebrødræsagnet. De to ældre Brødre er misundelige paa den yngste, fordi han er dem overlegen, og enes om at dræbe ham. I nogle Varianter af denne Sagntype lykkes Anslaget: Peleus og Telamon, de to ældste Sønner af den aiginetiske Urmenneskefigur Aiakos, dræber deres Halvbroder Phokos, fordi han er dem overlegen i Kampele. Atreus og Thyestes, de to ældste Sønner af Peloponnes' Opnævner Pelops, dræber deres Halvbroder Chrysippos, der var Faderens

¹ Se Roscher: Selene u. Verwandtes, p. 136 ff.

Yndling. I det iranske Verdensdelingssagn dræbes den yngste af Feridûns tre Sønner, Íradj, af sine to ældre Brødre, der er misundelige paa ham, fordi han har faaet den bedste Del. Her ytrer Bagvægten sig kun deri, at den yngste Broder har Sympatien; det er, hvad man maaske kunde kalde en „platonisk Bagvægt“. I andre Tilfælde mislykkes Komplottet og den yngre Broder naar sluttelig til Herlighed paa sine ældre Brødres Bekostning. Til denne Gruppe hører Sagnet om Feridûn og hans Brødre.

Oprindelig hører Feridûn (Thraitôna) til Indra-Sagnkredsen, men i den iranske Sagnhistorie er han bleven til en Slags Urkonge, idet han efter at have gjort Ende paa Drage-Tyrannen Azhi Dahâkas 1000aarige Rædselsherredømme bliver en Nyskaber af det nationale iranske Rige. Feridûn efterstræbes som lille Barn af Azhi Dahâka, og hans Moder flygter med ham. Han opvokser blandt Hyrder og opammes af en vidunderlig Ko, hvis guddommelige Natur hos Firdausi paa naiv Maade anskueliggøres derved, at den ligner en Paafugl, og dens Haar straalet hvert med sin forskellige Farve. Dyreopfostringsmotivet optræder her i en ny Variation. Er først den oprindelige Ulv opgivet, er der i og for sig intet mærkeligt i, at Motivet nu knyttes til Koen, det ahuriske Dyr, der spiller en saa fremtrædende Rolle i den zoroastriske Religion¹. — Da Feridûn efter at være vokset til drager ud for at fælde Azhi Dahâka, ledsages han af sine to ældre Brødre, der er misundelige paa ham og paa Vejen forsøger at dræbe ham ved at vælte et Klippestykke ned over ham, medens han sover. Feridûn vaagner imidlertid i rette Øjeblik og standser Stenen ved sin magiske Evne.

Paa Delingssagn efter Tobrødreskemaet foreligger et Par Eksempler fra irano-skythisk Omraade. Diodor beretter (II, 43), at der blandt Efterkommerne af Skythernes Opnævner Skythes fandtes to Brødre, Palos og Napes, der udrettede herlige Bedrifter og delte Riget mellem sig. Efter dem kaldtes den ene Del af Folket Paler,

¹ Den iranske Helt Zâl, der fødes hvidhaaret og derfor af sin Fader Sâm mistænkes for at være et demonisk Væsen, udsættes i Bjærgene, hvor Barnet findes og opfostres af Fabelfuglen Stmurch (egl. sên-murv, „Ørne-Fugl“, jf. Aelians Beretning om, at Achaimenes blev opfostret af en Ørn). — Den græske Mytologi kender Udsættelse og Opfostring ved en Hunbjørn: Atalante; Paris (hos Apollodoros o. a.). Gentagne Udsættelser og Opfostring ved forskellige vilde Dyr: Habis, Dattersøn af de spanske Cuneters Urkonge (Justin. 44. 4). Semiramis blev udsat og fodret af Duer (Diodor II. 5). Nimrod opfostret af en Tiger, se nærv. Afhdl. 81 Note 1.

den anden Naper. En af de Traditioner om Persernes Afstamning, som Masûdi opregner¹, gaar ud paa, at en Søn af Sem havde to Sønner, Fâris og Nabîr, der blev Stamfædre henholdsvis til Perserne og Nabatæerne. Om det sidstnævnte semitiske Folk beretter forøvrigt en anden, men ikke almindelig Tradition, at Kurderne skulde nedstamme fra det². I Danmark har vi ved Siden af Trebrørestamsagnet med Bagvægt (Nor, Østen, Dan) ogsaa et Stam-sagn efter Tobrødreskemaet: det er det Sagn, som Sakse meddeler, efter hvilket Dan er Broder til Angul, Anglernes Stamfader i Angel og England³.

VII. „LOVE“ FOR STAMSAGNS DANNEELSE OG UDVIKLING

1. Folketraditionen nedleder hver Stammes, hvert Folks Herkomst fra én Stamfader, der benævnes med Stammens, Folkets Navn. Vi betegner denne saaledes opstillede Stamfader som Opnævner (Eponym).

2. Slægtskab mellem Opnævnerne giver ofte Udtryk for den etniske og sproglige Sammenhæng mellem de Folkegrupper, hvis Herkomst nedledes fra dem (Aiolos, Doros, Ion, Achaïos), undertiden for Sammenhængen mellem hele Menneskeverdenen, saaledes at Folk af helt forskellig Oprindelse bringes i Slægtskab ved at gøres til Efterkommere af forskellige Sønner af Urmennesket (Sem, Ham, Jafet). Et Folk med begrænset geografisk og etnisk Horisont ser hele Menneskeverdenen i den større Folkeenhed, hvoraf det er Led, og udtrykker det ved at gøre Opnævnerne for de til denne Folkeenhed hørende Grupper til Sønner af Urmennesket (Ingvo, Ermin, Istjo).

3. Fra et senere, mere reflekteret Trin i den sagn-episke Udvikling stammer Forsøgene paa gennem Slægtskab mellem Opnævnerne at udtrykke Kulturforbindelse (Aigypptos, Danaos).

4. Et bestemt Stamsagnskema (kalkeret efter en Æventyrtype eller dannet ved Kombination af Elementer hentede fra Æventyr og primitiv Tro) kan nedarves indenfor samme Folkeenhed, idet det omlokaliseres efter de til Folkeenheden hørende Grupperes Van-

¹ Les Prairies d'Or, publ. et trad. par Barbier de Meynard II 138 ff.

² d'Herbelot, Bibliothèque Orientale, Artiklen „Nabath“.

³ A. Olrik, Danmarks helteedigtning II 228.

dringer, og forplantes til andre Folkeenheder. Jo enklere og fastere i sin logiske Bygning Skemaet er, des mere uforandret holder det sig.

5. Naar et Folk skyder sig frem paa nyt Territorium, eller Stammeforskydninger finder Sted indenfor Folkeenheden, eller en Forskydning indtræder blandt dens etniske Omgivelser, erstattes de gamle Opnævnerne med nye, som udtrykker de nye Forhold, idet Stamsagnets gamle Rammer iøvrigt saa vidt muligt bevares.

6. Naar et Folk, der skyder sig frem paa nyt Territorium, bevarer sit Enhedsnavn fra den tidligere Periode (Iran, Opnævner *Îradj*), kan de Stammenavne — og Opnævnernavne —, der betegner Nabofolkene fra den tidligere Periode (Salm, *Tûr*), blive staaende og overføres paa de nye Nabofolk. Dette finder saaledes Sted, naar Stamme-(og Opnævner-)Navnene fra den tidligere Periode har faaet Plads i en fuldt udviklet Sagnhistorie, som vedkommende Folk fører med sig under sin videre Udbredelse.

7. En Stamsagntype kan udhules, saaledes at kun et tomt Skelet af Navne staar tilbage. Den episke Trehed er bleven en simpel Tregruppe i Hellen-Stamtavlen.

8. Et Stamsagnskema kan fyldes ud med nyt, ikke Stamslægtskab forklarende Indhold, f. Eks. af mytisk Art. Det gælder bl. a., naar Skemaet overtages af et Folk, der ikke kender, eller som har overvundet det opnævnernde Stadium. Saaledes det babyloniske Trebrødrasagn; hos Babylonerne findes ikke Spor af Opnævnerstendens (Ed. Meyer, *Die Israeliten* 230).

9. For at udfylde et populært Opnævnerskema kan flere lokale Stamsagn sammenarbejdes (Minos, Rhadamantys, Sarpedon). Undertiden knytter Skemaet Figurer, der indeholder en fyldig Lokaltradition, sammen med indholdsblottede Opnævnerne (Kadmos faar Foinix og Kilix til Brødre). Tomme Opnævnerskikkelser kan faa Kød og Blod, idet forskellige Sagn- og Æventyrmotiver samler sig om dem (saaledes Ion som attisk Sagnfigur, behandlet af Euripides).

10. Et Stamsagnskema kan overføres fra det etniske til det sociale Omraade, naar den paa en given Tid forhaandenværende sociale Leddeling forholdsvis utvungent lader sig passe ind i Skemaet (Zoroasters Sønner; Targitaos' Sønner; Jabal, Jubal, Tubal-gain).

11. En Stamsagntype kan omdannes til en dynastisk Sagn-type, idet Slægtsgrundlæggere træder i Stedet for Opnævnerne (Gauanes, Airopos, Perdikkas).

Efterslæt.

Dynastisk Trebrødreresagn med Bagvægt:

Den persiske Historieskriver Khôndemîr beretter følgende paa Timuridernes Tid opstaaede Sagn: Den mongolske Prinsesse Alongoa havde en Nat det Æventyr, at en Lysstraale viste sig, og trængte ind i hendes Legeme gennem Munden. Af Hensyn til sin Ære lod hun i de følgende Nætter de fornemste Mænd i sit Rige være tilstede, og de konstaterede, at Fænomenet gentog sig. Alongoa blev saa frugtsommelig ad denne overnaturlige Vej og nedkom med tre Sønner; den ældste, Burkun Kabaki, blev Stamfader til Kaptshak-Tatarerne, den anden, Buskin Seldji, blev Stamfader til Seldjukiderne, og fra den yngste, Buzondjar, nedstammede baade Djingizkhân og Timûr (Tamerlan). — I Indskriften ved Timûrs Grav i Samarkand findes en Hentydning til dette Sagn (se J. Østrup i „Vor Tid“ I. 89).

NÅGRA STUDIER ÖVER PEDER LAALES ORDSPRÅKSSAMLING

AV

NAT. BECKMAN

I. SAMLINGENS UPPKOMST.

I den av Kock-Petersens utgivna ordspråkssamlingen, Östnordiska och latinska medeltidsordspråk ha vi en av de intressantaste källor, som föreligga för den nordiska filologens undersökningar. Den har också ofta av forskarna använts. Senast har Hesselman i festskriften „Xenia Lidéniana“ publicerat en högst intressant syntaktisk undersökning med titel: Om användningen av slutartikel i de östnordiska ordspråken, vilken gör troligt, att ordspråken representera „ett mycket ålderdomligt skede i den nordiska artikelns historia“. Så benägen jag är att häri som i åtskilligt annat ansluta mig till Hesselmans mening, har jag icke kunnat underlåta att ställa mig undrande inför ett av hans påståenden. Han säger: „Vi ha ingen anledning att i de nordiska ordspråkens form vänta något inflytande från latinet. Endast i ett fåtal fall torde den nordiska texten vara en för ändamålet gjord översättning från det latinska. Att säkert avgöra, i vilka fall så är förhållandet, torde emellertid ej vara görligt, och i alla händelser spela dessa få fall ingen roll för den här föreliggande undersökningen: också de nyskapade ordspråken ha säkert bildats efter de nordiska språkregler, som gälla för de ursprungliga“.

Jag kan icke medge detta utan bevis. Vid de nämnda ordens läsning rann i mit minne ett icke synnerligen kärt ord, som heter „temasvenska“. Alla äro ense om att den behandlade ordspråkssamlingen tillkommit för att användas såsom skolebok. Och det är nu engång så, att språktexter på modersmålet, som äro gjorda med särskild tanke på översättning till ett främmande språk, ha mycket

svårt att hålla sig på rätt idiomatisk grund. Väsentligen detsamma vill även gälla skolmässiga översättningar från ett annat språk. Helt nyss har svenskan till en fransk studentstil, trots den närmast ansvariges kända samvetsgrannhet kommit att innehålla en så avgjort osvensk fras som *lära något åt någon*, *apprendre quelque chose à quelqu'un*. Det av Hesselman gjorda påståendet kräver med säkerhet en prövning. Och denna är viktig nog, ty om ordspråken äro äkta, så medge de, såsom Hesselman riktigt framhåller, slutsatser rörande en form av talat språk, som ligger mycket långt tillbaka i tiden. Äro de åter till väsentlig del för pedagogiskt ändamål tillverkade, så blir deras värde till högsta grad reducerat, det hela blir i förra fallet en av våra viktigaste, i senare fallet en av våra på sin höjd medelgoda källor från äldre tid.

För övrigt händer det nog, att ordspråk genom inverkan från originalet bli syntaktiskt oidiomatiska, även då de icke äro gjorda för skolbruk. Ett gott exempel bjuder det ofta anförda „*Det är inte allt guld, som glimmar*“, en verbal översättning av tyska: „*Es ist nicht alles Gold, was glänzt*“. Meningen är, som bekant, att somliga föremål, som äga en glänsande yta, vid närmare undersökning visa sig icke gedigna; efter nordisk syntax skulle orden betyda, att det finnes gediget guld, som på ytan icke företer guldglans. Så användes ordspråket emellertid icke.

Frågan om ordspråkens ursprung blir alltså en fråga av grundläggande vikt för den språkliga undersökningen.

Det synes ha förbisetts av Hesselman, att ett påstående rakt motsatt hans blivit gjort. En anmälare, som tecknar sig L. P. har i *Revue critique* XXXIII, s. 200 (1899) anfört följande: „Tog han till utgångspunkt (modèle) danska ordspråk, till vilka han sökte latinska motsvarigheter? Då hans latin er späckat (semé) med talrika solecismer, är det sannolikt, att det är en fransk-latinsk ordspråkssamling, som har tjänat honom till utgångspunkt och som han har översatt“.

Den franske författarens mening kan icke utan vidare läggas till handlingarna. Han har tydligen kännedom om det franska medeltidslatinets speciella drag, förmodligen närmast i ordförrådet, och det är i själva verket ganska lätt att se, och det har påpekats av Chr. Pedersen i hans upplaga av år 1515, att en del solecismer av antydd art förefinnas i vår ordspråkssamlings latin. Nu får man väl ge L. P. rätt däri, att en dansk icke gärna kan misstänkas

för att särskilt ha sökt sådan form för sitt språk, och kanske vore man därför böjd ge honom rätt i att vår samling troligen är en latinsk samling med danska översättningar, eller bättre uttryckt: att de latinska ordspråken äro samlade ur levande språk, de nordiska däremot tillverkade.

Då emellertid den franske författaren icke kunnat företaga någon undersökning av de nordiska ordspråkens form och efter inre kriterier pröva deras äkthet, har hans uttalande naturligtvis en mera begränsad räckvidd. Men en svensk forskare har uttalanden, som gå i alldeles liknande riktning. Wadstein har i *Landsm.* XI, 6 (1896) granskat ett antal ordspråk, som föreligga i något avvikande dansk och svensk form. I flere fall har han ansett sig kunna konstatera, att det nordiska ordspråket är en misförstådd översättning av det latinska; i andra fall påvisar han utomnordiska belägg för de latinska ordspråken, därvid användande källor, som icke kunna ha öst ur våra nordiska samlingar¹; och han anger som en metodisk regel, att man ofta vid ordspråkens tolkning kommer bäst till rätta genom att börja med den latinska versionen. Dessa fakta tala bestämt i den riktning, som antydas av franske granskaren. Vilken räckvidd Wadstein velat ge sina satser, framgår icke, så vitt jag kan se, av hans ord.

Det synes av det anförda vara klart, att en revision av hela frågan är på sin plats. Jag skall då i få ord antyda, vilka möjligheter vi ha att direkt kontrollera vår källas uppgifter med andra uppgifter, som belysa ordspråkens historia på nordisk botten. En av mig påbörjad isl. samling blev föråldrad, då Finnur Jónsson i *Ark. f. nord. fil.* XXX publicerade en samling isl. ordspråk (nyligen supplerad av Hugo Gering, *Arkiv* XXXII). Finnur Jónsson hyser alltid en utpräglad obenägenhet att syssla med svenskt material; och hans citat ur den östnordiska samlingen synas vara tillkomna så, att han i kommentaren sett efter, om där anförts isl. ordspråk, som kunde komplettera hans samlingar. Eljes försummas jämförelser, som utan vidare göra sig själva. Å andra sidan präglas ju samlingen av sin författares enorma beläsenhet inom isl. litteratur.

I den s. k. Morkinskinna och efter den i en del andra sago-redaktioner finnes en episod om den bohuslänske stormannen Sveinke Steinarssons stridigheter med konung Magnus Barfot. Vår hand-

¹ En gång till och med Talmud, för ordspr. nr. 1078, en annan gång Salustius, nr. 725, Maximus Planudes grekiska samling (nr. 1172).

skrift av nämnda arbete härrör från c. 1280, texten härrör från c. 1220, och händelsen har inträffat mot slutet av 1000-talet. Vi ha således tre icke allt för vitt skilda dateringar att erbjuda för de nedan anförda uttryckens ålder, läsaren må välja efter smak och kritik.

Sveinke använder ett språk, som onekligen är folkligt drastiskt, och han gör också bruk av ett par mycket typiska ordspråk. Ett sådant, som vill låta konungens budbärare veta, att han anser honom föga värd, lyder: *Era hlúms vant, kvað refr, dró hgrpu at isi* „behövs inte rulle, sa räven, drog musselskabet uteder isen“. Ett annat, som vill antyda, att budbärarnas uppgifter äro en smula tendentiösa, lyder: *Snæliga snugger, sveinar, kóþo finnar, dttu andra fala* „Nu blir det snö gubbar, sade finnarna, hade skidor till salu!“ Vi ha här mycket klara exempel på den ännu i våra dagar produktiva typen „Sa' han och sa' hon“.¹ Då Sveinke vill antyda, att de övriga bönderna borde något säkrare sluta krets om sin ledare, anför han ett uttryck av utpräglad ordspråksrytm, med svagt framträdande allitteration:

*Putt, putt, skqmm hunda!
skitu refar i brunn karls.*

Det är, som man lätt märker två alldeles klart fyrtaktiga verser, knittel, om man så vill, såsom så många uttryck senare. Det kan översättas:

Fy! Fy! Skäms hundar!
Räven smutsar i husbond's brunn.

Det först citerade har ett gott kriterium på ålderdomlighet i negationen *-a*, som utanför poesien och de gamla lagtexterna just inte låter sig uppvisa.

¹ I min hemsocken florerade en del dylika citat efter verkligheten i socknen levande personer. Ortens uttryck för „mantro det“ heter *se'j dæ'*; det citerades regelbundet efter en bondson i församlingen: *se'j dæ', sa' bænta gústav*, eller utförligare: *se'j dæ', sa' bænta gústav, nær han fek grfil, o dæ fek han en te'*. Uttrycket för „naturligtvis“ *dæ' va je'vet* citerades lika ofta efter en torpare under prästgården: *dæ' va je'vet, sa pær i le'rbæk*; i något avvikande form efter en annan person: *dæ' va nü je'vet sa sko'ma'kars ka'l*. — Dessa ordstäv dö väl med all säkerhet ut, när de personer döto, vilka ansetts lämpliga att karaktärisera dem. — Flere exempel på dylika lokala ordstäv hos Svensén, Landsm. 1904, 56 ff. Ordspråkens rytmik behandlades förträffligt redan av Kögel, Geschichte der deutschen Litteratur I, 71 ff.

På annan väg låta många enskilda ordspråk datera sig långt tillbaka. Flere återfinnas i latinsk översättning hos Saxo, naturligtvis icke i den latinska lydelse, som de ha i vår samling utan i Saxos vanliga historiska prosa. [Jfr. Gering, Arkiv XXXII under bak, fall, hogg, spå; bita, björn, bogi, fitna, kåpa och Rosenberg, Nordb. Aandsliv I, 244 flg. med där citerad litteratur].

Alltså: Mot den franske kritikerns åsikt talar till en början, att åtskilliga både typer och enstaka ordspråk låta datera sig så långt tillbaka, att ett fransk-latinskt inflytande icke låter sig antaga.

I samma riktning pekar ordspråkens spridning. Bugge¹ har på många punkter kompletterat utgivarnas samlingar av nordiska paralleller. Aasens samlingar och gamla handskrivna norska dylika visa en hel mängd rent folkliga ordspråk, som tydligen äro identiska med de i Laales samling upptagna. Nu kan naturligtvis ett på lärd väg översatt ordspråk vinna spridning även bland den egentliga allmogen, men detta torde stöta på rätt stora svårigheter, och den stora spridning, som åtskilliga av ordspråken ha, talar avgjort för att de i stort sett äro på folklig väg spridda, verkligt äkta, ordspråk. Att med enstaka nya belägg ytterligare stödja detta, kräver icke synnerligen omfattande kunskaper i ämnet.

Åt samma håll pekar formen. Om vi hade en samling latinska ordspråk, som av en person översatts till danska, så vore det väl antagligt, att samlaren i latinet råkat på olika formade ordspråk, medan åter översättningen till nordiskt språk borde förefalla att vara „aus einem Gusse“. Nu är det emellertid tvärt om. De latinska ordspråken äro i stort sett av en enda typ, den leoninska hexametern, låt vara i en del av ordspråken blott med manliga, i huvudmassan med kvinnliga rim. Däremot förete de nordiska ordspråken mycket skiftande former, vi ha ordstaven „sa' han och sa' hon“, vi ha verser av mycket skiftande art, allitteration och rimvers, och vi ha till och med barnrimmet:

*Binge, linga, linge,
Bætra ær een faraosth æn een gasa winge. (S. 261).*

Skulle man avgöra blott på detta skäl, så finge man väl säga, att ordspråksamlingen är nordisk (dansk) med särskilt tillverkade lat. översättningar. Men, som sagt, åtskilliga ordspråk ha en sådan

¹ Arkiv X, 82 ff.

spridning även utom Norden, att en dylik förklaring icke kan genomföras. Det blir tydligen nödvändigt att söka förklara å ena sidan tillvaron av otvivelaktigt ursprungliga nordiska, å andra sidan av lika otvivelaktigt ursprungliga utomnordiska ordspråk.

Jag tror, att man därvid får stanna en stund vid de indicier, som peka åt Frankrike. Den franske granskaren hade påpekat, att samlingens latinska del var rik på francogalliska solecismer. Antagandet, att en stor del av den latinska texten tillkommit just på franskt område, förklarar ordförrådets beskaffenhet långt bättre än det av Kock gjorda antagandet, att samlingens upphovsman i pedagogiskt syfte sökt hopa mindre vanliga ord, som eleverna i och med ordspråken skulle pressas att inlära. Åt Frankrike, eller i det hela ett romanskt land pekar även den leoninska hexametern. Denna ger nämligen för en germans läsning ett mycket dåligt rim. Det är cesuren, som rimmar med versslutet, detta innebär, att en metriskt och prosodiskt svagtonig stavelse rimmar med en metriskt och prosodiskt starktonig, vilket ur germansk synpunkt är absolut otillfredsställande, då vi göra stor skillnad på dessa. En komputistisk vers i Rímtöl och hos Sacrobosco lyder, germanskt skanderad:

Vi'cenos' quinos' tredecim' plus as'-se trice'nos.

De två stavelserna med *-nos* skola rimma, men för ett germanskt öra blir rimmet icke synnerligen framträdande. Något bättre blir det ju, om rimmet är tvåstavigt, t. eks.:

Je'-junus' venter' non so'-let stude'-re liben'-ter.

Men i alla fall äro dessa rim dåliga för germanskt öra. Det är, som om vi skulle rimma *bero*: *Nero*. Om ett sådant rim försöktes, där versen låte de lika orden ha sin rätta betoning, så märkes intet rim. Säkert märker ingen läsare utan särskilt påpekande, att vi ha rim mellan cesur och versslut i versen:

Visdoms början sann är visst Guds allvara fruktan.

Och versens upphovsman har också ansett sig böra tillägga en vers, som upprepar båda rimmen:

Vis mig visan man, den i yngskone ratade tuktan.

Ett sådant ordspråk som de nyss citerade blir lätt läst med germansk betoning:

Jeju'nus ven'ter
*non so'let stude're liben'ter.*¹

vartill jag i unga år hört parallellen

Plenus venter,
non studet libenter.

Båda ordspråken torde ha fått spridning. På ett tyskt vykort har jag sett en skolscen, vars huvudpunkter voro en ängslig pojke, en arg lärare och en svart tavla, på vilken stod att läsa: *Ein voller Magen arbeitet schlecht, ein Lehrer* (pojken av okunnighet eller skämtsamt lynne orsakade skrivning för *leerer*) *aber noch schlechter.*

Även på tryckta upplagor av latinska och andra texter, där en eller annan leoninsk hexameter ingår, kan man se, att resp. utgivares öra bestämts av germansk versuppfattning; icke sällan ser man nämligen hexameterna avdelade på två slutrimmande rader, vilka säkerligen lästs i överensstämmelse med de två sista exemplen härövan.²

Av ovanstående torde man kunna sluta, att spridningshärden för den leoninska hexametern i det hela snarast varit Frankrike, där man uttalat med mindre skillnad än i de germanska språken mellan starka och svaga stavelser, något som i sin ordning gjort, att rim, sådana som de möta i leoninsk hexameter, bättre tillfredsställt örat. För vår samling kommer man då tillbaka till Frankrike, kanske närmast Paris. Då vi härtill lägga, att åtskilliga av de meddelade ordspråken haft en otvivelaktig och stor spridning utanför norden, så få vi formulera frågan så: Kunna vi utfinna någon hypotes för samlingens tillkomst, som tillfredsställande förklarar befintligheten av både ursprungligen nordiska och utomnordiska ordspråk? Vi ha redan avvisat den förklaringen, att samlingen skulle helt bestå av ordspråk, som ursprungligen avfattats på latin och därefter översatts dels till danska, dels till andra nyuropeiska

¹ Inskrivet, hand från 1600-talet, i expl. av Peder Laale [non vult cantare]; se Inl. s. 17. [Sml. Klemmings aftryk af de salernitanske hexametre i Läke- och örteböcker s. 262 f.].

² T. ex. slutverserna i Rymbegla (København 1780) eller verserna i Siælinna Tröst s. 470.

språk. Likaså måste vi tillbakavisa den tanken, att de latinska texterna i stort sett varit av en enda man översatta från t. ex. nordiskt språk; därtill ha de fått alldeles för stor spridning. Att, såsom Koch tänker sig saken, samlingen skulle uppkommit därigenom, att Peder Laale ur latinska texter sammanställt sentenser, som försetts med motsvarande danska ordspråk, i nödfall med ett för tillfället gjort sådant, en översättning, förefaller icke heller rätt troligt. Det är icke så lätt att på fri hand erinra sig ett ordspråk på modersmålet, som lämpar sig till översättning av ett latinskt sådant.

Fasthålla vi det antagandet, att samlingen uppkommit i Paris, närmast i dess Quartier latin, så skola vi kanske kunna få en rimligare förklaring. Vi erinra då om de av Kock meddelade anekdoterna, att Peder Laale använt latin i vardagsspråk och att han, då den lede själv började en latinsk vers, var färdig med en avslutning av densamma, som till och med erinrade om det tillfälle, då samme frestare sökte förmå Jesus att giva sig utför tinnarna av templet: Versens två hälfter lydde:

Hæc domus est alta — si vis descendere salta.

Det kan vara riktigt, som Kock gjort, att framhålla, hur Peder Laale blivit en figur, som bildat vissa folkliga traditioner, men det kan också vara riktigt att tolka det sagda som ett bevis, att improviserande av latinsk vers varit en utbredd sport i lärda kretsar. Detta antagande kan mycket väl ställas i samband med vissa säkerställda fakta. Vi veta av Biskupasögur, att redan under Biskop Jóns tid (före 1121) latinsk versifikation var läroämne ända uppe på Island. Så har det varit långt fram i tiden i olika länder; ännu Esaias Tegnér framhåller nyttan av denna övning. Man måste då fråga sig: Hur gick det till: Var det fråga om självständig diktning? Knappast. Eller gävos längre tematexter till översättning? Detta förefaller möjligare, men provet vore säkerligen ändå ganska svårt. Ett tredje alternativ är, att man gav små korta sentenser, som skulle översättas med en enda eller möjligen två verser. I sistnämnda fall erbjöd sig ordspråket nästan av sig självt.

I varje fall bör det slås fast, att den leoninska hexametern, så föga germansk den till sin metriska karaktär var, fått en högst betydande popularitet, en stor och varaktig spridning. Vi stöta på den litet emellan som skriparvers. Jag har sett fromma sådana, t. ex.

Explicit iste liber, sit scriptor crimine liber.

Jag har också sett mindre fromma, t. ex.

Nunc scripsi totum, pro Christo da mihi potum!

eller:

Detur pro pena scriptori pulcra puella.

Ett rätt betydande antal sentenser av denna form har jag lärt av den generation (särskilt präster), som min far tillhörde, t. ex.

Si Christum discis, nil est si omnia nescis;

Si Christum nescis, nil est si omnia discis.

Eller på ett mer vardagligt område:

Post coenam stabis aut mille passus meabis¹,

av vilka jag inhämtat den förra med regelrätt skandering, den senare med skollatinets prosaiska accentuering.

Olägenheten med de nu nämnda exemplen är, att jag icke kan visa, vad som varit importgods och vad som varit nordisk tillverkning. Det senare är i varje fall förhållandet med den bekanta blandversen

Contigit in Lenom, duo danske lupo for enom,

vars ursprung ju är lätt bestämt. Jag har nyss hittat en ramsa över allänningsåar och kungsådror i Västergötland, som avslutas med en leoninsk hexameter på svenska:

The' gærdha gardh' götum', giua watn' them ok' thera nö'tum.

Även denna stöder ju vår ur anekdoten om Peder Laale dragna slutsats.

Genom vårt antagande, genom att tänka oss, att en hel del av de latinska ordspråken kommit tillstånd genom att danska, studenter i Paris, översatt inhemska ordspråk till latin, och att de bästa av dessa översättningar kommit att leva kvar, få vi förklaring av de flesta av de svårigheter, som vidlåda vårt problem. En danskfödd lärare kunde taga till utgångspunkt ett danskt ordspråk, låt vara att han t. ex. gav det på latinsk prosa för översättning till tidens modevers; översättningen associerades lätt nog av den lågtyske medlärjungen med den lågtyska formen av samma ordspråk, av den franske kanske med en fransk form o. s. v. M. a. o.

¹ [Verset er salernitansk og bliver korrekt, når *mille* sættes efter *passus*, jfr. Harpestræng, indledn. s. XI.]

Den betydande spridning, som ordspråken fått, kan mycket väl vara av rent folklig art; genom association med de olika varianterna i olika länder med detta ordspråk har dess latinska översättning lättare fått spridning även det, ehuru naturligtvis i lärda kretsar. Genom denna parallellteori förklarar sig det fenomenet, att ett ordspråk, som förefaller så genuint danskt, svenskt eller isländskt, kan ha paralleller, som både på latin och andra språk förefalla lika ursprungliga. Pedagogiskt sett kan man ju tänka sig saken så, att man från början avsett, att åstadkommandet av det latinska ordspråket skulle vara ett lärjungens självständiga arbete; då det låtit sig göra, ha lärjungarna hellre vädjat till det mekaniska minnet och inlärt översättningar till de sentenser, som tillhörde lärarens s. k. katekes. Så småningom kan läraren själv ha accepterat denna mekaniska väg. Det vore icke utan analogier. Vi ha ett ämne, som skall skärpa tanken och heter logik. Det är väl bekant, att man just i latinska minnesverser *Barbara, Celarent* etc. sökt medel att i själva logiken avlyfta bördan från tanken och lägga den på det mekaniska minnet. Likaså höra vi vissa kapitel i grammatiken försvaras med att de utgöra tankeövning, men även här vädjar man till minnesverser, som t. ex. rada upp ett visst slag av konjunktioner, så att lärjungen må befrias från den tankeövning, som skulle vara lektionens egentliga uppgift.

II. NÅGRA SMÅ KOMMENTARIER.

Till den förträffliga kommentar, som åtföljer upplagan av Peder Laales ordspråk, har jag icke något stort antal tillägg att göra. Å andra sidan skulle, om man ville riktigt grundligt samla, vad som kunde utfinnas i litteraturen och i fortlevande tradition, ett rent överväldigande stoff av paralleller kunna fås. Jag har blott velat anteckna några småting, som vid olika läsningar av samlingen och kommentaren runnit mig i minnet och kan tjäna till belysning av enstaka frågor.

Till D 30 känner jag från Västergötland, närmast Vadsbo, en parallell, som lyder: *Räven biter 'nte nära ula*; jfr. Svensén, Landsm. 1904, nr. 115.

D 67 torde vare utgångspunkten för en vers, som jag ofta sett skriven och som numera knappast har någon annan uppgift än att medgiva användandet av en glosa, som man icke brukar skriva. Den lyder:

*I alla världens länder, är det en allmän sak,
att hur man än sig vänder, så har man rumpen bak.* Jfr. Svensén, ib. 319.

Den av Bugge till D 69 meddelade versionen, att vargarna, då de voro hungriga, åto upp varandra, så att blott svansarna voro kvar, har

i min barndom berättats såsom ett prov på barnens kritik inför meddelade berättelser.

D 97 möter hos Ol. Petri under formen: *Skäggiot haka klädher icke väl i dansa*, se Lindroth, Bureus 278.

D 106 är mig mycket välbekant i lydelsen: *Den blir två gånger glad, som sätter sig på en sten*. Meningen är utan allt tvivel, att det smakar att få vila, men att det snart gör ont i den kroppsdelen, man sitter på, så att det blir skönt få resa sig igen. Jfr. Svensén ib. 83.

D 120, jfr. Svensén ib. 7, 8.

D 123 lyder nu i Västergötland:

*Den, som inte vell kålen supå,
han får inte fläsket nupa.*

Rimmet är från västgötsk synpunkt felfritt, och innebörden: den som ingenting vill offra för en sak, får inte vara med om dess fördelar.

Mot D 171 svarade, vad en lärare på 1880-talet sade till en av mina kamrater: *Då ä inte lönt å vara arg, när ingen ä rädd*.

D 177 möter hos Dalin (t. ex. Meyers upplaga i Sv. Parnassen, s. 42) i lydelsen: *Den, som har onda grannar, skall rosa sig själv*.

D 186 brukar ofta citeras efter någon av våra vasakonungar, jag tror Gustav Adolf (*för lata svin*) men kan icke erinra mig sammanhanget. Svensén, ib. 65.

D 192. Vanliga svenska formen med rim enligt flertalet dialekter är: *Det skall böjas i tid, som krokigt skall bli*.

D 201 skulle jag vilja rekonstruera i en gammal form, som jag ger på isl. *Görsemi skal görta geyma*. Det får alliterationer, klart rytmisk form samt den gamla formen för lag och föreskrift med subjektslös sats.

D 223: Vanlig nutidsform: *En olycka kommer aldrig ensam*.

D 254: Wadsteins anmärkningar ha förvånat mig. Ordspråkets enklaste tolkning är väl den riktiga. Man har ju gott om anekdoter i denna riktning, t. ex. om ämbetsmannen, som hade ett sjukbetyg för sin tjänstledighetsansökan och ett friskbetyg för sin ansökan om livförsäkring och råkade förväxla dem. Man kan ock erinra om krigstelegram, som för att före slaget uppmuntra de hemmavarande talar om de motstående truppernas mindrevärdighet, efter vunnen framgång upplyser, att det var trupper av fiendens bästa. Sådant är mänskligt. Fången är fattig, då det underhandlas om lösepenning.

D 262: *När vargarna släss, får bonden igen sin ko*. Vanlig form.

D 312: Jag känner två motsvarande ordspråk och har hört dem båda användas för att uttrycka, att det lyckligtvis i äktenskapet är så, att den ene kan vara lycklig med vad en annan alls inte skulle vilja ha. De lyda: *När van likar sin mat, så bliv all mat äten*, resp. *Van likar si bänkavälling*. Bänkavälling var (jag vet ej om ordet är begripligt för alla läsare) en anrättning av hela veckans samtliga matrester, som för-lärdes på lördagen.

D 411: Ol. Petri, Krönika, föret.: *Thet er ju betre bliffua wijs aff en annars ofärdh än aff sin eeghen*.

D 476, se till D 312 härövan.

D 477. Jag förstår icke Wadsteins tvivel på tolkningen. Vi ha ju ännu *räkna bitarna i någon*, snålt se efter, att han inte äter för mycket. Den, som är så snål mot sig själv, får det inte trevligt, är väl ordspråkets enkla mening.

D 513: Steenstrup (Folkev. 198) citerar:

*Aldrig saa I mig saa ræd,
jeg turde ei fuldt vel skjælte.*

Betydelsen måste rätt mycket avvika från den ordagranna, ty för våra öron klingar satsen icke synnerligen manhaftigt, den är dock uppenbart menad att så uppfattas.

D 557: *Släkta ä värst*, ytterst allmänt i Västergötland. Tillägget *sa' räven om di röe hunnarna* har jag hört en enstaka gång (sagesmannen från Kalmарtrakten). *Frænde er frænde værst*, Grundtvig, Saxe s. 17. Detta är väl en vida mer ordspråksmässig form än *Frænde ær usel værst*.

D 571: Att döma av västg. *skrodden* skulle *skraadden* knappast vara skalet av äpplet men kärnhuset och det kött, som hänger fast vid detta. Jag har hört en pojke be sin bror om *skrodden* av det äpple, den sistnämnde höll på att äta. Tanken är väl, att man kastar bort *skrodden*, sedan får man hålla till godo med att söka upp den igen.

D 603: Nysvensk motvarighet: *Snål spar, och fan tar*. Frk. Falbe-Hansen har på ett ställe *Den, som gemmer til natten, gemmer til katten*, som jag skulle vilja översätta med det nyss citerade svenska.

D 626: Snarlik tanke uttryckes i det västg. ordspr. *En liten gör mycket, medan en stor vänder sig*. Jfr. Svensén, ib. 160.

D 632: Västgötsk form: *Den, som ger, så han tigger, ska ha stryk, så han ligger*.

D 659: Vanlig form i svenska tidningars annonsavdelning: *Den, som köper dyrt, köper billigt*.

D 681: Nutida västgötaform: *En sa inte skälla allt, som ä loet*. Meningen är just, att man, t. ex. då det gäller ungdom, gör klokt i att blunda en och annan gång, inte beivra varje litet fel.

Blott om ett enda ordspråk skall jag yttra mig en liten smula utförligare. D 1105 lyder: *Wee ær koen, then dag hwn scal løbæ fore spijudh*, eller i den svenska texten: *We ær konne, then dagh hon bisar fore spiwth stangh*. Ett nära besläktat ordspråk är D 729: *Bædræ ær koon at bijsæ fore brems æn fore kølfuæ(hug)*, vartill i svenskan svarar: *Bætra ær konne bisa for brymse æn for kæp*.

De gamla kommentarerna tänka sig, att ordspråken skulle avse slakt. Men detta förefaller, såsom Bugge påpekat, mycket litet sannolikt. Säkert har aldrig spjutet varit allmänt såsom slaktredskap, och säkert är det undantag, att kon får tillfälle söka genom flykten komma undan, då hon skall slaktas. Regel är väl, att hon går till slaktbänken mycket omedveten om människornas onda uppsåt. Att ordspråket skulle från början

helt enkelt påpeka, att människans piska, käpp eller vad den nu må vara, skulle vara en värre plåga än bromsen, förefaller också föga rimligt. Här på Omberg¹ har jag fått en tanke, som kanske förtjänar meddelas.

På ett par ställen på Omberg finnas fornborgar, vilka under vikingatiden eller tidigare använts, då fiender infallit i landet. En av dessa har utom den inhägnad, som varit avsedd att försvara människorna, en liten sådan, som rimligast tolkas såsom avsedd att skydda den medförda boskapen. Tänk om nu på en tid, då säterdriften var utbredd långt utom sitt nuvarande område. Vi ha i Västergötland en hel grupp ortnamn på Säter, betecknande gårdar på en nivå, som väcker tanke på forntida säterdrift. Färden till sätern är ju en glad färd, människorna äro glada, kreaturen sätta svansen i vädret och galoppa, till någon del för sina flygande plågoanders skull, men säkerligen också som ett uttryck för sin allmänna livsglädje. En yttre likhet med denna glada färd kunde ju färden till fornborgen ha, men hur annorlunda i verkligheten. Där väntade icke glada dagar, icke saftigt bete, där var svält och onda dagar att vänta vid bestämmelseorten, och själva färden skedde nog ofta under rätt omild pådrivning.

Om vi tänka oss saken så, få vi ett verkligt innehåll i ordspråket. Vi få fram en verkligt nordisk bakgrund till det hela. Det i latinet mötande ordet *phalanx* i motsvarigheten till D 1105 betyder ju i klassiskt latin endast uppställd här; det står således i bästa samklang med vår uppfattning. Det andra ordspråket har fått in ordet *flagella*, gissel. Detta kan mycket väl vara en missuppfattning, som sedermera kommit in och givit anledning till en degenererad biform till det gamla ordspråket².

¹ Skrivet Alvastra 1915.

² Den i Arkiv XXXII införda artikeln av Gering hade icke kommit mig tillhanda, åtminstone icke observerats, då föreliggande artikel avsändes till Red. Den är tillagd av Dr Marius Kristensen, som jag också har att tacka för överflyttningen av västgötaordspråken från landsmålsalfabet till dansk lydskrift. [Med fortællingen om Peder Laale og djævelen s. 94 kan sammenlignes fortællingerne om Sæmund frode, Arnason þjóðsögur I. s. 496].

KULTUR OG FOLKEMINDER

TIL NORDISK FOLKEMINDEFORSKNINGS HISTORIE

DET sidste hundred år har været det, som gjorde den store indsats med folkeminderne: deres indsamling, deres indgriben i det nationale liv, og deres udforskning. Det er intet under, at videnskaben nu må se tilbage, hvad der er vundet, og hvorledes det er nået vejen frem. Et sådant opgør kan gå i forskellig retning: enten kan det give i samlet overblik, hvad kildestof der er høstet og hvad den videnskabelige folkemindeforskning hidtil har nået; eller det kan dvæle ved den gradvise vækst i denne erkendelse og dens sammenspil med tidens åndelige og literære strømninger; og endelig kan det dvæle biografisk ved de enkelte personligheders livsløb og deres betingelser for at udføre netop den gerning i deres liv. Det er de to sidste veje, som de seneste års skrifter i overvejende grad følger.

Moltke Moes „Det nationale gennembruds mænd“ (i Gerh. Grans „Nordmænd i det 19de årh.“, også i nogle ganske få særtryk) er allerede tidligere nævnt som det enestående værk, der med overvældende klare træk følger den hele bevægelse frem til den gør sin indsats i Norges nationale liv (DSt. 1915, 52).

I dette værks spor følger Anders Krogvig's bog „Fra det nationale gennembruds tid, breve fra Jørgen Moe til P. Chr. Asbjørnsen og andre“ (Aschehoug, Kri. 1915). Den meddeler selve den mærkeligste samling blandt de aktsykker som Moltke Moe kunde bygge på. Men den gør mere end dette; dens indledning fremstiller hele Jørgen Moes ungdomsliv eller i alt fald væsentlige dele af det, med en indtrængen i æmnet som få indledninger til brevsamlinger er i stand til. Stoffet falder uvilkårlig i tre grupper, tre øjebliksbilleder kan jeg sige. I den første lille række af breve ser vi de to venner, Moe og Asbjørnsen, der nylig har svoret hinanden „fostbroderskab“. Sent komne til studeringerne og afbrudte deri paa forskellig måde, har de endnu ikke studentereksamen bag sig, men har en æstetisk udvikling der er langt over deres ligemænds. Jørgen Moe har på grund af overanstrengelse måttet ty tilbage til fædrengården på Ringerike, og veksler tanker om alskens boglige æmner med sin ven i Kristiania, ikke mindst for at mærke sin pen boltre sig indenfor hans yndlingsverden snart i prosa snart i poesi. Et næste billede viser det samme liv i forstørret mål; nu er det Moe der lever studentertiliv i

Kristiania og sætter vennen ind i dets æstetiske småoplevelser og i sit hele forhold til den da udkommende norske og endnu mere danske (heibergske) skönlitteratur. Ind imellem falder de mørke skygger fra hans kælnede ungdomsforlovelse og fra det nye sværmeri hvis hæmmende bånd han dog ikke føler sig i stand til at bryde. Til slutning glider det over i et nervøst sygeophold på fædrenergården, — alt imens de literære betragtninger og de egne forsøg i ny og næ fortsættes. Under dette hvileophold hjemme på Ringerike dukker nu også en ny plan op; berøringen med hjemstavnen har vakt kærligheden til barndommens æventyr. I efteråret 1834 beder han søsteren Beate om hjælp: „Kan du eventyret om de „sju folåå“? Optrisk erindringen derom alt hvad du kan, for jeg behøver det.“ „Bli'er jeg rigtig livskraftig frisk engang,“ skriver han næste høst til Asbjørnsen, „skal du få høre et om de „7 folene“, som skal være norsk.“ Endnu et år senere fremkom de første — af Asbjørnsen redigerede — æventyrtekster i julebogen „Nor“; og fra da af er de inde på den periode i deres liv, hvor brevvekslingen har et praktisk mål: æventyrfortællingen med alt hvad dertil hører af indsamling, kritik og literære forbindelser. Som årene går skilles deres opgaver stærkt: Jørgen Moes præstelige løbebane og Asbjørnsens mangesidige literære travlhed; brevvekslingen (som det altid har knebet for Jørgen Moe at holde „Bamse“ til vinden med) indskrænkes; det fortrolige „Kjære Peter“ byttes i årenes løb om med „Kjære Asbjørnsen“; — men på æventyrenes område mødes de fremdeles, selv om Moe må overlade Asbjørnsen at udføre den (ikke nær så vellykkede) anden samling.

I store dele af brevvekslingen vil man mere føle tidsfarven end personoplevelsen: synskresen som den er for en æstetisk udviklet Kristiania-student fra 30'erne; og det glatte danske bog- og digtersprog vil forstærke dette præg. Kun de ikke sjælden (især til familien) indstræede norske kraftudtryk vil bringe den selvbevidste ringeriske bondegut i minde, og vil lade os ane den fremtidige fortæller af æventyrene. Den personlige vækst igennem den samlede brevveksling skal der en finere literær sans til ret at få øje på. Først da arbejdet med æventyrene er i gang, og især da de er fremkomne, bliver også hans brevstil mere norsk og mere personlig. Og selve æventyrarbejdets rolle gör at man føler hjemligheden i hans hele færd.

Trænges der overfor brevstoffets mangesidighed til en samlende hånd, da har man den i udgiveren, bibliotekar Anders Krogvig. Han trækker alle hovedlinjer op af Jørgen Moes ungdomshistorie, dog med let antydning kun af hans religiøse krise, hvor kilderne endnu er så knappe; og han giver sig modig og kyndig i kast med de vanskeligste punkter i forskningen. Moltke Moes redegørelse gjorde, som jeg i sin tid fremhævede (1915, 54), intet forsøg på at udrede hvers del i den banebrydende fællessamling af æventyr. Ifølge Krogvig var Moltke Moe rent personlig utilbøjelig til at foretage en sådan opgørelse; værket, det sikre fund af den norske folkedigtningens stil og tone, stod for ham i den grad som det fælles stovværk, at han ikke nænte at pille derved. Krogvig, der længe har syslet med Jørgen Moes biografi, nærer ingen tvivl om hvor det af-

gørende udspring skal søges. Hele Jørgen Moes trang til sammenhæng og klarhed, hans arbejdende æstetiske forståelse måtte føre til at tanken frigjordes hos ham, og de ydre vidnesbyrd peger i samme retning; Asbjørnsen var naiv i sin skaben som i sin nydelse, han skulde have en vejledning, et feltråb, i sin nærhed, for at hans virkelyst kunde frigøres. At den gængse forkærlighed for Asbjørnsens navn kun skyldes tilfældige grunde, derom er vel alle de kyndige enige nu; han stod som gammel midt i Kristianialivet som en æventyrets ånd legemliggjort, og nød den folkejubel der trøstede ham for ungdommens trange kår. At æventyrets både fantasiflugt og djærve humor er næret mindst lige så stærkt af Moe-hjemmets ringeriske kraft og djærvhed, lader sig næppe heller nægte. Men dertil må med rette føjes de Krogvigske grunde for at selve samlingens idé er udsprungen af Jørgen Moes omfattende æstetiske studium forenet med hans hjemkomst til barndomsmindernes bygd.

Fra Jørgen Moes og Asbjørnsens værker udspringer hele den norske syssel med folkeminderne, i alt fald med sagn og æventyr. Forskellen er dog at efterfølgerne i det hele og store gik den vej, som Asbjørnsen en enkelt gang havde brugt i sidste samling af „Huldreeventyr“, rent ud at bruge folkemålet til opskrift af minderne. Den første bog af denne art er skolelæreren Vangs lille skrift „Reglo og rispo fraa Valdris“, som som Asbjørnsen fik en Kristiania-forlægger til at tage sig af (1850). Den har længe været en literær sjældenhed. Nu har en landsmand af ham, Andreas Haukland, taget sig for at lave en ny udgave („Fraa Valdris“, Norli, Kri. 1915); de gamle „Reglo og rispo“, øges med hans gildeskikke (tilbageoversatte til folkemål) og med utrykte tekster af æventyr bevarede i Moltke Moes gemmer; og endelig har udgiveren på grundlag af hans selvsildring tegnet os hans levned: en skolemester af den gamle skole som har været køgemester ved 500 bryllupper og et utal af begravelser og barselgilder, og som bankede lektierne ind i sine skolebørn et par slægtled igennem på samme hjemsted; en sådan mand kunde bære bygdens overlevering på mange områder, og var han ferm kunde han føre den i pennen. Hans forbillede er blevet fulgt af en hel sværm omkring i andre bygder: bønder eller bondeættede mænd der i senere år har nedskrevet bygdens historier af alskens art.

Den ældste, udbytterigeste af disse senere forskere er nu også gået bort, Johannes Skard. Det var så tidlig som i 1873 han fandt sit særlige område i den mærkelige gammeldags og storsindede befolkning i Sætersdalen; få år senere slog han sig ned iblandt den: som huslærer, som blikkenslager og til sidst som statsunderstøttet indsamler af folkeminder. I mange år fortsatte han blot indsamlingen, endelig i 1903 kom 1ste bind af hans „Gamalt fraa Sætesdal“, i 1913 det 5te. Han døde den 3. febr. 1914, sank om ved sit skrivebord ramt af slagtilfælde; på bordet lå de ufærdige blade af en bog om Sören Kierkegård, skreven på bygdemålet til oplysning for hans kære Sætersdøler og „søboer“. 6te samling (Sagor II) er ganske nylig udkommet efter hans færdige manuskript; og slutningsbindet (børneremser) ligger og venter på udgivelsen. Det der giver værket den sjældne værd er den store række af fortællinger

om de nærmeste slægter af forfædre, der blev foredraget offentlig ved gilder og lignende lejligheder, og som man har sammenstillet med de islandske ættesagaer, de rummer i hvert fald en historiefortællingens kunst langt ud over hvad bondefolket andensteds er i stand til, og et spejlbillede af dets væsen, som Skard kun gennem mange års fortroligt samliv har været i stand til at lytte sig til, og at gengive det på sådan en måde at det er bonden selv der lægger sit væsen for dagen. Skard nærede selv den tanke at give en sammenhængende redegørelse for sine hjemmelmænd og deres livskår, men fik det aldrig udført; vi må nøjes med de spredte oplysninger han har indflåttet. Efter de kyndigstes mening har han givet de enkelte fortælleres meddelelser næsten ordret, dog med fradrag af 1ste samling. Den der vil have en samling fortræffelige prøver på folkets minder, kan søge til Liestøls og Seips skoleudvalg („Segn og minne, gamalt fraa Sætesdal“, 1913). Seip har tillige skrevet et levnedsskildring af ham (Maal og Minne 1914, 65), Liestøl en karakteristik af hans sagnfortællinger (sstds. 1913, 53).¹ Men hans værk vil sikkert endnu længe sysselsætte mindeforskerne, ligesom det i Sætersdalen vil stå som udtryk for bondefolkets selvbevidsthed.

Jeg nyttér lejligheden til at nævne de nyere norske sagnsamlinger der er kommet mig i hænde; på fuldstændighed gør listen ikke krav. „Gamalt paa Sparbumaal, med teikningar av Einar Ølsti og Olav Rusti“, to statelige og stemningsfulde bind (1910) delvis bekostede af Trønderlaget i Amerika; bogen fås hos forf., Karl Braseth i Sparbu. — „Gamalt fraa Valdris“, af O. K. Østergaard (1911, Aschehoug). — „Norske folkeeventyr og sagn samlet i Nordland“, er udgivet af en gammel præst P. T. Olsen (1912, Cappelen); måske lidt frie i form, men rige i indhold, og i indledning. — Overvejende fra Telemarken er de sagnsamlinger, der udgives af folkemindesamleren Rikard Berge, og hvortil hans hustru fru Johanne Bugge Berge har givet tegninger: „Norsk bondeliv i segn og saga“ (1910, Dybwad); „Norske eventyr og sagn“ (1909, Gyldendal) med „ny samling“ (1913). Desuden har Berge siden beg. af 1915 udgivet et skattegravetidsskrift „Norsk folkekultur“ (Risør, Gunleiksson, 4 kr. årlig). — Som kuriosum kan nævnes Olav Frigstad, „Eventyr, norske og framande“ (1910, Norli), der har taget sine æventyr fra boglig kilde og atter blev taget ud af boghandelen.

I Danmark savner vi desværre omfattende arbejder over mindeforskningens historie. End ikke en levnedsskildring af Svend Grundtvig, så lidt som af Peter Erasmus Müllers system med vore heltesagn (den klinger, som en Tysker har sagt, „ganske moderne“ i sammenligning med den samtidige Wilh. Grimms betragtninger), eller en redegørelse for Evald Tang Kristensens hele indsamlergerning. Et træffende bidrag til den store folkevisesamlingens tilblivelse bragte i sin tid Danske Studier (Carl S. Petersen, „Den store folkevisestrid“, 1905); siden har emnet ligget rede.

Af yngre folkemindeforskere er der dog nu én der med iver har taget folkemindesamlingens historie og forskningens historie op til undersøgelse, Hans Ellekilde. I 1913 falder hans første arbejde der hører herhen, artiklen „Lærerne og folkeminderne“. Da lærer Christensen udgav et større samlingsværk „Lærerne og samfundet“, fik han opfordring til at skrive om deres del i folkemindesamlingen; og hvor andre vilde

¹ Jf. A. Heusler, Anfänge der isl. saga, s. 40 (afviser lighed med sagaerne).

have skrevet en af de sædvanlige overblikksartikler, dær skabte han et forholdsvis omfattende førstehånds arbejde, hvortil især brevsamlingerne i Dansk Folkemindesamling havde ydet ham stof.

Lærernes bidrag i første halvdel af 19de årh. er ret beskedne. Svend Grundtvigs første bidragyder, den gamle lærer I. C. Storm i Vestsjælland er næsten ydmyg beæret ved at være med i at deltage i indsamlingen. Efter århundredets midte, da der er skabt en kres af lærere med grundtvigsk farve, tager også denne bevægelse fart. Udfra brevene kan man karakterisere de forskellige personligheder, der kaldes til virksomhed. Der er A. C. Povlsen, Kolds ven og medlærer, der begejstret yder sit bidrag. Morten Eskesen med sin højstemte fordybelse i de skatte som folkedigtningen synes ham at stråle af. Virksommost er Rasmus Hansen, som sidder inde med en hel kultur — en religion kunde man næsten kalde det — af sammensmæltede kristne og gammel-folkelige tanker; han er den eneste der i sine „Gamle minder“ og især sin utrykte store bog, „Prøver af folketro og folkesagn“ giver et samlet system af folkets tankeverden. Senere følger Didrik Johansen og den siden velkendte Klavs Berntsen. Fra denne kres af fynske friskolelærere breder bevægelsen sig videre ud til landets øvrige lærerstand; en række knappe profiltegninger meddeles; af dem rager en op over de andre: den tidlig afdøde seminarielærling P. Kr. Madsen fra Sønder Gråkær ved Nissum fjord, med hans iver og kærlighed for sagnverdenen og for det jyske folkesprog. Sådan når vi frem til de lærere hvis levetid rækker ud over Svend Grundtvigs: Jens Kamp og fremfor alt Evald Tang Kristensen. Et kort omrids af dennes liv har jeg givet i „Dansk biografisk leksikon“; en bredt anlagt levnedsskildring har han selv udarbejdet, i alt fald delvis, til læsning for sine nærmeste.

Det som udmærker Ellekildes behandling er ikke det biografiske, og kun i mindre Grad det rent folkelige. Det er det literaturhistoriske, der er i forgrunden: skildringen først og fremmest af den grundtvigske vækkelses resultater og hvorledes den under Svend Grundtvigs vejledning får til et særligt mål at indsamle den på folkemunde levende overlevering; og dette billede strålebrydes — og det er sikkert det værdifuldeste ved skildringen — i en række forskellige personligheder, der, mere overfladisk løftede eller mere hjemlig fortrolige, giver sig i kast med opgaven. Man kunde måske ønsket at den positive værdi af de forskelliges arbejde var kommen mere frem; men det vilde let være bleven til en blot opregning, og det kan vel lettere nås ved en samlet redegørelse over et mindre afgrænset opgave.

Den større samlede opgave har Hans Ellekilde fundet sig i den ganske nylig udkomne udgave af J. Junges „Den nordsjællandske landalmue“. Selve bogen var velkendt også for tidligere tider. 1798 udsendte præsten Junge i Blovstrød — uden forfatternavn og kun henvendt til sin literære vennekres — bogen om „Den nordsjællandske landalmues karakter, skikke, meninger og sprog“. Den blev optrykt, med forfatterens navn, efter Junges død, både i 1824 og 1844. Alle de mere literært interesserede har kendt denne bog, lige fra dens første fremkomst, som overraskede læserne ved

dens vid i fremstillingen, og dens omfattende lærdom, der vidste at finde sammenligningspunkter for den danske bondekultur hos alskens evropæiske folkeskikke, hos Negre og Sydhavsboer. Først Ellekildes udførlige indledning til bogen, har læst ud af den selv, og af Junges mindre skrifter, hele den personlige udvikling, der bestemte ham til dette værks forfatter. I det ydre den tilskyndende kraft som samlivet med den Luxdorpske og Suhmske kres gav ham (han var længe sekretær for Luxdorph og følte sig varmt knyttet til ham). I det indre påviser han den indflydelse som Suhms forskning over Danmarks urtid har øvet på hans studier; i tilslutning til Suhms tillæmpning af den gamle teori om Asernes indvandring vil han påvise den nære sammenhæng mellem Nordens urtid og oldtidens Skyterfolk. Suhm betragtede ham som en lærling, og Junge synes at have forberedt sig til universitetsvejen; men han måtte for levebrødets skyld opgive sådanne planer og slå sig til ro i et nordsjællandsk præstekald, rigtignok i nærheden af Suhms statelige sommerbolig i Øverød. På den anden side er hans forskning bestemt af den interesse for de primitive folks kultur og religion, som vakttes ved de store opdagelsesrejser og næredes ved tidens lyst til at udvide den videnskabelige forståelse til nye områder, ikke mindst til dem, der syntes mindst tilgængelige for fornuftslutninger.

Det har altså — som Ellekilde viser — været hans mål, at skrive et lærd værk om den skytisk-nordiske kultursammenhæng, der om muligt skulde bane ham vejen til en universitetsstilling; det endte i en ulige mindre „lærd“ fremstilling af den nordsjællandske almue. Erfaringer, ret beske, lå imellem hans ungdomsmål og hans nuværende kår. I otte år havde han været præst, stræbt at tilføre sine sognebørn den åndens løftning, han selv i sine stolte år havde oplevet gennem Kants filosofi; men dette og ethvert forsøg i retning af fornuftmæssige levemål var prelllet af på deres håndfaste vedhæng ved alle gamle vaner. Og så skrev han denne bog om dem, der viste hans lærde venner, at man også her kunde gøre iagttagelser: om deres massive livsfrodighed, tætte sammenhold og hele ævne til at trøste sig, men også om hvorledes umodtagelighed og en åndelig og legemlig sløvhed holdt dem på samme punkt. Gennem de mange lærde eller kritiske sammenstillinger går den tanke at de omfattende lævninger af urtid behersker deres væsen endnu den dag i dag, men ikke en strålende udspringstid, tværtimod en urtid, der med frodighed forenede en på mange legemlige og åndelige områder hæmmet udvikling.

Udgiveren følger disse tanker videre gennem en literær sammenstilling; selv den bedste af den tids stedsbeskrivelser (Niels Blicher's over Vium sogn) står langt under Junges arbejde; hans kritisk-humoristiske indblik i bondens sjæleliv kan alene stilles i række med Holbergs Jeppe.

Udgivervirksomheden ved selve skriftet har stillet en ganske egen opgave: at gøre Junges bog til almenlæsning. Derfor har han med sikker hånd bortskåret store partier af sammenligninger og ræsonnementer, og udpyntende citater. Hvor alt dette er bevaret, har han med omfattende flid givet forklaringer og hentydninger: Han har fulgt Junges omfattende læsning og oplyst de enkelte steders kilde og sammenhæng.

Literært kan der naturligvis være to meninger om den sag; der er altid dem, der hellere vil have bogen som den kom fra forfatterens hånd. Men som skriftet ligger for os i den ny udgave, er det ikke blot blevet mere af en folkebog; også dets stofflige indhold og bærende tanker viser sig meget fyldigere: hvor rig og klart set en oplysning det bringer om dansk almues ydre og især indre væsen. Udgiveren gör opmærksom på, at vi ikke har nogen folkelig iagttagelse, der kan jævnstilles med Junge førend H. F. Feilberg; og hans fortrin er for en stor del det rent personlige, at han ser med samlivets milde forståelse, som ser dybere end den overvejende følelse af frastødning, der gjorde Junge til skribent.

Alene det, at han er den første, der træder denne vej, og at der hengår 2—3 menneskealdere før nogen går ad den samme, viser hvor betydelig en indsats Junge har gjort. Men det synes mig, man må gå endnu videre. Han er den første, der i nutidens almueliv har øjnet slægtskabet med den europæiske oldkultur og med de såkaldte naturfolk. Lad være at billedet er ensidigt og ufuldkomment, så er det dog de sigtlinjer som forskningen af folkeskik i det hele og store har fulgt i de sidste halvhundredår. Vi må da, til det som vi ellers betegner som folkemindeforskningens nyere, bevidste historie, føje et nyt første kapitel, hvor rationalismen er den åndelige indsats, ligesom lidt senere romantikken blev det i langt større omfang.

I Sverig har den sidste menneskealder (siden 1880) spillet så stor en rolle i folkemindernes optegnelse, at det intet under var om den fandt sin historieskriver. Den har i alt fald fundet en levnedstegner. Bogens titel er: „Ur den blåmalade kistan. Om August Bondeson“. Den blåmalte kiste er en stor gammel bondekiste, hvori August Bondeson opbevarede sine optegnelser: opskrifter af folkeminder, udkast af novelistisk eller anden art, notebøger fulde af glosser og henkastede iagttagelser, portrætskitser af bygdeoriginaler og en hel del mere af samme slags. Efter August Bondesons død bliver den sendt til fru Cecilia Bååth Holmgren-Strömberg, som med henrivende nænsomhed fremdrager hvert af de gribende minder om sin barndoms „sago-farbror“ og skaber en levnedsbetegnelse ud deraf. Vi ser den kvikke dreng fra skomagerhjemmet, med en fantasi der er næret af hans morbror kromandens historiefortællinger, vi følger ham på hans vandring ud i verden, til Halmstad latinskole og siden til Gøteborgs; i Upsalas studenterliv fuldt af vid og livsglæder, og som læge i Gøteborg, i et ungkarleghjem der er fyldt af de bedste gamle bondemøbler og passet af en tro tjænerinde der til fulde véd at imødekomme sin husbonds smag for bondekostens fede velvære. Vi ser ham her, ydende de tider han kan rane fra lægegærning og fra en ret fyldig selskabelighed, til systemet med folkets nedarvede naturlige verden. Vi følger ham på de talrige besøg i hjemstavnen, og i hans lille bondested, hvor han helt kan give sig hen i livet med kvæg, med jagt og fiskning, — alt det der er ham en så kær fritid efter trældomsmen i storstaden.

August Bondesons fremtræden falder samtidig med tre store bevæ-

geler i svensk folkeforskning. Den ene er den fagvidenskabelige stræben efter at optegne folkets sprog i dets hele ejendommelighed knyttet til foreningen „Svenska landsmålen“; den anden — også med hovedsæde i Upsala — er glæden ved at skabe nationalt præget skønhed ved at forny de gamle danse og de gamle dragter: foreningen „Philochoros“; den tredje er Nordiska Museets oprettelse under Arthur Hazelius' vidunderlige begejstring og ordningsævn, der galdt for alle arter af svensk folkeliv, men varmest knyttede sig til dets synlige frembringelser. August Bondeson var med på alle disse områder. Interessen for folkemålet har mest sat præg på hans „Halländska sagor“ (1880) og „Svenska folksagor“ (1882, for en stor del også fra Halland). I „Historiegubbar på Dal“ (1886) har han føjet et moment til: hver række æventyr er sat i en ramme af de personers fremtræden, der er hans hjemmelsnænd. Efterhånden gør denne interesse sig stærkere gældende: han rendyrker bondeoriginalerne i små novelleagtige skildringer; og da han samler sig til et større arbejde, bliver det „John Cronschougs Memoirer“, en besk satire — i form af en autobiografi — over den seminaristiske halvdannelse, der er den rodvoksne kulturs værste fjende¹. Fra alle disse senere år er der kun ett stort optegnerarbejde, hans „Svenska folkvisor“, 3 bind (ledsagede af melodier) fra hvad den svenske almue, ikke har som sparsom arv fra fjærne tider, men hvad den synger den dag idag.

Den egne æstetiske frembringelse spiller så stor en rolle i August Bondesons virksomhed, at man med skær af ret kunde sige, folkeminderne og folkelivet væsenlig tjæner ham til fodskammel for en friere digtervirksomhed. Men dertil vejer hans videnskabelige livsværk dog alt for meget. Nerven i hans hele gerning, folkemindelig så vel som kunstnersk, var en inderlig samfølelse med hjemstavn og dens ejendommelige, veltilpassede liv. Men han havde sit afgjorte særpræg og sin begrænsning. Hans natur var at opfatte den levende helhed, han kunde ikke stykkevis samle en svindende kultur, han måtte leve i den der var. Og her måtte han, trods al sin kærlighed, mest gribe den komiske side, ikke mindst den ufrivillig komiske; en kunstnersk og ikke mindst en skuespillersk ævne drev ham dertil; han måtte — som en livsstrøm — suge bondelivet til sig med alle sanser, og mest med de årer der var stærkest voksede.

Fru Cecilias bog drøfter hverken dette eller andre vidtrækkende literære æmner — den har al sin styrke i portrætbilledets finhed og anskuelighed; men vi kan vanskelig undlade at foretage en opgørelse. Den form hvorunder han kom til at virke mest, var den skönliterære, fordi det var den hans gøteborgske omgivelser bedst forstod, ikke mindst småmandslivets komik. Virkelig folkemindeinteresse fandtes næppe i hans nærmeste omgivelser. Det er meget at han allerede gav det han gav. Hvor påvirkningen kom fra til dette mål, ser vi heller ikke af den „blåmalte kiste's“ indhold. Som sin livsdrift føler han en hengivenhed overfor Sverig, hans stærke hallandske bygdekærlighed er sig altid bevidst at der er et større hav hvori den munder ud, og som sin åndelige påvirkning nævner han

¹ I 1909—10 udkom en art samlet folkeudgave af disse hans almueskildringer.

Starbäcks historiske romaner, — der intet har med folkeminder eller med hans literære former at gøre.

Om det enkelte i hans livsgerning bringer en sådan almenudtalelse egentlig slet ingen oplysning. Man kan som hans ejendommelighed nævne en sans for det enkelte menneske, især netop for det mest særtegnede i hans væsen; den spænder over en stor del af hans livsgerning, fra „allmogeberättelserne“, og til rammeskildringerne i hans „historiegubbar“, de er for en ny islæt at regne mod den tidligere svenske — forholdsvis abstrakte — indhøstning af folkeminder. Men netop et motiv som den ejendommelige form med rammen af fortællerskildringer udenom eventyrenes række kræver sin særskilte undersøgelse. Fremtidens historieskrivning vil have at forske denne sammenhæng nøjere; hvad nutiden har haft at yde er den personlige — men ganske vurderingsfri — fremstilling af Bondesons færd, og den kan man kun være glad for.

Netop nu da Bondesons skikkelse er gjort lyslevende, føler man savn af et tilsvarende billede af den anden store sagnsamler Eva Wigström. Men den stilfærdige „Ave“ (som hun yndede at kalde sig, ikke blot i literaturen men også blandt venner) har ikke på den måde som den altid opstemte Bondeson kunnet kalde en levnedstegner frem. Vi må sagtens være glade over at hendes (tredje) store sagnsamling (i Svenska Landsmålen, 8de bd.) endelig er blevet sluttet (1915), og at udgiveren har medgivet den en kort levnedstegning ved folkelivsskildrerens Henrik Wranér, en fortegnelse over hendes mangeartede og vidt spredte frembringelser på tryk (ved bibliotekaren Walde), og fremfor alt hendes egne „Vandringar“ (i sin tid skrevne for „Höjskolebladet“ men her omarbejdede på svensk). I alt dette foreligger der stof nok til at man kan danne sig en forestilling om hendes store folkemindegerning og dens forudsætninger.

Eva Wigström blev født i 1832 på en skånsk storbondegård, Råga-Hörstad syd for Helsingborg. Hjemmet med sin travle virksomhed og sin pligttroskab, med den huslige flid omkring det dryppende tællelys i kolde vintermorgener og lange arbejdsaftner, gjorde hende fortrolig med så meget af det bedste i bondets sind, og anelsesfulde fortællinger om den skjulte verdens magt nærrede det fantastiske i pigebarnets sjæl. Allerede som barn læste hun tillige alt hvad hun kunde overkomme af digterværker. Af disse to kilder groede hendes ånd til på én gang at leve i og udenfor bondens tankegang. 23 år gammel ægtede hun Claes Wigström, da leder af Ramlösa sundhedsbrønd; med hvem hun siden bosatte sig i Helsingborg. En umodstælig lyst drog hende mod syssel med pennen; men først 11 år senere bragte hun sit første digt på tryk, efterfulgt i de følgende år af en lang række novellistiske arbejder. Det første større skrift imellem dem („För fyrtio år sedan, taflor ur skånska folklivet“, 1870) hører ikke blot til de æstetisk bedste, men peger også mod hendes senere livskald. Midt i 1870erne kommer hun i berøring med den danske folkehøjskole, først over Vallekilde, senere på Askov; det frigjorde hendes væsen og gav hende en tro på det personliges og det sjælelig værdifuldes sejr, som gjorde hende til en modstander både

af den gamle katekismus-indbankning og af den nymodens „systematiske“ undervisning, — som hun begge følte som et åndeligt mareridt på den svenske barndoms bryst. I tidsskriftartikler, såvelsom som lærerinde ved sin datters småskole virkede hun ivrig derfor.

Men besøget på de danske højskoler bragte hende også i forbindelse med en enkelt mand, Fr. Grundtvig (Svend Grundtvigs langt yngre bror). Da de sås 1877 ved et møde på Askov, var han ivrig optagen af at udfylde sine „Spørgsmål om fuglene“ (se DSt. 1904, 152), og han opdagede snart hendes overordenlig fyldige viden om alle fortidsminder og fik hende i gang med optegnelsen¹. Hermed begyndte hendes vandretid. „Född ock uppvuxen på landsbygden i ett hem, där det dagliga hushållet bestod af 40 till 50 personer, med hvilkas arbeten, tro ock tänkesätt jag var fullkomligt förtrogen, hade jag redan i minnet en rik samling folkdiktning, ock jag ägde därjämte många små nycklar, som för mig kunde upplåta vår allmoges hemliga hjärtekamrar ock minnesgömmor.“

1880 udkom, på københavnsk forlag og ved Fr. Grundtvigs tilskud, hendes „Folkdiktning i Skåne“, snart efterfulgt af 2den samling (1882) og endelig i „Svenska Landsmålen“ VIII — i løbet af en lang årrække (1888—1914) — hendes store tredje samling, i en fyldig og hende værdig ydre udstyrelse.

Hun har straks fundet sin ejendommelige form: hele stoffet er indsat i interiør. Ævnen til i ganske få streger at tegne folketroens rette omgivelser er forbavsende. Man føler i Gønge-skildringerne de unge karles fantastiske dragning imod og frygt for „skogsnuvan“; man mærker hele det væv af omhu der følger med al kvindefærd i barnets fødsel og pleje, blandet med sky for enhver ondsindet trolddom og en gang imellem en ganske fin blufærdighed; og sådan videre på mangfoldige områder af steder og af samfundskår. „Ave“ har med sikker hånd straks grebet om denne ejendommelige form og holdt den fast gennem sine senere arbejder. Det er for så vidt med urette at udgiveren har klippet hendes sidste samling fra hinanden og ordnet den om „systematisk“; overfor en forsker der i den grad har sin egen form, og netop en form der tillader dybere indblik i folketroens liv, er den lidt grove skematisering blot en uheldig arv fra ældre videnskabelige samlinger. Det stikker af mod den pietet hvormed hendes værk ellers er behandlet.

Eva Wigströms fortælleform er, såvidt jeg kan se, ny indenfor svensk litteratur; men har gammel hjemmel i nordisk. Den vil altid kalde ett klassisk værk frem for vor bevidsthed, Asbjørnsens „Huldreeventyr“, der også som skønlitteratur har fået så stor betydning. Forbilledet for ham må sikkert søges udenfor Norden: i Crookers „Irish fairy tales“, som i W. Grimms tyske oversættelse („Irische elfenmärchen“) var kendt for de to norske udgivere, som drøftede dens fortrinlighed imellem sig. Allerede forinden var en tilsvarende form bleven anvendt af en dansk folkeminde-

¹ Også med Sv. Grundtvig, der da stod i sit største ry, kom hun på denne måde i forbindelse. Han skrev bl. a. bemærkningerne til en samling gamle viser fra Skåne, der optoges i Nordiska Museets „Bidrag till vår odlings häfder“; men ved hans død i 1883 standsede denne samling ufuldendt.

ven, mag. Fr. Hammerich i hans „Skandinaviske rejseminder“ (1840, i tidsskriftet Brage og Ydun, II); den har interesse som en begyndelse til at give både naturbaggrund og meddelere, men selve sagnene kunde være finere aflyttet efter bondens udtryksmåde og tankegang. Det er sidenhen Ashbjørnsens „Huldreeventyr“ der har virket videre omkring ved sin folkelig-kunstnerske magt. Den der hævdede interiøret til videnskabelig rang er Fr. Grundtvig: han forskede sit liv igennem hjemstedets og omgivelsernes betydning for det enkelte vidnesbyrd; han udførte det i sine „Svenske minder fra Tjust“ (Anders Eklunds fortællinger, 1883); og endnu stærkere gennemførte han det i den ved hans død endnu utrykte skildring af faltersk bondeliv, som Jörgen Olrik har udgivet under navn af „Livet i Klokkergården“; han stredes i Skattegraveren mod E. T. Kristensen for sit ubetingede krav om stedligt vidnesbyrd. Under hans vejledning, der fra Eva Wigströms side modtoges med tak og beundring, må hun være gået over til at optage dette princip og at sætte sig fast i det som sin arbejdsmåde. Nær efter hendes samlinger kommer så August Bondesons „Historiegubbar på Dal“ (1886), hvor formen må skyldes påvirkning fra disse to forgængere; nærmest ligger det at tænke på „Ave“, som han stod i personlig forbindelse med; med sin sans for menneskelig ejendommelighed og med sit lille smil ved alt kunstnerisk betragtede hun møderne med ham som festlige stunder. Senere vil man finde indflydelsen igen i et og andet samlerværk. Før den tid vil man ikke have sådant hverken på dansk eller svensk. Ikke engang Sv. Grundtvig kender tilsvarende; nu og da skabes der i hans „Gamle danske minder“ (fra 1850'erne) en art interiører, men med lidet eller intet af fortællerpersonlighederne og mest givne for at vise hvor meget en enkelt fortæller kan udrette på et enkelt sted. Lignende forhold i Sverig. Djurclous „Unnarboarnes sedar och lif efter Lasses i Lassabergs anteckningar“ (1874) har trods titlen intet præg af at være enkeltmands beretelse. Men o. 1880 ser vi interiøret med ramme trænge ind i sagnoptegnelserne: født i Norge, ført videre i Danmark og ved indflydelse herfra optaget i Sverig. Når det ikke er trængt helt igennem, skyldes det først og fremmest den autoritet som Grimms „Deutsche sagen“ har; dens forsøg på samtidig at være videnskabelig samling og almenlæsning har man ikke kunnet frigøre sig for, trods de kunstnerske fordele, og det dybere indblik for den virkelige videnskabsmand som de byder på. I Tyskland bliver endnu den dag i dag hver lille sagnbog systematiseret efter dette forbillede; men vi vilde være bedre tjænte med at følge den hjemlige udviklingsbane: en stedlig samling kan jo aldrig blive et systematiseret videnskabsværk; og når folkesagnene er så stærkt ved at glide ud af bevidstheden, turde grunden allermost være den at de mangler de naturlige bånd der forener småstykkerne til helhed.

Netop ved Eva Wigström er der anledning til at dvæle ved alle disse sider af sagen: hun er et væsentlig led i den sammenknyttede nordiske udvikling, hun har æstetisk og videnskabelig følt betydningen af at meddele alle iagttagelserne under denne form som den der bedst rummede dem alle.

At Eva Wigström på dette punkt, og ved hele sit ihærdige samlerliv, ydede noget fremragende, synes ikke at være gået op for samtiden. Hendes sidste store samling udkom trægt, understøttelser har hun næppe kunnet rose sig af, måske netop fordi hendes tanke helt var at åbenbare folkets sjæleliv, uden biinteresse for musæumssager og sligt, og så lå vel også Skåne lidt fjærnt fra det svenske åndslivs brændpunkter. Først de senere år har her vakt en hjemlig historisk sans, der også er sig bevidst hvad den skylder hende.

Eva Wigström døde i 1901 og stedtes til hvile på Helsingborg kirkegård; hendes spor har vi ikke blot i hendes samlinger, men også i den vækkende indflydelse hun har øvet på sine nærmeste og fjærnere landsmænd. — —

Her har jeg kun villet henlede opmærksomheden på nogle af de mærkelige skikkelser og af de udkomne fremstillinger. Men måske læseren dog heraf har kunnet gøre sig et billede af hvor ejendommelige personligheder der har virket, hvor broget slynget påvirkningens tråde er imellem dem; hvor egnede de er til — som en finsk folkemindeforsker sagde — at „göra en liten historik över“. Er altfor lang dvælen på fortidens veje — som så ofte er afveje — end en tvivlsom vinding, ligger her i alt fald mange menneskelige værdier rede til at drages frem.

Axel Olrik.

FRA SPROG OG LITERATUR

UDENSKRING (DST. 1915, 70).

I Tilslutning til Fængselsinspektør Brøchner-Mortensens Artikel i forrige Hefte om „Øgenavne i Forbryderverdenen“ kunde det maaske være af Interesse at erfare, at det sidste af de der nævnte Øgenavne, det tilsyneladende ubegribelige „Udenskring“, i Virkeligheden er et Øgenavn saa at sige i 2den Potens.

Vedkommendes egentlige nom de guerre er nemlig „Skruebrækker“. I det af ham anvendte, ret naive Forbrydersprog omdannes imidlertid dette Ord ved Ombytning af Stavelserne og Tilføjelse af Endelsen „ing“ til „Ueskring Ækkerbring“, som han selv underskrev sig i sin hemmelige Korrespondance i Fængslet, og heraf er da atter hans ny Øgenavn fremkommet ved en sagtens ubevidst lille Ændring, der gør det lettere at udtale og giver det et lidt mere dansk Sprogsving.

Aarhus, 31. Juli 1915.

Stener Grundtvig.

EN BLICHER-RETTELSE (DST. 1915, 61).

Det er noget af en Misforstaaelse, naar Adjunkt Thoresen om min Rettelse til „Høstferierne“ bemærker, at jeg er „inde paa den rigtige Vej“.

Jeg har selvfølgelig overvejet Rettelsen „undslog“ > „nedslog“ som den simpleste, og nævnet denne Mulighed i mit Foredrag om Høstferierne (holdt i Selskab for germansk Filologi, Maj 1914); men jeg tilføjede, at Udtrykket „at slaa sig ned“ ikke var mig bekendt fra Blichers Arbejder. Jeg har heller ikke senere iagttaget det; og saa længe jeg ikke har set det, mener jeg det sikrest — i Betragtning af Tekstens skødesløse Art — at rette til „nedlod sig“, hvilket Udtryk findes blandt andet i „Fjorten Dage i Jylland“. Det er en meget betænkelig Sag ved Tekstrettelse at skabe hapaxlegomena hos en Forfatter.

Hans Brix.

UNDERSØGELSER AF MÅLET I E BINDSTOUW

AF

SVEND ÅKJÆR

Blader man igennem det lille hefte, der kom hos Elmenhoff i Randers 1842, så undres man over, at så mange skatte kan rummes i så liden og uanseelig en bog. Omslaget er det groveste karduspapir, typerne de usseligste, mest gnidrede små tøddeler, papiret det mest snuskede, smudsiggule kram — men indholdet er kosteligt i al sin rigdom og brogethed.

Ja, rigt og broget er det som selve den jyske almuesjæl, Blicher hær skildrer os. I al dens skiftende strid og stemning, i lykke og sorg, i elskov og krig, i vemod og lune, toner den os imøde i sang og i tale.

Snart er det sogn, om helhest og konger og strænge herremænd, snart selvpoplevelser, fra krigen, i tjenesten, i hovedstaden.

Snart i den bredeste, jævreste prosa, snart i tonende, vuggende vers.

Og stadig klinger de frem på det jævne, jyske mål, både digt og fortælling.

Men i sin jævnhed er også målet broget og rigt.

Denne brogethed og rigdom er det nu, som har fristet mig til et lidt nøjere studium.

At E Bindstouw indeholder flere jyske mål har Blicher allerede angivet på titelbladet: „E B., Fortællinger og Digte i jydsk Mundarter“; men hvormange? og hvilke? og hvorfor disse? og hvorledes fordelt? Disse spørgsmål har stillet sig for mig og ægget mig til nærværende lille forsøg på at give nogle bidrag til en løsning.

Til at begynde med tænkte jeg mig, det forholdt sig sådan, at nogle af afsnittene var skrevet på et østjysk mål, andre på

et vestjysk. Allerede ved en løselig gennemlæsning viste det sig imidlertid, at de enkelte afsnit heller ikke var ganske rent gennemført i een enkelt dialekt, men at lydformerne fra ett mål fandtes blandet med nogle fra andre — og endogså både østjyske og vestjyske bøjningsformer kunde findes i samme afsnit, men så få og spredte, at man turde gå ud fra, det var forfatteren uafvidende.

Jeg satte mig da for at gå afsnit for afsnit igennem hvert for sig og forsøge på en udredning af hvilke mål der fandtes og hvor.

Der er tre egne i Jylland, som Blicher i særlig grad har været knyttet til. Det er Lysgård herred: Vium 1782—97 (barndommen) og Torning-Lysgård 1819—25; Randlev i Hads herred 1811—19; Spentrup-Gassum i Nørrehald herred 1825—42; dertil kommer, at han var adjunkt i Randers et årstid 1810—11. Altså 20 år vestjysk, 25 østjysk område.

Det er dærfør på forhånd sandsynligt, at de ordformer, vi træffer i Blichers jysk, stammer fra een af disse tre egne eller deres nærmeste nabolag, og jeg har dærfør i særlig grad søgt at gøre mig bekendt med de nævnte egnes mål. Desværre har jeg kun for Lysgård herreds vedkommende haft lejlighed til at høre målet på stedet og jeg har dærfør oftest været henvist til skriftlige kilder; men da disse er af en sådan beskaffenhed som Feilbergs Ordbog og Bennike og Kristensens Kort over danske Folkemål, så har de kun sjældent ladet mig i stikken.

Hertil kommer, at jeg — ganske vist efter at mit arbejde var afsluttet — er blevet gjort opmærksom på nogle meget fortjenstfulde undersøgelser, foretagne i sommeren 1915 af lærer N. P. Bjerregaard, Skive, over målet i Spentrup. Hr. Bjerregaard har optaget lydskrifttekster i Spentrup til „De forunnelest Oer i Jens Jensens Lyw“, „Messingjens“ og „Øwli“. Allerede tidligere har hr. Bjerregaard nedskrevet en del ordsprog på Spentrupmålet. Dette materiale har jeg, takket være hr. Bjerregaards store elskværdighed, fået adgang til, og det har været mig en uvurderlig hjælp ved fastslåelsen af de enkelte ords hjemstavn.

Formålet med dette lille arbejde skulde da være ved den nøjest mulige analyse af hvert afsnit at søge fastslået i hvor høj grad vi tør forlade os på E Bindstouw som kilde til kundskab om jysk folkemål, specielt om vi her finder en gennemført ren gengivelse af visse bestemte egnes mål.

Forkortelser.

T	= Torning(-egnen).	Bl	= Blicher.
S	= Spentrup(-egnen).	Nl	= „Nordlyset“ 1827—29.
Rl	= Randlev(-egnen).	Sml D	= Samlede Digte II 1836.
Rs	= Randers opland.	Bj	= hr. lærer N. P. Bjerregaards utrykte optegnelser ang. Spen- trupmålet.
fjm	= fjandhomål.	præs	= præsens.
rm	= rigsmål.	præt	= præteritum.
(f)m	= (folke)mål o: dialekt.	pte	= participium.
j	= jysk	vb	= verbum.
vj, øj	= vestjysk, østjysk.	sb	= substantiv.
s, h	= sogn, herred.	flt	= flertal.
O	= Feilberg: Ordbog over jyske Almuesmaal.	best	= bestemt.
Kort	= Bennike og Kristensen: Kort over danske Folkemål.	ibd	= sammesteds.
E B	= E Bindstouw	mht	= med hensyn til.

Citaterne henviser ved tal til originaludgavens paginering (Gyldendals facsimile 1904).

Lydskriften er prof. Jespersens „Dania“-lydskrift.

A. »Jeg« i E Bindstouw og hans nærmeste kres.

Til hans nærmeste kres regner jeg:

Kræn Koustrup (e *Skwolvæjster*), *Kjen Pæjster fra Pahvse*, *Pe Pahvse*, *Kræn Kapballe*, *Kjen Muotes*, *Mouens*, *Jepp*, *An Cathrin*, folk som — dels ved deres egne navne, dels ved de stednavne de nævner — betegnes som hjemmehørende i:

Lysgård s (Lysgor [*ly'sg0*]) · *Katballe* (Kapballe [*ka'batə*]) · *Testrup* (Tejstrup [*tɛj'sdɛ0p*]) · *Knækkeborg* (Knækkebaarre [*knæ'gəbɔrə*]).

Vium s (Vium [*vi'ə)n*]) · *Papsø* (Pahvse [*pa'vsə*]).

Begge sogne ligger i *Lysgård h*¹.

Min opgave skulde det nu være at undersøge, om også disse folks mål kendetegner dem som hjemmehørende i Lysgård herred.

E B 1, 2¹⁻⁹, 4²³⁻²⁵, 5¹⁻⁹, 7¹⁷⁻²⁴, 9⁸⁻¹⁷, 11³⁻¹³, 14⁷⁻¹⁶, 24⁶⁻⁷, 49⁸⁻¹².

1. Kön og kendeord. På ganske få undtagelser nær, findes i kön og foransat kendeord: *e Awten* · *e Skwolvæjster* · *e Lowt*.

Målet viser sig følgende at være vestjysk.

Undtagelserne er følgende: En bestemt flertalsform som *Bøjeren* 14¹³ „byerne“ og intetkönsformer af det ubestemt kendeord som *et Snow* 7²² · *et Smiel* 11⁵ kan næppe findes på noget vj mål. På fjm findes [*s 'bøjə*] · [*ən smiɕl*]; et deverbativ af „sno“ [*sn0w'*] findes ikke; sætningen kunde

¹ Skönt også en mand som Pe Baahstrup røber sig som hjemmehørende hær, tar jeg ham for sig, idet hvert afsnit blir behandlet særskilt.

lyde: [*'visdi 'ga 'hans nœt (ə)n 'snor*] = et „snurr“; men alle deverbaltiver f. Eks. „et ryk, træk, nap, smæk“ er naturligvis — som realsubstantiver — fælleskøn på vj: [*ən nœk, træk, nap, smæk*].

Mere forsigtig bør man være med at erklære en form som *Uret* 2⁴ i forbindelsen *saa tow hun Uret* for en fejlagtig vj form, da det jo er muligt, at ordet i denne forbindelse — eller rettere hele ordforbindelsen — er overført fra rm. Fjrn har i „sogneråds-jysk“ o. l. [*mO 'a be Om 'Or'dæt, kræn 'pœj'søn hæ'r 'Or'dæt*] = må jeg be om ordet? Kristen Pedersen har ordet! En form som [*Or'dæt*] røber jo tilstrækkelig tydeligt sit ophav ved sin bogstavrette udtale i modsætning til [*han 'sæ e'd n 'jænæsdæ 'u'æ*] = han sae ikke et eneste ord; [*dæ 'wa'n 'san 'u'æ dO 'dæ 'sæ*] = det var et sandt ord, du dær sae! — Blicher har selv andetsteds i E B det mere folkemåls-ægte udtryk: *hun tow teurs* = hun tog til orde.

2. Torning lydformer. Af: *aa* [å¹] 1¹¹ · 1¹⁶ | dær: *dæhr* [dæ'(r)] 35¹⁵ | her: *hæhr* [hæ'(r)] 2⁸ *hæer* 11⁸ | ikke: *elt* [e't] 1¹⁰ | slået: *slawen* [staw'n] 11⁵ | sådan: *sœn* 2⁹ | vende: *vœnn* 1⁸.

Det er sandsynligst at antage, at Bl med *slawen* har villet gengive udtalen med stød. Udtalen uden stød [*slaw.ən*] findes på øj område bl. a. i Harridslev og S. Hald på Spentrup-egnen; men denne udtale vilde Bl vel nærmest ha gengivet ved **slawen*. Hvorvidt vokalen i *sœn* er [ø] el. [œ] kan ikke afgøres; fjrn har [sœ'(ə)n]; O angir for Skals [sœ'ən] ellers [sœ'n]. En form som *vœnn* kan kun gengive Lysgårdmålets [vœnɣ] ikke S [vœjn] eller Rl [vœ'n]; ifølge O hedder verbet *ende* [æɣ] i Skals, hvad der jo stemmer godt hermed. Kort 37: Torning blandet [æw, æ'n].

3. Former, som bl. a. findes i Torning. Dør: *Dar* 14¹¹ | för: *far* 1¹ | ende (sb): *Æhn* 5⁶ | fornøjelig: *faanœuwele* 5¹ | fornøjet: *faanœwœd* 5¹ | fortalte: *fautaal* 35¹⁶ | hørt: *hoer* 2⁶ | kræmmer: *Hueskræhmer* 14¹⁰ | tog (præt): *tow* 2⁴.

T S Rl har: [*da'r, fa'(r), fœ'nœw'æla, fœ'nœwæ(ð)*]. En form som [*kœæ'mœ(r)*] siger ikke meget, da den findes på de fleste jyske mål. Ifølge Kort 37 skal Torning være blandet mht [æ'n, æn'], Rs har [æ'n], og Rl [e'ɣ], S [æjn]. Skals iflg. O [æɣ] (se ovenfor!). T S [*fœ'tO't*], som den hernævnte skriftform jo godt kan betegne; Rl dærimod [*fœ'to't*]. T Rl har [*ho'ær*] imod fjrn og S [*hœ'æ(r), hœt*]. T har [*tOw'*] imod øj [*taw'*], former med [o] skal dog også kunne findes på S-egnen (Kort 89), men O nævner [*taw'*] for S. Hald, Stövring, Elsted, Tåning — altså i omegnen af S (og Rl?). S [*tœ*] ptc [*tasn*] (Bj).

4. Former, som ikke findes i Torning. Arm: *Arm* 9⁹ *jenarmed* 29⁷ | blod: *Blued* 1⁷ | (dær)etter: *dæhrætter* 35¹⁵ | *ette* 14¹⁶ | ellers: *ejjes* 2⁶ | *fik* 24⁷ | født: *fœdh* 11¹¹ | hårtad: *haatte* 49¹³ | havde: *haad* 1^{10,16} *haad* 2⁸ | led (præt af lide): *lidd* 2³ | lettede: *tæhted sæ* 7²² | meget: *mœd* 7¹⁸ | noget: *Nœd* 2² | ræd: *rædh* 9¹¹ | sang (præt): *saang* 2⁷ · 11¹³ | satte sig: *sat sæ* 7²³ | sidder: *sedde* 49⁹ | skete: *skidh* 11¹⁰ | svarede: *suort* 5⁸ · *suert* 49¹¹ · *suuert* 5² | tiot: *tawn* 24⁶ | været: *wor* 9⁹.

Alle ovennævnte former er sikkert øj, men det kan i de enkelte tilfælde være lidt vanskeligt at bestemme nøje hvorfra de er.

S [*ar'mi*] (Bj), Rl [*arm*], T [*år'm*]. Hllum h [*bluw'æð*], Hads og Bjerge h [*blu'øj*, *blu'æð*]. Lysgård h [*bløj*, *bløj*, *blu'æ(r)*]. S Rl [*æðar*] T [*a'dæ*].

At dømme efter Kort 64, skulde en form som *ætte* „efter“ være fra Rl, da udlydende r aldrig er stumt i S, men dette er dog vist ikke ganske sikkert (S [*di vil preg ædæ wos*, Bj). I T og fjm gælder samme regler: Udlyds-r er oftest stumt i svage Stavelser, men kan undertiden høres hær, når næste ord begynder med en vokal — en iagttagelse Bl selv har gjort i sine „Sprogbemærkninger“ (Sml. Digte 1836 II s. 277 f.): „*R finale* efter en Vocal udelades ofte i Udtalen, naar følgende Ord begynder med en Consonant.“ Således forstår man, at Kort 64's oplysninger ikke skal tages altfor strengt, men kun giver et billede af den almindeligste tilstand: „r i udlyd er stumt i Salling og Fjends herreder“, længere henad Viborg til: „stumt i svage, hørligt i stærke stavelser“. Men når oplysningerne ikke gælder i detaljerne i disse egne, tør vi heller ikke afgøre om de gælder på Rl-egnen.

En form [*æf's*] opfører O overhovedet ikke, dærimod med stød både [*æf's*] og [*æf'sæn*] S [*hæj's*, *hæjsæn*, *æjsæn*] (Bj); fra T kan formen imidlertid ikke være. dær siger man [*hæj'sæn*, *hæj'sæn*].

En form [*fil*] opfører O fra Nimtofte (Djursland); i Hammelev (sammesteds) siger man [*fek*], ligeledes i Linå (ved Silkeborg); den almindeligste form i vj er den som også findes i T og fjm: [*fæk*] S [*fæg*] Bj.

Formerne *fædh*, *mød*, *Nød*, *rædh*, *skidh* og ligeledes *had* (*haad*), *lidd*, *sedde* og det ovenfor nævnte *Blued* synes alle at betegne en udtale med [ð], som er aldeles utænkelig i T (og fjm), hvor der til rm [ð] svarer et [j] eller [r] (det sidste er undertiden forstummet). Dærimod kan de fortræffeligt gengive udtaler både fra S- og Rl-egnen:

fædh. O opfører fra S-egnen [*fæð'*] Støvring, Falslev; [*fæð'*] Gimming; [*fæð'*] S. Hald. Fra Rl-egnen: [*fæð'*] Halling, Gylling. T-formen er dærimod [*fæj'*].

mød. S [*mæð'*] Mellerup, Falslev, Harridslev. Rl [*mæð'*] Hundslund, Hads h. T [*mæj'*].

Nød. S [*næð'*] = [*næð'*] Bj (Kort: noget), i Hads h [*næð'*, *næð'*] (O), denne sidste udtale staar nærmere ved skriftformen end T [*nøj*], idet man i flere øj (også sønderj.) mål kan høre en tilbøjelighed til at lade det åbne, korte [ø] klinge i retning af [æ, ø, ɔ]: f. eks. [*no gæ.r æ tøj*] „nu går toget“.

rædh. Må ifølge Bl's „Sprogbemærkninger“ gengive en udtale [*ræð'*] — en sådan findes — ifølge O — både i Hads og Bjerge hh; men passer forøvrigt også godt nok ind i S-målets lydsystem. T [*ræj'*].

skidh (præt) [*sgid'*]. Hverken O eller Kort gir hær oplysning om dette specielle ord, men sammenligner man med det andet ord

lidd (præt) [*lið.*] så har dette netop denne form i Hads h i præt og [*lið'*] i perf. ptc., mens disse skriftformer kun dårligt svarer til T-målets [*li.*, *sgi.*]. Bl, der så lidet gir sig af med „etymologiske stave-

måder“, som skriver *sihn*, *Sih*, *Ti*, *Kri* = „siden, side, tid, krig“, vilde sikkert ikke gengive [*li*’, *sgi*’] ved *lidd*, *skidh*.

sedde gengiver ligeledes en udtale med [*ð*]¹, og sådanne udtaler findes ifølge O både i Hads og S. Hald hh (Falslev, Harridslev) S [*sød’ær*] Bj. Tör man tro Kort 64 i detaljerne, kan formen ikke være fra S, hvor udlyds-r aldrig er stumt. T [*sej’æ*] (se s. 117).

haad, *had*. I S. Hald og Hads hh siges der [*had’*] S [*håj’*]. I Tör-rild og Nörup ved Jelling [*håd’*]. Udtalen [*hå’ð*] findes mange steder i Jylland, bl. a. i Bjerger h, Hellum h og Gylling. T og fjm [*håj’*].

læhted sæ må gengive [*læ’ted sæ*]. Både S og Rl har [*læ’t*] Bj [*læ’ræd*], mens T og fjm har [*læ’t*], som Bl (i overensstemmelse med de skriveregler, han fremfører i sine Sprogbemærkninger) vilde ha skrevet **læth*². Lignende forhold har vi ved

sat sæ, hvor Bl virkelig 9¹⁴ skriver *sath sæ*, en form der kan være fra T, idet O anfører [*sa’t*] fra Almind, der ikke ligger langt fra T (fjm har [*so’t*]); dærimod kan [*sat sæ*] ikke være vj, men findes dærimod iflg. O i S. Hald, Støvring, Hads hh (Søvind), Elsted ved Aarhus, Tåning ved Skanderborg — kan altså muligvis findes både i S og Rl.

saang. Kort 89 opfører ingen steder former med [*ä*], men Bl har ofte både *saang* og *spraang*. T og fjm har [*saŋ’*], formen er rimeligvis øj. S [*saŋ’ sbran’*] (Bj).

suort, *suert*, *suwert*. Former med -t findes ikke i T (eller fjm), dærimod opfører O [*swå.t*] for S. Hald, Støvring, Elsted og [*swO’t*] for Hads h, Tåning, Røgen. T og fjm [*suə*, *suwə*, *swd’(r’)*] S [*swå’rd*] (Bj).

tawn. Mens fjm (og T?) har [*a ti’(j)ə*, *a tæj’*, *a hā’ə tæj’n*], så har Hads h [*ti’ə*, *tið’*, *tið’*]; Røgen ved Silkeborg og Tåning ved Skanderborg: [*tij’*, *taw’*, *tij’*], også i S. Hald, Elsted hedder præet [*taw’*], men hvad ptc hedder, vides ikke.

wor. Således hedder ptc i hvert fald på Rl-egnen [*wO’ə*] Hunds-lund, Saksild; Tåning; [*wO’ə*] ved Silkeborg. På fjm [*wO’t*], som åbenbart er den almindeligste vj form. O opfører den for Salling (Selde), Mors (Rødding), Mogenstrup (Ginding h), Davbjerg (Fj. h), Almind (Tørnings nabosogn), Bjerring (lidt længere ø på). Men ikke blot T-form synes den at være, også S-form, Falslev, Harridslev, mens S. Hald, Støvring og S har [*won*]. Formen *wor* synes således at være fra Rl-egnen.

Skal man dømme efter Kort 91 alene, vil man ogsaa komme til at stemple en form som *gon* 1¹⁰ „gået“ som ikke-T-form. Kort opfører T [*gaw’æn*] · S [*gOn’*] · Rl [*gO’æn*]. Hertil kan opføres fra O: S [*gån’*] = Bj Støvring, Tørring · Rl [*go’æn*] Saksild, [*gOn’*] Røgen. Men prøver vi Korts oplysninger efter i Fjends h, så ser vi, at det kun gir oplysning om den almindeligst forekommende form i herredet (og mere kan man vel ikke

¹ Bl „Sprogbemærkninger“ i Sml D II 1836 s. 278: „Hvor *dä* staae sammen midt i et Ord, udtales de ligesom det engelske *th* i Midten f. Eks. „*rather*“.“ Altså som [*ð*].

² *læth* findes f. eks. 43¹⁸.

forlange af Kort efter dets plan). Kort opfører for Fjends h kun formen [gaw'an], og denne er vel ogsaa den almindeligste; men alene i Fly s har jeg hørt sammme folk bruge tre former [gaw'an, gan', g0'an] og ældre folk tillige [gan']¹. I Nabosognet, Vridsted er formen [g0'an, g0'an] næsten enerådende. I Sovsø, Daubjerg s siges [gān'], mens kirkebyen Daubjerg selv har [gaw'an] (Daubjerg-formen findes ogsaa opført i O). Hvad der her er sagt om [gaw'n] gælder ogsaa de tre andre participier, der i flere jyske mål plejer at være dettes følgesvende [sdaw'an, taw'an, staw'an] „stået, taget, slået“. Lydgeografien er således i detaljerne mere indviklet end Kort 91 lader formode — i alt fald i Fjends h og hvorfor så ikke andensteds?

B. Wille Hannsen²: E Skræpling.

Torning s (Tuening [tuənən]) · Skræe [sgæʔ] · Ungstrup [onʃdæOp] · Kjærsholm (Kjasholm [kjashotm]).

Sörslev s (Søse [söstə]) · Avnsbjerg (Annsbjerre [an'sbjærə]).

Begge ss i *Lysgård h.*

E B 4—7.

1. Kön og kendeord. e Goer · e Mand · e Gwos e Fraaww · e Pihg · e Kjerck · e Folk.

en Kjerck 6¹⁸ · en Høw 6¹⁵ · en Kaarre 7¹⁵.

et Stød 5¹⁵ · et Par 7¹⁸ · et Glas 7¹⁶.

et ant Navn 7⁸ · jet Stuelstaah 6²⁰ (talord).

i de samm Golaw 6¹⁹.

Af disse findes [i de 'sam' g0'law] ogsaa på fjm og er ikke nogen fejlagtig vj form; [i de 'sam', næ de 'sam'] er ogsaa ganske naturligt vj.

Neutrumsformen af [jān'] kunde ikke tænkes brugt således på fjm, men findes dog i visse stående udtryk: [de æ 'jet 'fjet] = det er ett fedt o: „ligefedt“, ligemeget · [jed æ de sam'] = ett og det samme · [li'j næ 'jet] = lige med ett; dærimod vilde man sige [di hāj 'jān' 'sduətsdā], ligesom naturligvis [sdə'a, par, gtaj's, naw'n] ikke kan være andet end fælleskøn på vj.

Resultatet blir da, at Wille Hannsen taler det samme besynderlige vj som hans forgængere (s. 115 f.) med foransat kendeord og to kön.

2. Torning: Af: aa 5^{17·18} | dær: dæhr 6¹⁷ | ende (sb): Æhn 5⁶ · øwverenn 6²⁶ | her: de hæhr 6¹⁰ | ikke: ett 5¹⁴ | sådan: søen 6¹⁵.

Om dem alle, se s. 116.

¹ Denne form opfatter jeg — trods det den bruges af de ældre — som en yngre udvikling af [gaw'n]. Jeg mener nemlig i stednavne fra disse kanter at ha sporet en overgang awn > an. Avnsbjerg (1406: *Awentzberg*) udtales nu [an'sbjærə] (E B 5²⁰ *Annsbjerre*). Handbjerg (c. 1340: *hachonbyergh*, 1480: *Hawenbierrg*), og fra selve herredet er der en Gravenhöj, Tastum, Kobberup s (1683: *Graufuenhöy*, een gang, imod *Granhöy*, 9 gange).

² fjm, de gamle: [han's, han'søn], de unge: [han's, han'søn; jəhan'əs]. Endnu lever to kvinder, der hedder Sidsel og Bine Hanster [han'sdæ] o: Hansdatter.

3. Bl. a. Torning: en anden: *enaahn* 5²⁴ | fik: *fek* 7⁹ | fra: *fræ* 5²⁵ | høj (adj og sb): *haw* 6¹² · *Haw* 6¹⁵ | hørte: *hor* 5¹² · 7³ | jog: *jaw* 6²⁵ | nøje: *nouw* 5¹⁴ | set: *sit* 5²⁴ | trøje: *Trøuw* 7¹⁸ | været: *wot* 5¹⁸.

T S Rl [*fæ'*, *hōw'*, *nōw'*, *trōw'*]¹. T S har [*ā'n*] „anden“ overfor Rl [*o'n*]. [*sit*] „set“ skal iflg. O findes både i Hads og S. Hald hh (S [*sit*] Bj), er også enerådende i Fjends h. [*jaw'*] „jog“ findes (O) i Selde, Mogenstrup og Almind. Om *fek* [*fek?* *fæk?*] · *hor* [*ho'r*] · og *wot* [*wot*] se s. 117, 116, 118.

4. Ikke-Torning, Brødre: *Brøer* 5¹⁵ | både: *baade* 5²² | efter: *ætter* 6¹¹ | ellers: *ejjesen* 6² | købte: *kjæwt* 7⁶ | mange 5¹³ | noget: *nød* 5¹⁶ | tog (præt): *taw* 7¹¹ | ud: *ued* 5²⁴ | veed: I *vedd* wal 6² | vide: aa *vehd* 7⁴.

T har [*brøje*] = fjm; mens O nævner [*brø'er*] for S. Hald, Støvring, Vrads, Elbo og Bjerger hh. T har [*bo'de*] = fjm; mens O nævner [*bå'de*] for Søvind, nabosogn til Rl, [*båd'e*] Hads h; [*bå'de*] Støvring h, S ifølge Bj; [*båd'e*] Hellum h. Om *ætter*, se s. 117. Om *ejjesen* [*æj'sæn*] gælder det samme, som s. 117 siges om *ejjes*; S [*æjsæn*] (Bj).

kjæwt. Tm og fjm har [*kjow't*], mens [*kjow't*] opføres (O) for Søvind, [*kjow't*] for Røgen, Tåning, [*kjow't*] for Elsted. S [*kjæsd*] (Bj).

mange; denne form kender jeg ingen steder fra, dærimod er det 5¹⁸ forekommende *manne*² jo velbekendt.

nød. Se s. 117.

taw. T og fjm har [*to*, *tuk*], S [*to*], hvorimod [*taw'*] opføres (O) for S. Hald, Støvring, Tåning (Skanderborg).

ued; en udtale med [*ø*] er både Tm og fjm fremmed. O nævner for Hads, Ning og Støvring hh: [*u'ø*]. Det samme gælder formerne *vedd*, *vehd*, som må ha [*r*] i Tm og fjm. S [*ved'*] (Bj).

Om *staan* 6¹⁸ gælder det samme, som s. 118 f. er sagt om *gon*. Fra Segnen har vi [*sdān'*] Falslev, Harridslev, Støvring; fra Rl-egnen [*sdān'*] Halling; midt imellem [*sdOn'*] Elsted ved Århus.

Altså, også i lydlig henseende, et lignende Resultat som ved foregående stykke.

C. Pe Baahstrup: Jørren Maahswyen.

Vium s (Vium [*vi'(ə)m*]). Marsvinshund (Baahstrup = Marswynsluhn [*bā'sdæOp*, *marswyns'tu'n*]).

Sørslev s (Søsle) · Avnsbjerg (Annsbjerre).

Begge i *Lysgård* h.

EB 9⁸—11².

1. Kön og kendeord. *e Mand* · *e Herrmand* · *e Slæjt* · *e Øuwe-stouw* · *e Sow* · *e Bebouwere*.

¹ På dette punkt adskiller Tm sig fra fjm, der har [*hyw'*, *nyw'*, *trøj'*].

² udtales på fjm [*manə*] med sænket [*a*], længere øst på (Granslev ved Langå) har jeg hørt [*manə*].

den Goer.

de *nøj Stowhuus* 10⁴ · *kalt han ed* (ɔ: e Huus) 10⁵ · *et Gill* 10 .

De sidste former er selvfølgelig ukorrekte på vj: [*dæ(n) nøj' sddaw^{hes}*, *kal't han ən, æŋ 'gil'*].

2. Torning: Foruden de også i A B forekommende former, nemlig: af: *aa* 10⁸ | dær: *dæhr* 10¹⁶ | her: *hæhr* 9¹⁶ | sådan: *søen* 10¹⁸, findes her den udpræget vj form *Wonni* 10¹⁷ „en orne“ overfor S [*wOnən*] Rl [*dnən*]. Ordet „sådan“ findes dog også i den øj form *saaen* 10²⁷, som vil blive behandlet under ikke-T-formerne.

3. Bl. a. Torning: behagede: *behaahged* 10¹ | hørte: *hor* 9²¹ | se: *sie* 11².

Om [*hør*] er allerede talt; [*si'*] er T-formen overfor fjm [*sik*], men findes også både i S og Rl. T Rl har [*be'hda'q*] overfor S [*be'ha'q*], dærimod er endelsen -*ed* ikke-T, såfremt den skal udtales [-*əd*].

Forlængelsen foran st findes både i øj og vj: *de føhst* 10³ · *øhsten* 9¹⁸, dog ikke i Lysgård og Fjends hh ved disse to ord, dærimod f. eks. [*hø'st*] høste, vb. S [*fø'sd, si'sd*] (Bj).

4. Ikke-Torning. Börn: *Bøn* 10²⁵ | både: *baadde* 10²⁷ | efter: *ætte* 10²⁵ | havde: *haad, had* 9^{14,15} | hedder: *hedde* 10¹⁶ | noget: *Nød* 10² | rode: *rued* 10²³ | svarede: *suert* 9¹⁸ | sådan: *saaen* 10²⁷ | veed: *A vedd* ett 10¹⁴.

Af disse er | både, efter, havde, noget, svarede, sådan, veed | allerede tidligere omtalt. Mht *baadde* skal blot bemærkes, at mens skriftformen *baade* bedst gengiver udtalen [*bā'dā*] (Søvind) eller [*bā'dā*] (Støvring h), så gengiver denne skriftform bedre Hads h [*bād'dā*].

hedde. O nævner [*hed'dā*] for Støvring; mens T har [*hū'(j)e*] fjm [*hi'k*] S [*hi*] tryksvagt.

rued må gengive en udtale [*ru'əd*], som vilde være Tm (og fjm) fremmed.

*Bøn*h, [*bön'*] er den udpræget øj form (S Rl), S [*bøn'*] (Bj) overfor vj (Tm, fjm) [*bö'n*].

D. Wolle Vistisen: Swen Graah.

Torning s: Graa, Graaskov [*gṛā', gṛō'sgāw*] · Ungstrup [*oŋsdṛOp*] · Hauge Sø (Haww Søe [*haw'sø'*]).

Lysgård h.

E B 24⁸—26¹⁰.

Den samme Wolle Vistisen lægger Bl også en anden fortælling i munden „Hudden de gik mæ de Oer, A tint dærwæwer i Kjæwwenhawn“ og en af sangene „Den jenarmed Sældaaf“. Denne sidste er jo imidlertid rent øj og optages da også af Bl blandt hans „Digtinger i den østerjydske Mundart“.

Begge Stykker vil — i overensstemmelse med planen — blive behandlet særskilt.

1. Kön og kendeord: *e Stej · e Slaw · e Lyw · e Konng · e Tjelt · e Buen · e Mand · e Yws.*

jen Hues 24¹⁹.

et Land 24¹⁸ · et Gjæstboj 25¹ · et stur Slaw 25⁴ · et Stød 25²⁴ · et Stej 25²⁶ |

de samm Stej 26⁴.

Finneren 25²⁴ (best. fit.).

Altså samme fejl som tidligere; sml. *Finneren* med *Bøjeren* 14¹⁸ (s. 115).

2. Torning: *aa 24^{18.14} | dæromkring 24⁸ · dæhr 24¹¹ · dæhmæ 25¹⁸ | dær æ 24⁹ · dæ 24¹³ | Enn 26² | gawn 25¹⁵ | de hæh 25¹⁷ | ett 24¹³ | søen 25²⁶ | wot 24^{10.18} |*

Om alle disse er der tidligere talt. Formen *gaan* findes også for „gået“: 24¹⁴. Ptc „været“ findes ogsaa i formen *wo* 25¹¹ (se om begge S. 118). Af vb „tage“ findes følgende vj former: *tow* 25¹⁸ og *tawn* 25¹². Ordet „meget“ findes i en form, der — modsat *mød* 7¹⁸ (se s. 117) — passer godt til Tm [*møj*], nemlig *møj* 25¹⁴. *Yws* 25¹⁸ vj [*yw's*] øj [*ow's*].

3. Bl. a. Torning: den *aahn* 25¹ | *faataall* (præt) 25¹⁵ | se, set: *sie, sit* 25¹⁶ · 24¹² | sagde: *saah* 25¹⁶ |

Tidligere omtalt: s. 120 · 116 · 120 · 121.

saah er taget med som modsætning til øj [*sø*] s. f. Århus.

4. Ikke-Torning: efter: *ætter* 24¹⁴ | fortælle: *faatæll* 24¹⁶ | gider: *gidde* 24¹³ | havde: *haad* 24¹² | hed (præt): *hedd* 24²⁰ | koner: *Konner* 24¹⁹ · 25¹¹ | imod: *imued* 25¹¹ · *Muedstanner* 26³ | noget: *nød* 24^{9.12} | skete: *skidh* 24¹⁵ | *stod* 25⁷ | styrtede: *støwted* 25²⁴ | ud: *ued* 25¹⁹ | udenfor: *udden* faa 25⁷ | varede: *uet* 25²⁰.

Om | ætter, haad, nød, skidh, ued | er allerede talt (se s. 117 · 118 · 117 · 120).

Hvad der gælder om *skidh*, *haad*, *ued* gælder også om *imued*, *gidde*, *hedd*, *stod*: Former med [ð] er ganske fremmede for Tm, hvorimod [*gid'ør*, *heð*] kunde passe godt ind i øj lydssystem fra både S og Rl, S [*heð*] (Bj), og „stod“ lyder (O) i S. Hald og Støvring [*sðod*, *sðoð*]. T har i de nævnte tilfælde [*sgi**, *håj**, *u'r**, *imue*¹*, *gi'ø**, *hi**, *sdo(j)*], idet [ð] her enten skal > [r] el. [j] eller forstumme.

En form som [*fæ'tæl*'] opføres overhovedet ikke i O og Kort, men kun former med forlænget vokal. Findes dog ifølge Bj i S [*få'tæl*'].

I T hedder „kone, koner“ [*kuøn*, *kwonø*], mens andre mål kan ha [*køn**, *konør*] f. ex. i Falslev (S-egnen).

I *støwted* kan -ed [-əð] ikke findes i T; endelsen i disse verber er [-ə(r')].

Heller ikke et prætt af „vare“ på -t som i *uet* findes på Tm; sml. bemærkninger om *suert* „svarede“ s. 118.

Ifølge Kort 1 skulde man heller ikke vente, at een og samme mand sae *bag* 25¹⁸ og *tebuahg* 25²⁵. S [*a'q*] T Rl [*å'q*].

¹ uden stød < imode.

E. Mahs aa Vrahnum: Indledning.

Almind s: Vranum [vʁa'nəm].

Lysgård h.

EB 18¹⁷⁻²³.

Det er kun ganske få ord, Mads siger som Indledning til „Skærtorsdagsslaget“, der jo er næsten rent øj.

Skönt Mads altså synger på øj, så taler han åbenbart ligesom de forannævnte folk og skal jo vel også tænkes hjemmehørende i Vranum, Almind s.

Af udprægede T-former bruger han vel egentlig kun her: *hæhr* 18²². Forøvrigt siger han *gaan* 18¹⁸ for „gået“, men hvor denne form hører hjemme, kan ikke bestemmes sikkert (s. 118 f.). En form som *hudden* 18²³ gengiver derimod bedre en øj form [*hud'øn*] S [*hudæn*] end Tm [*hæp'æn*].

fik 18¹⁹ er heller ikke Tm (s. 117), *mød* 18¹⁹ heller ikke og *wor* „været“ 18¹⁸ næppe heller; de skulde lyde [*fæk, møj', wot*] S [*fæg, mød', won*].

Hvordan han forholder sig mht kön og kendeord får vi intet at vide om.

F. Wolle Vistisen: Brøw (indledningen iberegnet).

Der refereres ingen steder til nogen bestemt egn.

EB 29⁸—35¹⁴.

Da fortællingen har været trykt engang før, har jeg anset det for rigtigst at jævnføre denne tidligere tekst med EB. Forskellighederne viste sig imidlertid ikke at være mange og store.

I nedenstående oversigt opstilles de væsentligste; først EB, så „Nordlyset“ III, 115—21 (1827): *Uolle Vistisens Skryuels hjem fræ Kjønhaun te hans ki-ere Foræller*.

EB 29¹⁰: *Kjowwenhaun*. NI: *Kjønhaun*. fjm [*hjövn'haw'n*].

EB 30³: *Sti*. NI: *Stie*. Iflg. Bl's „Sprogbemærkninger“ [*i'*] = *ie*.

EB 30⁵: *skel*. NI: *skell*. fjm [*sgjät'*].

EB 30¹⁹: *saah*. NI: *saa*. fjm [*så'*], tryksvagt [*så, sæ*].

EB 30²⁷: *kahaensæ*. NI: *kahænse*. Forskellen kun grafisk.

ibd: *stollen*. NI: *staallen*.

ds.

EB: 31²⁷: *ka*. NI: *kan*. fjm [*ka*]; meget stærkt tryk [*kan*].

EB 32¹²: *vil*. NI: *vel*. Er *vil* trykfejl?¹) fjm [*väl*].

EB 32²⁵: *ved*. NI: *veed*.

EB 33¹⁴: *hæn*. NI: *hænn*. fjm [*hün'*].

¹ Bl bruger ellers i langt de fleste tilfælde *vel*, og siger da også i sine „Sprogbemærkninger“ i Smid 1836 II 278: „Imperf. og Infin. dannes i Hjelpeverbet ofte af Præsens saaledes, at Qvantiteten „1“ [i „var“] forandres til „3“ [i „narr“ = at narre] f. Ex.: „a *vel*“ (jeg vil) til „a *vill*“ (jeg vilde) — a *kan* — a *kunn*, a *skal* — a *skull*.“

EB 34⁶: *ræhd*. Nl: *ræd*. fjm [*di hæ wod ræj*] el. [*ræj*].

EB 34¹²: *trillt*. Nl: *trill*. fjm [*trælt*].

EB 35¹²: *foer*. Nl: *fæer*. Nl: trykfejl?

EB 35¹³: *et*. Nl: *ett*. fjm [*et*] S [*id*] (Bj),

1. Kön og Kendeord. *e Bok · e Nak · e Sønnen · e Tyw · e Mand* osv. osv.

e Kosakker.

Skywen 31⁶ · *i Munnen po hwæraner* 34²⁴.

et Huus 30¹⁸ · *et Vinni* 30¹⁹ *et aant Stej* 31⁹ · *et Kon Digi* 32⁴ · *et Koen* 33⁷ · *et Spel* 32⁸ · *et Lyus* 30²² · *et stuer Omhæng* 34¹⁶ · *et gromme Vræl* 34²² · *et bette Fjarril Smør* 35¹¹.

de Huus 31⁹ · *de Brøw* 29¹¹ · *de Oer* 29⁹ · *fræ de jen Herred te de aant* 32⁷.

Stadig samme fejlagtige *vj* med foransat kendeord og to kön, endda med et par iøjnefaldende fejlagtige *vj* former som *Skywen* *vj* [*s'gyw*] og *Munnen* *vj* [*i æ 'mon' O hwæranæ*].

2. Lysgård h. af: *aa* 32⁵ | *dær: dæhr* 30¹⁸ | ende (sb): *øwrenn* 31⁹ · *Enn* 34²⁶ | her: *hæhr* 30⁹ | ikke: *et* 29¹⁸ | lært: *læhr* 31⁴ | meget: *møj* 30¹¹ | noget: *nøj* 32¹ | rent: *rejn* 29²⁰ | slog: *slow* 32¹⁹ | slået: *slawn* 32³ | sådan: *søhn* 30²⁶ | tog, taget: *tow* 33⁹ · *tawn* 33¹⁹ | vendte sig: *væhn* sæ 33¹⁴ | været: *wot* 29¹⁷ · 31²⁰ |

T [*æ'*] overfor Rl [*ow'*], som ellers altid forekommer i Bl's øj, og S [*o'*].

T [*hæ'r, dæ'r*] overfor øj [*hi'æ, di'æ*] S [*hjer, djer*].

T [*æn'*] overfor S [*æjn*] Rl [*ε'η*].

T [*et*] overfor S [*id*] Rl [*eti*].

T [*læ'r*] overfor S [*læ'rt*] S. Hald, Törring; Rl-egnen [*la'r*] Søvind, Saxild; Rårup (Bjerger h).

T [*møj', nøj*] S Rl [*nO'æð, nOð, nOð, nuøj*] [*møð'*].

T [*ræj'n*] overfor Bl øj form *rien* [*ri'æn?*] S [*re'n*].

T [*stæw'*] overfor S-egnen og Rl-egnen [*stæw'*] S. Hald, Støvring; Halling; Vejlbj (ved Århus).

Om *slawn* og *tawn* se det foreg.; ligeledes *søhn*.

[*væ'n*] er en god *vj* præt-form; men derimod er *vænt* 30²² ikke det rette *vj* ptc, som lyder [*væn'*]. t-former af ptc hører åbenbart hjemme i S-egnen [*læ'rt*] osv.

Heller ikke er det troligt, at samme mand siger *wot* 29¹⁷ · 31²⁰ og *wor* 34¹³ · *wo* 30¹⁴ · 34⁶; den sidste form hører åbenbart hjemme længere østerpå (s. 118).

Fælles for T og Rl skulde følgende former være: bag: *æbaag* 31¹⁸ · *tebaag* 31²⁵, hvor S har [*æ'q*]; men denne form findes også i denne fortælling: *bag* ve sæ 33¹¹.

Fælles for T og Rl er også forekomsten af [*o'*] ved Siden af [*po'*] i betydningen „på“, en sideform der ikke kan forekomme i S. Vi har *o* 29¹⁴ · 30^{14,17} og *po* 32⁴ · *epo* 32⁹.

Om *gon* 32¹⁰ se s. 118 f.

3. Østjysk: *banke*: *baank* 34¹ | *bar* (præt): *bar* 34¹⁰ | *björn*: *Bjøn* 29¹⁴ | *börn*: *Smøbøn* 30⁶ | efter: *cetter* 31¹⁸ | faldt: *falt* 33¹⁶ | fornøjet: *faanöwd* | færdig: *farre* 30⁸ | grinte: *grint* 31¹⁶ | højt: *høwt* 34² | lys: et *Lyus* 30²² | rendte: *rent* 31¹⁰ | rædde (pl): *ræhd* 34⁶ | sidder: *sedder* 29¹⁴ | skåret: *skor* 32¹¹ | stjælen: *Stehlen* 33⁵ | stjal: *stal* 31¹³ | stjæler: *stæl* 33²⁶ | Svinesteg: *Swønstiæg* 29²¹ | tav: *taw* 34²⁰ |

Om *cetter* og *sedder* er allerede talt s. 117 og 118.

baank findes i S; T Rl [*baŋ'k*, *baŋ'k*].

bar hedder i T [*bo'r*]; men findes i flere øj mål både med og uden stød: [*bar*] Mols og Samsø; S-egnen [*ba'r*] S. Hald og Støvring hh, [*ba*] Søvind (Rl's nabosogn), Linå vad Silkeborg.

Bjøn og *Smøbøn* [*bjøn'*, *bön'*] udpræget øj former; S [*bøn'*] (Bj).

falt hedder [*fil'*] i T S (og åbenbart også i Rl, synes Kort 89 at opgive), men formerne [*falt'*, *falt'*, *falt'*] findes mangfoldige steder i øj; Rl-egnen: Hundslund, Saxild, Gylling; Silkeborg-egnen: Røgen, Tåning; Vejlbj (ved Århus); Hellum h.

faanöwd med *d* [*ð*] kan ikke tænkes i T [*fə'nöwə'*].

farre, denne form af „færdig“ findes nok på vj, men så vestligt, at Bl næppe har hørt den; langt snarere er det [*far'ə*] fra Søvind, Røgen, der klinger ham i øret.

grint, *rent* hedder i Tm [*gren'*, *grenə*, *ræn'*], t-formerne er muligvis øj; sml. s. 118: *suert*, s. 122: *uet*; S [*gren'd*] (Bj).

høwt; biordet hedder i Tm [*höt*] S [*høsd*] (Bj).

Formen *Lyus* [*lyw's*] kan findes både i S og Rl; T [*ly's*].

Hverken E B *ræhd* [*ræ'ð*] eller Nl *ræd* [*ræð'*] kan med sit [*ð*] være en T-form.

skor [*sgo'r*]; her stemmer åbenbart fjm og målet i Rl S overens imod Tm [*sgo'n*] (Kort 66).

Stehlen er en udpræget Rl-form, her siger man [*sde'l*, *te'l*], mens T fjm har [*sdæ't*, *tæ't*] S [*sdæ'l*, *tæ'l*]; det samme er åbenbart præs-formen *stæl*, hvor Søvind og Tåning har [*sde'l*], et nabosogn, Saxild, har [*sde'l*], ligeledes Nimtofte på Djursland.

stal kan dærimod godt være Tm; fjm har [*sda't*], men det må i så fald ha lang vokal og stød, og så skulde man vente, Bl skrev **staet*; skal ordet dærimod udtales [*sda'l'*], hvad der er ret sandsynligt, så kan det høre hjemme både i S- og Rl-egnen: S. Hald; Nimtofte; Halling, Saxild; i Støvring h findes dog ogsaa udtalen [*sda'l'*] — således at ogsaa denne udtale kan være øj.

Swønstiæg; øj [*swøn'*] (S Rl) står overfor vj [*swy'n*] — en iagttagelse Bl selv har gjort, sml. Digte 1836 II 293 Note 8: „*Swøn*h Sviin. Vesterjyden siger: „Swyhn“.“ Smlgn *Swynstæjt* 10¹⁹.

taw hedder i Tm og fjm [*tæj'*], men formen [*taw'*] findes flere steder på øj område: S. Hald; Samsø; Elsted (ved Århus); Røgen (Silkeborg); Tåning (Skanderborg).

Altså ogsaa i denne fortælling sporer vi en bestræbelse hos Bl efter at skrive vj, en bestræbelse som ikke fører til det ønskede resultat, ikke

engang hvad böjningen angår og langt mindre hvad lydforholdene angår. Udprægede T-former klinger umiddelbart efter udprægede Rl-former fra samme mands mund.

G. Jens Jensen, e Hueskræhmer.

Der fortælles om ham, at han bor „en fi Miil hæ øster po“. Hvis dette skulde tages bogstaveligt, skulde vi altså søge hans mål i *Middel-som h.* Der er dog næppe grund til at tro, at Bl har villet angive hans hjemegn så nøje, snarest vil han dærmød angive, at Jens Jensen hører hjemme henad Århus-kanten til, mellem Århus og Randers et sted.

EB 14¹⁷—18¹⁶.

Også denne fortælling har før været trykt i „Nordlyset“ II. 216—20 (1827): *De foruuelest Oer i Jens Jensens Lyu, ætter hans æjn Beskryuels.*

EB: w. Nl: u. EB 15⁵: suæ altså = [suø].

EB 15¹⁹ og 18¹: wi. Nl: vi. wi er trykfejl.

EB 16³: øwer. Nl: ouer. ouer trykfejl?

EB 16⁸: tau. Nl: tou. tau findes også 7¹¹, indtow = Nl-tou 16¹³.

EB 16¹¹ [trykfejl]: donnoa. Nl: dannoa.

EB 16¹⁴: wa. Nl: uar.

EB 16²¹: fotææll. Nl: fotææll. fjm, T [fɔ'tæ'ɛl] Rl [fɔ'te'ɛl] S [fɔ'tæ'ɛl].

EB 16²⁷: Howwen. Nl: Haavven. S [håvæn] fjm [hɔ'(b)m].

EB 17^{1,24}: rowt. Nl: rovt. S [rovd] fjm [rɔv't].

EB 17¹³: Krigskaal. Nl: Kriskaal.

EB 18²: et. Nl: ett. T, fjm [e't] S [ɛd].

Endvidere er slutningen ganske ændret, den lyder i Nl: „De ua de siist Slau, a uar i; faa degaang a sku te aa sedd ou Hæjsten, sagned a mi jenn Bien. De haad Taalleriet [„Tolleriet“ = Artilleriet] skøt fræ mæ ve Sestej, aa a haar heller alle sit et siin.“

1. Kön og kendeord. Sessionen · Præjstgoren · Præjsten · Hæjsten · Kokken.

Smørret · Feldtrovet.

et bette Baan · et Skaan.

Kosakkeren.

Altså efterhængt kendeord og to kön uden afvigelser.

2. Spentrup: ynkelig: ænkele 16²² (S Rs) | stod: faastodd 16¹¹ | ænkele findes både i S og Rs, men hverken i Rl eller T. stodd [sdod(ʔ)] findes i S og måske også i Rl (se s. 122).

3. Randlev: af: ow 16¹ | både: baadde 16²⁶ | sagde: søø 15^{7,16} sø A, sø di 15²² | været: wor 17⁷ woer 17²¹ | ow = Rl [ow'] overfor S [oʔ], T [ɔʔ]¹.

baadde, se s. 120, 122.

woer, se s. 118.

Om søø siger Bl i Sml D 1836 II 286 Fodnote 11: søh — sagde: saaledes sønden for Aarhus².

¹ Ifølge sprogpøver i „Dania“ siges også [ow'] i Elsted s., n. for Århus.

² Sprogpøver i „Dania“ fra Elsted s., nord for Århus: [sø].

4. Spentrup-Randlev: dær: *die* 15¹² · *diæ* 18¹ | efter: *etter* 17²⁰ | hedder, *hed*: *hedder* 18⁶ · *hedd* 16¹³ | sidder: *sedder* 17¹⁷ | her: *hiæ* 17⁸ | højt (adv): *høwt* 17²⁴ | spurgte: *spuur* 15¹⁵ | siden: *siin* 18¹⁶ |

Formerne [*diær*, *ædær*, *heð'ær*, *heð*·, *sed'ær*, *hiær*, *höwt*, *sbu'r*] er alle øj i modsætning til Tm [*dæ'r*, *a'dær*, *hi'jær*, *hi*·, *sej'ær*, *hæ'r*, *hö't*, *sbuæ*]. De har alle tidligere været omtalt, undtagen *spuur*. Denne præet-form findes både i det vestligste jysk og i sønderjysk. O nævner [*sbu'ær*] fra Darum og N. Slesvig; i sprogsprøver i „Dania“ fra Brøndum n. for Esbjerg og Bovlum i S. Jylland står [*sbu'r*]; men også i Spentrups nabosogne Falslev og Harridslev, i S selv ifølge Bj [*sbu'r*] og i Støvring h. har præet denne form, og ligeledes [*sbu'(r)*] i Randlevs nabosogn Søvind; i Røgen (Silkeborg), Tåning (Skanderborg), Elsted (Århus). Og det er jo nok i disse øj egne, Bl har hørt ordformen.

siin. T, fjm har [*sin*·], men Søvind [*si'n*] og Støvring [*si'j'n*]; også S har [*si'n*] iflg. Bj.

5. Torning-Spentrup: været: *wot* 16¹⁸ | fortælle: *fo'tæel* 16²¹ | Formen *wot* overfor Rl [*wot'r*], som findes 17^{7,21}.

T har [*fæt'æ'l*] overfor Rl [*fæt'e'l*] S [*fæt'tæt*·].

6. Torning-Randlev: fulgtes ad: *fulles* ad 14¹⁹ | på: *o* 14¹⁷. På Spentrupegnen findes [*fulæst*, *po*·] Spentrup selv [*fulæs*] (Bj); *po* findes også 15¹.

Øj former er endvidere ren: *rien* 16⁵, T [*ræj'n*], S [*re'n*] (Bj); mistet: *møst* 18¹⁶, T S [*mest*].

7. Torning: ikke: *ett* 14²³ | købte: *kjowt* 16²⁵ | meget: *møj* 15¹⁴ | sådan: *søen* 15² |

Formerne er åbenbart = T [*e't*, *kjow't*, *møj*·, *sø'n*] og ikke = øj [*it*, *eki*; *kjövot*, *mød'*, *så'n*] S [*id*, *kjåsd*, *mød'*, *så'n*].

Overfor 17¹⁰ og 17¹² *kam* står 17⁴ *kom*: trykfejl?

Overfor *ejjes* og *eisen* i andre stykker står her *elles* 14²²; S [*hæj's*, *hæjsæn*, *æjsen*] T [*hæjsæn*, *hæjsæn*].

Altså, dette stykke er mindre fuldt af fejl som øj betragtet end de såkaldt vj stykker, og bøjningen er konsekvent og rigtigt gennemført. Men nogen konsekvent gennemført dialekt taler Jens Jensen ikke.

H. Rasmus Owstrup: Messingjens.

Han hører til „di Haassens Hæjstfolk“, en angivelse, der dog ikke siger meget.

E B 35¹⁷—42²⁵.

1. Kön og kendord. *Legsmannen* · *Frejjen* · *Krien* · *jen* ad *Gaangen*.

Reggemintet · *Bjesset* · *Krowret* · *Herberret* · *i Dawskjaret*.
et Faasloer · *mit Hjemmen* · *et Umælend*.

et bettekon Flæsk 36¹⁶ · *en bette Kon træet* 37¹³.

en Kon 38¹⁵.

Dætteren (best flt) 37²³.

Med undtagelse af vaklen mht *Kon* (*en* eller *et*) er der ingen fejl i højningen; den er rent øj. Denne vaklen behøver jo ikke engang at være fejl, smlg. nrm *slags*, *en* eller *et*.

2. Østjysk. Rl: af: *aaw* 37²³ | sagde: *søh* 36¹⁰ osv. *sød* 36²⁷ . *søe* 39²⁵ | været: *wor* 39²³ | øm: *æhm* 37¹³.

Er *sød* trykfejl for *søh* eller *søe*? Ordet findes også i formerne *saah* 41²⁷ . *saa* ibd.

I Søvind siger man [*e'm*], Samsø [*æ'əm*], T [*äm'*].

Om *aaw*, *søh*, *wor* er allerede talt s. 126, 120.

S Rl: *ætte* 38¹² | højt: *høwt* 36⁶ | lyse: *lyws* 41²¹ | stod: *stued* 39¹⁹ . 42¹⁴ | lod: *lued* 39²⁵ | tænke: *tænnk* 36¹⁴ (*tinker* 42²⁴ . *betint* 40²⁰) | delte: *djell* 38¹⁹ | smilte: *smill* 39⁵ |

lyws. Formen [*lyw's*] findes både i Søvind og Elsted; også S [*lys's*] (Bj); mens T har [*ly's*]. Heller ikke [*sdu'ød*, *lu'ød*] hører hjemme i T. S [*sdoð*, *ls'wð*].

I T højer man [*ten'k*, *ten'gør*, *ten't*, *tent*], de to af formerne (præs og ptc) findes altså repræsenteret her; men samme mand kan ikke sige [*tæn'k*]; det kan man derimod sige både i Støvring og Elsted; Søvind, Hads h, Samsø; Røgen og Tåning; men her kan man ikke sige [*tin'kə*, *betint*].

Formerne *djell* og *smill* er åbenbart også øj; Søvind, Hads h [*djel'*], Støvring h [*djel'*] S [*djel'*, *smil'*] Søvind, Elsted [*smil'*, *smil'*] T [*dielt*, *smil't*].

Øj former er også følgende:

afsked: *Awskien* 38¹³ | ren: *rien* 41¹⁰ | enten: *inten* 38⁶ | hoved: *Howd*, *Howdet* 42^{17,18} | mor: *Mowr* 36¹⁸ . 42¹¹ | solgt: *saalt* 41²⁵ | grinede: *grint* 41¹ | lærte: *lahr* 35²⁰ | miste: *møst* 38⁵ | morgen: *Muen* 38¹ | børn: *Bønkh* 42¹⁵.

På øj siges [*re'n be'sgi'en*, *in'dən*] S [*re'n*, *assgæj'n*, *en'dən*], på vj [*æj'n be'sgæj'n*, *æn'dən*, *an'dən*].

Howd. I Støvring, S. Hald, S [*h0w'ød*]; i Søvind [*h0w'i*]; i Hads h [*h0w'ød*]; men derimod i T [*huə(j)*].

Mowr er også den øj form, svarende til vj [*mw'ər*], som dog også kan findes på øj, dog næppe begge i samme mands mund som her: *Muer* 38⁹; S [*ms'ør*], Gjerlev, Hald [*mås'ør*].

saalt, *grint*; disse t-former, som tidligere har været omtalt, må være øj. O opfører overhovedet ikke nogen form „solgt“ med t, men kun former, der udgår fra *sold [*sål'*, *so'l*] o. l. T og fjm har [*sål'*] v for Karup å og i Salling siger man [*so'l*] S [*sål'*, *gre.n'd*].

lahr er også den øj form overfor vj (T, fjm) [*lær'*]. Den træffes allerede ved Rødkjærsbro¹ og O opfører den for Rl-egnen: Søvind, Saxild [*la'*, *lar'*] og for Rårup i Bjerger h længere sydpå; S [*lær'd*].

møst, *Muen*, *Bønkh* [*møst*, *mu'an*, *bøn'*] er øj overfor T [*mest*, *mā'n*, *bö'n*] S [*mesd*, *msan*, *bøn'*].

Man ved ikke, hvad man skal stille op med dobbelformer af vb „gøre“

¹ Hvor jeg selv har hørt den.

som *gyer* 42⁶, *gye* 38¹ og *gjø* 36¹, præses *gjør* 39⁵. I T og fjm siges [*gjø(r)*], men kommer man blot fra Fjends h over på den vestre side af Karup å, siger folk [*gyrø*] og således helt vester på omtrent til Lemvig; men samme mand siger dog ikke [*gjør*] og [*gyrø*]; S [*gyg, gø*].

En form som *faatæll* 35¹⁷ med kort æ nævner O overhovedet aldrig. Findes dog ifølge Bj i S [*fåtæll*]. Rl har [*fåtæll*] T [*fåtæll*].

3. Vestjysk: Vj er dærimod rimeligvis former som *hæh* 38¹⁴ og *dæhr* 37¹⁴ (men Rasmus Owstrup siger også *dehier* 40⁵!); *møj* 37⁸ og *nøj* 38¹⁹; *ett* 36²⁶ og *Swyen* 42²²; måske også *gawn* 39² — overfor øj [*hiə, diə, mød', nòð, il, eki, swøn'*], S [*hjer, djer, mød', nã·ð, id, swøn'*]. Om *Swøn*h—*Swyen* se s. 125 nederst.

I. „3 Digte i den østerjydske Mundart“.

Under denne Fællestitel behandler jeg *Faawal, Marri! Den jenarmed Sældaot* og *Skærtorsdagsslaget*. Alle tre tekster findes i tidligere former:

Faawal, Marri! EB 49¹⁸—enden, har været trykt i *Sml D* 1836 II 285—87: *Faawal, Marri!* tidligere i „*Nordlyset*“ VI 113—17 (1828): *Faawal Marri!*

Den jenarmed Sældaot, EB 26¹¹—29⁶, i samme bind af *Sml D* s. 279—85: „*Sældaoten*“ og tidligere i „*Nordlyset*“ XI 1—5 (1829): *Den jydske Landsoldat*.

Skærtorsdagsslaget, EB 19¹—24⁵, ligeledes i *Sml D* 1836 s. 288—96: *Hudden a fek Kjesten*; og tidligere findes et udkast fra 1832, trykt i *Jeppe Aakjær: Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie* I 235: *Slauet ve Kjövenhaun*.

De tre digtes titler forkortes i det flg. til FM · JS · SS.

FM er undergået en del forandringer fra 1828 til 1836, mest af rytmsk-metrisk art. Andre former end de foreliggende har vi bl. a. EB 50¹³ *sæj* = *Sml D sæjj* | EB 50¹⁷ *om* = *Sml D omm* | EB 50^{14, 15} *Wahren* = *Nl Varen* | Endvidere har EB 49²¹:

De war ett fri dæ stod en Tohr i Pallis Ywv.

Sml D: dæ stod i'en Tohr.

Nl: dæ stod f'en Toer.

I fodnote 2 til *Sml D* s. 286 forklares: „i' per apoe for „jo“; „stodi“ udtales i eet Ord: „stoddi“.“ Ordet „jo“ kan i fjm lyde [*je*].

JS er kun undergået meget få forandringer siden 1829. Det ser ud, som om *Sml D* var mere konsekvent i stavemåden end EB:

EB 26¹¹ *Kaal* = *Sml D Kaael* | EB 26¹³ *Barremhjatehied* = *Sml D -hjahtehied* | EB ibd: *de* = *Sml D og Nl di* | EB 26¹⁴ *Faarællr* = *Sml D Faarælr* | ibd *fræ* = *Sml D fræe* | ibd *vil* = *Sml D vill* | EB 26¹⁶ *Nø* = *Sml D Nøe* | ibd *Maad* = *Maahd* | ibd *Synd* = *synh* | EB 26¹⁷ *Bøn* = *Bøn*h | ibd *end* = *Sml D in* = *Nl ind* | 27⁴ *wi* = *vi* | 27⁸ *spring* = *sprinn* | 27¹⁴ *et* = *ett* | 27¹⁶ *Die* = *Dje* | 29² *Skyw* = *Skywv* | EB 29⁴¹ *foh* = *Sml D foe* = *Nl foer*.

SS er stærkt omarbejdet fra udkastet 1832 til den trykte udgave 1836. Af forskellige ordformer er der:

EB 19⁶ *hed* = *hid* | EB 19¹⁴ *owerœhn* = *ouerenn* | EB 20¹⁸ *faarnem* = *faannem* | ibd *stod* = *stued* | 20¹⁶ *Ahrm* = *Arrm* | 21¹⁷ *smillt* = *smill*. Endvidere findes i udkastet ordene meget: *møj* | ikke: *ekke* | mid-dag: *Mæddesti*, *Ættermædden*.

FM og JS indeholder ingen stedsangivelser, men i SS nævnes *Ørum*, *Sønderlyng h* og i udkastet *Rajs*, den lokale udtale af *Randers*.

1. Kön og kendeord: FM: *Haanen* · *Suolen* · *Staallen* · *Kaak-ken* · *Kowen* · *Hunnen* || JS: *Præjsten* · *Skuelen* · *Aawselen* · *Taaoten* · *Goeren* · *Brudden* || SS: *Klokken* · *Cavtejn* · *Dawen* · *Engelsmannen* · *Labeeten* · *Lassaræeten* · *Salsen* · om *Moenen* · *Grawen*.

JS: *Reggemintet* · *Huset* || SS: *Lannet*.

FM: *Bæsteren* || SS: *Minnisken*.

FM: *et fatte Baaen* · *et Fjarringoer* · *et bette Baaen* · *dit sølle Baaen*¹ · *et Støk* || JS: *jit Vinter* · *jit aa tywø* || SS: *de Pust* · *et Skiv* · *et Hjahtesuk* · *i jit aa annet Law*.

To kön og efterhængt kendeord — uden afvigelser.

Næsten alle de her forekommende former er øj, enkelte endda særlig udprægede.

af: *aaw* 19¹⁹ · 26¹⁸ (men: A'r *aah* mæ begi Fædder 20¹⁵) | arm: *Ahrm* 20¹⁶ (1832: *Arrm*) · *Arm* 27¹⁷. Både i Hads, S. Hald og Støvring hh siger man [*ar'm*, *a'rm*, *ar'm*] S [*ar'm*] (Bj).

beder, besked, sker, Peder: *bie*, *Beskien*, *skie*, *Pie* 21^{4,15,7,11} | börn: *Bøn* 26¹⁷ | her, der: *hie* 19¹⁹ (men: *hæhr* 20⁶ i samme digt!) *die* 20³ (men også *dæhr* 20^{2,13}) *die* 26¹⁶ · *dier* 27¹⁹ |

dyr (sb): *et Dyur* 50⁵, således siger man i Søvind, Hads h [*dyw'ə*] | efter: *ætter* 26¹⁸ · *Ættermædden* i Udkast til SS 1832 | enten: *inten* 23⁹ | galede: *gaall* 50⁸, Søvind, Røgen ss [*gål'*] | lod (præt): *lued* 50¹² [*lu'əd*] | led (præt): *lid* 26¹⁶ [*līd'*] | middag: *Mæddesti*, *Ættermædden* Udkast til SS [*mæðə*] | miste: *møst* 23¹ (men også *mest* 22¹¹ i samme digt!) | Mogens, Morten: *Muens* 23¹⁸ · *Muoten* 26¹² | moder: *Mower* 49²³ · 22¹² (men 21¹⁷ · 22^{1,9} *Muer*) | morgen: om *Moenen* 21¹⁶ · om *Muenen* 22¹²; Støvring [*muw'en*] S [*mwøn*] Søvind [*mow'en*] | muld: *Maalh* 50¹⁸; Støvring [*mål'*] Søvind, Gjedved, Samsø [*mål'*] | Randers: *Rajs* udkastet 1832 til SS | rent: *rint* 24² · 27²⁰ | skudt: *skaat* 22⁴; Samsø, Søvind, Saxild, Tåning [*sgåt*]; S. Hald, Støvring [*sgøt*]; T fjm [*sgjøt*] | stod: *stod* 20^{12,13} · 49²¹; udkastet: *stued*; desuden FM 49¹⁹ | smilte: *smillt* 21¹⁷, udkastet: *smill* | svin: *Svønkh* 22⁵ | søn, ynk: *Søn* 23¹⁵ · *Ænk* 27¹¹ | sådan: *saaen* 49²⁴ · 19¹⁷ · 27¹⁸ | umulig: *omowle* 49¹¹; O opfører kun denne form for Samsø [*omow'le*], men målet her slutter sig ofte til målet på Gylling og i Hads h, hvor dog Søvind har [*umu'li*] vendte: *vænt* 50² *værent* 50¹² | været: *wor* 20³ (men *wot* 29¹ *wott* 50¹²) | FM har mange gange *søh* 50^{1,2,4} osv. osv. og har kun denne form for „sagde“; mens JS og SS har *saah* 27⁹ · 19¹⁶ osv.

¹ Hvor vj konsekvent har gennemført fælleskönsformen [*djn sötə bät'n*].

Af udpræget *vj* former er der vel kun *hæhr*, *dæhr*, som dog også på flere øj mål kan lyde således, hvis man ikke tør regne *møj* i udkastet til SS for en sådan.

Mht til nægtelsens form er der i JS og SS det syndigste virvar, hvorimod FM har *ett* 49^{21.23.24} | JS har *ekke*, *ekke* 28⁸ · 28¹⁹ · *ek* 26²⁰ · *ek* *heje* 26²³ · *ett* 27¹⁹ · 28²⁰ · *et* 27¹⁴ | SS har *ekke* 21⁵ og i udkastet fra 1832: *ikke* 20⁶ *ek* 20¹⁰ · 21⁹ · *ett* 20¹¹ · 21³ · *et* 19².

Nægtelsen lyder i T [*e't*]; i S [*id*]; i Rl [*eki*].

I SS findes flere modstridende former foruden formerne af nægtelsen; disse er allerede omtalt ovenfor: *hæhr*—*hie* | *dæhr*—*die* | *møst*—*mest* | *Mower*—*Muer* | *Moenen*—*Muenen*. Det er ikke sandsynligt, at samme mål indeholder begge former.

J. Øwli og Staeren sedder o Gowlen.

Forkortes i det flg. til Ø og St.

Ø står EB 8¹—9⁷, St i EB 2¹⁰—4²².

Ingen stedsangivelser.

1. Kön og kendeord. St: *Staeren* · *Gowlen* · *Tyrhælen* · *Køllen* osv. osv.

Fororet · *Baaenen* 4⁸ (barnet).

Kinneren · *Fjaeren* (fjerene).

en Løk · *et Træ*.

Ø: *Goeren* · *Græsset* · *en Swenh* · *en Frøken* · *et Æren*.

I Ø har digteren taget sig flere friheder i retning af dansk folkevise-sprogbrug: *han wa sæ* · *hun æ sæ* · *udi den grønne Luhn* · *aalt i den samme Stuhn* · *aall udi den Skow* · *ud aaw Æll* · *udi Græsset* — udtryk, som klinger meget pudsigt, men som naturligvis ikke er ægte folke-måls-sprogbrug og altså må ses under synsvinklen *licentiae poeticae*.

2. Lydformer: af: St *aa* 4¹¹ · Ø *aaw* 9¹ | *banke*, *dans*, *sang*, *sprang*: *baanked* 2¹⁴ St · *Daans*, *saang*, *spraang* Ø | efter: *bagætter* 3¹ | *fjer*: *Fjaeren* 2²⁰; Feilberg ingen form [*fja'r*]; Søvind i Hads h har [*fe'ə*] | hoved: *Howwed* 4²¹, se s. 130 | *ikke*: *ikke* 2^{20.23} · *ikkei* 4¹⁵ · *ett* 3⁹ | *havde*: *haad* 3¹⁸ · *had* 3²¹, se s. 118 | *lille* 2²⁴; dette ord er hyppigst på øj, mens *vj* oftest har [*be'də*] | meget: *mød* 4¹¹ | *sedder* 2¹⁰ | *tårn*: *Tuen* 4³; *Støvring* h har [*tuw'ən*], mens Søvind har [*to'n*] og S. Hald = fjm [*to'ʔn*] | *vænet sæ* 2¹⁶ og *wuet* 3⁹ se s. 118, 122 | på: *po* 3^{13.15} · 4^{4.18} · *epo* 3^{4.24} · *apo* 2¹⁵ · *o* 2¹⁰; denne sidste form findes ikke i S.

Altå, her ved J gir undersøgelsen i det væsentlige samme resultat som ved stykkerne G, H og I: Bl har lettere ved at skrive nogenlunde rent øj end rent *vj*, men han kan dog ikke altid holde de enkelte øj mål, han har hørt, ude fra hinanden, men blander dem sammen i samme mands mund. Hvad böjningen angår, tar han kun yderst sjælden fejl. Dette kan dærimod ikke siges om det sidste digt, der skal behandles i det følgende.

K. E Hælhæjst.

Ingen stedsangivelser.

EB 11¹⁴—14⁶.

1. Kön og kendeord: *Fiolen · Kroppen · Snekeren · Kihsten · Pannen · Hahgen · Kræbaaten · Sænnen · Stowwen · Grauwven · Trej-
uggersdawwen · Niesen · Hæjstens Bien.*

Men også: *e Hælhæjst* 11¹⁴ · *e Kjerrgor* 11¹⁷ · *e Swed* 12¹⁸ ·
e Blæst 12²².

Skjægget.

Ønnen · Konneren.

et Skrigh · et Stød · et Skraw.

de sølle Baæn · de bette Bied.

2. Ordformer: af: *aaw* 13¹⁴ | bar (præt): *bar* 13². Se s. 125 |
skar: *skeer* 13¹⁸ | danser: *daanser* 12¹¹ · *dannst* 11¹⁹ | dær: *dæ* 11²⁸
dæh 12¹ | her: *hæ* 11²⁵ *hæhr* 13¹⁷ | efter: *ætter* 11²⁴ | faldt: *filh* 13¹,
se s. 125 | våd: *wuod* 12²¹ | fod: *Fued* 13¹ | hørte, kørte: *hohr* 11²⁸ ·
hor 11¹⁹ · *kjor* 13⁸ | ikke: *ikke* 11^{15.24} *ik* 12²⁰, se s. 131 | imorgen:
imuen 12¹¹, se s. 130 | noget: *nød* 14³ | på: *po* 11¹⁴ · 13^{21.16} · *o* 13⁷ ·
epo 14² | slået: *slaan* 13¹⁷ | tog (præt): *tow* 12¹⁸ | ud: *ued* 12^{19.21} |
vækkede: *vækked* 13²² | vågnede: *wowned* 13¹⁴ |

aaw [Ow'] findes ved Århus og i Rl.

skeer kan vistnok tænkes flere steder; Kort 66 nævner som former
for ptc „skåret“ T [sgo'n] (fjm har [sgo'a]) S [sgo'r] Rl [sgo'r].

Samme mand kan næppe sige *daanser* (præs) og *dannst* (præt).

hæhr, *dæh* kan muligvis være hørt af Bl i øj.

filh; T Rl S [fil'].

wuod; Kort nævner T [wOr'] S [wOd] Rl [u'ej] Rs [u'a, wu'a] Djurs-
land [wu'Od].

hohr kan ikke være fra S., men både fra T og Rl.

kjor hedder derimod således alle tre steder (Kort 26).

o kan ikke findes i S (Kort 94), men *po*, *epo*.

Om *slaan* gælder hvad der tidligere s. 118 f. er sagt om „gæet, stået,
taget“.

vækked; både i T S og Rl skulde *k* mangle; også i fjm, hvor man
siger [wa'tl].

wowned; for adj „vågen“ gir Kort følgende former: T [wOwənt] S
[wo'nt, wo'qən] Rl Rs [wOwən] — denne sidste form kommer vel nær-
mest. I T (og fjm) har jeg også hørt [wo'qən].

L. Mads Uhr: E Staahkelsmand.

Ur, Grove s., Ginding h.

Sunds s, Hammerum h. Herning „ælle dæhromkring“.

EB 43⁵—49⁷.

Der findes en del fejlagtige *w*'er for *v*'er; muligvis er det trykfejl:

wæjsten 45⁹ | *wæ* 45²⁵ | *wæhr* 47⁹ (men 47¹⁴ rigtigt *væhr*) | *om-wenn* 47¹⁰ | *wel* 47¹⁴. Mere forsigtig skal man måske være med at betegne *sær* *A* 47¹⁹ som en trykfejl for **sæjr* *A*, da det jo er muligt at en udtale [*sær* 'a] i tryksvag stilling kan findes.

1. Køn og kendeord: Foransat kendeord *æ* og *e*, men dog to fejle former med efterhængt kendeord: *om Awtenen* 45¹⁵ og *aa Rakker-slæwet* 48³.

Derimod kun eengang det rette *vj* fælleskøn overfor 6 gange intetkøn: *et Baan* 44²⁸ · *de væjster Huus* 45⁹ · *et Par, Pa* 45²³⁻²⁴; men 46³ det rette køn *en Pa* · *et Spjat* 49¹. En form som *de Sommer* 43¹⁰ har jeg ikke hørt hverken i Fjends, Ginding eller Hammerum hh, men usandsynlig er den jo ikke. Dærimod er [*de tij, de gon', de sdd'dn*] „den tid, dengang, den stund“ den almindeligste form; *degaang* findes hær 48¹⁰; men hær er det jo næppe intetkøn, men gl. hunkøn *the*.

2. Vestjysk: af: *aa* 45¹³ | iafes: *iahs* 45²⁰ | børn: *Bøen* 47²³ · *Bøhn* 45¹⁵ | dær: *dæhr* 44¹⁹ | efter: *atter* 44²⁰ | *enten* 43²⁴ | gerne: *gjahn* 45⁶⁻¹⁷ | gøre: *gye* 45⁸ | her: *de hæhr* 44¹⁶ | hvornår: *hwitti* 44⁴ | hør (imp): *Hø* 45³ · 47¹⁸ | hånd: *Haaen* 44¹ | ikke: *ett* 43⁸ | kylede: *kyl* 49⁶ | lette: *læth* 43¹⁸ | *Læhwi* 46¹² | meget: *møj* 43⁸ | sammen: *sammel* 49⁶ | tjæne: *tien* 44⁴ · *tiene* (præs) 45² · *tint* (præt) 43¹² | *Wajjs* 44²¹ |

aa [a²] øj [Ow'] S [o²].

iahs [i'ja's] øj [i'jaw's].

Bøen [bø'n] øj S [bøn'].

dæhr, hæhr [dæ'r, hæ'r] S [djer, hier].

atter [a'dør] eneste eksempel på denne *vj* form hos Bl — og her står den også sammen med *ætter* 45²⁶ · *ætte* 44¹⁵ · 45⁶⁻⁹ i forholdet 1:4; ikke desto mindre er den enerådende både i Lysgård, Fjends, Ginding og Hammerum hh.

enten [æn'dæn] S [en'dæn].

gjahn [gja'n] øj [gjæn'].

gye [gyø] er netop verbets form i Ur og Sunds og er en af forskellighederne mellem dette mål vest for Karup å og fjm [*gjø(r)*] øst for åen.

Hø [hø'(ø)] stemmer med fjm og dele af Lysgård h, hvor udlyds-*r* let går tabt.

ett [e't] øj [it, eki].

kyl [kyl'] øj [ky'lt].

læth [læ't] med stød på *tt*; øj [læ't] f. eks. S.

Læhwi er åbenbart også begrænset i sin forekomst til disse egne (O).

møj [møj'] overfor *mød* 45¹⁸ = S [mød'].

sammel [sam't] overfor *sammen* 47⁴ · 48⁸.

Wajjs hedder i andre egne hvor ordet forekommer [wa's].

3. Østjysk: både: *baadde* 46¹ · *baade* 48¹⁰ | efter: *ætte* 44¹⁵ · 45⁶⁻⁹ · *ætter* 45²⁶ | ellers: *ælles* 44⁸ · 45¹⁷ · *ejs* 44¹⁸ | havde: *had* 44⁹ | hjørne: *Hjøn* 49⁷ | hoved: *Howd* 48²⁴ | hvordan: *hudden* 44²⁵ | hænder: *Hænnerr* 47⁴ | kendt: *kint* 43⁹ | koner: *Konner* 46²⁴ | lade: *la* 45²¹ (er denne form øj? Fra *vj* kender jeg kun *læ*, som for øvrigt også

findes: 47¹⁸ og ladet: *læd* 44²⁵ | lyse: *lywos* 47¹⁸ | lært: *laer* 45²⁶ | imorgen: *imuen* 45⁵ | meget: *mød* 45¹⁸ (men *møj* 43⁸) | Morten: *Muoten* 45¹⁹ | noget: *nød* 44¹⁴ · 45¹⁸ | reddede: *redded* 44¹⁰ | rendte: *rennt* 44¹⁵ | ryg: *Røgh* 44²³ · *Røg* 46⁶ | råd: *Roe* 46²² | sad, satte, sat: *sat* 47⁸ · 48¹¹ · *sad* 47⁵ | sidder: *sedde* 47⁷ | siden: *sihn* 45¹ | skygge: *Skyhgi* 48²⁶ | stod 48²⁶ | Sören: *Saahren* 48¹³ | talt: *taal* 47⁹ | truede: *trudd* 44¹⁷ | derude: *deruhd* 43¹¹ | vide, ved: *veed* 48² · *vehd* 44⁷ · *vedd* 45⁸ | vendte: *vænt* 46⁶ · *vænnit* 46²⁶ | været: *woer* 46⁸ · *wor* 43⁶ · *wo* 46⁹ | vågnede: *wowned* 47⁶.

Af disse har | baadde · hudden · mød · nød · redded · sedde · stod · sad · trudd · uhd · vedd · wowned | åbenbart en udtale med [ð] som ikke kan tænkes i disse egne; fjm har [*bo'də, hør'n, møj', nøj, kæjə, sej'ə, sdo, so', truwə, u'wə, ve'ə, wo'wnt*].

ælles, ejs må hær hedde [*hælsn, hæjsn*].

had [*had*] hedder [*håf*].

Hjøn [*hön'*], fjm har [*hör'n*], men i Rl's nabosogn Søvind og på Samsø findes den førstnævnte udtale.

Howd hedder [*huər*] men Støvring, S. Hald har [*hOwəd*], Hads h [*hOwəd*], Søvind [*hOw'i*].

Hænnør hedder [*hinər*], men S. Hald har [*hæn'ə*] og Samsø [*hænj'ə*]. *kint · rennt · vænt* har ikke *t* på vj [*kin', kæn', væn'*], men i øj er t-formerne alm. i Gimming [*ken't*] Nimtofte [*kjæn't*] Øland [*kæn't*].

Konner hedder [*kwonər*]; men på øj (bl. a. på S-egnen: Falslev), Helligum h, Bjerger h, Haslund, Samsø siger man [*kon'ər*].

lywos hedder [*lys*], men i Søvind og Elsted ss [*lyw's*] S [*lyes*].

laer hedder [*læ'ər*], men i øj [*la'r, læ'ər*] for præet og pte (se s. 128).

imuen hedder [*i'mæn*], men i Støvring h siger man [*i'mu'wæn*] S [*i'msæn*].

Muoten hedder [*mø'dn*]¹. Formen *Muoten* [*mwOdn, muwɔdn*] findes i O kun opført fra Blichers skrifter.

Røgh hedder [*rø'h*], og ligesådan hedder det i Hads h, men i Støvring og S. Hald hh S [*røq'*].

Roe hedder [*rø'*], men ved Århus, på Samsø, i Tåning ved Skanderborg og fra Bl-egnene i S. Hald, Støvring, S og Søvind siges [*rø'*].

sat hedder [*sø't*], men samme steder som ovenfor nævnt siges [*sat*] (se s. 118).

sihn hedder [*sin'*], men i Søvind, S [*si'n*] og i Støvring [*sij'n*].

Skyhgi hedder [*sgyq'*], men i Søvind [*sgy'qi*].

stod; former med [ð] i S. Hald, S [*sdoð*] Støvring [*sdoð*].

Saahren hedder [*so'rn*], men i Søvind, S. Hald [*sår'ron*].

taal hedder [*tal'*], men i Tåning [*tå'j*], i Elsted og i Helligum h [*tål'*], på Samsø [*tOl', tol'*].

Om *woer* se s. 118.

Til sidst skal blot bemærkes, at „lyng“ må hedde [*ljön'*] i Hamnerum h og ikke *Lyng* 48¹⁷.

¹) [*muwæn*] udgår fra *Morten*, [*mø'dn*] fra **Martin* > **Matten*, direkte.

Ligesom „Messingjens“ er den fortælling, hvor Bl skriver bedst øj, således er „E Staahkelsmand“ den, der indeholder det bedste vj, men man vil se, at helt rene i tonen er de dog ikke, nogen af dem.

Den foregående undersøgelse synes da at klargøre, at vi i E B ikke finder nogen bestemt egns dialekt, men en blandingsdialekt, der lyder sådan som Bl efterhånden var kommet til at forestille sig „jysk“ — det lydlige erindringsbillede han havde i sin bevidsthed af jysken.

Denne blandingsdialekt er åbenbart overvejende østjysk, hvad der vel sagtens hænger sammen med, at næppe noget af stykkerne i E B er skrevet før Spentrup-tiden. Således skriver Bl altid *ætter* for „efter“ (kun een gang *atter* 44²⁰) og altid *d* (= [d]) istedet for *r* og *j* — ganske få undtagelser findes ved ordene „noget“ og „meget“, som nogle få steder skrives *nøj* 32¹ og 38¹⁹ og *møj* 25¹⁴ . 30¹¹ . 37⁸, hvorimod f. eks. „havde“ altid skrives *had*, *haad* og aldrig **haajj* (T) **hajj* (S). Ligeledes skriver Bl altid *Konner* aldrig **Kwonner*, altid *How(e)d* aldrig **Hue(r)*. Til gengæld skriver han altid *ett* i sin prosa for „ikke“, spor af de øj former *ekke*, *ekki* findes kun i de øj digte, men ofte side om side med *ett*, spor af den øj form [*it*] findes overhovedet ikke.

Bl har imidlertid gjort flere iagttagelser over forskelle mellem øj og vj, og disse iagttagelser anvender han (når han mindes dem!)¹ til at særpræge sine personers tale. Således lader han kun yderst sjældent — og da åbenbart af vanvare — en østjyde sige *aa* for „af“ og i hvert fald aldrig nogen vestjyde sige *ow*; han lader aldrig en vestjyde sige *hier* og *dier*, dærimod nok undertiden østjyder sige *hæhr* og *dæhr*, hvad der jo også kan tænkes; *saaen* findes næsten kun hos østjyder, *søh* for „sagde“ ligeledes, hvorimod *søen* bruges i flæng.

Besyderligt er det derimod, at en så indgribende og iørefaldende forskel som mellem vestjyskens *ett*-køn og østjyskens *to*-køn er undgået hans opmærksomhed. Kun yderst sjældent ser vi spor af, at han har opfattet den: *jen Hues* 24¹⁹ . *en Pa* 46³ „ett hus, et par“, det sidste dog ved siden af *et Par* 45²⁴. Et forhold, der tyder på rigtigheden af det ovenfor sagte, at Bl's „jysk“ er overvejende østjysk, har vi ved foransat—efterhængt kendeord; mens vi tit ser Bl bruge efterhængt kendeord i vj, bruger han aldrig

¹ Se f. eks. s. 125 og 129.

foransat kendeord i øj; en undtagelse danner alene E Hælhæjst, hvor der — som man såe — hersker endel forvirring.

Een ting dærimod er ubetinget prisværdig, det er Bl's konsekvente og naturlige retskrivning. Bl går aldrig på akkord med rigsmålet, men søger at skrive jysken ud fra dens egne lydlove — og det er netop denne konsekvente retskrivning, der sætter os i stand til tit med absolut sikkerhed at kunne fastslå ordenes udtale, f. eks. om de har stød eller ej; og tit kan vi netop dærigennem henseføre ordet til een bestemt egn i Jylland.

Jeg mener dog ikke, at denne lille afhandling kan betragtes som et i nogen måde udtømmende svar på det spørgsmål der blev opstillet i indledningen: Hvilke dialekter forefindes i E B? Den skal blot betragtes som et foreløbigt opgør, der gir et løseligt overblik over de sproglige forhold i E B, som et indledende kildekritisk arbejde. Skulde den være udtømmende, skulde ikke blot enkelte karakteristiske ord diskuteres, men samtlige ord — og desuden skulde målet i T S Rl undersøges på stedet.

For at gøre analysen nogenlunde overkommelig har jeg altså dels måttet indskrænke mig til at behandle de mest karakteristiske ord, dels har jeg måttet gå ud fra to forudsætninger, som jeg erkender er hypoteser, men ret nødvendige som arbejdshypoteser: Dels går jeg ud fra, at målene ikke er undergået væsentlige forandringer i lydlig eller grammattisk henseende i de knap hundrede år, hær er tale om¹. Dels går jeg stadig ud fra, at de i E B forekommende ord- og böjningsformer stammer fra de egne, hvor Bl færdedes mest, altså vel for langt den største dels vedkommende

¹ Enkelte steder har jeg kunnet konstatere en sådan. Man vil i Spentrup ikke længere kondes ved den udtale som repræsenteres ved *Suolen* i „Faawal, Marri“; svalen hedder ikke længere [suwl] men [swa't]. På samme måde er det gået med ordet i Fly s., Fjends h.; men hær siger dog endnu de gamle [suwl] og navnet på en gård i byen, 1514 stavet *Suallegord*, udtales endnu [suwlɔ], men føles og staves nu som *Solgaard*! (Af Mandsnavnet Svalle?). I det hele er det gået hårdt ud over navnene på dyrene, siden zoologien indførtes som fag i landsbyskolen. En björn, som sikkert må ha heddet [æn bjä'n], stednavnet Björnkjær i Sevel s. [bjä'jæ], hedder nu [björ'n] osv. Heller ikke de gamle former af personnavnene har kunnet modstå angreb fra rigsmålet. Blichers *Muoten* lyder ikke mere, og i Fly hedder kun meget gamle mænd og kvinder endnu [so'ɾn, han's, kã'ɾn], mens deres børnebørn hedder [sö'ɾn, han's, kar'n] — og også [wö'la, pæ'jə, mæ't] foragtes af mange og ombyttes med de „finere“ [o'te, pæ'də, mædø].

fra S T eller Rl — eller rettere fra store områder (revirer!) med disse byer som midtpunkt.

Til trods for disse to forbehold, mener jeg dog, det skulde være lykkedes mig at vise, at også her på det rent sproglige område er det rigdom, mangfoldighed og brogethed, der stråler os imøde, og om også Bl undertiden har syndet imod de enkelte måls lydregler, så har han dog aldrig syndet imod det største og vigtigste sprogbud: Den jyske sprogstone er ren og ægte overalt i E B, han lader ingen ord falde, som ikke den jyske bonde kunde ta i sin mund.

Men foruden digteren og psykologen Blicher lærer vi i E Bindstouw også sprogmanden Blicher at kende — og som sådan har det været nærværende afhandlings opgave at behandle ham.

[Til hovedudbyttet af Sv. Åkjærs undersøgelse — at Blichers jyske sprogform altid er rent jysk i sin sprogstone, men ikke pålidelig, når det gælder nærmere at stedfæste det enkelte mål — kan jeg fuldtud give min tilslutning. Dærimod tror jeg ikke helt på forklaringen. Der er først at mærke, at Blichers påvirkning af østjysk er betydelig ældre, end Åkjær angiver, idet sommerferierne i tiden 1797—1810 væsentlig har været tilbragt i Randlev og skoleårene 1797—99 i Randers. Var den østjyske påvirkning kommen så sent som i Blichers 29. år, vilde dens styrke være ganske uforklarlig. Netop i ungdomsårene er Blichers allerede tillærte vestjyske sprog blevet overgroet med østjysk — og efter min mening snarest Hadsherreds-sprog — så dette sætter det stærkeste umiddelbare præg på sproget. Det er fra de unge år, Blicher har bevaret den sikkerhed i den jyske sprogstone, som ingen vinder i senere alder, men det er også fra de samme år, der er kommet usikkerhed ind i enkelthederne, når det gælder østjysk-vestjysk. Og netop fordi Blicher føler sit sprog på jysk, fordi det er vokset indenfra i ham, ikke kalkeret over andres tale, bliver det lige så sikkert i tonen, som usikkert i de enkeltheder, hvor han så godt har kendt både den ene og den anden form. Han er netop fra barnsben af jyde, men ikke nøje knyttet til en enkelt egn; ja da hans fader ikke har talt jysk med ham, når han fortalte ham og hans kammerater bibelhistorie, så lidt som det er jysk i egentlig forstand han har hørt på Hald og Avnsbjærg, har han sagtens allerede i sin rent vestjyske tid på så centrale punkter som køn og bestemt form kunnet vakle, ligesom han gør det i sine „vestjyske“ stykker.

Hermed skal ikke nægtes, at også Spentrupformer kan påvises. Blicher var altid vågen for sproglige forskelle, og han har formodentlig allerede i skoletiden på sine udflugter lagt mærke til Randers-egnens sære former som [*mæd'øm, ved'øm*], ialtfald har de fæstet sig i hans øre, da han igen kom til Randers-egnen i 1825. Men udover sådanne stærkt iørefaldende ting tvivler jeg på noget egentligt Spentrup-mål hos Blicher.

Da Blicher skriver sit jysk indenfra, er det naturligt, at formerne med *[ø]*, som stemmer med hans egentlige talesprog, og som desuden er indarbejdede i hans jyske sprogopfattelse fra både Hadsherred og Randers-egnen, helt fortrænger dem på -r i hans „vestjyske“ sprogform og endog trænger ind i ord, hvor ingen af hans jyske mål, men kun skriftsproget har det, som *Blued*. Blichers jysk er hværken sogne- eller herredsjydsk, men jysk er det.

Blichers konsekvente stavning skal man for øvrigt ikke tale for stærkt om, når man betænker, at ordet ikke overalt skrives *ett*, hvad der hverken stemmer med vestjysk (*eth*) eller østjysk (*itt*), men kan gælde for hvilket det skal være.

M. Kr.]

OM NODETRYK TIL DANSKE SALMER FØR HANS THOMISSØN

NOGLE BIBLIOGRAFISKE BEMÆRKNINGER

AF

NIELS MØLLER

CAND. MAG., ODENSE

EN længere fremadskridende Undersøgelse kan ofte medføre, at den, der i Begyndelsen kun har Interessen fæstet ved enkelte Fænomener, medens andre overses, af selve Stoffet tvinges ind på nye Synspunkter for, hvad der kræver Opmærksomhed, så at Undersøgelsens Slutning uvil-kårligt bliver nøjagtigere end Begyndelsen. En sådan fremadskridende Grundighed i Kendskabet til de danske Salmebøgers Nodetryk før Hans Thomissøn åbenbarer sig i første Del af Professor H. Nutzorns Værk om den danske Menigheds Salmesang.

S. 75 hedder det her: „Man har derfor ment, at der har været Noder i Claus Mortensens nu tabte Salmebøger (P. Severinsen: Dansk Salmedigt. i Reformationstiden); men dette har dog vistnok ikke været Tilfældet, eftersom Trykkeriet i Malmø, hvor Cl. M.'s Bøger blev trykte, ikke godt kan antages at have været i Besiddelse af Nodetyper; thi hverken i Malmø eller anden Steds i Danmark kendes der noget som helst til trykte Noder tidligere end i H. Thomissøns Salmebog (Kbhvn) 1569.“

S. 183 siges om Melodien til „Es ist das Heil uns kommen her“: „I Danmark blev Melodien første Gang optaget i Udgaven 1556 af Hans Tavsens Salmebog og her trykt efter Redaktionen i Achtliederbuch.“ Dette modsiger endnu ikke Ytringen S. 75, da Udgaven 1556 er trykt i Lybeck; men S. 223 siges om „O Jesu Christ, som Manddom tog“: „I Hans Tausens Salmebog 1553 er der til denne Salme trykt en Melodi, som jeg hverken har fundet i tyske eller danske Samlinger.“

Professor Nutzorn er da i Løbet af sin Undersøgelse blevet op-mærksom på, at ikke blot Lybeckertrykkene, men også Københavnstrykket af Hans Tavsens Salmebog har Nodetryk. Da Forholdet imidlertid ikke har været Genstand for nogen samlet Fremstilling tidligere¹, skal jeg her forsøge en sådan, idet jeg kort gør Rede for 2 Spørgsmål:

¹ Pastor P. Severinsen har i sin Anmeldelse af Nutzorns Værk i Theol. Tidsskr. III Række, I, 176 ff. antydnet den foreliggende Opgave, idet han om-taler, hvorledes også Prof. Hammerich synes at dele den Opfattelse, Nutzorn begyndte med.

1) Hvilke Salmer er der i danske Bøger trykt Noder til før Hans Tavsens?

2) Hvorledes forholder de forskellige Udgaver af Hans Tavsens Salmebog sig til hinanden m. Hens. til Nodetryk?

Af Chr. Bruun: Årsberetninger fra det St. kgl. Bibl. II S. 141 og 201 kan det ses, at i „En Handbog Malmø 1535 4to“ og „En ganske nyttelig Handbog Malmø 1539 4to“ findes Nodetryk. Da de begge er udgået fra Oluf Ulriksens Trykkeri i Malmø, der også trykte for Cl. Mortensen, har dette altså i 30'erne haft Nodetryk til Kvartformat eller stor Oktav. Hvorfor da ikke i 1529? Således som det synes at fremgå af den i Dietz's Eftertryk bevarede Fortale til Cl. M.'s Salmebog: „Derfore . . . have vi her udi en god Mening forsamlet nogle Psalmer og åndelige Viser og trykt meste Parten med deres Noder og Stemme, hvor dennom bør at siunges, saa, at hvor de komme må beholde deres rette Tone og Melodi.“ (Skrivemåden moderniserer jeg i Citaterne overalt, hvor det ikke netop kommer an på den).

Når „Messeembedet“ s. a. & l., der almindelig antages at være fra 1528 (se Severinsen a. Skr. S. 17), kun har trykt Nodelinier, men ikke Noder, føres vi til den Formodning, at det snarest må være i Slutningen af 1528, at Ulriksens Trykkeri har fået anskaffet Nodetryk. Måske er da også nogle af de Salmer, vi nu finder i Dietz's Tillæg 1536, oprindelig udgået i Malmø i Enkeltryk med Noder.

Når jeg nævner Salmemelodierne, vil jeg, hvor jeg kan identificere dem, angive dem efter Nutzhorn: Den danske Menigheds Salmesang i Bind med Sidetal (f. Eks. N I 233) eller, hvor Nutzhorn ikke har anført Melodien, efter Hans Thomissøns Salmebog. Når en Melodi da angives = H. Thom., betyder det, at det er samme Melodi, men ikke, at den er trykt på samme Måde. Hans Thomissøn kan f. Eks. være mere omhyggelig med Textens Fordeling (opløse hele Noder i halve) eller have et Par Kruseduller flere eller færre i selve Melodien. Den liturgiske Musik, der findes i de 2 Håndbøger af 1535 og 1539, falder uden for mit egentlige Emne, Salmemeloditrykkene, og jeg skal derfor kun nævne dem uden at identificere Stykkerne. Dette lader sig desuden langt fra altid gøre ud fra Jespersens Gradual 1573, og en Musikhistoriker vil vist kunne få Udbytte af at sammenholde dette med Håndbogen 1539 og ældre katolske Kilder for at spore den gradvise Løsrivelse fra „de latinske Messebøger og graler“, som Wormordsen omtaler i Fortalen af 1538.

En handbog . . . 1535. (Om denne se: Stemmer fra den danske Kirkes Reformation Tid Odense 1836, hvor den delvis er optrykt; Bruun: Årsberetninger fra det store kgl. Bibl. II S. 141—2 samt P. Severinsen: Dansk Salmedigtning i Reformationstiden S. 21, Særtryk af Kirkehist. Saml. 5. Række 2. Bind).

Bogens Anvisninger er ret kortfattede og om Salmerne, Degnen skal synge, henvises stadig til „Salmebøgerne“. Derimod findes Blad A iii verso til B verso på 4-liniede Nodesystemer trykt Melodi til Pater noster:

Lader os nu alle bede. Fader vor og Nadveruddelingsordene:
Vor Herre Jesus Christus i den Nat . . . Lige Måde tog¹.

Een gantske nyttelig Håndbog . . . 1539. (Om denne se Årsberetn. II S. 200 ff.). Paa 4liniede Nodesystemer, følgende Texten, findes her Melodier til følgende Salmer og liturgiske Stykker:

1) „Af Dybhedsens Nød råber jeg til dig“ (ikke lig Hans Thom. til disse Begyndelsesord, men lig Hans Thom. til: „Af dybeste Nød lader os“).

2) „Kyrie Gud Fader, alsomhøjeste Trøst“ (den gmlkatholske tre-delte Melodi, = Hans Thom.).

3) Den „engelske Lovsang“ Gloria in excelsis deo, hvilken Præsten for Alteret efter Kyrie eleyson skal begynde på Latine eller Danske og siden af menige christen Forsamling forfølges: „Gloria, Ære og Pris“.

4) Messesvarene før Collecten: Herren være med eder — Og med din Ånd.

5) Denne Epistel beskriver os til de Corinther Sanctus Paulus.

6) „Alleluia bør os altid at siunge“ (= Hans Thom.).

7) Indledningen til Evangelioplæsningen: Herren være med Disse efterfølgende Evangeli Ord beskriver os S. Mat. — Gud være Lov for sit gladelige Budskab.

8) 2 Begyndelser til Præstens latinske: Credo in unum deum — : den ene „in summis festis“ og den anden „in dominicis diebus“.

9) „Vi tro alsammen på een Gud“ (= N I⁶²).

10) „Nu er os Gud miskundelig“ (= Hans Thom.).

11) Præfatio communis.

12) Efter Præfationen siunger Chorus strax Sanctus: „Hellig, Hellig, Hellig est du . . .“.

13) Fadervor og Testamentens Ord som i Håndbog 1535 (dog ikke trykt på samme Måde med samme Fortegn).

14) „Jesus Christus er vor Salighed“. (Ikke lig Hans Thom. — Men hvilken da?).

15) Agnus Dei: „O Guds Lam, som —“.

16) „Gud Fader udi Himmerig sin Vilje han os kende“ (= Hans Thom.).

17) Forle os med Fred nådelig“ (= N I²⁶¹).

Efter den egentlige Messeordning følger en Samling Collecter og efter denne igen

18) en Samling af 7 Præfationer med Nodetryk, nemlig Præfationerne

¹ Disse samme Messepartier findes med Noder (men ikke samme Noder) i Ordinantsudgaverne 1539 (fra Bogtrykker Hans Barth i Roskilde), 1542, 1553 (vistnok begge fra Hans Vingård) og 1562 (Hans Zimmerman) samt i „Søndages oc hellige dages Episteler oc Euangelier . . . D. Petrus Palladius“ både i Udgaven fra Magdeburg 1556 og i Københavnsudgaven ved Laur. Benedict 1564. I denne sidste findes tillige Nodetryk til a) Præfationes in summis festis: Jul, Páske, Pinse og Trinitatis, b) Gloria in excelsis Deo til Jul, Páske, Pinse, c) Credo in unum Deum (2 forskellige Begyndelser) og i Tilslutning hertil 2 Linier af „Aleeniste Gud“ (= Hans Thom.) og 1 Linie af „Wi tro allesammen paa en Gud“ (= Hans Thom.).

de nativitate, passione, resurrectione og ascensione domini, de sancto spiritu, de sancta et individua trinitate og de beata virgine.

Disse to Håndbøger er særlig undersøgt, fordi de stammer fra Oluf Ulriksøns Trykkeri, og fordi der i den sidste er en så righoldig Samling Nodetryk, at det ikke behøver at være tomt Praleri, når Claus Mortensen taler om, at „meste Parten“ er trykt „med deres Noder og Stemme“. Hvilke Salmer der har haft Nodetryk, ved vi ikke. Man tør jo ikke fra Håndbogen 1539 uden videre slutte til „Messeembedet“ i Salmebogen 1529, og en anden Vej, der synes at ligge lige for, nemlig at se, hvilke Melodier der henvises til ved Salmeoverskrifterne i de os bevarede Optryk af Malmøsalmebøgerne, fører kun til et meget fattigt Resultat. I den allerførste Tilegnelse af en rigt forskellig fremmed Digtning, vil det jo være en ren Tilfældighed, om der skulde optages flere Digte af ens Versbygning. Jeg skal imidlertid gå Vejen. Når der om „Et lidet Barn så ærefuldt“ og „Et lidet Barn så lysteligt“ siges, at de går med de Noder som „Dies est letitiæ“, og „Al den ganske Kristenhed“ som „Resonet in laudibus“, „Salig er den Mand, der Gud frygter“ som „Gloria tibi Domine“, er det et Glipspor, vi er inde på, da de latinske Texter ikke har været trykt i Malmøsalmebøgerne og der altså her må henvises til kirkelig Musik, der fra anden Side (katolsk Gudstjeneste) var Menigheden eller Forsangeren bekendt. Når derimod „O Herre Gud miskunde dig“ henvises til Melodien „Deus miscreatur“, vil dette sikkert sige Luthers Behandling af denne Salme, altså „Nu er os Gud miskundelig“ (= Håndbog 1539 Nr. 10).

En anden Slags Henvisninger er fra én Paralleloversættelse til en anden af samme Salme: „Den dårlig Mund han siger så“ med samme Noder som „Så taler den uvisse Mund“, „Alene Gud i det høje“ som „Aleneste Gud i Himmerig“, „Herre Gud Fader stat os bi“ som „Gud Fader bliv du nu med os“, „Vær glad og fro alle Christenhed“ som „Nu fryder eder, alle christne Mænd“. Således er det rimeligvis også til et Nodetryk ved den danske Oversættelse „Capitan, Herre Gud Fader min“ og ikke til den tyske Original, der henvises ved Salmen „Gud Fader i Himmelen, Skaber min“, der har i Overskriften: „Med de Noder som Capitan siunges med“. Sikre Henvisninger har vi egentlig kun ved „Jesu Christ dig takke vi“, der går med de Noder som „Gud Fader bliv du nu med os“ og ved de 3 Salmer der er „udtagne af det svenske Exemplar“, af hvilke den første henvises til „Så taler den uvisse Mund“ og de 2 andre til „O Gud af Himmelen se her til“. Det fattige Resultat bliver altså, at vi måske med Sandsynlighed tør regne følgende Salmer for nodetrykte i Claus Mortensens Salmebog:

„Nu fryder eder, alle christne Mænd“.

„Gud Fader, bliv du nu med os“.

„O Gud, af Himlen se her til“.

„Så taler den uvisse Mund“.

„Aleneste Gud i Himmerig“.

„Capitan, Herre Gud Fader min“.

„Nu er os Gud miskundelig“.

At foruden disse mange andre Salmer hos Claus Mortensen har været nodetrykte, er imidlertid ret utvivlsomt.

De forskellige Udgaver af Hans Tavsens Salmebog. At det virkelig er en Udgave af Hans Tavsens Salmebog, vi har for os i den hos Hans Vingård i Kbhvn. 1553 prentede Salmebog og dens Lybecker-eftertryk, regner jeg for fastslået af Pastor Severinsen i hans oftere anførte Afhandling. Hovedexemplaret, der findes fuldstændigt i Karen Brahes Bibl. er udførligt beskrevet i Brandt og Helweg: Bidrag til en dansk Psalmehistorie S. X. Det bør dog bemærkes, at Calendariet og Lægerådene har egen Signatur (A—Ciiii) og først med Fortalen begynder den egentlige Salmebog, der, Registret ikke medregnet, tæller 188 Blade, idet ikke blot 90'erne, men også Bladnumrene 16 og 63 findes 2 Gange.

Lybeckertrykkene af denne Bog vil jeg opregne efter Severinsens Nummerering (S. 105). Idet jeg herunder nævner de enkelte Defekter, vil man kunne se, hvad der naturnødvendigt unddrager sig Undersøgelse.

a) Lybeck 1556 (delvis allerede 1555), Jørgen Richolff. Fuldstændigt Exempl. i Univ. Bibl. Calendariet, Åreladningsreglerne og Fortalen har særlig Signatur (Stjerne). Calendariet er forskelligt fra det i Udg. 1553. De i denne forekommende Lægeråd før Månedsversene er udeladt og første Del af Åreladningsreglementet ligeså. Den egentlige Salmebog, hvortil her altså ikke Fortalen regnes, begynder med Signatur B og tæller Blad I—CLXIII foruden Register.

b) Lybeck 1558 (delvis 1557), Jørgen Richolff. Univ. Bibl. Selve Salmebogen mangler Bladene I—IV og IX—XII incl. Når Severinsen om denne siger: „samme Bog optrykt Side for Side“ er det kun delvis rigtigt, hvilket vil fremgå af Redegørelsen for Meloditrykkene. Arkantallet er dog det samme.

c) Lybeck 1566 (efter Rygtitel 1565), Jørgen Richolff. Kgl. Bibl. Selve Salmebogen mangler Bladene I, IX, XLIX—LV, LVII—LVIII, LXVI—LXVIII samt CLXII ff. Af det eksisterende fremgår det imidlertid klart, at dette Tryk med Hensyn til Noder er ganske ligt a, men ikke følger b. I Brugen af Schwabachere til det sidste latinske Tillæg adskiller det sig i øvrigt fra begge de tidligere Richolff-Udgaver.

d) Lybeck 1568, Asswerus Kröger. Calendarium findes ikke. Severinsen synes ikke at have været opmærksom på, at Salmebogen findes nogenlunde fuldstændig i Karen Brahes Bibl. (mangler dog Bl. I—IV og IX—XII). Nydeligt trykt, mange små Træsnit-Illustrationer.

Severinsens Nr. e beror delvis på en Misforståelse, hvilket senere skal påvises. Der bliver efter dette 4 kendte Udgaver med forskellige Nodetryk at gøre Rede for:

Kbhvn. 1553:

1) Bl. XII a: „O Jesu Christ, som Manddom tog“. Melodien trykt med forholdsvis store og tydelige Noder fordelt på 5 5-liniede Systemer til Texten. Nutzhorn (1²²³) kender ikke denne Melodi andetstedsfra. —

Den her nævnte Trykkemåde har dog været for flot for Hans Vingård og han er for den øvrige Bogs Vedkommende gået over til et meget lille og fint Nodetryk, hvorved Melodien, sammentrængt på få 5-liniede Systemer, står for sig selv før Texten. Menigheden må da selv om Ordenes Fordeling til Tonerne. Dette Tryk findes altså i følgende:

- 2) Bl. XII b: „Herr Christ Gud Faders enbårne Søn“ (N. I¹⁰⁶).
- 3) Bl. XVII b: „Med Glæde og Fred far jeg nu hen“ (N. I¹⁹¹).
- 4) Bl. LXXIX a: „Hiælp Gud, hvor stor er Menniskens Sorg og Nød“ (= Hans Thom.).
- 5) Bl. LXXXIX b: „Capitan Herre Gud Fader min“ (= Hans Thom.).
- 6) Bl. CVII a: „Vi tro alle sammen på een Gud, Himmels-“ (= N. I⁵², smlgn. Håndbogen 1539).

Også i Småtryk med Salmer og liturgiske Stykker fra omtrent samme Tid ser vi Hans Vingård levere Nodetryk. I Petri Palladii: „Pia quædam cantica . . . Hafniæ 1554“ er ved hvert af Responsorierne Syngemåden angivet med Noder ovenfor Texten, og af de „Tre Merkelige Sange“ ved Arvid Pedersen, som Palladius udgav til Nyttår 1554, har den første: „Verden! Hvor gruer mig for dit Væsen“ Melodien uden Ord trykt på 3 femliniede Systemer ovenover Salmen (= Hans Thom.).

Lybeck, Richolff, 1556. Melodien er i Richolffs Udgave trykt med små fine Noder, sammentrængt på et Par 5-liniede Systemer, for sig selv før Texten.

- 1) Bl. I a: „I Jesu Navn begynde vi“ (= Hans Thom.).
- 2) Bl. XII b: „Guds Søn er kommen af Himmelen ned“ (= N. I¹⁷³).
- 3) Bl. XCII a: „Af Dybsens Nød råber jeg til dig“ (N. I¹⁴⁸).
- 4) Bl. XCIX b: „Vi tro alle sammen på een Gud, Himmels-“ (som før omtalt).

Lybeck, Richolff, 1558. Denne har de samme 4 Nodetryk som Ud-gaven 1556, men desuden følgende 7:

- 1) Bl. XXI b: „Engelen indgangen til Jomfru Marie“ (= N. I¹⁷³, altså den 1556 som Nr. 2 omtalte i Overensstemmelse med Angivelsen oven over Salmen: At siunges som „Guds Søn er kommen af Himmelen ned“).
 - 2) Bl. XXXIX b: „O Gud af Himmelen se her til“ (N. I¹¹²).
 - 3) Bl. LIII a: „Salige ere alle som i Guds Frygt stå“ (= Hans Thom., smlgn. Bemærkningen N. I²⁸⁶).
 - 4) Bl. LXIII a: „O Herre Gud i Himmerig“ (i Overensstemmelse med Melodiangivelsen: at siunges som „En neues leyd wyr heben an“).
 - 5) Bl. LXXIII b: „O Herre Gud, det kommer nu ud“ (= Hans Thom.).
 - 6) Bl. LXXXIII b: „Hvo som vil leve christelige“ (se Bemærkningen N. I¹⁷² med Fejlen 1556 for 1558).
 - 7) Bl. CXLVI b: „Nu begynde vi at kvæde“ (= Nr. 4 her).
- Al Nodetryk findes altså i denne Udgave 11, af Melodier 9, d. v. s. 5 flere end i Udgaven 1556.

Lybeck, Assiwerus Kröger, 1568. Melodierne er trykt meget tydeligt med stort regelmæssigt Nodetryk på 5-liniede Systemer, fordelte mellem

Textlinierne af første Vers. Førsteversene af de Salmer, der har Melodi trykt, bliver derved i denne Udgave trykt 2 Gange. Af sådanne Salmer findes i det forholdsvis fuldstændige Exemplar i Karen Brahes Bibl.:

- 1) Bl. VI a: „Lovet være du Jesu Christ“ (= N. I¹²¹⁻¹²²).
- 2) Bl. VII b: „Dies est letitiæ“ Latin (selvfølgelig i det væsentligste = N. I⁸⁰⁴ smlgn. S. 310 f.).
- 3) Bl. XV a: „Guds Søn er kommen af Himmelen ned“ (ikke den under 1556 Nr. 2 omtalte, men = Hans Thom. til „Hvad kan os komme til for Nød“).
- 4) Bl. XVII a: „Med Glæde og Fred far jeg nu hen“ (= N. I¹⁹¹ = 1553 Nr. 3).
- 5) Bl. XIX a: „Christe du est både Lius og Dag“ (= N. I³¹³).
- 6) Bl. XXX b: „Christ lå i Dødsens Våde . . . bar os det evige Liv“ (= N. I¹³²).
- 7) Bl. XXXII b: „Christ stod op af Døde“ (forskellig fra N. I²⁰⁷ — muligvis en af de fra S. 212—213 nævnte — men hvilken??).
- 8) Bl. XXXIII b: „Christ lå i Dødsens Våde . . . og haver givet os Livet“ (= Nr. 6 her).
- 9) Bl. XXXV a: „Jesus Christus er vor Frelsermand“ (= H. Thom. til „Jesus Christus er vor Salighed“).
- 10) Bl. XXXVIII a: „Nu bede vi den Helligånd alt om“ (N. I⁶⁰).
- 11) Bl. XXXIX a: „Kom Gud Skabere, o Helligånd“ (= N. I⁸⁰ Klugs Redaktion).
- 12) Bl. XLI a: „Gud Fader, Søn og Helligånd“ (= Nr. 3 her).
- 13) Bl. XLIII b: „Vel er den Mand som vandrer ej“ (= Hans Thom. til „Så taler den uvise Mund“).
- 14) Bl. XLVI b: „O Gud af Himmelen se her til“ (= N. I¹¹² = omstående 1558 Nr. 2).
- 15) Bl. L b: „Være Gud ikke med os denne Tid“ (= N. I¹⁵⁴).
- 16) Bl. LIII b: „O Herre Gud af Himmerig“ (= Nr. 14 her).
- 17) Bl. LV a: „Til dig råber jeg af Hjertens Grund“ (= N. I⁴⁸, altså den i Richolffudgaverne trykte Melodi til „Af Dybsens Nød“).
- 18) Bl. LVI a: „Nu er os Gud miskundelig“ (= Hans Thom., se N. I³⁰).
- 19) Bl. LVII b: „Vor Gud han er så fast en Borg“ (= N. I²⁶⁶).
- 20) Bl. LXI b: „Salig er den Mand, der Gud frygter“ (ikke = Hans Thom. til samme Text, men = H. Thom. til „Salig er den i Guds Frygt står“. Se Omtalen af disse Salmer N. I²⁸⁶).
- 21) Bl. LVII b: „O Herre Gud miskunde dig og se til os —“ (= Nr. 18 her).
- 22) Bl. LXXXIII a: „Et lidet Barn så lysteligt“ (= N. I¹⁸⁴, smlgn. N. I⁸⁰⁴).
- 23) Bl. LXXXIII b: „O Herre Gud, det kommer nu ud“ (= Hans Thom., altså = 1558 Nr. 5 omstående).
- 24) Bl. LXXXV a: „Vær glad og fro alle Christenhed“ (= Nr. 3 og 12 her).
- 25) Bl. XCIV b: „Hvo som vil leve christelig“ (se 1558 Nr. 6; ikke = Hans Thom.).

- 26) Bl. XCVI b: „Den som vil en Christen hedde“ (= Nr. 13 her).
 27) Bl. CI a: „Behold os Herre ved dit Ord“ (= N. I⁸⁶⁰).
 28) Bl. CIII a: „Af Dybsens Nød råber jeg til dig“ (se Nr. 17 her).
 29) Bl. CXIII a: „Vi tro alle sammen på en Gud, som“ (samme Melodi som tidligere omtalt; her altså knyttet til den Oversættelse, hvortil også Hans Thom. knytter den).
 30) Bl. CXXIII b: „Jesus Christus er vor Salighed“ (Nr. 9 her).
 31) Bl. CXXV b: „Gud være lovet og benedidet“ (= Hans Thom.).
 32) Bl. CXLIII a: „Jeg råber til dig, o Herre Christ“ (= N. I⁸⁸⁰).
 33) Bl. CXLVI a: „Uden Herren opholder vort Hus og Gård“ (= Nr. 15 her).
 34) Bl. CL a: „Af Adams Fald er plat fordærvd“ (= Hans Thom.).
 35) Bl. CLVIII b: „Nu lader os hans Legeme begrave“ (ikke = Hans Thom. — men hvilken da??).
 36) Bl. CLXII a: „Nu begynde vi at kvæde“ (= 1558 Nr. 7 og Nr. 4).

Da de 9 af disse 36 Meloditryk er Gentagelser, har Asswerus Kröger i den os bekendte Del af sin Udgave 27 forskellige Salmemelodier, og af disse forekommer 7 i de tidligere Nodetryksbøger, jeg har gjort Rede for, medens de 20 må tænkes samlet af Kröger fra tyske Kilder.

I disse forskellige Udgaver af Hans Tavsens Salmebog gør sig et Modsætningsforhold gældende mellem Texttryk og Meloditryk. Med Hensyn til disse sidste viser Udgaverne ingen gensidig Afhængighed. Det er ikke 1553's Melodier, som Richolff slavisk aftrykker, og det er ikke Richolffs, som Kröger aftrykker. Derimod må jo Salmebøgernes Text om end på forskellig Måde udgå fra en dansk Fælleskilde. Det nøjagtige indbyrdes Forhold kan ikke påvises, da vi mangler Kendskab til Udgaver af Hans Tavsens Salmebog før 1553. Når jeg nu alligevel vil forsøge at optrække enkelte Linier, er det mest for at antyde, hvad der vil være at lægge Mærke til, hvis engang et rigere Stof til Sammenligning skulde komme for Dagen.

Det er da først og fremmest tydeligt, som Severinsen S. 96 gør Rede for det, at Salmebogen 1553 deler sig i bestemte Indholdsgrupper:

- 1) Calendarium + Fortale.
- 2) Den egentlige Salmebog.
- 3) Herefter følger det hellige evangeliske Messeembede med nogle skøne Formaninger til Folket, på det ny corrigeret og forbedret, MDLiii. (Her har Richolff 1556 og 1558 begge: MDLV, Richolff 1566: MDLXVI; Kröger 1568 har: MDLIII.)

4) Her efter følger alle Søndagers og Højtiders retskafne Collecter og Bøner, som læses i den hellige Kirke det ganske År omkring, med mange flere adskillige dejlige Bøner, M. D. Liii. (Richolfftrykkene intet Arstal; Kröger 1568: M. D. LX).

5) Første Salmetillæg (Nr. 1 og 2 og sidste Part af Nr. 4 er i alle Udgaverne undtagen Krøgers trykt „som Vers“).

6) Her efter følger nogle dejlige og trøstelige Bøner, af hvilke et Menneske må opvækkes at ihukomme Guds store Nåde og Barmhertighed.

Anden og 3die Bøn har, som bemærket af Severinsen, D. M. L. (= Doktor Martin Luther) i 1553 og Richolfftrykkene, men i Krøger 1568 „rettet“ til MDLX.

7) Andet Salmetillæg. Begynder med to Prosaoversættelser af Ps. 12 og Ps. 13, derefter Luthers Fader vor o. s. v., se Severinsen S. 103. „Et Barn er født —“ og „Forgæves er alt Arbejde og Kost“ er trykt „som Vers“ i alle Udgaver undtagen Krøgers.

8) Det latinske Tillæg.

Det samme Indhold har Lybeckertrykkene blot med enkelte Småforøgelser og Omordninger. Årstalsangivelserne inde i Bogen synes at antyde følgende Udvikling: Richolff er meget hurtigt begyndt at eftertrykke Udgaven 1553 og de første Par År øger han Meloditrykkenes Antal. I 1560 kommer da Krøger til, og han er Richolff langt overlegen både i Meloditryk og i hele Udstyrelsen. Richolff indskrænker sig da til billigt Tryk (1566), idet han stryger de Meloditryk, der er kommet til efter 1555, og ikke skifter Typer til det latinske Tillæg.

Alle Lybeckertrykkene har visse Ejendommeligheder tilfælles: a) Efter Nunc dimittis: „Forlad nu din Svend, o Herre“ har 1553 blot Ordene: Collecten som læses Kyndelmysse Dag. Alle Lybeckertrykkene indfører Collectens Ord: O Almægtige o. s. v. b) Foran „Forlæ os med Fred nådelige“ har Lybeckertrykkene, som Severinsen også har set, indskuddt „Behold os Herre —“ efter Justus Jonas' tyske Text med de 5 Vers. c) Efter „Kyrie Gud Fader, forbarme dig over os“ og inden Gloria har Lybeckertrykkene: Et andet Kyrieleyson „O Herre Gud Fader med din Kraft“ (se Chr. Bruun: Psalmebøger fra Reformationstiden II 21). d) Nr. 2 i første Salmetillæg har i Lybeckertrykkene en Overskrift: En christelig Vise, som er en ret Bøn at bede christelige om Troen, Håbet og Kærligheden. Nu nylige fordansket af Johanni Trugilli. — Overskriften findes ikke i 1553. e) Alle Lybeckertrykkene har, som Severinsen har set, forenet Salmerne i de to Tillæg og ventet med Bønnerne til derefter før det latinske Tillæg. Desuden har de tilføjet 2 længere Bønner: Act. 4²⁴⁻³⁰ og Manasse Bøn. f) Efter Overskriften til Salmen „O almægtig evige Gud“ i 2det Salmetillæg mangler Lybeckertrykkene Bogstaverne N. E. g) I det latinske Tillæg indskyder Lybeckertrykkene foran „Laus tibi Christe —“: Grates nunc omnes — etc.

På den anden Side skiller Krøgers Udgave sig ud fra Richolffs ved enkelte Småting: Den har ikke Trykfejlen Deus miserator i Stedet for misereatur; den flytter Nr. 6 blandt Påskesalmerne „Christ stod op af Døde“ fra Pladsen mellem de to „Victimæ paschali laudes“ hen foran Nr. 10 „Jesus Christus er vor Frelsermand“; den har ikke Melodiangivelsen: Nu er os Gud miskundelig, til Salmen „O Fader vor barmhertig og god“. Heri stemmer den overens med 1553 og for et nøjere Slægtskab mellem disse to taler dels den fælles Årstalangivelse ved Messeembedet dels en morsom lille Misforståelse i Krøgers Tryk Bl. LXIII a: Her efter følger den Aften sang/ Som i Julie helligen siungis/ met Antiphoner/ Psalmer/ oc Magnificat. — 1553 har her: — som i Jullend siungis —. Richolff-

trykkene har: — i Judland —. Kröger udviser ellers en fornuftig Textkritik, som når han i Nr. 4 af Pinsesalmerne prenter „wdi en ret tro“ hvor både 1553 og Richolfftrykkene har: „Nu bede wi den Helligaand wden ret tro“.

Af disse Ligheder og Forskelle må det desværre siges at være umuligt at slutte noget om Grundlag og Kilder, en eventuel Ribeudgave fra Hans Tavsens Hånd. Severinsen har af Bogens Ordning sluttet, at Københavns-udgaven 1553 er 3die Udgave, idet han regner Collectsamlingen for Afslutningen af den oprindelige Salmebog og mener, at de to Salmetillæg repræsenterer Udvidelserne i to senere Oplag. Endnu et Skel kunde synes at måtte sættes efter „Herren høre dig Bøn —“ i 2det Tillæg. Tillæggenes Salmer til og med denne har Hans Thomissøn nemlig optaget i sin Salmebog næsten alle; men af de følgende Salmer, der alle er Hans Tavsens Værk, har Hans Thomissøn, Tavsens Discipel og Ven, kun optaget een og til den kender han ikke Forfatteren. Rahbek har (Universitetsprogram 1818) påvist dette og ment, at Hans Thom. overhovedet ikke har kendt Tillæggene, bl. a. fordi han ikke nævner J. Trugelli (= Truelsen) som Oversætter til „Dig takker jeg, kære Herre“; men det gør jo Udgaven 1553 heller ikke, først Lybeckertrykkene. Skellet synes altså stadig at ligge midt i 2det Tillæg. Dog tør man ikke regne altfor sikkert med dette, da den umotiverede Vekslen i dette Tillæg af Salmer trykte som Vers og Salmer trykte som Prosa nærmest tyder på, at det er blevet til ved Compilationer fra forskellige Kilder imellem hinanden.

Endnu skal nævnes den Udgave af Tavsens Salmebog, som Severinsen nummerer e) og betegner som et Krögertryk, forskelligt fra de andre bevarede. Som Pap i et Bogbind er i det kgl. Bibl. fundet og opklæbet for sig i et Quartbind nogle Salmebogsbrudstykker, der i Bibliothekets Katalog kaldes Brudstykker af en Lybeckersalmebog. Stykkerne er imidlertid højst forskelligartede. Dels er der Stumper af 2 forskellige, forholdsvis sene Udgaver af Hans Thomissøns Salmebog og af en „Passio“, der sikkert har hørt til en af disse. Dels findes der Ark B vi—vii og delvis viii af et Krögertryk, der i eet og alt er lig det os bevarede ovenfor omtalte. Endelig er der endnu et Brudstykke indeholdende Slutningen af Messen, signeret L (vi)—vii—viii, og mærkeligt ved efter Velsignelsen her at have indskudt Fredsverset „Benåde os, o Herre Gud“. Dette Brudstykke slår Severinsen sammen med det forrige og finder derved et Krögertryk, forskelligt fra de andre kendte. At det sidste Brudstykke ikke hører til et Krögertryk er imidlertid ganske tydeligt, bl. a. af Initialerne (Antiqua, ikke Fraktur) og af Mangelen på Nodetryk til „Gud være lovet og benedidet“. Lige så sikkert er det, at det er en Stump af en Hans Tavsens Salmebog. Det afviger imidlertid ved Stavemåde, Textens Fordeling på Siderne og i Linierne og endelig ved Typerne, så vidt jeg kan se, også bestemt fra Richolfftrykkene, der ellers ret slavisk følger hinanden Side for Side. Da Fredsverset, der i de andre os bekendte Udgaver står efter Collectsamlingen, som vel oprindelig har været et Skrift for sig (smlgn. Årstalsangivelsen ved dens Titel), her afslutter Messen, kunde man opstille den Hypothese, at det var ment som Afslutning paa Bogen (derfor

senere flyttet hen efter de tilføjede Collecter), og at vi måske her havde et meget lille Brudstykke af den oprindeligste Hans Tavsens-Salmebog (1544 efter Hans Thomissøns Angivelse) eller et Eftertryk af denne.

Af de foranstående Undersøgelser og Fremstillinger vil det ses, at Hans Thomissøn ikke, som det undertiden populært foredrages, er den første, der forsyner danske Salmebøger med Nodetryk. Hans Arbejde repræsenterer også på dette Område en Samling og Afslutning af en længere Perodes Udvikling.

TIL DR. FOLMER DYRLUNDS 90-ÅRS-DAG

Den berømte svenske bogkender Klemming har udgivet en række af sine fineste iagttagelser og fund under titelen: *Ur en antecknares samlingar*. En *antecknare* har også dr. Dyrlund været mere end noget andet, og det han har noteret i løbet af sit lange arbejdsliv har været meget. Kun et par enkelte gange i sine yngre år har han haft ro til at udarbejde sine optegnelser til sammenhængende fræmstilling, men at han har været en stadig opmærksom iagttager, ja meget mere end det, at hans iagttagelser hos ham selv lige til det sidste har været i stand til at samle sig til små helheder, viser den række iagttagelser med dertil knyttede slutninger, som han har offentliggjort, lige fra *Rettelser og optegnelser* (Aarb. f. nord. Oldk. 1885) til *Christianus-Kristen* (DSt. 1914). Det har ofte været i form af anmeldelser, dr. Dyrlund har fræmsat sine iagttagelser og rettelser, men man får ved at læse disse anmeldelser et indtryk af, at dersom tid og kræfter havde slået til havde han egentlig haft så meget at sige, at det kunde være blevet en hel bog. Vi ved jo også, at han på anden måde har været virksom for sit fag, at P. K. Thorsen skylder hans mundtlige oplysninger meget, og at Wimmer erklærer, at den eneste virkelige hjælp, han har fået til forståelsen af de danske runeindskrifter, er kommen fra dr. Dyrlund.

Da den unge student Dyrlund i 1848 gik med i hæren som frivillig, var han svagelig og lå meget af tiden syg. Men da han i 1849 blev udskrevet som værnepligtig, kom han for alvor med, og han vandt ikke blot underkorporalssnoren og danebrogskorset ved Isted, men han kom sund hjem fra felttoget, og den sundhed har holdt sig til hans høje alder. Han har haft den store lykke at kunne følge med både i sit fag og i de store spørgsmål, der angår alle som mennesker og danske, lige til nu, ja han har — hvad han næppe turde håbe — haft den glæde at se de to store værker, som han har været med til at forberede, Wimmers Runeværk og Feilbergs Ordbog, fuldendte til ære for hans land og dets videnskab.

Det er betegnende for Dyrlunds tjænersind, at han — der dog endnu selv havde kraft til at skrive en sådan afhandling som *Studier over danske stednavne* (DSt. 1911) — ikke så meget ønskede selv at knytte sit navn til noget nyt værk, som han ønskede at opleve afslutningen af to ungdoms-arbejdsfællers arbejde. Han har været en tro tjæner for sit fædreland og sit fag, og selv om hans navn ikke står på titelbladet til store værker, skal det ikke glemmes i den danske sprogvidenskabs historie.

For „Danske Studier“ ligger det nærmest at mindes hans *Udsigt over de danske sprogarter* (1857), hvorved der blev givet det første overblik over de danske almuesmåls ejendommeligheder. Selv om senere undersøgelser har kunnet udfylde huller i fræmstillingen og give rettelse til enkelte ting, vil den rige fylde af egne iagttagelser fra en tid, da jærnbannerne, skolerne, garnisonstjenesten og den stærke omflytning endnu ikke havde øvet deres virkning, altid bevare sin værdi, og alle, som senere har arbejdet med disse ting, har atter og atter måttet søge oplysninger her. At Dyrlunds magisterafhandling, *Sølandske lydlære* (1866), endnu ikke er trykt, er et savn, som det endnu ikke turde være for sent at afhjælpe.

At „Danske Studier“ gerne vil være med til at hilse på sin ældste medarbejder på hans fødselsdag, er en selvfølge, og det er vort ønske, at dr. Dyrlund må bevare sin åndelige friskhed til det sidste, som det er lykkedes hidtil, og at hans aftenstund må være blid og „med famnen stræckt mot morgonrodnan“, fuld af håb og trøst.

M. Kr.

FRA SPROG OG LITERATUR

FRA DE SIDSTE ÅRS SPROGGRANSKNING

X.

Der kan med sandhed siges, at i de senere års undersøgelser i dansk sproghistorie har folkemålsstudierne indtaget en bred plads, og det kan jo ikke nægtes, at en udgiver må glæde sig, når han ser et værk så flittigt benyttet, som „Kort over de danske folkemål“ er blevet det i Lis Jacobsens, Johs. Brøndum-Nielsens og Didrik Arup Seips doktorafhandlinger. Ikke mindst fornøjeligt er det at se, hvor gennemgående forstandigt de to sidstnævnte forfattere tager på dette skøre stof, for skørt er det; det mærker man nok, når man selv til stadighed sysler med det.

Vi kan lige så gerne straks tage et eksempel, som viser, hvor varsom man må være. Fru Jacobsen har (Studier I, s. 138) fuldtud rigtigt fremhævet, at de sydsjællandske former *flou*, *blou* svarer til normalsjællandsk *flue*, *blu*. Brøndum-Nielsen har (Sprogl. forf.-best. s. 66, note 3) nok også ment det rigtige, men hans opførelse af de sjællandske former tyder egentlig ikke på det. Afgjort urigtigt er det dærimod, når Seip (Låneordstud. 31) parallelliserer *flou* med lålandsk *krøu*, som har en helt forskellig ikke blot oprindelse men også lydlig stilling i forhold til dialektens almindelige lydbestand. Der er jo egentlig noget nedslående i at se en kendsgerning, som først er forstået rigtigt, senere blive uklart affattet og sidst rent ud misforstået.

Heldigvis er det altså ikke det normale. Om BRØNDUM-NIELSENS Sproglig forfatterbestemmelse (Kbh. 1914) skal det allerførst siges, at forfatteren væsentlig forstår og benytter dialektformerne på en forstandig og forsvarlig måde. Kun mod anm. 2 s. 33 må der gøres alvorlig indsigelse (ikke mod det i høj grad undskyldelige sidetal 10 for 9 i citatet af L. Koch, men) mod det, at Thorsens *k* er opfattet som *h* i st. f. *jc* — det er ganske vist kun en øjeblikkelig forglemmelse, men den berører Thorsens eksempler enhver vidneverdi i denne sag —, og mod at det enestående sydsjæll. *bæx* foran *dæn* anvendes som fritstående form. Jeg tror ikke på den, og ialfald måtte ved sandhi *bæxd-dæn* blive *bæx-dæn*. Men som sagt dette er et ret enestående tilfælde.

En anden lille misforståelse, der ligesom den foran nævnte allerede blev rettet af Br.-N. under det mundtlige forsvar, findes s. 128. Det sydfynske *sæl 'nøy* er utvivlsomt en folkeetymologisk omdannelse af et ord,

som jeg kender fra midtfynsk (ik. *særnytt*) og som også findes i litteraturen, både i gammel tid (Harp. s. 12²⁵, 126²⁷, 207¹⁹, men misforstået af den norske oversætter og en senere afskriver) og i nytiden. I Peder R. Møller: Mellem Landsbyfolk (1911) s. 12 siger en Sydfynbo: „Nu har jeg prøvet det over ti gange, men jeg får et særnytt tal hvær gang“. Ordet kendes rimeligvis nu kun i Sydfyn, men kan jo meget vel have haft større udbredelse i ældre tid (Harpestræng-originalen var næppe fynsk).

Der kan naturligvis også være andre tilfælde, hvor jeg ser anderledes på en ting, end Br.-N.; således vilde jeg henføre bøgger, agger s. 7 og 12⁵ til udtale, ikke til ortografi (jysk har kort vokal her, som det nævnes s. 12). I myne lamme s. 8¹⁰ har vi ikke falsk -e, men en nydannet nordjysk flertalsform, vistnok opstået af genitivformen (jfr. By-skov, Gjedved Seminarium 1862—1912 s. 134 flg.). Og i behandlingen af *da-der* (s. 93 flg.) er jeg bange for, at jysk står vel meget med palmer i hænderne. Ialfald i min egen hjemegn (ved Århus) er overgangen *ør > a* overmåde almindelig, som *pa'sili*, *da'hæn* (persille, der-henne).

Men ellers er det tydeligt, at Br.-N. forstår at skelne, hvad der har typisk værdi, og hvad ikke; han nærer en gavnlig mistro til, at man kan få alt at vide et enkelt sted og rådspørger så mange kilder som muligt, og f. eks. ved behandlingen af ikke § 85 giver forf. en fuldtud nødvendig rettelse til Kort ov. d. d. folkem. Den fræmstilling, som er givet på kort nr. 79 har jeg for øvrigt allerede delvis rettet i § 211, men det er for lidt, hvad dær er sagt, og Br.-N. har ret i, at ikke i virkeligheden både er og har været mere udbredt, end man dær får indtryk af. Med hensyn til det synonyme ej, som behandles i samme sammenhæng, kan jeg tilføje, at det ialfald i østjysk bruges i endnu én forbindelse, det stærkt nægtende: nej, vil jeg ej! (men kun efter nej, altså som en slags rim).

To ting vil jeg især udtale min stærke påskønnelse af, for det første det udmærkede register, som gør bogen dobbelt brugelig, og for det andet den forstandige hensyntagen til det levende talesprog. Mon jeg tager fejl, når jeg på det sidste punkt ser en påvirkning af den alt for lidt produktive P. K. Thorsen? Jeg tror det ikke. Men hvad der end ligger bagved, så er det en nydelse at følge et ræsonnement som f. eks. det s. 16 flg. om den bestemte genitivsform, der viser, at det her ikke gælder en til-lært opfattelse, men en der er blevet et med forfatteren selv. Og den slags betragtninger træffer man gang på gang. Sidst (Arkiv XXXII s. 200 flg.) har Br.-N. i en replik givet endnu nogle beviser på sin forstandige brug af talesproget.

I sammenhæng hermed står også interessen for at bestemme små-ordenes brug, som netop tit er forskellig i tale og skrift, og i den henseende byder Sprogl. forfatterbest. på adskilligt nyt og godt; men denne stadige søgen, som udmærker forf., fører ganske naturligt også til, at der stadig fræmkommer nye spørgsmål, som nu må tages op til drøftelse. Jeg skal nævne et sådant (s. 101): udeladelsen af det egentlig spørgende

ord i spørgesætninger. Selv om det er let nok at forklare et af eksemplerne ved udeladelse på grund af ens afslutning (høre fore > fore), forslår denne forklaring ikke til dem alle. Og mon vi ikke alle også udenfor Sejro har hørt spørgsmål som: dan har du det? Især er der jo ingen tvivl om, at når må skyldes en sådan udvikling, som også forf. selv angiver.

Det vil føre for vidt her at nævne alt det ny, f. eks. oplysningen om, at der virkelig er egne af Skåneland, hvor *h* i forlyd er usikkert (sml. Arkiv XXV, 119), så meget mere, som det ved hjælp af registret let findes i bogen. Dærimod må der siges lidt om selve bogens hovedemne, forsøget på at bestemme forfatterskab i reformationstiden ad sproglig vej. Bestemmelsen af oversætterne i Christiørn II's Nye testamente ser i sig selv sandsynlig ud (for Hans Mikkelsens vedkommende er den jo for øvrigt kapitelfæstet ad anden vej); og hvad den sidste halvdel, Odenseværkerne, angår, synes anvendelsen af formordene virkelig at give sikre kriterier, om ikke til bestemmelse af forfatteren, så dog til bestemmelse af, hvem der ikke er forfatteren. Om hele denne sag, som her ligger os fjærnere, kan også henvises til Tidsskr. for filologi 4. række IV (Lis Jacobsen og Brøndum-Nielsen).

Med hensyn til Brøndum-Nielsens disputats har jeg væsentlig holdt mig til ting, som efter titelens ordlyd kunde synes at ligge i andet plan, men som i virkeligheden er af den største værdi. For SEIPS Låneordsstudier I (Kristiania 1915) skal jeg væsentlig holde mig til et enkelt — men ganske vist overmåde omfattende — spørgsmål: Har dansk ret tidlig i middelalderen fået vokalforkortelse foran stemt konsonant?

Seip har søgt nye kriterier til bestemmelse af de middelnedertyske låneords alder i de nordiske sprog, og han mener at have fundet et, som virkelig giver udbytte. Der kan efter hans mening påvises en vokalforkortelse i dansk foran stemt konsonant, og denne forkortelse er så gammel, at den er ældre end overgangen $\hat{a} > \hat{a}$ (o. 1300), medens en sådan forkortelse er ukendt udenfor det område, der får overgangen ustemt til stemt lukkelyd: det gamle danske rige (så nær som det egentl. Bleking), Båhuslen og Sydvestnorge. Der er dærfør rimelighed for, at den netop hænger sammen med denne overgang, som også må høre hjemme i en tid, der er ældre end overgangen $\hat{a} > \hat{a}$. Vanskeligheden ved at påvise denne forkortelse fræmkommer imidlertid ved, at den krydses af en noget senere forlængelse af vokal i åbne stavelser. Denne forlængelse er yngre end udviklingen $\hat{a} > \hat{a}$, idet en herved forlænget α -lyd ikke bliver $\hat{a}$. Uagtet disse vanskeligheder mener Seip dog at kunne påvise lydloven, sikrest i østdansk, mindre tydeligt i jysk, som jo også med hensyn til klusilernes udvikling synes at indtage en særstilling.

De danske vokalkvantiteters udviklingshistorie er jo ret sammensat. Mulighederne er, rent apriorisk, følgende:

- 1, a: kort vokal i udlyd el. foran vokal.
- 1, b: lang vokal i udlyd el. foran vokal.

- 2, a: kort vokal foran kort konsonant.
 2, b: lang vokal foran kort konsonant.
 3, a: kort vokal foran lang el. sammensat konsonant.
 3, b: lang vokal foran lang el. sammensat konsonant.

Af disse seks muligheder — som alle seks er eksisterende virkelighed i nydansk og nydanske dialekter — synes den første ikke at have været til i oldda., medens den kan være indtrådt i sent gl'da. ved bortfald af *dh* efter kort vokal, som fynsk *gla*, vens. *bå* (glad, hud). Forkortelsen i jysk-fynsk *vi*, *i*, *nu*, *du*, kan måske også gå ret langt tilbage; herpå kunde den omstændighed tyde, at forkortelsen kun rammer ord, der i olddansk ikke har svag vokal efter den lange (ikke ord som *ni*, *ti*).

Men selv om mulighederne stadig er de samme, som de var i gl'da. tid, er uoverstemmelsen i enkelthederne afgjort mangfoldig. Ofte er vokalen forlænget, dels foran konsonantforbindelse, dels i åben stavelse; ofte er lang vokal forkortet, især foran lang konsonant, men også foran konsonantisk vokal og konsonantforbindelser; og endelig er lang konsonant gennemgående forkortet. Eksempler på alle disse ting er lette at finde.

Nu står det fast, at vokaler, som er forlængede foran konsonantforbindelser, igen kan være forkortede, fordi disse konsonantforbindelser senere blev til lange konsonanter. Således må *a* have været forlænget foran *ld*, i største delen af landet før overgangen *ā* > *â*, på Fyn dog efter denne. Men denne forbindelse blev til en enkeltlyd (mest *j* el. lign.), og hvor denne lyd blev lang, medførte den forkortelse af vokalen, medens det sydjyske område, hvor den ikke blev lang, bevarede langt *â* (> *ō*). På lignende måde må det forholde sig med forlængelse og forkortelse foran *nd*, *mb*, *ng*. Her kan ikke være tvivl om, at der må have været en bevægelse frem og tilbage.

Ligeledes lader ord som *orm*, *ost* os ikke i tvivl om, at her er en kort *o*-lyd tidligt forlænget i forlyd, men igen forkortet efter at den korte og den lange *o*-lyd allerede havde fået forskellig kvalitet.

Kan dette fastslås, må det siges, at der ikke på forhånd er noget utænkeligt i den modsatte bevægelse, at vi kan have haft en ældre gl'da. selvydsforkortelse i visse tilfælde, som — med hensyn til kvantiteten, men muligvis ikke med hensyn til kvaliteten af vokalen — senere kan være ophævet ved den mda. selvydsforlængelse.

Hvad angår forkortelsen foran nasalerne *m* og *n*, da er der ingen tvivl om, at den er indtrådt i mange egne, eftersom den dels endnu er bevaret, dels har efterladt sig tydelige spor i vokalerne kvalitet. Trods gennemgående lang vokal viser jysk åben, til dels endda meget åben lyd, *ō* (Læsø *æ*) foran *n*, *ö* el. *æ* foran *m*, og det samme gælder fynsk. Kun et lille område mellem Randers fjord og Isefjorden synes at have bevaret *ō* foran *m* og *n*, måske også andre lange lukkede vokaler. Da forkortelsen som sagt endnu delvis er til stede, er den sikker nok, og den har vist ramt langt den største del af det danske område. Til det, der kan ses af Kort § 163 og anm. 3, er der ikke så farlig meget nyt at føje. Måske der dog ved en nøjere undersøgelse vilde vise sig spor af, at enkelte mål

har ophævet forkortelsen ved den senere indtrådte forlængelse i åben stavelse, med andre ord, at forkortelsen af vokalen er uden direkte forbindelse med en forlængelse af nasalen.

Hvad dernæst angår forkortelsen i de ny diftonger, har den så at sige overalt holdt sig, så den er der ingen tvivl om, ligesom den da også gentagne gange har været omtalt før. Kun hvor *dh* svinder, er der tvivl om resultatet, og her må da også Seip sætte et spørgsmålstegn. Utvivlsomt har han ret i, at vokal foran oldda. *dh* ofte er behandlet som udlødende, og at dette tyder på meget tidligt bortfald. Heller ikke på dette punkt kan man dog sige at Seip egentlig har ført forståelsen videre.

Så kommer vi til de forvandlede ustemte lukkelyd, olddansk *k*, *t* og *p*. Her er forkortningen overalt ophævet ved senere forlængning, hvis der har været vokalforkortning. Foran *k* og *p* er der mange tegn der tyder i den retning, foran *t* er tegnene betydelig svagere (henvisningerne til Kort § 67 og Thorsen Njy. lydl. s. 49 støtter ikke hypotesen), men nogen er der dog, og jeg skal her henlede opmærksomheden på et ikke anført, at *e* (< oldda. *i*) og *ø* har en mere åben udtale i Vendelbomålet foran opr. (nu bortfaldet) *t* end foran opr. *dh*. Der er virkelig adskilligt, der taler for Seips mening, så meget, at jeg er tilbøjelig til at tiltræde den, skönt den gör den i forvejen højst indviklede danske kvantitetshistorie endnu mere indviklet. Af vanskeligheder ved at antage hypotesen skal jeg dog nævne de bornholmske længdeforhold (Vilh. Thomsen i indl. til Espersens ordbog § 26⁵ sml. § 32) og den (trods Seip) mærkelige forskel på kvaliteten af opr. *ø* og opr. *o* i jysken.

Dersom denne Seips opdagelse, at dansk har haft en — væsentlig ved senere lydlove igen ophævet — vokalforkortelse foran de forvandlede lukkelyd, skulde holde stand, er det en betydelig landvinding, der her er gjort. I forhold hertil betyder det mindre, at Seip selv er kommen til at se noget urigtigt på sagen ved at opstille lydene efter artikulationssted (palatal, dental, labial) i stedet for efter artikulationsart (nasal, halvvokal, klusil > frikativ). Deraf den mærkelighed, at *l* og *r* mod forventning savnes, hvad man let forstår, når man går den anden vej, og deraf også den utilstrækkelige fræmhævelse af det virkelig ny: forkortelsen foran de forvandlede klusiler.

Jeg tror endvidere, at Seip også er på den rette vej til forståelse af dette forkortelses-fænomen, når han sætter det i direkte forbindelse med stemningen af de oprindelige ustemte lukkelyd. Derved taler den geografiske sammenhæng, men derved taler åbenbart også tiden, så vidt den kan bestemmes, og endelig er dens modsætning, afstemning af stemt lyd ledsaget af forlængelse af foregående vokal, som Seip også har set, et indicium i samme retning.

Nu gælder det om at klare de vanskeligheder, der endnu er tilbage. At Seip, som jo dog kun har den udenforståendes kendskab til dansk talesprog, er nået så vidt, som han er, er al ære værd.

M. Kr.

„ARISK“ OG „GOTISK“

Der er i den videnskabelige litteratur en famlen i benævnelserne for nogle af de vigtigste blandt de begreber, som det sidste århundredes historiske sprogforskning har beriget menneskeheden med. Det ene er for det stamsprog, hvorefter indisk, persisk og de fleste evropæiske sprog forudsættes at være udgået. Mest udbredt er vel benævnelsen *indoeuropæisk*; men den lider af en ubekvem længde, og skal den atter anvendes til sammensætning („en ur-indoeuropæer“ t. eks.) er den ganske uanvendelig. Derhos rummer denne benævnelse en begrebsmæssig fejl: den vil udtrykke et sproglig-etnografisk begreb ved en geografisk benævnelse; hvor forvirrende sligt er, kender man f. eks. fra antropologernes brug af „Kelter“ til at betegne ikke en nation men en legemlig race-type med. Fejlen ved at indsmugle netop et geografisk begreb i stedet for et etnisk, kender ingen bedre end folkemindeforskeren, fordi han er henvist til en geografisk arbejds metode. Men overalt gælder det: jo større den metodiske klarhed er, des nøjagtigere udtryk for begrebet kræves der.

I stedet for „indoeuropæisk“ findes også *indogermansk*; det bruges af tyske forskere, og af enkelte andre som bygger på tysk videnskab. Det har de samme ulæmper som „indoeuropæisk“ lider af; og desuden har det den fejl vilkårlig at sætte to folkestammer i stedet for et hele samfund. Desuden afskærer det sig på forhånd fra at vinde indgang hos alle de ikke-„germanske“ folkeslag; ja af disse har det ikke engang kunnet trænge ind blandt Englænderne. Derved har det den mangel, at det kun er trængt ind i ett af nutidens store kultursprog, og en — som det synes — bevidst modstand vil sikkert for en overskuelig tid holde det ude fra de andre.

Endelig *arisk*. Det er kort og simpelt, og det er et nationalt begreb, intet geografisk; rent umiddelbart kan der tales om *Arierne*, således at tilhøreren føler at han er stillet overfor en folkestamme, endogså en primitiv folkestamme. Navnet har tillige historisk hjemmel, idet to grene af vor folkeæt, den persiske og den indiske, betegner sig selv som *Ariere* i modsætning til de folkestammer af ganske andet udspring, som de bor op ad. Men ordet er tillige let at håndtere i videnskabelig begrebsudvikling: man kan tale om selve *Ur-Arierne*, de der talte det fælles stamsprog; en *för-arisk* tid, d: ældre end selve fællessproget; og en *efter-arisk* tid, da den oprindelige (ariske) folkeenhed var brudt, men hvor de afledte sprog og kulturer endnu ikke havde fået deres særpræg.

De eneste der vil have noget at indvende, er forskerne i persisk og indisk, fordi de ofte anvender „arisk“ om det fælles stamsprog for disse to sprog. Men jeg kan ikke se, at disse fåtallige forskere har ret til ene at tilegne sig et udtryk, som naturlig må kræves af de mange som træffende udtryk for et betydningsfuldt historisk begreb. Og for resten kan de gerne beholde det. Vi behøver blot at nævne fællesfolket som *Ur-Arierne*, og — om man vil — kalde det indisk-persiske stamfolk for *Old-Arierne*; en sådan nyantering mellem „ur-“ og „old-“ har jo god hjemmel i nyere sprogvidenskab, f. eks. „urnordisk“ og „oldnordisk.“

Jeg vil derfor holde mig til *arisk*, fordi det er et etnografisk begreb, ikke et geografisk, fordi det er let håndterligt, også fordi dets gennemførelse ikke støder på modstand hos nogen samlet folkemasse og det derved har mest udsigt til at blive menneskehedens fælleseje. For mig personlig vejer det ikke lidt, at ordet har det umiddelbare præg af at betegne en folkestamme, ikke på nyere vis benævnet efter et vist land, men netop det simple begreb af folkefærd, stamme; sådanne anskuelige benævnelser kræves for at give de gamle historiske forhold et præg af virkelighed.

Vanskelighederne er vel større ved benævnelsen på selve vor egen gren af folkeætten. Århundreders vane har skabt en sprogbrug, der vel ikke er enerådende, men vanskelig at udrydde. Det ubetinget mest gængse navn er *germansk*. Det har en historisk fordel, at det virkelig har været brugt af Romerne om de folk af vor æt, som de traf på. Det bæres oppe af den betydningsfulde tyske videnskab, og har i kraft af dens flittige brug fået en ikke ringe udbredelse andensteds. Det har imidlertid fået den værste fjende, som et begrebsnavn kan få: uklarheden, hos selve Tyskerne. Ti for den tyske almenhed vil „Germaner“ sige „Tyske“, Germania står for dem som det skarpeste udtryk for særlig tysk stat og nationalitet, osv. Her er dobbeltheden: for den sproglig dannede betyder germansk i nutiden en treleddet størrelse; 1) tysk, 2) engelsk, 3) nordisk, i daglig bevissthed er det en enleddet: tysk. I hvilken grad begreberne er blevne blandede sammen, kan man nu hver dag læse eksempler på; men går man selve videnskabsmændene nærmere på klingen, kan man heller ikke sige at de holder deres sti ren; de blander begreberne „tysk“ og „germansk“ på en måde der står den egenlige betydning ganske fjærr. Ved Berlins universitet finder man et „Germanisches seminar“ og jævnsides det et „Englisches seminar“; under det førstnævnte hører også nordisk. Her hører altså „Germansk“ til de begreber der i høj grad har undtagelser. Men hvad skal man så sige om den samling „Schriften zur deutschen und englischen philologie“ som udgives af to Berliner-professorer, og hvori f. eks. en udgave af en islandsk saga findes. Hører den til „deutsch“ eller „englisch“? Men når videnskabsmændene ikke i højere grad er i stand til at holde over begrebernes renhed på deres eget område, er der uendelig ringe udsigt til at de kan lære almenheden den rette sammenhæng; for øjeblikket er jo alt lige fra kejsertaler til almindelig journalistik én vild forvirring.

Man har gået enkelte andre veje. I England har „teutonsk“ (*Teutonic*) været anvendt og er det ofte fremdeles. Men det er næppe nået udenfor folkets egen kres; og i en Nordbos mund vil dette ord med sin fremmedartede klang (og sin mindelse af vildskab) næppe vinde indgang.

Nogle enkelte har forsøgt at skabe et nyt ord, eller rettere omforme et gammelt (*gottonsk*). Men jeg synes ikke man ad denne vej har nået noget tilfredsstillende.

Så er der navnet *gotisk*. Hjemligt i nordisk allerede gennem lang tid, fortroligt for almenheden gennem Øhlenschlägers, Bjørnsons og mange

andres digte; dobbelt fortroligt for en sprogmand, fordi Rasmus Rask brug deraf og navnet på Vilh. Thomsens berømte ungdomsarbejde („Om den gotiske sprogklasses indflydelse“) knytter sig dertil. Den eneste benævnelse af denne art, der for et nordisk øre har hjemlig klang, — fordi det overhoved er den eneste der rent og skært tilhører vor folkegrens eget sprogstof.

Også uafhængig af den nyere tids nordiske sprogbrug har navnet „gotisk“ en ret til at være til. Jeg tænker ikke særlig på dets oldtidsbrug: nogle eddakovs hang til at opfatte det som poetisk navn for menneskeheden eller for hele deres egen folkeæt, og et angelsaksisk skrift der endnu nøjere giver det betydning af: vor folkeæt. Mere vægt ligger der på det længere tidsrum af evropæisk litteratur, hvor „romansk“ og „gotisk“ er brugte som modsætninger (en udtryksmåde som i bygningskunsten udtrykker et særligt forhold, forskellen mellem den i Italien fødte og den i Mellemeuropa skabte stil; endnu har vi den i et ganske dagligt udtryk: den „gotiske“ og den „latinske“ skrift). Vægten ligger dog ikke på fortiden, men på ordets anvendelighed i nutid og fremtid; skulde man ikke kunne gøre sig forståelig ved at tale f. eks. om *l'esprit gotique*?

En vanskelighed møder ordet. Men hvilket ord møder ikke det, når det skal vælges for at udtrykke en forsvunden realitet? „Gotisk“ bruges i historien i en snævrere betydning: om det mærkelige dobbeltfolk Øst- og Vestgoter; „gotisk“ som sprog er sproget i Vulfilas bibeloversættelse. Men vanskeligheden er til at overvinde, endog ret let. Man kan (i lighed med „urnordisk“ og „oldnordisk“) bruge „oldgotisk“ om det ældste literært foreliggende skriftsprog, og „urgotisk“ om det forsvundne stamsprog. Hvis urfolket trænger til en tydeligere betegnelse end „gotisk“, kan man bruge „Goteætten“, der i sig selv fremkalder forestilling om afstamning og ætnisk sammenhæng. Og hvis man savner benævnelser der svarer til de tyske „Vestgermaner“ og „Østgermaner“, lader der sig let danne „Vest-Goteætten“ og „Øst-Goteætten“. Naturligvis kan man variere mellem „Goteætten“ (hvor det gælder om definition af begrebet) og det simple „gotisk“ (hvor der blot henvises til noget kendt); det vil give stilen afveksling og dermed ynde. Og kræves der endelig et logisk bestemt tillægsord, vil man endelig kunne danne et „Got-ætnisk“ om hvad der tilhører „Goteætten“.

Disse betegnelser — „arisk“ og „gotisk“ med deres afledninger — har jeg brugt i mine skrifter fra de senere år; og jeg har intetsomhelst mærket til at læsere eller tilhørere var i tvivl om hvad jeg mente. For mig selv har det kun givet indtryk af at jeg har fået et mere træffende og mere smidigt udtryk for tanken end jeg havde i „germansk“ eller „gotogermansk“.

Udtrykket må, som nævnt, ligge nær til anvendelse i alle nordiske sprog; men er det ikke også forståeligt på de fleste af Europas tungemål? Vil en Franskmand være i tvivl om hvad der menes med: la race gotique? en Englænder med: the Gothic race? Hvis Englænderen heller vil beholde sit hævdvundne: The Teutonic race, sker der ingen misforståelse ved det. (Tænk på nutidens „Tyskere“, der har højst forskellige benævnelser i naboernes sprog). Selv Tyskerne vil godt kunne følge trop og regne sig

til: der gotische völkerstamm, — med mindre den på Jacob Grimm's autoritet hvilende sammenblanding af *Germanen* og *Deutsche* hænger altfor fast; så får skaden i begreberne være deres egen!

Men hvad skal vi da gøre med benævnelsen *Germaner*? Ja vi skal netop lade den blive ved at være det som den historisk er: betegnelse for Goteættens stammer i deres så betydningsfulde berøring med Romerne. Vi gör ordet frit til at bruges i sin oprindelige betydning, — og slipper så vidt muligt af med de forvirrede tankegange der knytter sig til „Germaner“ og „Germania“. En sådan nyancering som at bruge *Germaner* om en vis tid og kultursammenhæng indenfor hele Goteættens liv er en vinding for den historiske fremstilling, og derved for sproget overhoved; mån sammenligne „Væringer“ som benævnelse for Nordboerne i Rusland og Myklegård, og „Franker“ om Vestens mænd når de optrådte i Orienten. — I mine egne skrifter fra disse år har jeg netop prøvet fordelene ved at have én benævnelse på vor æt i sig selv og én for dens berøring med Romerkulturen.

Men hovedsagen er, at vi virkelig får en brugelig betegnelse; ti nu går dette vigtige historiske begreb rundt med usynlighedsslør for ansigtet. Den nuværende professor i religionshistorie har skrevet et stort værk „Vor folkeæt“; men intetsteds i bogen forekommer — om jeg husker ret — noget navn på den folkeæt som bogen handler om. Han synes ikke at have vovet et nyt ord; og imod „Germaner“ slår den umiddelbare sprogfølelse bagud: „Germaner“ er i almindeligt sprog kun Tyskerne; „Germanernes lærling“ som titel på en bog af en nulevende dansk digter betyder udelukkende: Tyskernes lærling; „germanisere“ kan ikke i noget menneskes tale betyde andet end at fortyske (det er utænkeligt at bruge det f. eks. om Lappernes sprogskifte til norsk eller svensk).

Det er mod denne sammenfiltrering af tanker og mod den mistro, der gør mennesker målløse, vi må skride ind. Løsningen er simpel. De to ord af hjemlig klang, „arisk“ og „gotisk“, giver os det vi mangler. Ligheden i deres dannelse antyder samhörigheden. Og netop fordi det er begreber hvis politiske værdi er svunden, er de så vel egnede til at udtrykke de to første store kulturperioder vort folk har gennemlevet. Intet rykker jo så let den svundne tid nærmere som det simple middel: at nævne den ved sit navn.

Azel Olrik.

AF JOHAN ERNST RIETZ' DAGBØGER

AF

MARIA DAHL

FØDT GRANZOW

DET synes, som om Interessen og Forstaaelsen for Johan Ernst Rietz' Livsværk er stigende i Sverige. Hans Betydning baade som Sprog- og Folkelivsforsker anerkendes mere og mere. Men vort Broderland skylder endnu at give den sammenfattende, kritiske og udtømmende Skildring og Vurdering af den Gæring, han i sin alt for korte Levetid under et jærnflettigt Arbejde fik udrettet. Professor Esaias Tegnér's Afhandling i „Svenskt biografiskt Lexikon“¹ hævder vistnok stadig Pladsen som en af de bedste Biografier af Rietz; af de Mindeartikler, Hundredaarsdagen for Rietz' Fødsel — den 6. September 1915 — fremkaldte, bør særlig fremhæves en fortræffelig Opsats af N. E. H. i „Fataburen“ 1915². At den anonyme Forfatter af „Modersmålets anor. Svenska ordfränder i klassiska och levande språk“ (Stockholm 1910) — August Strindberg? — tilegnede sin Bog „Minnet af Johan Ernst Rietz“, af hvem han først lærte, at „vort Modersmaal er beslægtet med Verdenssprogene“, kan maaske ogsaa betragtes som et talende Tidens Tegn. For J. E. Rietz' alsidige Begavelse og omfattende Kundskaber³ havde der vel været Brug ved Universitetet. Hans Hovedværk „Svenskt Dialekt-Lexikon“ sammenstilles af Tegnér i Betydning med J. E. Rydqvist's „Svenska språkets lagar“ og C. J. Schlyter's Lovglossarer, men han havde ikke det Held som Schlyter uforstyrret af travl Embedssyssel udelukkende at beskæftige sig med sin Videnskab. At gennemføre et ordinært Professorat til ham, var ikke

¹ L. c. Ny följd VIII (Stockholm 1879—85) S. 485—90.

² L. c. S. 183—88.

³ Foruden i Filosofi, Filologi og Teologi var Rietz ogsaa velbevandret i den geografiske Videnskab; herom vidner hans Lærebog „Grunddragen af geografiens och geografiska upptäckternas historia“ (Lund 1842).

lykkedes — i lange Tider havde han virket som konstitueret Professor, først i teoretisk og siden i praktisk Filosofi —, og han havde da søgt Præstekald, men om end han som Præst og Provst af sin Samtid blev anset som „*en af Lunds stifts förnämsta prydnader, en man af lärdom, fromhet och outtröttlig verksamhet*“¹, vilde Universitetsstillingen vistnok have skaffet ham det Otium til sammenhængende videnskabeligt Arbejde, han nu maatte savne. Hans utrættelige Virke maatte tilsidst slide ham op. Da han var ung, udtalte P. G. Ahnfelt om ham, at han aldrig havde set nogen, der kunde læse og vaage saa meget som Rietz². Og denne Dom slog altid til. Nidkært og ivrigt røgtede Rietz sit ansvarsfulde Embede og andre offentlige Hverv, han var en kærlig Ægtefælle og trofast og omsorgsfuld Fader for sine 13 Børn, det er da næsten ubegribeligt, at han kunde faa Tid til at udfolde den litterære og videnskabelige Energi, som hans Forfattergærnning bærer saa rige Vidnesbyrd om. I hans Studereværelse brændte Lyset til langt ud paa Natten. I et stemningsfuldt Digt „Nattens tankar“ har A. U. Bååth skildret, hvorledes en Tyv, der vilde gøre Indbrud i Præstegaarden, skræmt af Lysets Skin og betaget af den Forskerglæde, der maler sig paa den skrivendes Ansigt, opgiver sit forbryderske Forsæt:

*Från markerna vinden sjungande hviner
i prostgården in en oktober natt;
den tar i stackar och halmtak fatt;
i almarnes kronor susningar gå,
mot rutorna vildvins-rankorna slå.
Ur prostens kammar än ljuset skiner.*

*Han sitter, som många åren han setat,
bland böcker och papper i nattens frid:
En forskningens ärliga, stilla strid,
som dagens buller och slit ej tål;
han forskar i svenska bygders mål,
dem fram han ur gård och ur stuga letat.³*

¹ L. Feuk: Miniatur-bilder af bemärkta prestmän i Lunds stift på 1800-talet (Malmø 1893) S. 98, jfr. ogsaa Larifari (o: L. Feuk): Ett akademiskt album från student-tiden II (Malmø 1889) S. 77 o. ff.

² P. G. Ahnfelt: Studentminnen I (Helsingborg 1857) S. 238.

³ A. U. Bååth: På gröna stigår (Stockholm 1889) S. 83 ff. En virkelig Begivenhed ligger til Grund herfor.

Fra Bygd til Bygd drog han for at indsamle Materialierne til sine Ordbogsarbejder — Bønderne kaldte ham „prosten som finner upp ord“! — han førte en levende Brevvexling med Samtidens lærdeste Mænd, i Sverige bl. m. a. med Carl Sève og Botanikeren Elias Fries¹; i Danmark, som han nærrede varm Sympati for, stod han i Forbindelse med Mænd som C. J. Thomsen, P. G. Thorsen, J. J. A. Worsaae, C. F. Herbst, N. M. Petersen, Chr. Molbech² o. a., i Tyskland bl. a. med J. M. Lappenberg og Brødrene Grimm, hvorom et Vidnesbyrd i Ernst Schmidt: Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten (Berlin 1885), hvor der S. 311—12 findes trykt et Brev fra Rietz til Jacob Grimm.

Men bortset fra disse Breve og de i Lunds Universitetsbibliotek opbevarede Rietz'ske Samlinger vil der savnes det væsentligste Materiale til en mere personlig Skildring af Johan Ernst Rietz. Ved en Misforstaaelse blev ved hans Bortgang — Rietz døde i København den 16. Juli 1868 — tilintetgjort en Mængde vigtige Papirer, deriblandt Hovedparten af de af ham gennem hele hans Forskerliv modtagne Breve. Man behøver ikke paa dette Sted nærmere at dvæle ved det Tab, der i lige Grad maa beklages baade af videnskabelige og personlige Grunde. Brevene vilde sikkert have bidraget deres til nærmere at belyse Rietz' Gærning og hans ædle, uselviske Karakter, om hvilken der iøvrigt foreligger talrige og enstemmige Vidnesbyrd i Litteraturen³.

Reddede fra Undergangen blev ved et Tilfælde nogle af Rietz til forskellige Tider — 1835, 1836, 1838, 1841 og 1846 — førte Dagbøger, dels fra hans Studietid som Informator paa et adeligt Gods, dels fra Rejser til England, Tyskland og Østerrige. Dag-

¹ I Lunds Universitetsbibliotek findes opbevaret en Række Breve fra Rietz til forskellige Korrespondenter.

² I det kgl. Bibliotek i København findes, foruden et Brev til A. Cronholm, et Brev til N. M. Petersen (Ny kgl. Saml. 1536, 2°), jfr. Carl S. Petersen: Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Sève (Kbhvn. 1908) S. III, og sex til Chr. Molbech (Ny kgl. Saml. 2336, 4°). Molbech synes i det hele at have nærret venskabelig Interesse for Rietz. I „Historisk Tidsskrift“ V. (1844) S. 666—70 anmeldte han saaledes Rietz' „Scriptores Suecici medii ævi“, i „Nyt Historisk Tidsskrift“ IV. (1852) S. 748—49 „Skånska skolväsendets historia“.

³ Jfr. foruden de alt anførte Biografier bl. a. Carl Sjöström: Skånska nationen vid Lunds universitet 1833—1883. Biografiska anteckningar (Lund 1885) S. 75.

bøgerne ejes nu af en af Rietz' Døtre, Fru Majorinde Maria Kaltenberg (Stockholm), der i Anledning af sin Faders Hundredeaarsfest (1915) som Manuskript til Brug for Familien lod trykke nogle „Minnesord“ med Uddrag af Dagbøgerne, ligesom hun alt tidligere i svenske Blade havde offentliggjort lærerige og kulturhistorisk interessante Erindringer fra Barndomshjemmet i Tygelsjö Prästegaard, Erindringer, der vel fortjente at samles og derved komme en større Kreds til Gode.

Til en Publikation i deres Helhed egne Rietz' Dagbøger sig næppe. De give et tiltalende Billede af hans sjældne Personlighed, de vise den unge Huslærers høje ideale Stræben, hans Alvor i Arbejdet, Mangfoldigheden af hans Studier, og de vise den modne og lærde Granskers Glæde over Færden i de fremmede Lande. Men dels ere de nedskrevne blot som Støtte for Hukommelsen uden mindste Tanke om Offentliggørelse, og dels har den overvejende Del af dem nærmest Familieinteresse. Nedskriveren af disse Linier, Datterdatter af Johan Ernst Rietz, har imidlertid ment, at et enkelt Afsnit af Dagbøgerne, der skildrer et Ophold i København med Besøg bl. a. hos Molbech og i J. L. Heibergs Hjem, kunde have nogen Interesse ogsaa for danske Læsere som et beskedent Bidrag til enkelte af disse hjemlige Storheders Karakteristik. Ikke mindst i Personalhistorien gælder Ordet, at smaa Krummer ogsaa ere Brød. Det paagældende Afsnit har til Titel „Reseanteckningar under en färd från Sverige till England samt derifrån hem tillbaka“. Rietz var 1841 paa Rejse til London, hvor han skulde vies til sin Brud, Frøken Anna Maria Hallberg. Hans Bruds Søster var gift med en Englænder af ældgammel Adelsslægt, Diplomaten Charles Mannors St. George — Halvbroder til Plutarkhforskeren Ærkebiskop i Dublin Richard Chenevix Trench¹ —, som var sin Svoger en vægtig Støtte ikke mindst ved hans litterære Virksomhed, og hvem Rietz i Taknemmelighed tilegnede flere af sine Bøger, først og fremmest Dialektlexikonet.

I det følgende er det J. E. Rietz, der har Ordet.

Lördagen d. 28. Augusti 1841. I dag på morgonen kl. 4 begaf jag mig åstad på min resa från Lund till London . . .

¹ 1807—1886. Ud gav foruden adskillige Digtsamlinger en Række religiøse og sproglige Studier.

I Malmö träffade jag Professor Hagberg¹, som följde med till Köpenhamn, dit vi på ångfartyget „Unionen“ efter 3de timmars fart anlände kl. 10 f. m.

På e. m. träffade jag vännerna Sorterup² och Strunk³, med hvilka jag for till Fredriksbergs slott och njöts under förtroliga samtal der af den „overordentligt smukke natur“. På aftonen bjuden till Sorterup.

Söndagen d. 29. Aug.

For på morgonen att bese dödens stilla boningar Assistents-kyrkogården, var sedan hos Justitierådet Thomsen⁴, i Frue kirke, på Universitetsbiblioteket med Thorsen, vidare på Målningsgalleriet på Christiansborgs slott. Bland andra herrliga taflor dröjde jag med särdeles nöje vid en af Prof. Dahl: Ett vinterstykke⁵ samt Garderkarlen som modell i bildhuggarens verkstad. Det sednare var i hög grad utmärkt för den skicklighet, med hvilken konstnären, Bundtzen, förstått att anbringa ljus och skugga⁶.

På aftonen var jag hos Justitierådet Molbechs, der jag mycket vänligt blef modtagen och samspråkade om hvarjehanda. Sedan vi druckit the propunerade han att vi skulle gå till Heibergs, ett anbud, som af mig naturligtvis med glädje omfattades. Vi träffade såväl den utmärkte författaren som hans utmärkte fru hemma. Der tillbragte jag en särdeles intressant afton under samtal med dem och Heibergs moder, Fru Gyllenborg, hvilken anses såsom författarinna till „Hværdagshistorierne“.

Fru Heiberg är utmärkt söt och älskwärd samt äger en utmärkt fin bildning⁷. Med henne talte jag om Mamsell Brehmers

¹ Sprogforskeren og Oversætteren Carl August Hagberg (1810—1864).

² Numismatikeren og Arkæologen J. B. Sorterup (1815—1849).

³ Musæumsmanden og Udg. af Portrætkatalog C. A. F. Strunk (1816—1888).

⁴ c: C. J. Thomsen.

⁵ Nordmanden J. C. Dahls i 1830 udstillede „Vinterlandskab. I Forgrunden en forstyrret Kæmpegrav. Motiv fra Vordingborgs Omegn“, se Carl Reitzel: Fortegnelse over Danske Kunstneres Arbejder (København 1883) S. 107. Billedets nuværende Katalognummer 464.

⁶ Skrivefejl for Bendz. Om Wilh. Bendz' i 1827 udstillede Hovedværk: „En Billedhugger arbejdende efter den levende Model i sit Værksted“, Reitzel l. c. S. 30, nuværende Katalognummer 430, udtaler en Autoritet som Karl Madsen i et Privatbrev, at det „sikkert var det mest virkningsfulde af de danske Billeder, som i 1841 fandtes i Galleriet paa Kristiansborg“.

⁷ Historikeren Karl Hegel, Filosoffens Søn, har ved et Besøg i København 1843 faaet et tilsvarende Indtryk af Fru Heiberg. I „Leben und Erinnerungen“

arbeten, om Goethe, Schiller m. m. Heiberg sjelf är ganska hyggelig med genialiskt utseende, hög hvälfd panna. Samtalet med honom hvälfd sig om Snellman¹, Martensen, hans egna arbeten m. m. I sällskapet var en Amiral Wolf² och ett par andra herrar. Fru Heiberg discuterade med sin man den frågan huruvida monologer i ett theaterstycke kunde vara af sådan natur att något dramatiskt derigenom uttrycktes³. Den förträffliga skådespelarskan förswarade sin satts väl, karakteriserade det episka, lyriska och dramatiska elementet väl och talade så, att jag förwånades. I hela hennes sätt låg mycken gratie utbredd. Kl. $\frac{1}{2}$ 12 på natten tog jag afsked.

Måndagen d. 30. Aug.

Besökte Justitierådet Thomsen, bevistade en lektion på Universitetet, der jag hade glädjen höra den utmärkt genialiska Professor Martensen, som föreläste om „Pinsefesten“, Inspiration, *γλωσσος λαλειν*⁴. Det var utomordentligt herrligt, og han är den mest snillrike man och tänkare jag har hört.

Kring middagstiden var Prof. Heiberg hos mig på ett besök i mitt logis. Mycket vänskapligt sinnad; han bad mig ej glömma bort sig, utan helsa på sig och sin fru, då jag kom öfver til Köpenhamn. På aftonen kl. 6 afseglade jag med ångfartyget „Christian VIII“ mot Kiel. Många passagerare befunno sig om bord, bland andra Hertig af Holstein Glücksburg⁵, hvilken är förmäld med Fredrik VI:s yngsta dotter Wilhelmina, samma prinsessa, som,

(Leipzig 1900) S. 120 udtaler han: „Was war das aber auch für ein liebreizendes Wesen! So einfach und natürlich, geistvoll und bezaubernd in Blick, Miene, Stimme, und dabei anspruchslos, häuslich und ganz weiblich.“

¹ Johan Wilhelm Snellman (1806—1881), finsk Statsmand og Publicist. Hegelianer. Af hans „Philosophisk Elementarkurs“ (I. Psychologi, Stockholm 1837) var i 1840 udkommet II. Logik og III. Rättslära.

² Shakespeareoversætteren P. F. Wulff (1774—1842), der i 1840 udnævntes til Kontreadmiral.

³ Man mindes her den Heibergske Opfattelse af Monologens Væsen i hans Kritik over „Væringerne i Miklagard“, Prosaiske Skrifter III. S. 176 o. ff. og S. 271, jfr. hertil Oehlenschläger: „Om Kritiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard“ (København 1828) S. 7—8.

⁴ I Følge Universitetets Lektionskatalog foredrog Professor Martensen i Sommersemestret 1841 — offentlig Tirsdag og Torsdag 9—10 d. kristelige Eskatologi — privat Mandag, Onsdag, Fredag og Lørdag 9—10 det dogmatiske System, jfr. Rietz' Omtale af Martensen i hans Moral-filosofiens historia (Lund 1846) S. 116—17.

⁵ Hertug Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Lyksborg (1813—78).

förut gift med n. v. Danska Kronprinsen, från honom blifvit skiljd. Prinsen var mycket anspråkslös och flärdfri. Jag såg äfven Princessorna Wilhelmine og Caroline, då de ombord togo afsked med Holsteinska hertigen. De voro fula, den sista i högsta grad.

Under seglatsen var jag uppe på däck till nära midnatt. Ett vackert månsken fägnade oss under den „dejlige fart“. Wi passerade vid den tiden förbi ön Møen, hvars klint af kritberg, gemenskapen kallad Jungfrun, lyste hvit och klar.

BØIGENS OPRINDELSE

AV

H. LOGEMAN

[Alle der kender nordisk literatur er fortrolige med den scene i „Peer Gynt“ hvor skuespillets hovedperson er i mørke i troldefjældet, og hvor han vender sig, standses af „den store Bøjgen“, som byder ham sit „udenom“ og aldrig kan rammes: „Det er Bøjgen som er sårløs, og Bøjgen som fik mén, det er Bøjgen som er død og Bøjgen som lever“. Ibsens kilde til denne skildring er en af Dovreskyttens fortællinger i Asbjørnsens „Huldreeventyr“ (II 77): Peer Gynt skal i mørket gå til fjælds til Høvring sæter; allevegne spærres hans vej af noget „stort og sleipt“ der nævner sig „Bøjg“, det ligger i ring om sæteren, men lader ham dog slippe ind, men er atter inde i hytten; Peer skyder tre skud i hovedet på den; „skyd et til!“ sagde Bøjgen; men havde Peer skudt flere gange, var det gået tilbage på ham selv; nu slæbte han og hans hunde den døde stortrold. [Mange varianter til denne sagntype findes hos Feilberg, Ordbog: stik igjen, gjentage.] — Professor Logeman ved universitetet i Gent, den velkendte forsker af nordisk sprog og literatur, har behandlet dette æmne, forståelsen af den Ibsenske Bøjg i en artikel i „Edda“, sagnskikkelsens oprindelse derimod i den her foreliggende undersøgelse. Den er nedskrevet på norsk, idet det fra først var forf.s hensigt at udgive den i Norge.

Udg.]

Hvad er du?

Peer Gynt.

I skarp modsætning til den masse av svar, som er fremkommet paa Peers spørsmåal: hvem er du?, om Bøigens betydning altsaa, er der vistnok de færreste som har git spørsmålet hvad han er en tanke, d. v. s. hvad dens oprindelse maa sis at være; der er ikke mere end et par lærde (saa vidt nærværende forf. i sin krigsavsondring tør paa-staa), som har uttalt sig om det. Dette er da ogsaa et anderledes vanskeligt spørsmåal at svare paa og hvad der er skrevet er heller ikke uttømmende. I Salmonsens Konversationsleksikon siger nemlig Professor Hj(almar) F(alk) kun at „Bøjgen, egl. krumning, er navnet paa en slangeagtig Jutul

som spiller en rolle i et norsk sagn.“ Og ifølge Nyhuus' Illustreret Norsk konversationsleksikon synes Bøigen at høre til „et ældre nu glemt lag i folketroen“ og maa den opfattes som en personifikation av Langglup-aaens (Mylinjes) nedre bugtede løb over det myrlændte strøg mellem Rondane og Atnesjøen.¹ Hvad Prof. Falk sir er naturligvis rigtig nok, men man faar ingen svar paa det selvfølgeligste spørsmaal hvilken rolle det er den spiller. M. h. t. bemærkningen at Bøigen hører til Jutul-ætten er det muligvis ikke av veien at henvise til den Buggeske version av Bøig-sagnet (Syn og Segn 1903, s. 29): „Hokke ligg 'e hær daa? Aa, d'æ Bøyg sa dæ — dæ va ein ryse, han va saa stor at han laag i ein ring i heile sele; saa kalla dei 'n Bøyg.“ Og saa kommer der en „liten rise, Vesle-tapp i fjølle“, som skal hjelpe ham. — Men vi blir ikke klokke fra hvad for en slags rise det er og hvad den skulde stamme fra. Forklaringen som personifikation av en elv bringer os i en helt anden tankesfære. Denne hypotes kunde tænkes at støttes ved myten om Okeanos som oprindelig ikke har været andet end en personifikation av den store flod der jo ifølge de gamle omgav hele jorden. Men selv om nu denne personifikation maa antas at ha fundet sted i Arilds tid, da hjælper dette os ikke uten videre for denne yngre periode, og bortset derfra er der et enormt forskjel paa indtrykket som paa den ene side havet gjorde paa menneskets sind, selv om det het en flod, og saadan en forholdsvis tam liten elv som Langglupaaen paa den anden. Selv om den slynger sig nok saa slangeagtig gjennom marsklandet, kan jeg næppe tænke mig at det skulde ha git anledning til et sagn om slangerisen. Og skjønt vi skal se at der er en viss sammenheng mellem denne hypotes og den som vil bli opstillet her, tror jeg at kunne se bort fra hypotesen om Langglup-aaen som absolut usandsynlig. I virkeligheten er der intet som peker i denne retning. Og dette er faktisk alt, for med rolig samvittighet kan man la være at diskutere Grev Prozors opfattelse (Le Peer Gynt d'Ibsen, s. 37) at en eller anden norsk bonde med sin vikingenatur „aura souffert des obstacles opposés à son activité et, homme d'imagination, (aura) trouvé un apologue pour exprimer sa souffrance.“ Det kunde desuten høiestens betyde en forskytning av spørsmålet, for saa skulde der allikevel spørres: hvor fik denne bonde sin ide fra til indkledningen av sine „souffrances“ i Bøigen?

Er der analogier kjendte til denne Bøigen-figur? Jeg vidste av ingen og heller ikke nogen av de fremragende folkløse-granskere hos hvem jeg spurte efter, Dr. Feilberg, Axel Olrik, Liestøl, C.W. von Sydow, Johannes Bolte og andre; kunde gi mig nogen besked utenfor de tre kjendte versjoner av Bøigsagnet: den Asbjørnsenske², den Buggeske og den som Per Aasmundstad i sin tid gjengav i Syn og Segn, 1903 (Mars, s. 126), — om en undtagelse ser man hernede. — [se tillæg om en fjerde].

Aasmundstads er som bekjendt i det store og hele identisk med Asbjørnsens, kun at den er meget kortere; derimot lokaliserer Aasmundstad sagnet: inn-ve Raandann, Raandvatne, Atten-osen aa der innover, nord-over aat Høvinga, likesom Asbjørnsen som dog kun nevner Høvingen. Og som Aasmundstad meddeler os: Peer hadde bud ved Atten-aasen.

„Der va dæ'n trefte Bøygen, mo'ta.“ Bugges version³ adskjiller sig fra de andre to for det første ved at den ikke nævner Peer Gynt men „ein gut“ og ved en tilføjelse med et meget bekjendt motiv⁴, — gutten kaller sig nemlig „Sjav.“ — „Saa drog'n ut av sele, rysen: Vessletap i fjølle, kom hjælp meg! sa'n. — Hot felast deg? svora dæ i nuten. Hoggje nasa av — daa blødde'n saa, at han mest ikkje konna tala. — Hekk hev gjort dæ? — Sjav, sa rysen. — Ja, hev du gjort det (sic) sjav, saa hev du det sjav, sa dæ i fjølle. Saa laag rysen dær aa daua.“ Uvilkaarlig spør man sig selv hvilken av de to representerer den oprindelige form eller hvilken staar den nærmest? Jeg tror næppe at det lar sig avgjøre med det minimum av materiale som staar til vor raadighet. Hvis det virkelig var fastslaat, hvad der ovenfor blev citeret om personifikationen av Langglupaaen, ja, da vilde man naturlig maatte slutte sig til den versions oprindeligheit der netop stammer fra Gudbrandsdalen, altsaa Ashbjørnsen-Aasmundstad og at i saa tilfælde skulde den telemarkenske tekst, altsaa Bugge-Moltke Moe, være en forvanskning av den, med utvidning av „Peer Gynt“ til „en gut“ og tilføielsen av Bøig-motivet. Men — dette med Langglupaaen er noget som, indtil andre beviser fremkommer, næppe kan anses som troværdigt. Man faar indtrykket at denne hypotes ikke er andet end et ubevidst forsøk at gjøre Bøig-sagnet hjemmehørende just der hvor det ifølge heltets navn skulde høre til. Og da Telemarken netop særlig er det distrikt ved siden av Gudbrandsdalen hvor mest gammelt sagnstof findes nedarvet, er det i og for sig ikke umulig at en saadan historie skulde bli overført paa en bekjendt personlighet som Peer, ikke engang at tale om den sidstes egen vane! Dog, — skjønt denne mulighet ikke er utelukket, er der heller ingenting der tvinger os til at foretrekke den for rival-hypotesen. Indtil videre er der altsaa ingen grund til at berøve Gudbrandsdalen æren at ha huset „stortroldet“.

Jeg har hitil forbigaat, og dette med vilje, et sagn der av en av de ovennævnte forskere anses at være mer eller mindre beslægtet med Bøig-sagnet. Det var nemlig Liestøl der i sin tid paa min forespørsel om han kjendte et sidestykke til Bøigen, svarte at han mente at der muligens kunde findes en vag reminiscens i Tang Kristensens materiale som han dengang ikke kunde gjenfinde. Skjønt tidsomstændighetene ikke har tillatt mig selv at videreforfølge sporet, har det siden lykkedes mig gjennom Liestøls og Frøken Roelsgaards (Kbhvn.) venlighet at faa tilstillet avskrifter av vedkommende sagn: Hejbøl Bonde i dets tre versioner; se Evald Tang Kristensens Jyske Folkeminder, IV, nos 204—206. Jeg gir et uddrag her og gjør det helst i Liestøls egne ord (de er forresten faktisk de samme som i originalen) for saaledes at være sikker paa ikke at glemme netop et eller andet træk som han synes skulde fremdrages. Jeg skal nemlig ha at imøtegaa min ærede korrespondents anskuelser.

Ein mann ser ljøs brenna i kyrkja. Han gjeng inn og sløkkjer dei. Men da han kom ud til Vognen, brændte de igjen. Saa gaar han anden gang ind for at puste dem ud, men da han kommer ned til Kirkedøren, ligger der et Aadsel eller saadan et Uhyre og spærrer ham Udgangen. Han drager sin Dolk og stikker til Dyret, men det vender Hoved og Øjne

mod ham og siger: „Drag din Kaarde og stik igjen!“ — „Det forbyde Gud!“ svarer Hejbøl Bonde, „Gud bevare mit Hus og Hjem, Kone og Børn, Heste og Vogn!“ og han loved ved sig selv, at maaite han komme ud af Kirken, skulde han sætte den et Kor, som skulde staa, saa længe Verden staar. Hvorledes Manden kom fra Aadselet, er der ingen der kan fortælle; men da han kom ud til Vognen, laa Hoppen og Kusken døde, dem havde han jo glemt at bede for.“ —

Av varianter nævner jeg kun at der istedenfor „et ådsel eller sådan et uhyre“ i *a*, tales om „et stort grimt Dyr“ i *b* og „et stort Legem som lignede et flaaet Helms“ i *c*. — I *b* findes der dette træk at bonden „springer over dyret“ i det han stikker til det, dette findes ogsaa i *c* men mangler i *a*. I *c* fattes ogsaa bønnen, derimot ikke dens effekt, for „Øget og Karlen var i Behold.“ De andre varianter er aldeles uvæsentlige.

Saaledes som Liestøl skriver mig uttrykkelig, ansaa Moltke Moe dette for „ein atterljom av Bøyg-segni“ og det er klart at Liestøl gjør det samme. Nuvel, — stærkt er ekkoet ialfald ikke! Her har vi et uhyre likesom i Bøigsagnet og en bygning hvortil adgangen forspærres men ikke som dør, ved indgangen og overalt, heller ikke gjentagne ganger, men kun en eneste gang og ved bortgangen. Endvidere har vi her en samtale mellem uhyret og manden, noget som jeg personlig ikke vilde ha lagt vægt paa, men som jeg nævner, fordi Liestøl, i et andet brev, uttrykkelig kalder det for „eit centralt drag ved Bøyg-segni“ og hvorom han sir: denne samtalen millom gutten og Bøyg hev serlig fanga interessen hjaa forteljjararne og dei hev spunne han endaa meir ut meddi sjølv-segni er lagd til i den Buggeske versionen,“ av hvilket i parentes sagt, vi ser at Liestøl anser den gudbranddalske version for at være den oprindelige, selvfølgelig hvis han er forfatteren av artiklen i No. konv. leksikon. Denne samtalen nu føres altsaa mellem manden og uhyret, — at dette sidste er dødt synes at fremgaa av at det kaldes for et aadsel i *a*, og „et flaaet Helms“ i *c*, hvilket heller ikke er noget spillevende, — mens det i *b* er et stort grimt dyr, hvilket for den sags skyld kunde være dødt eller levende! Og da er der den analogi med Bøig-sagnet at Bøigen er jo den „som er saarløs og fik Men og som er død og ... lever“ mens vi her har et talende aadsel. Og saa har vi i Bøigsagnet Peer der vægrer sig at skyte for fjerde gangen og her manden som ikke vil stikke til dyret for anden gang; grunden er ikke angit og jeg forstaar den heller ikke rigtig; — vægringen er altsaa det eneste likhetspunkt og dette er altsaa endnu mere gaatefuldt her end i Bøigsagnet. —

Meget er det ialfald ikke og jeg for mit vedkommende kan ikke se at der noget av dette bør optages i det karakteristiske billed for Bøigen som enhver læser av Bøigsagnene ser det for sig: dette kolde, sleipe store, allestedsnærværende som vi kjender det fra Asbjørnsen, Aasmundstad og Bugge og nu fra Valdres — se Tillæg — hvor Bøigen skildres som „kaldt som ein fisk, og mjukt og sveigt“ o.s.v.

Naar nu saa utmærkede kjendere av den nordiske sagnverden som dem jeg nævnte sir at de ikke vet av noget sikkert sidestykke i moderne skandinaviske eventyr, da er det vel forgæves at lede efter dem og det

vil da heller ikke forbause nogen at høre at der ialfald i de (forholdsvis faa) eventyrsamlinger som staar til nærværende forfatters raadighet ikke fandtes spor av saadant et uhyre. For naar vi læser om en lindorm der slynger sig tre gange om en kirke (Kristensen, Sagn, V, 298, 42, cit. apud Feilberg, Tillæg, s. 291), da er det vistnok ikke nogen ganske almindelig lindorm, men skjønt der muligens skjuler sig et analogt træk her, vilde det gaa forvidt om vi paa grund av dette sluttet at Bøigen „altsaa“ var en lindorm eller noget lignende⁶. Og naar vi finder i Voluspø 21: es Gullveigo geirom studdo ok . . . bryrvar brendo bryrvar borna, opt ósjaldan — þó enn lifer (se von der Leyen, Götter und Göttersagen, s. 129: Wenn wir uns darauf besinnen dass nach dem Glauben der Primitiven die Zauberer sogar nach ihrem Tode ihre Kräfte werken lassen . . . lösst sich das Räthsel) da mindes man uvilkaarlig om Bøigen som fik Men, men lever, men det hjælper heller ikke stort m. h. t. løsningen av vor gaate. Men noget er at lede efter analogier i eventyrverden, noget andet at finde tilsvarende stof naar vi ser os om paa et ældre og større omraade: den gamle mytologi og dens moderne avlæggere, hvortil det sidste citat, likesom umærkelig danner broen. Og jeg tror at en reminiscens som en gang pludselig dukked op for mig, muligens kunde vise os veien. —

Hos Gygren Angrboða har Loki (Gylf. c. 33 ed. Finnur Jónsson) tre barn: Fenrir,⁷ Jormungandr og Hel. Hel kastes ind i Niflheim, Fenrisulven blir opfostret hos Aaserne, mens (Alfðr) „kastaði . . orminum í enn djúpa sæ, er liggir um lond þell, ok óx sá ormr svá, at hann liggir í miðju hafinu of lond þell ok býr í sporð sér. — Dette er altsaa Miðgarðsormen og nogen analogi kan der næppe nægtes at være mellem denne og Bøigen: Miðgarðsormen, like saa litet som Bøigen er det let at faa fat paa, — den maa ha været uhyre lang hvis den kan slynge sig om alle lande og for saa vidt kunde det som sis om Bøigen: at den var noget stort og sleipt og koldt som slynger sig om noget andet og træffes overalt, passe utmærket godt paa Miðgarðsormen. —

Tør vi altsaa uten videre slutte at Bøigen gaar tilbage til middelalderlige forestillinger om verdensslangen⁸?

Jæger, i sin Illustreret Norsk Literaturhistorie (I, s. 101) fortæller at han engang hørte følgende morsomme historie av en Telemarksjente oppe i Hitterdal: „En mand, som fiskede aal i Hiterdalsvandet, fik engang en som var saa stor, at alt han drog og drog, saa blev der ikke ende paa aalen. Da hele prammen var bleven fuld af den ene aal, uden at han endnu havde faaet den helt ind i baaden, saa roede han tillands, gik op og hentede hesten sin, som han spændte for aalen og dermed til at kjøre aalen i land; tre gange kjørte han rundt stuen sin, idet han vandt aalen op om stuen som en vinder en traad om et vinsel; men endnu var ikke aalens hale op af vandskorpen. Da tog han en öks og huggede den tvert af nede ved strandkanten, og den var saa fælende fed, at fedtet fossede af den og lagde sig ud over hele Hiterdalsvandet, og saa tykt var flottet at en ræv, som diltende ned til stranden, gik over til det andre landet paa det, uden at bli vaad paa labberne.“

Jæger tilføier: „Jeg skulde være tilbøielig til at tro, at der bag dette gigantiske utslag af folkehumorens overdrivelse skjuler sig ældgamle forestillinger om Midgardsormen“ hvor han selvfølgelig tænker paa Gylf. 47 for den yngre og Hymeskviða 22 seqq. for den ældre Eddas vedkommende. Og da jeg, uten at ha læst Jægers sidste bemærkning, var bli slaaet av overensstemmelsen mellem Hitterdals aalen d. v. s. Hitterdalsormen (se noten ⁹) og Bøigen, saa er det klart at jeg for mit vedkommende kun kan gi Jæger ret. At kalde denne Hitterdal historie for en variant av Bøig-sagnet, saaledes som jeg gjorde i et brev til Liestøl, vilde muligens gaa for vidt — muligens! „Likheten med Bøyg-motivet er opstaat derved at manden kjører den rundt stuen sin,“ skriver Liestøl og skjønt denne forekommer mig at uttrykke sig litt for sikkert, maa jeg altsaa medgi at dette er mulig. Dette faar nu forresten være som det er: hovedsaken er at, om man nu kalder det for en variant eller et side-stykke, at vi her i et modernisert sagn igjen skimter en reminiscens av den ældgamle folkløse om et havuhyre saaledes som det blev „krystalliseret“ eller „sublimert“ i Edda mytologien. Likesom der næppe kan være nogen tvil om at Glitnir med dens „stolpar af rauðu gulli“ (Gylf. 16) er reflekteret i eventyrenes guldslet, og Sleipnir og Svadilfari gjenkjendes i eventyrenes underhester¹⁰, og især at „Gutten som kapaat med trollet“ er en avblekning av Lokis kapæten med Logi (Gylf. 45); man sammenligne: settisk Loki at ødrum enda en Logi at ødrum, ok át hvarr tveggi sem tíðast og møttusk í miðju troginu, ikke med den gjængse Asbjørnske tekst, men med en variant som forekommer i Ivar Aasens Prøver af Landsmaalet i Norge², s. 44: daa sa Jøtelen, at dei skje kapp-eta, aa sjaa um Guten va go te móta han midt i fatæ. Guten sa at han laut ut fyst aa taka paa seg ei kufta, aa so gjekk har (sic. læs han) ut aa leitte sæg upp ei stor'e Hit,“ o. s. v.¹¹. „Om Gutten var god til at møte ham midt i fatet,“ — det forekommer mig aldeles sikkert at denne ytring maa være en reminiscens av Edda-passagen og at denne næppe omvendt kan tænkes at være en utarbeidelse av sagastoffet. Og disse eksempler turde være tilstrækkelige til at vise hvorledes f. eks. von der Leyen overdriver naar han i sine forskjellige eventyr-studier gaar utfra at dette forhold: Ed(da) > Ev(eventyr) er meget sjældent. Ja, han paastaar endog etsted at Asbjørnsens „Det blaa bandet“ hvilket kun kan forklares ved at anta at det gaar tilbake til Fenrisulvens „schnur“ ved en misforstaaelse derav, — at dette eventyr er „der einzig leidlich sichere Fall“ av Eddaens oprindelighet overfor eventyret, — i alle andre tilfælde maa det moderne eventyr-stof anses for kilden til Eddaen.¹²

Hvorledes det nu end forholder sig, selv om der kun fandtes et eneste tilfælde hvor tvertimot Edda skulde være kilden til et modernisert eventyr, da kan man ialfald ikke fra dette standpunkt gjøre en principiel indvending imot hypotesen at der baade i Hitterdal historien og i Bøig-sagnet skulde skjule sig et motiv der, som her er gjort, stammer fra Midgardsormen. Forresten selv om der skulde vise sig andre indvendinger imot det her antagne forhold: Ed. > Ev., kommer det ikke hovedpunkten i min bevistførelse ved, der gaar ud paa at stille Bøigen

sammen med Miðgarðsormen; hvad enten det her er Ed. > Ev. eller Ev. > Ed., den kjendte Miðgarðsorm-figur forklarer den m. h. t. oprindelsen ukjendte Bøigen.

Findes der indvendinger imot denne likestilling av Bøigen og Miðgarðsormen fra et andet standpunkt? Jeg vet kun av en og skjönt den ikke forekommer mig avgjørende, er jeg dog nødt til at omtale den, først og fremst fordi den er bleit gjort mig fra meget agtet side og saa fordi mit forsøk at gjendrive den vil likesom av sig selv medføre at jeg kommer til at nævne et par paralleller. Jeg hadde spurt en korrespondent (hvis navn jeg ikke opgir da hans helbred ikke har tillatt ham at svare med mere end et par ord paa mine spørsmaal) hvad han syntes om denne teori: Bøig-Miðgarðsormen og hans halvt utfordrende, halvt spøkende men i grunden vistnok alvorlig mente svar lød: „Skulde der tænkes på en skikkelse som Midgárðsormen, så måtte det vel være et af de mange søudyr, der var krøbet på land. Jeg kan ej forbinde havslangen med et utyske på fjældets vidder.“ Siden har jeg fundet et lignende argument paa tryk, i Edv. Lehmanns artikel om Fandens oldemor (Dania 8, 187) hvor forfatteren polemiserer imot Müllenhoffs teori om at „Beowulfs sidste kamp skulde være det samme som Thor og midgárðsormen“ og hvor han bestrider dette „bl. a. af den simple grund at Thor, som bekjendt, ikke såredes, endsige døde efter kampen,“ men saa tilføier han den mere almindelige grund, den som vedkommer os her: „Og et utyske som bor på strandbredden“ (altsaa paa land) „er dog noget andet end en verdensslange på havets bund.“

Jeg har ærlig forsøkt at veie argumentets værdi og dømme det objektivt, men kan med den beste vilje i verden ikke finde indvendingen alvorlig og egnet til at kuldaste hypotesen. Det forekommer mig at hans egen formulering gir anledning til et for ham skjæbnesvangert spørsmål: han kan ikke forbinde havslangen med et av fjældets utysker. „Havslangen“? — er dette ord likesom f. eks. et andet som amfibie, ikke nok til at minde os at her er der altsaa en slange, d. v. s. et land-dyr der har fundet sin vei til havet? Og verdensslangen selv da? Var ikke Jormungandr selv et land-utyske som blev kastet i sjøen og blev der, ikke til Miðgarðsaalen eller noget lignende men til Miðgarðsormen? Og skulde en falde paa at si at dette til syvende og sidst er et landutyske som havned i sjøen og ikke omvendt et sjøuhyre som er „krøbet i land,“ saa skal jeg ikke skjule mig bak formeln at der ingen forbindelse ses, men først minde læseren igjen om Miðgarðsormen selv. Blev den ikke dræpt av Thor paa land? Se Gylf. 50 hvor Miðgarðsormen er igjen blit en rigtig land-drake: „Miðgarðzormr blæss svá eitrunu, .. ok er hann á aðra hlið ulfinum Þorr berr bana-ord af Miðgarðzormi ok stígr þaðan braut ix fet: þá fellr hann dauðr til jarðar fyrir eitri því, er ormrinn blæss á hann.“ Og saa vil jeg spørre om der, bortset fra Hitterdals-aalen, virkelig ikke findes andre eksempler paa at sjøuhyrer kommer i land? For det er vel denne „umulighet“ som indvendingen synes at forutsætte! Husk Beowulf. Naar denne skal opsøke Grendels mor, maa

han svømme næsten en hel dag: Da wæs hwil dæges ær he þone grund-wong ongytan mehte," inden han naar dennes „niðsele“ og inden han ser „grund-wyrgeþne, mere-wif mihtig.“ Er det tydelig nok? Var der nogen sinde nogen der tvilede paa at Grendel, dette „mere-wif“ faktisk er et hav-uhyre, skjønt den øver sine ugjerninger i Heorot, altsaa paa land? Jeg læser tilfældigvis i Chantepie de la Saussayes Religion of the Teutons om Grendel og hans mor, som han selvfølgelig kalder for „unmistakeable water-demons (s. 159) og han tilføier: Grendel's regular appearance in the hall Heorot may be compared with the numerous stories, concerning watersprites that visit mills. Og kvernen pleier at findes paa land, vet jeg? de staar vel ikke alle og maler paa havsens bund? Og skal et norsk publikum mindes om kraken, som skjønt utvilsomt et sjøuhyre, kommer jo hvert øieblik i land for sine heltebedrifter? Læser vi ikke, for at utvide spørsmaalets rækkevide, i Saxo (V, i Jantzen's oversættelse, s. 273) om en „Fisch, der wie eine gewöhnliche Kuh aussieht, nur dass sie Schuppen hat,“ og i Fritzner (III² 269) om en sjøkona eller sækona = sjøgygr; þette var ekki önnur kona en þat, sem kallað en sækona, en þat á eðli i sæ sem skrimsl, en sýnist á land sem kona.“? Og hvem kan la være at tænke her paa havfruen? Der findes jo desuten i moderne eventyrsamlinger mange beskrivelser der tydelig peger paa, sandsynligvis igjen som refleks av disse gamle forestillinger, at disse sjøuhyrer hvert øieblik „kryper paa land“¹⁸ og jeg tror derfor at vi trygt kan gaa videre, uten at bryde os om dette argument. Bøigen er da simpelthen „Verdensslangen paa land,“ — i en „landinkarnation“ om man saa vil.

Og denne ovenomtalte havslangens søskende: den berømte eller rettere, berygtede store sjøslange gaar sikkert ogsaa linea recta tilbage til Miðgarðsormen. Begge to er jo „omnipresentes“ — men rigtignok med en ikke uviktig forskjel i tydningen av ordet. For mens Miðgarðsormen maa sis at være allestedsomværende, den ligger jo i sin helhet omkring hele verden, er det m. h. t. sjøslangen, naar man sammenligner den med Miðgarðsormen, som om verdensslangen her var blet skaaret op i tusener av stykker som alle dukker op hver for sig, for saa sikkert som agurketiden kommer, viser den sig i alle verdens avisers spalter¹⁴ og blir i det mindste „in the mind's eye“ allestedsnærværende i alle verdenshavets hjørner; kun at den i disse tider er blet jaget paa flugt av de desværre endnu flere steder nærværende havuhyrer: miner og undervandsbaater. Men alvorlig talt: er dette, at verdensslangen sis at slynge sig om alt i sin helhet, og at sjøslangen dukker op overalt i flere stykker, et essentielt punkt av forskjel, da falder ikke alene parallelismen bort mellem disse to, men ogsaa mellem Miðgarðsormen (-Bøigen) paa den ene side og alle paralleller som jeg har nævnt og kommer til at nævne paa den anden, m. a. o. da bortfalder om ikke Bøigen selv (for den er jo kun „en eneste en“ og den slynger sig vistnok ikke om hele verden, men om hele sin (liten) verden!), dog alle Bøigens søskender. Det tror jeg for mit vedkommende nu ikke. Ganske visst er denne Miðgarðsormens allestedsomværen et meget vigtigt punkt, men det er da

heller ikke forsvundet i disse „moderne representanter“. Denne allesteds-om-væren gaar jo som av sig selv over i en allesteds-væren, og en saadan allesteds-nær-væren kommer let til at bety, likesom mangt et gudsbegrep, en stor magt haade i en skikkelse, inkarnation, legemliggjørelse, en form eller hvad man nu vil kalde det, og i flere og da viser de sig paa flere steder. Og saaledes kan vi trygt si at Sjøslangen og Kraken, mægtige og allesteds nærværende som de i den forstand er, uten vanskelighet kan antas at stamme fra Verdensslangen som tænktes allesteds-om-værende. Og da kan det heller ikke anføres imot den her forfægtede hypotes at Grendel og de andre uhyre vi skal nævne, kun er kjendte i et „eksemplar“, — i en legemliggjørelse. Og nu, da terrænet er forberedt paa denne lignelse, vil jeg m. h. t. sjøslangen kun anføre (fra Oudemans' bok) at den ifølge Pontoppidan ofte lægger sig i en cirkel om skipene, hvilket passer ikke saa ilde ind i vor hypotes og endvidere gjøre opmærksom paa at Kraken findes beskrevet¹⁵ som slimet, sleip (likesom vi saa, i note 13, at Kristensen Husbys draug var en stor sleip aal) og uhyre stærk, hvilket straks minder om Bøigen, og at Kongespegelen fabler om Kraken (cf. Publ. Society for the Advancement of Scandinavian Study. I, s. 145) at den er et uhyre, saa stort og formløst at den stadig anses for en ø, — et motiv til hvilket vi straks kommer tilbake.

Inden vi nævner flere paralleller tror jeg at kunne gjøre op facit av det der gaar foran i de ord som Nyhuus' No. konversationsleksikon bruker om Miðgarðsormen, nemlig at de forestillinger „svarer til den i nyere folketro blandt sjøfolk gjængse forestilling om et kjæmpemæssigt havuhyre „sjøormen“, — kun at denne nyere folketro viser sig til at være mindst like saa gammel som Olavus Magnus bok! Og det vilde ikke undre mig hvis dette forsigtige „svarer til“ engang blir avløst av „gav anledning til“. Men for øieblikket maa vi slaa os til taals med at slutte: Miðgarðsormen, Bøigen¹⁶, Sjøslangen og Kraken er beslægtede fenomener. —

* * *

Noget lignende, for at komme tilbake til de bebudede andre paralleler, som Kongespegelens anskuelse at Kraken ansaas for en ø, findes i mere end et tilfælde. I Brandan-legenden f. eks. forekommer et uhyre med det mærkelige og hittil uforklarte navn Jasconicus¹⁷. I den legende gaar sjøfolkene „i land“ . . . „gjør op varme for at koke lammekjøt, og så begynder fisken at røre på sig, og brødrene styrter til skibet hvor de blir tat op av Brandan, mens „øen“ forsvinder og de kunde endnu se varmen de hadde gjort op, to mil borte.“ Brandan fortæller dem bl. a. at fisken „forgjæves søker at bite sig selv i halen.“ Her har vi nu et saa tydeligt minde om Miðgarðsormen som „bítr í sporð sér“ (Gylf. 33, ante) at likheten ikke er til at miskjende, et direkte bevis altsaa at den ovenpaa skildrede utvidelse av begrepet overalt-om-værende virkelig har fundet sted. Paa Mecia de Viladestes verdenskort fra 1413 (som jeg her citerer efter Bjørnbo i Nansens Taakeheimen, s. 459) „står der i Nordhavet vest for Norge et billede av et skib med ankeret ute ved siden av en hval

og med følgende forklaring: Dette hav kaldes „mar bocceano“ og deri findes store fisker, som sjømændene tror er småøer og lager herberger på; disse fisker og sjømændene går iland på disse holmer og gjør op ild og fyrer så kræftig på at fisken merker varmen og setter sig i bevægelse,“ o. s. v. Ogsaa i Sindbad Sjømands første reise forekommer der en slik skrone, som jeg citerer fra Lanes engelske oversættelse (London, Bliss, Sands Foster, s. 269): Aye passengers, whom God may preserve! come up quickly into the ship . . . for this apparent island . . . is a great fish that hath become stationary in the midst of the sea and the sand hath accumulated upon it . . . and trees have grown upon it since times of old; and when ye lighted upon it the fire, it felt the heat“ etc. Motivet antas at stamme fra Orienten (se Rohde apud Nansen, s. 459). I vesterlandene gik det over Grækenland over i en latinsk Physiologus og kom saaledes i Franskmanden Philippe de Thans og i et engelsk Bestiarium, og fra dette sidste citerer jeg en mærkværdig passus om denne „store hval“. „Cethe grande is a fis, ðe moste ðat in water is“ og saa følger samme historie om at „soon he diveeth to ground and kills them all without a wound“ (Mätzner, Sprachproben I, s.s. 55, 68, 69) men med et andet element tilføjet, laant fra vision-litteraturen, at hvalen suger smaa fiskene ind i sin aapen mund og sluker¹⁸ dem og saa er vi forberedt paa „Significacio“: denne fisken er djævelen som lar menneskene lide av hunger og tørst og saa lokker sjælene til sig, men kun de smaa og disse store, det er selvfølgelig de trofaste, men han som lytter til djævelens røst og tror paa denne, han vil komme til at følge den onde ned til det mørke helvede:

ðo arn ðe litle i leve lage,
 ðe mikle ne maig he to him dragen:
 ðe mikle, I mene ðe stedefast
 in righte leve mid fles and gast.
 wo so listneð develes lore
 an lengðe it sal hem reven sore;
 wo so festeð hope on him,
 he sal him folgen to helle dim. —

I den angelsachsiske Codex Exoniensis forekommer der (96, 6) et lignende dyr med det litt mindre gaatefulde navn: Fastitocalon: Ic wille cýðan bi ðam miclan hvale, ðam is noma cenned fastitocalon.“ Dietrich ansaa det som en forvanskning av *ἄστυ τὸ καλόν* men paa grund av et sted i Eustathii Hexæmeron, som Grein (Sprachschatz) citerer fra Physiologus Syrus ed. Tychsen, s. 163: Balæna quem Aspidochelonem dicunt, in immensam magnitudinem adolescit, ita ut navigantibus speciem ingentis insulæ representet“ er det givet at Dietrichs konjunktur ikke holder stik. Med betydning „skildpadde“ peker ordet paa et andet spil av folkefantasien. Denne forklaring støttes paa det skjønneste av en anden tekst; hvis jeg forstaar Feilberg godt, (Jydsk ordb. III, s. 1159) ogsaa en Physiologus. Han citerer nemlig følgende passus fra Dahlerup, Physiologus (i Årb. f. Nord. Oldk., 1889, 231, 274): i havet er en hval som hedder aspedo og på ryggen er der ligesom en skov men midt i havet skyder det sin ryg

op og søfolk antager det for at være en ø Men aspedo mærker heden" o. s. v.; se flere henvisninger hos Feilberg og hos Fritznér² in v. hafgufa. — Aspedo staar selvfølgelig for Aspedochelone. —

Likesom nu Verdensslangen og dens „bror“, Fenrisulven, d. v. s. Behemoth, har ogsaa og især Leviathan blet sammenlignet med Antikrist¹⁹, Leviathan om hvem det heter i Esaias 27, 1: Paa den dag skal Herren med sit haarde og store og stærke sværd hemsøge Leviathan, den flygtende slange (cf. Job. 40, 18 om Behemoth: „men den flygter ei“) og Leviathan, den bugtede slange; og han skal ihjelslaae Uhyret som er i Havet; jvf. Aabenb. 12, 9 o. s. v. det behøver næppe paavises i detaljerne. Jeg vil kun uthæve at der i en av haandskrifterne av Gregorii Homilier findes skrevet ordet Miðgardsorm som glosse over Leviathan. Og Axel Olrik fortæller (Ragnarok II, Da. Stud. 1913, s. 169) at „når (i Tirol) lindormen kommer frem af jorden, skal den tage skikkelse af Antikrist og underlægge sig alle lande, indtil Elias overvinder den i kamp.“ Det kan altsaa anses fastslaaet at der findes reminiscenser om Verdensslangen baade i Jasconicus og Fastitocalon i den germanske Sagnverden og i Behemoth-Leviathan fra den bibelske. — Leviathan kaldes uttrykkelig for en hval i det angelsaksiske digt Salomon og Saturnus (ed. Kemble, s. 198, cit. hos Nansen, s. 276) og der kan her mindes om Paradise Lost I, 192—208: Thus Satan . . . with head up-lift above the wave and eyes that sparkling blazed . . . extended long and large . . . in bulk as huge as whom the fables name of monstrous size . . .“ og litt længere ned fortsetter Milton: „that seabeast Leviathan, which God of all his works created hugest, that swim the ocean stream, Him, haply slumbering on the Norway foam, The pilot of some small night-foundered skiff Deeming some island, oft as seamen tell, With fixed anchor in his scaly rind, Moors by his side . . . so, stretched out huge in length the arch-fiend lay.“²⁰ Milton blir ganske i Middelalderens forestillinger om Leviathan og djævelen. Og her kommer ogsaa denne allestedsomværen svagt men tydelig til syne. Derimot er den ganske forsvunden i det uhyre der nu maa omtales en gang til, Grendel, for, skjønt vi allerede har nævnt det, er der et par punkter som endnu maa drages frem.

Disse to vanddæmoner mor og søn (eller datter), som vistnok er identiske, muligens nøkkenes forældre, sis uttrykkelig at stamme fra den første morder: Cain: Panon woc fela geasceaft-gasta; wæs þæra Grendel sum; (l. 1265, 6) og dermed er de definitivt rykket ind i den Behemoth-Leviathan'ske verden av Antikrist-ømner. Teorien om slægtskapet med verdensslangen er allerede blet opstillet i 60-aarene av mænd som Müller, Simrock og Müllenhoff; ifølge den sidstes hypotes skulde Beowulf jo betyde Thor (men jvf. som vi saa bl. a. Edv. Lehmann, Dania 8, 187).

Men vigtigere er det at i en hollandsk bibel av 1477, den saakaldte Delftsche Bijbel (i Esaias 27, 1) det latinske Leviathan serpentem vectem (se nedenfor) findes oversat ved: Leviathan, dat serpent den gren-del, hvor altsaa gren-del bevises ikke alene at være kjendt utenfor England men endog uttrykkelig likestilles med Leviathan og en slange (Verdam, Middelnederl. Woordenboek, in voce, Aanmerking). Og sammesteds

kan man finde en henvisning til en glosse i det saakaldte Harlemer glos-sar: grindel, i. slanghe; ibex. Verdam tilføier, at denne glosse opviser en indre motsigelse (slange = stembuk) men den beviser da ialfald at man tænkte sig Grendel i skikkelse av et levende væsen, og at grendel her altsaa ikke skal opfattes i ordets sædvanlige betydning av bolt, pes-sulus, repagulum. Denne motsigelse er forsøkt hævet av Dr. F. Buiten-rust Hetteema (Oude Glossen, s. 40 seqq.). Han gjør opmærksom paa at ibex, stembuk muligens kunde tydes paa satan, der jo som bekjendt²¹ ofte forbindes med en buk, — glossen vilde i dette tilfælde simpelthen være et bevis paa at Grendel akkurat som Leviathan og Behemoth like-stilles med Djævelen. Verdam l. l. henviser videre til Grimm's fjerde utg. av D. Mythologi s. 200 og ib. Nachtrag s. 82; denne har jeg ikke til min raadighet men han citerer: ic bede di, grindel, an descr helle“. Og grendel forekommer endnu i visse flamske dialekter = djævelen, cf. Het-tema, s. 44. —

Hvordan dette end er, — uten at ville bestride Hetteemas sindrike for-klaring, vil jeg gjøre opmærksom paa en anden mulighet; ibex kan tæn-kes at være en avskriverfeil for obex, objex = Riegel, ndl. grendel, cf. Grimm, D. Myth.² s. 222 om tysk Höllenriegel = Höllenbrand = teufel, man husker det ovenomtalte sted D. B. Jes. 27, 1: hvor (serpentem) vectem netop oversættes ved serpent den grendel. Herved forklares ogsaa tilfulde, synes det mig, dette sidste citat, som Kögel, Z. f. D. Alt. 1893, s. 275 n, anser for „eine weniger sichere Stelle.“ Jvf.: Vectis, metaphorice diabolus“, Breviloquus, 1487 apud Dr. Hetteema, s. 43.

Efter alt hvad der nu er blet sagt, kan jeg ikke tænke mig at nogen vil nægte det nye trebundets eksistens: Verdensslangen, Bøigen og Gren-del, likesom et andet: Grendel, Behemoth, Leviathan, m. a. o. at anse Grendel for Bøigens søskende.²²

* * *

Dette turde være tilstrækkelig for at vise at Bøigen ikke staar alene i dens avstamning fra eller slægtskapet med Verdensslangen, skjønt der vistnok er mange flere²³ og jeg kunde her avslutte denne undersøkelse, hvis der ikke var et uhyre til som det er ønskeligt at omtale i denne sammenheng, skjønt jeg har mine tvil om det hører hertil.

I Tusend og en Nat, Sindbads femte reise, faar vi læse hvorledes han paa en ø finder en gammel mand „a comely person, who was clad from the waist downwards with a covering made from the leaves of trees.“ Den gamle gir tilkjende ved tegn at Sindbad skal ta ham paa sine skuldre og det sker. Men saa kan Sindbad ikke bli kvit ham! Gam-len hadde dreiet sine ben, klædt i buffellæder, om Sindbads nakke og gjorde ham meget vondt. Endelig lykkes det S. at gjøre „the obstinate devil“ som han kalder den, drukken, at kaste ham av og at dræpe ham. Saa fortæller nogen Sindbad: This man who rode upon thy shoulders is called the old man of the sea, and no one ever was beneath his limbs and escaped from him, excepting thee.“ Den eneste overensstemmelse jeg

kan se her er at der baade ved Bøigen og Gamlen „noget“ omringes av „nogen“, — og dette forekommer mig altfor vagt til at bygge teorier paa. At det i det hele omtales skyldes vel nærmest Brynildsen der i anden udgave av sin No.-Eng. Ordb. oversætter Bøig ved *The old man of the sea*, saa godt som ved *the strangling meshes of the past*²⁴. Og dét skal sis at, hvis vi ser bort fra fabelens inklædning og kun hefter os ved dens maal, da er der sikkert nogen analogi mellem Sindbads plageaand og Bøigen, saaledes som den almindelig opfattes. For mange har jo faktisk opfattet Bøigen likesom Gamlen som menneskets syndige fortid, *the insidious trammels of past sins*, og det er ganske muligt at forstaa *The old man of the sea* allegorisk som: „some oppressive obligation, burden of conscience, hated task which one would fain shake off, but cannot,“ — saaledes som Dr. Henry Bradley forklarte det i en privat meddelelse; der fins nemlig ingenting om det i det store Oxforders Leksikon, N. E. D.²⁵. Og derfra til ens syndige fortid er skridtet ikke stort, skjønt jeg for mit vedkommende betviler stærkt at lignelsen skal lede til en likestilling! Hvorledes det end er, man vilde gaa for vidt ved at anse den Gamle fra Havet som en parallel til Bøig-Verdensslange-motivet. Selv et andet punkt av overensstemmelse mellem vor gamle ven og et par endnu ikke nævnte figurer fra den germanske mytologi kan næppe redde situationen. Møgk taler, i sin klassiske avhandling om den, om en slags varulv: „*Böxewolf*“, der likesom „*Mare*“ og „*Alp*“ sis at springe paa ens ryg; cf. endvidere Huldreev. ed. 1912, s. 253: *trollet ... trillet ... og sat paa ryggen av 'n* (En aften i Nabogaarden), Mannhardt, *Baumkultus der Germanen*², s. 111 om „*Norggen*“ og Feilberg, III, 103 hvor der findes en masse henvisninger om „fanden, genfærd, spøgelser og døde der hænger sig paa ryg av levende.“ Men saa har vi til syvende og sist ikke annet end overensstemmelse i et eneste lille træk, som ikke tillater os at slutte til slægtskap av det hele.²⁶

* * *

Skal vi nu i et slutord fatte resultatet av denne studie (saa vel som av den om Bøigens betydning der samtidig offentliggjøres i „*Edda*“; se ovenfor s. 168) sammen, saa tror jeg at vi, i modsætning til forholdet i Ibsens drama maa sige at der findes ikke „en eneste en“ men at „her er fler.“ Først og fremst gir Eventyr-bøigens slægtskap med Verdensslangen os et tydelig billede av hvad denne figur oprindelig betydde, og viser dets eller grundstoffets skyggede avblekning i eventyret os hvor litt der er tilbake av det oprindelige billede. Men ogsaa mellem det som Ibsen lagde det til og den opfatning som, tildels — for største delen — under Ibsens indflydelse, maa anses for at være den gjængse, moderne, — ogsaa mellem disse to kan der ses en tydelig omend liten forskjel og en som muligens i mere end et tilfælde har staat i veien for en rigtig forstaaelse av Ibsens Bøig. Som en av de forestillinger hvori folkefantasiens trang til personifikation viser sig, erindrer Jæger (Ill. No. Literaturhist., I, s. 153) om hvorledes den sorte Døds frygtelige minder bragte folket til at fortælle „om selve Pesta²⁷,

der i skikkelse af en gammel gusten kvinde drog fra gaard til gaard,“ en fremstilling der kommer temmelig nær Dødens selv! I denne, den samme tankesfære, hvori Ibsen legemliggjør „die Anziehungskraft des Meeres“ i Fruen fra Havet (Wörner, II, 199), hører til en viss grad Ibsens Bøig hjemme, hvis den i „Edda“-art. forfægtede forklaring skulde vise sig at være den rette. For Bøigen er ikke det uhyre som ved sit ydre alene jager mennesket paa flugt, — Bøigen er jo usynlig, i stykket er det bæl-mærke og Peer høres kun at hugge og slaa omkring sig. Ibsens Bøig er en sygdom der uset sniker sig til fjenden og utmætter og uttømmer slagtofferet, — uttømmer det for al energi der pleier at være i det normale menneske; Ibsen brukte den jo som den legemliggjorte vis inertie. Men billedet som man ser for sig ved stykkets læsning kan let forskydes. I stedet for at opfatte det som om det betydde: dette at Peer Hamlet ikke kan „set the world aright“, fordi det var hans „hær af Ønsker, Lyster og Begjær ... alt som netop (hans) Bryst hæver, (som) gjør at (han) som saadan lever,“ i stedet for at det altsaa skulde være det Peer-Hamletske selv, opfattedes Bøigen som om den representerte selve hvervet som var paalagt Peer, — altsaa i Bradleys ord om Sindbad: some ... burden of conscience, hated task which one would fain shake off but cannot. Og saa blev symbolet paa Peers ikke-kunnen fordi han er Peer, til en inkarnation av hans ungdoms synder, til et symbol av det han var. Og med en ganske begripelig men ikke desto mindre forkert utvidelse av begrepet er Bøigen ikke mere „det som hindrer en i at handle fordi der er noget i ham selv, som gjør det umuligt“ men „det som hindrer en i at handle fordi der er noget som gjør det umuligt.“

Saa kan vi da slutte at der er tre Bøiger: uhyret fra eventyrene som er identisk med eller ialfald hænger sammen med Verdensslangen; den Ibsenske: det Peer-Hamletske slapsind og en tredje, u-ibsenke: denne universale forhindring for alt fremskritt, en kraft der virker ind paa nogen og hindrer ham i at handle, ens fortid der staar iveien for ens fremtid. —

Gent, Belgien, Okt. 1915.

NOTER.

¹ Her forklares navnet paa denne „jötun i slangeham“ som „den bøiede“, ikke som „Krumning“. Forskjellen er visst ikke stor men uhyrets slange-natur antydes ikke videre heldigt ved ordet krumning, like saa litet som ved dets tyske gjengivelse „der Krumme“, da disse to nærmest tyr paa en eneste bukt. Skal ordet gjengis med et andet norsk ord, da vilde muligens vinding eller sning synes at maatte foretrækkes? Paa tysk likeledes: Winding (eller der Ringelnde?) og paa Hollandsk med et bibelord: „de langwemelende“ (Jes. 27, 1) hvis man ikke viser „daadens mod“ paa sit Peer Gyntsk ved ikke at gjøre noget og ved at bruke den faktisk ikke-oversatte form: „der Beug“, likesom nærv. forf. har brukt „de Buig“ i sin hollandske oversættelse av Bøig-scenen (Tijdspiegel, 1915) Englænderne bruker jo ogsaa „the Boig“.

Artiklen er ikke signeret men da Liestøl skrev mig at vi (i. e. Moltke Moe og han) definerte Bøigen som: „en jötun i slangeham og sa at den vistnok til-

hørte et ældre nu for det meste bortglemt lag i folketroen" er det vel dem der har foraarsaget denne del av artiklen. Jeg maa uttrykke mig saa forsigtig da jeg husker at L. meddelte mig mundtlig hvorledes den oprindelige artikel de hadde sendt til redaktionen av leksikonet med en utførlig undersøkelse av Bøigens oprindelse blev uten videre forkastet fordi den var for lang! Det er altsaa ikke sagt at de er ansvarlige for artiklen i dens helhet. —

[Saaledes var baade tekst og note redigeret da Anders Krogvig var saa venlig at sende mig følgende opplysninger som jeg tror er værd at la gaa videre. Dette med personifikationen, skriver han, er „det rene sludder“, hvilket bl. a. er jo klart derved at vi har sagnet ogsaa fra et sted hvor ingen slik naturformation findes. Teorien skulde derfor alene nævnes som et kuriosum. Saken er nemlig den at artiklen er vistnok av Moltke Moe og Liestøl som de skrev den men ikke længere end netop indtil dette punkt. Resten skriver sig fra redaktionen. Moe — som aldrig saa paa hefterne naar de utkom — fik først flere aar efter gjennom Axel Olrik rede paa det besynderlige og meningsløse tillæg artiklen hadde faaet, og undret sig svare paa hvor det hadde sit ophav. Ved et tilfælde fandt jeg (A. K.) det i Turistforeningens aarbok (for 1902). En turist hadde fremsat teorien i en notis blandt smaastykkene og tilmed leveret et fotografi av bøigen" Og Krogvig tror det skyldes Red. Haakon Nyhuus selv at „oplysningen“ kom ind i leksikonet. Saa vidt Anders Krogvig.

Det viser sig altsaa at mit forsigtige uttryk at Moe og Liestøl vistnok har foraarsaget „denne del av artiklen“ ikke var upaakrævet, og endvidere at der er flere end nærv. forf. som nærer tvil om „teoriens“ rigtighet. ^{13/4} 1916.]

² Asbjørnsen har vistnok to Peer Gynt-historier, den bekjendte i Rensdyrjagt ved Rondane og en kortere en i En søndagskveld til sæters, men denne sidste har ikke Bøig-motivet. Det lar sig paavise at Isen har kjendt og brukt begge to.

³ I Lølands Norsk Eventyrbok, Oslo, 1905, Norske Samlaget, s. 363 har forf. git en oversættelse av Bugges version til Landsmaal. Ifølge Liestøl hadde Moltke Moe i sin tid noteret en version fra Nedre Telemarken som endnu ikke er gjenfunden i hans papirer. „Vitskapleg kann ho vel ikkje ha so stor interesse naar ho i det meste samstaver med Bugges uppskrift.“

⁴ Jvf. Ahlstrøm, Om folksagorna, 1895, s. 41 og især: Die Polyphemsage in der Volksüberlieferung von Oskar Hackmann, Helsingfors, 1904. To andre versioner av motivet som H. ikke nævner, findes i Wigstrøm, Folketro, s. 109, no 344. Olsen, Norske Folkeev. og Sagn, s. 195 (Risen i kvernhuset; muligens den samme som Hackmann sub no 156 citerer fra Nicolaisen). Endvidere: Cederschiöld, Medeltidsberättelser, Svenska Landsmålen, V, 6, 1. 42; H. E., Folkminnen, Sv. Landsm. 1907, s. 417, no 353, og Hermelin, Sägner ock Folketro, Sv. Landsm., 1909, s. 63 (nos 93 og 94). Kvernsgagnet, Huldreev. 1912, s. 6 er muligens ogsaa angit av Hackmann; det samme gjelder de par sidestykker der findes nævnt i Moltke Moes note til Janson, Sandeherad, s. 83. Et lignende ordspil, med Tolv, findes i „Kjæmpen Styrk“ gengit „efter Faye“ i Norske Sagn, Kristiania, Cammermeyers boghandel, 1902, s. 119.

⁵ Det er som med høken i Brand: Intet våben bider paa ham, stundum tykker han at fly, hjerteramt af dødens bly, — men vil baneslag du slå ham, er han bag dig lige kry, gækker, lokker dig paa ny; S. V., III, 255; Prof. Julius Olsen i sin amerikanske utgave av Brand sammenligner Bøigen med dette.

⁶ See ndf. n. 23 om Tora Borgarhjorts lindorm i Ragnar Lodbroks saga som la sig om Toras skemma.

⁷ Eller maa vi si: Fenris? Jvf. Maal og Minne, 1910, s. 57.

⁸ Axel Olrik, Ragnarok II, Danske Studier 1913, bringer denne forestilling til en gruppe: den bundne Jætte i Kaukasus: „en frygtelig kæmpe eller uhyre der er lænket eller indesluttet i hjærgets indre, prøver stadig at rive sig løs. —“ ... „En nærmere udformet variant heraf er den verdensomspændende fisk eller slange, der bider sig i halen: hvis den taber biddet og napper efter halen, da skælver jorden. Hvis holdet helt glipper, da forgår verden.“ Og længere ned: „Nordboernes Midgårdsorm, der ligger i verdenshavet og bider sig selv i halen —“

uden anden grund end sin egen længde — hører vistnok til denne familie men har da mistet det naturmotiv der forklarede dens tilværelse.“ Jeg kan ikke tænke mig andet end at det er ved en feiltagelse at denne myte er av Olrik bragt ind i Jordskælvsjættegruppen. For er ikke gruppens karakteristiske drag netop det at et stort levende væsen fremkalder et jordskælv (s. 129) og den frygtelige kæmpe eller uhyre stadig prøver at rive sig løs? (s. 3). Og her har vi vistnok et mere eller mindre uhyre men ingen riven-sig-løs og ingen jordskælv. Og allikevel skulde det høre til denne gruppe og at Midgaardsormen bider sig selv i halen, skulde være „uden anden grund end sin egen længde.“

Har Olrik nogen særlig grund til at nægte at verdensslangen oprindelig er en personifikation av Okeanos? Det nytter vel ikke at minde ham om at andre f. eks. Grimm og av de moderne. Gering, har sluttet sig til dette resultat, — det vilde være at stille én lærd op mot en anden og hvorfor skulde Olrik ikke ha det ved det rette ende? Men her hvor det gjælder et digterblik kan det ha sin interesse at læse den femte Sang av Bjørnsons Arnljot Gelline igjennem, hvor digteren „stunder mod havet, ... hvor fjernt det ruller i ro og høiheid (og) det evig vandrer sig selv i møde ... mens jevnt det skyller mod evigheden, aldrig kjender en stunds forsoning men drager videre sin egen gaade.“ Er ikke „umgjørð allra landa“, denne ringen, det prægtigste billede paa havets evighed man kan tænke sig? Og at en kjæmpe eller uhyre kan foraarsake et jordskælv, naar det prøver at rive sig løs, det er et naturmotiv som forklarer sig selv. Men at en slange skulde kalde jordskjælvet frem eller en lyd som tordeens braken, det kan dog næppe være primært. Man kunde lettere tænke sig at slangen naar den taper biddet, skulde gi anledning til en myte om at jorden glider ind i himlen eller „the other way“ som Shakespeare uttrykker det.

⁹ „I Telemarken anser man endnu den dag i dag aalen for en orm, ikke for en fisk og spiser den af den grund ikke,“ sir Jæger l. l. og jvf. Feilberg, Jydske Ordbog III, s. 1190: „ålsnog“ og: „hugorme og snoge udgives for ål, kaldes også ål,“ Kr. Alm. V, 68 o. s. v.

¹⁰ Man tænke endvidere paa Skiðblaðnir (Gylf. 41 etc.) og eventyrets under-skihe, Thor og Hellig Olav (Jæger l. l. I, 153), „Thorskampene i eventyrform“, Lehman, Dania, 8, 190 og Olrik, Dania, 6, 106: visen er nærmest en gengivelse af Þrymskviða. Menja og Frenja og Kvernen som staar og maler paa havsens bund, o. s. v.

¹¹ I en dansk variant har drengen som kapæder med trolden en støvle paa brystet; Kr. Sagn. I, 440 seqq. apud Feilberg, l. l. III, 642.

¹² Se von der Leyen, Das Märchen in der Edda, Berlin 1899, Herrig's Archiv, 1904, 1905, 1906; Götter und Göttersagen der Germanen, München 1909 og nu hans sidste: Das Märchen, Leipzig 1911.

Jeg nævner et par eksempler, — s. Märchen i. d. E. s. 42. Útgardaloki og Thor er ikke andet end motivet av „der geprellte Riese: ifølge Götter und Göttersagen“ (s. 22, 50, 78, 199, 200) gaar Hymiskviða, motivet om guderne der følger Loki, Skrymir og Hrungnir, o. s. v. henholdsvis tilbage til følgende eventyr og sagn: Risen som hadde ingen hjerte paa sig, Jutulspranget, de „erratic blocks“ eller „en eller anden fabel“ (s. 78) som han simpelthen gaar og uten videre antar. Se Herrigs Archiv 115/12 for bibelhistorier ogsaa tat fra eventyrstoffet. Jeg tror at v. d. Leyen gaar sikkert for vidt i slutningerne til sine ellers uhyre interessante undersøkelser. Naar han for kun at nævne et eksempel (Das Märchen i. d. E. s. 43) karakteriserer den nordiske fortællers værk (en fortælling i Prosa-Edda) som „köstlich fein und tief“ og bemærker at i folkesagnet alt forekommer „ziemlich roh und plump“, da slutter han til det sidstes oprindelighet aapenbart fordi det „also auf primitiver stufe steht“ og glømmer at forklare hvorfor dette „feine“ ikke kunde bli „verplumpt“ i tidens løp. Det er her ikke stedet for at gaa nærmere ind paa saken, det vilde forresten ogsaa falde nærv. for. for vanskelig, men jeg tror dog at kunne bemærke at en slik nærmere undersøkelse vilde bringe mange flere tilfælde av Ed. > Ev. frem.

Forresten, — i sin sidste bok (1911, se ovenfor) hvor v. d. L. s. 30 fortæller os allerede at forholdet Ed. > Ev. forekommer „nur selten“, medgir han s. 135

Ev. > Ed. for et andet tilfælde end „Blaa bandet“, — skjønt selvfølgelig, s. 133, Ev. > Ed. opgis som regelen. — I det hele taget betegner *Das Märchen* 1911 et stort fremskridt for den tidligere mere dogmatiske behandling av emnet især i H. Archiv, hvor m. h. t. oprindelsen av eventyrstoffet der lagdes meo *judicio* for stor vægt paa drømmene. Nu (1911) gives livet hvad livets er og intar drømmene den mere beskeden plads der tilkommer dem, skjønt forf. ogsaa her ikke altid er fuld opmærksom paa at drømmene ofte er foranledigede av eventyrlæsnings; jvf. s. s. 44; men se s. s. 60 seqq.

¹³ Se f. eks. Hermelin, *Sånger ock Folkstro*, s. 18: En kvinna ... blev ... överfallen av ett ur sjön upstigande sjörå eller näcken; O. F. Olsen, *Norske Folkeeventyr og Sagn*, s. 14: Kristensen Husby i kamp med draugen: Kristensen hadde under kampen følt draugens ryg som en stor sleip aal; ellers fik han ikke noget begrep om draugens figur, da det var for mørkt til at se noget. Og der findes hos Olsen og andetsteds en mængde historier om denne draugen der jo stadig kommer i land. Se endvidere Olrik, *Dania*, 8, 157 skjønt den „undre(r) sig over at havfruen løber tværs over land,“ og J. Arren, *Dania*, 10, 122, der regner sø-, land- og luft-uhyrer alle til en gruppe. I en artikel om „Animals in Ecclesiastical Literature“ (*Publications of the Modern Language Association of America*, 1913, s. 377), bemærker Miss Christabel F. Fiske at man i middelalderlige beskrivelser av dyr og udyr ikke skulde vente nogen større nøiagtighed, at f. eks. ord som ags. *draca*, *wyrn*, (tænk paa orm: aal) næddre, *snaca*, o. s. v. er titt brukt i flæng og at alle disse antyr enten en slags „serpent-bodied dragon“ eller en „magical sea-serpent“. Til en lignende sammenblanding og forveksling vidner saadanne oversættelser i de gamle glossare som nihhus og nykkir baade med *crocodillus* og *hippopotamus*; se Pauls *Grundriss*, I, 1038 = II° 296.

¹⁴ Og ikke alene der! Se Hjelstrøm, *Från Delsbo*, Sv. *Landsmålen*, 1897, s. 31: „Sjøormen er en stor orm, som säges varit sedd i sjön Storecklingen av många trovärdiga ännu levande personer. 60,000 kronor påstås vara utlovade till den som kan fånga honom.“ — Og, at det ikke bare er hos almuen og i fiskerskrøner at denne tro paa uhyret findes, som avlokket Virgil det berømte: „Horresco referens“, — bevises først ved et citat fra forfatterinden Regine Normanns svar til mig da jeg hadde spurt henne om man der i Nordlandet kjendte til dyret: „Sjøslangen er til, saa sikkert som vorherre,“ og dernæst ved, at saa sent som 1892 utkom der en hel bok om „The great Sea-serpent“ (Leiden, Brill, London, Luzac & Co.) skrevet av (nu sir jeg: horresco referens!) en hollænder, Dr. A. C. Oudemans. Boken skrevet paa (daarligt) Engelsk, er noget av det mest ukritiske makværk man kan læse; det er en eneste *circulus vitiosus*. For mit vedkommende har dog læsningen været gavnlig. Forf. gir nemlig bl. a. udtrag av Olavus Magnus og Biskop Pontoppidans skrifter som jeg her ikke har kunnet faa fat i og desuten en utførlig liste av de forskjellige forklaringer av sjøslangen og blandt dem fandt jeg (som den sjette, s. 395) Dr. Percys hypotes at midgårdssjøormen er at anse som oprindelsen til sjøslangen, altsaa netop det der antas i denne opsats. Selvfølgelig tror Dr. Oudemans ikke paa den, — jeg skjænker mine læsere grunden.

Biskop Pontoppidan hadde skrevet at hundrede personer hadde sét sjøslangen. Jeg, sir Dr. Oudemans i berettiget stolthet, har næppe fundet én i Nordlandet som ikke har set den! Muligens interesserer det Dr. O. at læse at jeg ogsaa har set en: Det var den 29. Aug. 1913, en herlig dag paa den vidunderlige Næroffjord, for den er vidunderlig, — deilig solskin og blikstille. Paa engang saa vi den, — ikke tvil om det! Kaptejnen, besætningen og passagererne i en sjøslange-ekstase: vi saa de mange vindingerne ganske tydelig, — sikken en lang en! Men det varte ikke længe: sjøslangens vindinger viste sig at være fjeldenes bølgende refleks av en — — otter der kom frem og de 60,000 kr. gik hus forbi!

[Anders Krogvig sender mig et par ord som maa finde en plads her i en supplements-note: ¹⁵/4 1916:

Om sjøormen kan jeg kanske gi Dem et par oplysninger som De ikke kjender. Den har været set forholdsvis nær Boigens residens. Et av de største

og forfærdeligste eksemplarer som nogengang er observeret er nemlig iagttaget i ... Mjösen. Den ... er utførlig beskrevet i den gamle Hamar-krønike, 1542 og 1553, alsaar i et dokument av ærværdig alder og efter øienvidners beretning.

Regine Normann (cf. n 16) har visst ret i at sjøormen ikke har været hjemme i Nordland — i et hvert fald ikke i gammel tid. Der synes hvalen at ha indtatt dens funktion. I Erik Hanssøn Schønnbøls beskrivelse av Lofoten og Vesteraalen (c. 1580) skildres hvalen netop som sjøormen: den er kolossal, giftig, æter mennesker, etc. Man kan fri sig fra den ved forskjellige magiske kunster, især ved at strø bævergjæl paa vandet. Eller man kan ro mot solen, for den taaler ikke synet av solen. I Absalon Pederssøn Beyers „Om Norges Rige“ (1567) skildres sjøormen paa nøiagtig samme maate og de midler man maa bruke for at slippe unnan den er ogsaa de samme. „I Nordland var jo hvalen et forholdsvis hyppigt syn men den blev ikke fanget av nordmændene paa denne tid, de kjendte saaledes litet eller intet til dens virkelige beskaffenhet. I Bergen hvor Absalon Pederssøn levde og skrev var den naturligvis endda mindre kjendt.“]

¹⁵ Regine Normann skriver til mig om den: Vi har Kraken. Den lever paa stordypet, er slimet, sleip og grufuld stærk ... Det hender den søker tillands og op paa „grunna“ for at ødelægge de stakkars faa fredfulde stunder en fiskermand kan glæde sig ved. Kraken kan vise sig paa landjorden, da er den mager og ligner en kjæmpe-edderkop Saa er det draugen. En fredløs dauing som glæder sig til lik, uler stygt fra fjærene i mørke regntunge høst- og vinterkvælde, slaas med landdauingerne, er onskapsfuld og hask men mestres ved gand og troldom.“ — Om Ibsens egendommelige draug i Hærmændene paa Helgeland, se Lynners avhandling, s. 29. Her kan der vel skimtes slægtskap med „den Fremmede“.

¹⁶ Bøigen er ikke kjendt som forf. Regine Normann skriver, i Nordlandet, dette de store havsuhyrernes klassiske strøk. Jeg kan tænke mig den mulighed at dette skulde kunne indvendes imod min hypotes: Bøig og Sjøslang = Verdensslangen; for, skulde man ikke vente at finde Bøigen i den samme region hvor sjøslangen er hjemme, hvis de begge to „stammer fra“ Verdensslangen? „Da kan jeg kun svare: det har ingen fare“, for, skjønt det sikkert er muligt at den skulde findes der, kan man næppe slutte at der ingen forbindelse kan være mellem Bøigen og Miðgarðsormen, fordi Bøigen ikke findes der, egentlig fordi den ikke er kjendt der. Skal vi utrykke det i den ovenomtalte indvendingens ord, da kunde man si: Bøigen kan godt være krøhet videre ind paa land, den behøvede jo ikke stadig at bli svømmende ved kysten!

¹⁷ Jeg har ikke Brandan-legenden ved haanden og citerer dette derfor paa anden haand, delvis efter Fridtjof Nansen, Nord i Taakeheimen; se ib. s. s. 275 og 459. I Heilagra Manna søgur: Jasconius, se Fritzner I, 686, b.

[Jeg har siden haft anledning til at gjennemgaa de to middelnederlandske tekster; „fisken“ som forekommer der (Bonebakker, Inleiding en Aanteekening en op ... Brandaenteksten, l. l. 299 og 2129) har ingen navn, men: Den stert stac hi in den monde so hi alrediepst conde, l. l. 2129, 30. Og fisken som er en ø, dukker ogsaa under, — l. l. 317 og 2159. Jeg citerer endvidere l. l. 2131, 2: Dat seip hi omme bevinc; XIII daghe voeren si in den rinc.]

¹⁸ Se Afhandlingerne viede Sophus Bugges Minde, 1908, s. 141 hvor Hj. Falk minder om et uhyre fra helvede som ogsaa suger ind sjælene. Forfatteren nævner et par andre uhyrer fra middelalderens overnaturlige fauna som i en viss grad kan anses som paralleler til de her behandlede; han sammenligner Fenrisulven med Behemoth; se Job. 40, 21 og 22.

[Hos Gering, Izl. Æventyri, II, 245 finder jeg et citat fra Gregorius den store, som muligens kan hjælpe dem som vil trænge ind i denne likestilling av Behemoth og Satan og gir det derfor her: Quem sub Behemoth nomine nisi antiquum hostem insinuat, qui interpretatus ex hebræa voce in latina lingua animal sonet? Migne, col. 644, paa koptisk skulde pehemout betyde „Wasserstier“, tilføier han.

¹⁹ Se Fritzner II², 688, hvor der findes anført nogen interessante skriftsteder og kirkefædrecitater. I Germania, 1868, s. 158 handler R. Köhler om to

billeder av Leviathan paa angeln hvor denne kristlige interpretation kan tydelig mærkes.

²⁰ Utgiveren av den Miltonske tekst der foreligger mig henviser til Barnes' kommentar paa Job, m. h. t. spørgsmaalet om Leviathan maa anses for en hval eller en krokodille, — der findes altsaa muligens noget interessant; jeg kan ikke se det efter. Han henviser iøvrig til „the stories of the Kraken“ som Milton kan ha tænkt paa.

²¹ Se ellers hos Hettema l. l. — Boken er færdig trykt i Det Flamske Akademis skrifter men kan paa grund av krigen endnu ikke utkomme. Forfatteren overlod mig venligst et eks. med tillatelse til at gjøre bruk av den. [Boken kan nu faas hos Martinus Nyhoff, Haag. Holland; 23/6/16.]

²² Om en anden parallel med Tors bedrifter, se v. Sydow, D. Studier, 1910, s. 156 og 157; Grendelkampen skulde skyldes keltisk indflytelse. — Et meget avbleket minde om Grendel findes muligens den dag i dag i England, — jeg tænker paa Rawhead, cf. N. E. D. in voce. E. M. Wright, Rustic Speech and Folklore, s. 199: the boggart of the pond as a masculine water-demon called Rawhead and Dr. Johnson: the name of a spectre, mentioned to fright children.

²³ Muligvis er der en fjern sammenhæng med stortroldet fra Welhavens Dyre Vaa som maatte „skrumpe sig dygtig ind“ for at komme i prammen; jvf. Danske Studier 1910, s. 156 hvor v. Sydow stiller det sammen med Tors eventyr med Skrymir (Gylf. 44) paa grund av handske-episoden. Axel Olrik, Ragnarok II, 199 fortæller: „På Island troede man endnu i 18de Arh. at der i landets største sø, Lagarfjót var en uhyre slange ... bunden ved trylleord ... indtil ... dommedag, (da) han skal vende løs og ødelægge det ganske Fljotsdalsherred.“ I Lynners bok om Hærmændene paa Helgeland, s. 12 finder jeg i et uddrag av Ragnar Lodbroks saga en hentydning til Tora Borgarhjorts lindorm (ovenpaa n. 12) der fra ganske liten blev saa stor at den la sig om Toras skemme, likewise lindormen fra Landstads Folkeviser (s. 144) der „la seg i en ring“ som jeg har allerede mindet om. Det store sjødyr i Ingemanns Fire Rubiner turde ogsaa være beslægtet: verdensslange-motivet skimtes endnu tydelig i fortællingen.

Disse, like saa lidt som de følgende har jeg kunnet undersøke nærmere og jeg kan altsaa ikke udtale mig om slægtskapet. I Hackmanns avhandling om Polyphem (se n. 10) læser jeg at der forekommer „a cyclopean giant“, Kosma, et ord der forklares som „den krumme“. Edv. Lehmann (Dania 8, 189) taler om et keltisk kvindeligt uhyre, groa'en; Olrik, Ragnarok (II, s. 203) om en stor slang Sessa, — i alle disse kan der tænkes at skjule sig analogier, for Sessas vedkommende er det meget sandsynligt, se ib. s. 129 n. — Ifølge Schonken, Die Wurzeln der Kapholländischen Volksüberlieferungen (Leiden, Brill, 1910, s. 67, 69) nævner Stow, The Native Races of S. Africa en „stor slange“, beskrevet som „an enormous brute“ o. s. v., som uvilkaarlig faar en til at tænke paa et eventyrligt uhyre, — men skulde jeg muligens tilføie: kun naar man er paa jagt efter dem? I Dania 2, 343 anmeldes en avhandling: Drager, lindorme, slanger i Folkets tro (Naturen og Mennesket, 1894) ved Feilberg, hvor der antagelig findes noget av interesse for dette punkt.

Av mere moderne literære produkter minder jeg endnu om den store slang i Arthurlegenden, se Evan, High History of the Holy Grail, s. 364, 5 og den i Castle Merveil i Immermans Merlin der Graal. Hempls Klassiker, VI, 207 hvor Ophiomorphos, en slange altsaa, „im kreise um den ganzen Raum liegt“; jvf. J. Collin, Henrik Ibsen, Heidelberg, 1910, s. 308. Om Ibsens Forhold til Immermann og Ingemanns Fire Rubiner kan man vente en studie av Overlærer P. L. Stavnem i Stavanger der gjorde mig opmærksom paa disse arbeider.

²⁴ Mærkelig nok gir Brynildsen, (Eng. no. leks., in v. sea) ikke Bøigen som ekvivalent for det engelske udtryk, men kun „Fanden paa nakken“. Dette er i og for sig interessant nok, skjønt det leder os langt omeand langsomt bort fra ens fortid.

²⁵ Veltalende er i denne sammenhæng følgende boktitel: The Lawyer, Our old Man of the sea, by William Durran, London, Kegan Paul.

²⁶ Se om dette motiv: Victor Chauvin, Bibliographie Arabe, VII, 23—24,

og en artikel (som Chauvin kort før sin død gjorde mig opmærksom paa) av W. George Maxwell i „The Journal of the Straits Branch, Asiatic Society, 1908: Sindbad's Old Man of the Sea. Gamlen skulde ikke være andet end en Orang Utang! Da blir der ikke meget igjen av likstillingen med Böxenwolf o. s. v. Se ogsaa Liebrecht, Archiv f. Literaturgeschichte, 6, 590 seqq.

²⁷ He saw ... the Pest-maiden, huge of stature, all shrouded in linnen, striding towards him; Tylor, Primitive Culture, I, 296.

For andre tilfælde av sykdomme betragtet som et levende væsen, se f. eks. Gylf. 33 om Hel, Eljudnir, Ganglati, Gangloi o. s. v. og endvidere (næsten selvfølgelig!) Feilberg (III, 699) in v. sygdom. Sygdoms vætter kan endog narres f. eks. ved at skrive paa ens dør: „N. N. er ikke hjemme,“ eller: „ved at gi syg et andet navn.“ Dette minder om hvorledes Peer „narret det asen“, den Magre ved at han ikke nævner sig selv.

TILLÆG.

Gjennem Bibliotekar Anders Krogvig har jeg faat en avskrift av en ny, hitil ukjendt version fra Vang i Valdres; den stammer fra den kjendte sagnfortæller H. Bergh, hvis bok „Folke- og Huldreeventyr fra Hallingdal og Valdres“ vistnok utkommer til høsten. I overensstemmelse med Bugges version er det at Peer Gynt ikke nævnes ved navn men kaldes her ein man, som dér: ein gut; derimot har den ikke som den sidste sjelv-motivet. Der er altsaa ingen ting som peker paa Valdres som sagnets hjemland, heller ikke noget som taler imot Gudbrandsdalen; den ny version later altsaa saa vidt jeg kan se, spørsmålet staa hvor det stod før.

Men da det ikke er utelukket at andres undersøkelser faar mere ut av det, er det mig en glæde at kunne gjengi et større utdrag av versionen efter Krogvigs avskrift med Berghs noter til sammenligning. Til begge herrer retter jeg en hjertelig tak!

„I Vang var det ein gong ein mann“ som møtte et merkelig „hauga-skapnad“. Han havde sin „langstøl“ paa Skakadalen og der var det at han en gang „Seinhøstes nista ... seg ut for nokre dagar. Han vilde paa Skakadalen og leggja ihop sumarved ... Han sette seint ut, og det myrkna so til, at det var paa eit hekte han inkje skulde funne selet sitt. Hadde'n inkje havt stigen beint aat sælsdøri, so hadde'n vorte ute liggjande den notti. — Aa jau, til al slutt hitta han da inn, la nisteskreppa og øksi og brynet ifraa seg paa benken, og tok til aa fumla fyre seg med handi inn under sengehjallen. Det var turr brisk han leita etter, for han hadde eldjönnu og flint og knusk med seg og vilde slaa eld og nöra upp varme. — Med han soleis fumla nedpaa tufti, kom handi hans inn paa noko som var kaldt som ein fisk, og mjukt, og sveigt. Han kvakk og rykte ho att til seg. Men dermed so var han inkje av det rædde slaget, og spurde hardt og kvasst: „Kva er du for ein?“ „Det er han Böyg“, sa det. — Mannen rette ut att handi og vilde kjenna etter koss detta skapelsel var vore. Jau, det var isende kaldt, og so mjukt at det gav seg undan naar ein ytte paa med fingrom. Det var so mjukt som ei hit med lettemjöl, og det var digrare enn ein arm utanpaa tröga — nokolite digrare. — Han vilde burt um aaren. Der meinte'n det laag ein briskehaug, men daa hadde'n so nær fare hovudstup. Det var eit som laag beint for fötane hans. Og den-tid han kjende etter, so var han Böyg der med. Han steig over honom, og leita etter brisk i den andre enden av sælet. Men kvar helst han fumla, og kvar helst han kjende med handi, so fekk'n berre tak i'n Böyg, som laag ringa kring heile golvet, inn under baac sengehjellane, etter krakkar og benkjer, uppaa hyllur, og högt og laag. — Mannen visste mest inkje koss han skulde laga seg. Han torde ikje gaa ut heller. Kan henda han daa kunde erta detta paa seg. Men so hitta han paa noko. „Du kan kveta øksi mi, du Böyg“, sa han. — Trast etter høyrdet han det tok til aa kveta inne i svartmyrkret; og so sa det i eitt løte: „Mannen bad mig vitta veta øksi — Mannen bad mig vitta veta øksi — mulla det og

kvatte og kvatte. — Den tid han hadde lydt paa detta ei rid, tok han nista-skreppa, krabba upp i senghjellen, og vel inn aat veggjen, la skreppa under hovudet og vilde söva. Men det var uraad, endaa so sigen han var. Han vart liggjande aa lyda paa denna mullingi: „Mannen bad mig vitta veta öksi. Mannen bad mig vitta veta öksi,“ sa det, og so kvatte det og kvatte so illherveleg fort. — Jau, endeleg sovna'n, og vakna kje att fyr soli skjein gjenom ljoren i taket og beint i anlitet paa honom. Han up i helvrom. Daa var'n Böyg burte. Av brynet var det kje meir att enn som ei tunn spetu, paa lag. Og öksbladet var slite mest radt ned aat vedo. Vangsgjeldringen stod utan baade öks og bryne. Og daa var det kje radt hogga ved. Han sette seg til aa biska, og raggla so paa heimvegen.

Ordforklaringer.

langstöl: den langt bort liggende sæter. — paa eit hekter: nære paa. — nedpaa tufti: paa jord-gulvet. — sveig: fugtig, litt vaatt. — ytte: gav et støt eller tryk. — hit: skindsæk. — kveta: hvæsse, skjærpe. — veta: kveta (trollene kan ikke si k.) — kvatte (imperfekt.): hvæset. — sigen: træt, utmattet. — i helvrom: i forvirring, sandsesløshet. — spetu: pinde. — aat vedo: ökseskaftet. — Vangsgjeldringen: manden fra Vang i Valdres. — biska: spise morgenmat.

KULTUR OG FOLKEMINDER

WODANS ELLER KRISTI RIDT

Die finnischen und nordischen Varianten des zweiten Merseburgerspruches, eine vergleichende Studie von Reidar Th. Christiansen, F. F. Communications nr. 18, Hamina 1915, 8vo, VI + 218 Sider.

DETTE Arbejde er en ung Normands Doktordisputats, udgivet paa Tysk i Finland paa det finske Videnskabsakademis Bekostning. Den navnkundige Merseburgformel (nedenfor afkortet: Msb.) i Haandskrift fra 10de Hundredaar, som Forfatteren iøvrigt forudsætter vi alle kan udenad, og derfor ikke aftrykker, lyder saaledes¹:

Phol ende wodan — fuorun zi holza.
du wart demo balderes folon — sin fuoz birenckit.
thu biguolen sinthgunt, — sunna era swister,
thu biguolen frija, — volla era swister,
thu biguolen wodan — so he wola conda,
sose benrenki — sose bluotrenki — sose lidirenki:
ben zi bena, bluot zi bluoda,
lid zi geliden, sose gelimida sin!

Fra Tyskland, England, Norden og Finland haves en Mængde Varianter med bibelske Navne. Fra Danmark f. Eks. saaledes (utrykt, Sønderjylland):

Vor Herre Kristus og Jomfru Maria op og ned ad Bjerget red. Vor Herre Kristus hans Hest fik Fod forvred. Stod han af og med sine hellige ti Guds-fingre tog ved og sagde: Ben til Ben, Sen' til Sen', Blod til Blod og Kød til Kød.

Ingen Trylleformel er saa omstridt som den gamle Msb. Paa hver sin Side af dette oldtyske Digt fylker sig de to Hære, den der kæmper for Trylleordenes delvis hedenske Byrd, og den der hævder deres Udspring fra den kristne Tanke- og Billedverden. For den første Hær — i sin Tid slet ikke en Hær, men hele den fornuftige lærde „Menneskehed“ — er Msb. den faste Klippe, det klare Vidnesbyrd om ægte hedensk

¹ (fordansket:) Phol og Wodan fore til Skovs. Da fik Herrens (andre: Balders) Fole sin Fod vredet. Da galdred Sinthgunt (over den), Sol hendes Søster (?), da galdred Frigg, Fulla hendes Søster (?), da galdred Odin, som han vel kunde, saavel over Benvrid som Blodvrid som Ledvrid: Ben til Ben, Blod til Blod, Led til Led, som om de var limet!

Galder med Frasagn om de gamle Guders Liv. For den anden, lille, men vel stadig voksende Flok er den en enkelt Udartning, en uklar Fremtoning, der maa finde sig i at bedømmes ud fra det overvældende Tal af klart kristelige Frænder. Forfatteren vil nu gøre Rede for Benvid-formlens Historie i kristelig Tid, især dog paa finsk Omraade, og derved tillige søge at kaste Lys over selve Msb. Hans grundige og klare Studie faar for os sin særlige Interesse ved, at han undervejs afhandler danske Varianter.

I Forordet gör Forfatteren os kendt med sit Maal og sin Fremgangsmaade, samt med det Savn, at han af Pladshensyn ikke har kunnet trykke selve Kildematerialet, den vældige Mængde finske Formler, men maa nøjes med Henvisninger, Omtale og Udpluk. (Kun de hidtil utrykte svenske Formler fra Sverig og Finland er meddelt in extenso). — Capitel I refererer de tidligere Drøftelser af selve Msb.: paa den ene Side Linien J. Grimm—Kuhn—Griebenberger o. fl., paa den anden Linien Bugge—Kaarle Krohn etc. Vi føres ind i den tyske Forskning baade i dens Grundighed og i sommes Hang til Dybsindighed (een finder (1895) som Msb.s Grundtanke, at ene Krigsguden kan raade Bod paa den Malheur, som Fredstyrsten kommer ud for, en anden (1899) ser den fremstille „det samlede Forløb af en højnordisk Sommerdag“). Ret kort omtales saa de senere tyske og de engelske Varianter; her er Kristus (og S. Peter) eller andre Hellige overalt de(n) optrædende. — Capitel II tager dernæst de danske, de norske, de rigssvenske og de finlandssvenske Varianter for. Og det lange Capitel III bringer det finsk-ugriske Stof. Her gives først en lille, paa grundigt Litteraturkendskab hvilende Indledning: Oversigt over Finnernes Indsamling og Studium af Trylleformler, samt en motiveret Afvisning af den gamle Teori om de finske Trylleord som Arv fra fjærr Tid, endog finsk-ugrisk Fællestid; Frændefolkene i Nord og Øst enten mangler virkelige Trylleformler eller har indført dem fra Nabofolk; det sidste gælder i Virkeligheden ogsaa Finnerne, hos hvilke de vestlige Former (Svenskernes Gen- og Naboer) er de oprindeligste og bundet i kristne Forestillinger. [I Forbigaaende sagt: Lappernes Sange til Troldtrommen synes desværre aldrig at være blevne optegnede; naar Forfatteren, S. 79 efter Antydninger hos Castrén, stempler dem som blotte „Improvisationer“, er det vel en Smule nemt sagt; og selv Improvisationer turde paa et barbarisk Kulturtrin i høj Grad være formelagtige, bundne til en Tradition]. — Nu gennemgaaes — efter moderne finsk Forsknings Principer, der saavidt gennemførligt ogsaa er fulgt ved det øvrige Stof — de finske Vid-formler „paatværs“, Linie for Linie, saa Udviklingen af hvert enkelt Træk klares, og Sondring mellem oprindeligt og nytilkommet gennemføres. De afhandles i to Grupper, de vest- og de østfinske; især de sidste opviser en Del Laan fra andre Sange, episke eller magiske. — Endelig vises det, at de estiske Varianter dels er indvandrede fra Finland (væsentlig de metriske), dels er af tysk Byrd (de prosaiske). Hovedlinierne i den finske Udvikling samles; og der frakendes de russiske og lettiske Formler Paa-virkning paa eller fra de finske.

Capitel IV bringer Resultaterne af Forfatterens Vandring med Formlen fra Tyskland over Norden til Finland (foreløbig holdes selve Msb. udenfor). Optrædende Person er i alle Lande gennemgaaende Kristus, være sig ene (England, i Reglen Skandinavien og Østfinland) eller med en Ledsager, gerne Maria eller Petrus (Tyskland, Vestfinland); Tomandsformen er vel ældst. Kristus enten rider eller gaar; i Tyskland er begge Former gængse, og begge er vel lige oprindelige (Gaaformen oprindelig brugt, hvor den Lidende er et Menneske, Ridtformen, hvor et Dyr kureres); nordligere er Gaaformen sjælden (s. 197: G D 2, læs: G D zwei mal). Dyret er gerne Føl (Fole) eller Hest, af og til (Tyskland, Norge, Sverig, Finland) Æsel; i Finland er Hesten som Regel musefarvet, graa el. l., vel et Minde om Æslet. Stedet (eller Maalet) for Færden er overalt gerne et Bjærg, en Kirke eller en Bro, ikke sjælden en Sten. Hvor det er Dyret der faar Vrid, maa den (de) ridende stige til Jorden og læge; i Finland optræder Maria ikke sjælden her, selv om hun ikke var nævnt før. Saa lyder selve de lægende Trylleord (denne uepiske Del kendes allerede i Atharva Veda), eller det siges dog, at Benet signes. Meget sjælden omtales frugtesløse Signeforsøg, før den rette (Kristus) tager fat; jfr. nedenfor. — De kristne Varianter viser tilbage til den bibelske Fortælling om Jesu Indtog i Jerusalem. Bjærgtet er vel det i gamle Formler yndede Oliebjærg; Kirken mulig den der byggede „mater omnium ecclesiarum“; Broen laa over Kedrons Bæk (nævnt 1 Gang i Finland); Stenen er vel den hvorpaa Kristus hvilede paa Vandringen til Golgata, jfr. dog ogsaa Anstødsstenen og Hovedhjørnestenen; Gaaformen skal hidrøre fra en særlig Udformning af Tanken om Anstødsstenen. — Jerusalem som Rejsens Maal nævnes sjælden, men dog allerede i Trierformlen („Salonium“), der er mindst lige saa gammel som Msb. og helt kristelig, men rigtignok kun delvis er bygget som Msb. og dennes Efterfølgere.

Tilslidst vover Forfatteren sig i Lag med selve Msb. Her slutter han sig væsentlig til Krohns (og Mansikkas) Opfattelse. Man har (s. 206) Ret til at gaa ud fra de mange Varianter for at forstaa denne enkelte, som tilmed blandt alle oldtyske Formler er den eneste „hedenske“. Og hvilket hedensk Indhold byder den egentlig paa? Det Indblik i Gudeverdenen den synes at give, stemmer ikke med hvad vi ellers veed om disse Skikkelser; derfor er de „hedenske“ Tolkninger ogsaa saa disparate. I Grunden er kun selve Navnene hedenske; de er vel indsat i kristelige Navnes Sted for at fjerne det forargelige af Formlen, ligesom naar Oden, eller Oden, Tore, Fregga kan findes nævnte i svenske Formler; (Forfatteren kunde vel i samme Sammenhæng nævnt konna og akka 3: Skurken eller den Onde og Kællingen, istedetfor Kristus og Maria, i en østfinsk Variant, s. 122). Forfatteren tænker sig nærmest, at den samme gejstlige Mand der skrev Formlen ned (mellem lutter kirkelige Stykker), har lavet Navnene om og endda mulig opdigtet („ersonnen“) nogle af disse; Formlen bærer et lærd Præg. Phol er vel Paulus; Wodan er Kristus (= balder 3: Herren); Frija (Frigg) med Følge er Jomfru Maria og dennes „Følge“, maaske Sol (sanna) og Maane, jfr. Hymnerne ave maris stella o. lign. og sml. ogsaa Formlernes tre Maria'er. (Ikke Forfatteren

men Mansikka i Russische Zauberformeln s. 257 vil føre det sidste videre; i russ. Vridformler endes med, at tre Møer plukker Urter og læger Skaden; det er Maria'erne [Marcus 161] ved Kristi Grav; Msb. udsiger, at ikke de, kun Kristus selv kunde virke „Oprejsning“).

Saa vidt Forfatteren. Her skal tilføjes nogle Bemærkninger dels om danske Varianter, dels om enkelte finske Formler og om selve Msb.

Overfor sine danske Formler viser Forfatteren god lagtagelsesevne. Vist med Rette ytrer han, at de fleste Vridvarianter fra Danmark gennem ret lang Tid maa være litterært overleverede (gennem Sortebøgerne, s. 30), saa nær staar mange hinanden. — Kun 15 Varianter har han nyttet (fra Thiele, Lorenzen, Tang Kristensen); enkelte trykte har han forstaaeligt nok oversat. Føjes hertil de af Anmelderen nu kendte utrykte Varianter, vil vi komme op paa 47 Numre, og Forholdene af og til forrykkes en Smule; Petrus som Jesu Ledsager har Forfatteren kun i 1 Var. (s. 30: G D 2 læs: G D 12), ellers altid Jesus alene; men Petrus optræder desuden i 2 Varianter, samt Maria i 3 (eller 4) og de tolv Apostle i 1; Forholdet mellem de to Typer bliver da ikke 1 mod 14, men c. 7 mod c. 40. Forf. har kun 2 Varianter med Gang istedetfor Ridt, Gangen findes i mindst 8. — Formlen fra Flensborg „Rødebog“ Aar 1608 burde ikke være sat blandt de tyske Varianter; den er ikke „aus deutschem und dänischem zusammengesetzt“ (s. 20), men dansk, fra regnet et Par Fortyskninger i en enkelt Linie og hele Stavemaaden, der skyldes den velvise Retsskriver; allerede den tyske Udgiver Wolff (hvis Oversættelse ganske vist er forfejlet) har set væsentlig retfærdigt paa Formlen; ligesaa Ebermann, hvis Tolkning Forfatteren med Urette tager Afstand fra: „Wor Herr Jesus nehr a biene radt“ er virkelig: „V. H. J. ner ad Bjerget (bedre: a Bjerre) red“. — Formlen „tres boni fratres“ i „das alte Arzneibuch“ (A M 187, 8vo) er ikke, som Forfatteren s. 34 mener, brugt de homine iracundo; denne Overskrift gælder et lille Raad om Apinum i Vin; saa følger tres fratres, uden Overskrift, men bl. a. ved den ledsagende Kur bestemt angivet som Saarformel.

Bedømmelsen af Forfatterens Forhold til det højnordiske og især det finske Materiale tilfalder de Forskere hvem dette er tilgængeligt. Man faar et almindeligt Indtryk af Grundighed og Omhu. Særlig Interesse (udfra Msb.) har Udviklingen s. 159 fl.: de finske Varianter der omtaler frugtesløs Søgen efter en Hjælper; de findes især i Ingermanland: Gud søgte paa Vejen en kyndig, han fandt ingen, han (eller Maria) maatte saa selv tage fat. Forfatteren vil tænke sig, at her er noget gammelt bevaret; skulde Formen her ikke lægge det nærmere at tænke paa Laan fra det netop i Estland og Ingermanland gængse Motiv „Der søges en Hjælper ell. Kunstner“ (Kantelesangen, Kvadene om Oksen og om Øllet)? Anderledes er det maaske med en enkelt nordfinsk Variant: „Jesus bød Maria at binde; det hjalp ikke, saa gav Jesus sig selv dertil.“ Tilsvarende Passus i anden Form har en utrykt dansk Variant fra Aar 1618: „da segen Christ, da segen kors, da segen sielff S. Maria“ (segn ɔ: signede), formelt en forbløffende Parallel til Msb.s tre „thu biguolen“; næsten enslydende har en svensk Variant (meddelt s. 55) „mötte honom

korset — Christi — sjelf St. Maria“, hvor dog „Mødemotivet“ optræder. — Aarsagen til denne Lighed skal ikke drøftes her. Men hvad i det hele Aarsager til Lighed vedrører, forekommer det, at Forfatteren ved Siden af „Bevarelse af det oprindelige“ kunde fremhævet Muligheden af en anden Faktor, nemlig: Nydigtning, være sig ganske selvgroet eller under Paavirkning af den samme Kilde, som mulig oprindelig har skabt Formlen, i dette Tilfælde: Indtogsevangeliet, hvis Lighed med Formlen atter og atter uvilkaarlig kunde gøre sig gældende. Naar saaledes Kristus i nordiske Varianter gaar til Fods, kunde det i hvert Land være „selv-groet“, ud fra de Tilfælde hvor den lidende er et Menneske, ikke et Dyr. Og naar „Æslet“ atter og atter, omend sjælden, dukker op, kunde det være Paavirkning af Indtogsevangeliet, ligesaa mulig „Jerusalem“ i en yngre tysk og en yngre engelsk Formel.

At „Hekseprocesser“ skulde være forekomne i Finland allerede i Middelalderen (s. 69), kan vel næppe paavises? — Skulde det gaadefulde ottulisen om den Hellige i en finsk Formel (s. 132) mulig staa for otollisen: den (Gud) velbehagelige 3: Jesus?

Endelig selve Msb. Anmelderen kan ikke tænke sig andet end at Forfatteren væsentlig har Ret og vil beholde Ret, hvad enten saa alle Formlens Navne nogensinde lader sig sikkert forklare eller ej. Saalænge Msb., der jo ikke er optegnet i Tysklands hedenske Tid, ikke lader sig knytte til utvivlsomt hedensk „Myte“ e. l., synes de Hedningelærdes Forsvar at blive noget vagt. De vil paa deres Side vel kræve ett af to for at forlade den gamle Skanse, enten at en Dag en latinsk Formel fra 3die Hundredaar graves frem med kristelige Navne, eller dog at man paaviser en Legendeform som bedre end selve Indtogsevangeliet dækker Formlen: Indtoget fortæller jo ikke om noget Ulykkestilfælde! Dette Krav turde være lovlig strængt; ingen undrer sig over, at St. Hans-signelsen mod Feber udnytter Daabsevangeliet, skønt dette sidste ikke fortæller, at Kristus ved Neddikningen fik Febergysen, og at St. Hans raabte: Dig ryster den hede og den kolde. Den lidende Menneskehed krævede paa sin Vis, at Kristus maatte være „prøvet i alle Ting“.

Forfatterens Indtryk, at Msb. bærer et „lærd“ Præg, kan vel højst, og endda knebent, gælde for selve Navnene (det omstridte Stoft). Hvis Phol er Paulus, har vi her en folkelig Udtale; biguolen, der sikkert maa være Ental med enklitisk Pronominalobjekt, ser dagligdags ud; og skulde Kauffmann have Ret i, at „Sunna era swister“ etc. er „Solens Søster“ (hvad Forfatteren dog forkaster), øges dette Indtryk. Skriveren har vel snarest givet Formlen, som han hørte den, og Navnene skyldes da „mundtlig“, maaske lavgejstlig, Virksomhed.

Men dette ligger i det dunkle. De kristelige Varianters lange Række er, takket være Forfatteren, ført frem i den klare Dag; og smukt og behænde har han — for at tale med den danske Formel af 1618 — föjet

blod till blod, are till are,
hieltt och holden som dett tillforn var.

Sorø, Juli 1916.

F. Ohrt.

FOLKEEVENTYR

Folkeeventyr i Udvalg med Indledning og Oplysninger, udgivet af Dansk-lærerforeningen ved Ingeborg Simesen.

Baade Folkemindedyrkere og Dansklærere — og mest de def er lidt af begge Dele — vil med Glæde modtage det Udvalg af Folkeeventyr, hjemlige og fremmede, som Frk. Ingeborg Simesen her har udgivet.

Man kunde mene, at vi dog har nok af den Slags Samlinger i Forvejen; men vi har ikke nogen, der i en Indledning som Frk. Simesens giver væsentlige Synspunkter for Forstaaelsen af, hvad Folkeeventyr egentlig er.

Efter Barneaarenes griske Forslugenhed kommer der vel for de fleste en Tid, hvor Eventyrene anbringes som kasseret Legetøj i en Krog af Barnekammeret. I Skolens senere litteraturhistoriske Undervisning er de vanskelige at faa bragt ind, for hvor hører de egentlig hen? Litteraturhistorikeren kender dem kun fra det Øjeblik de drages frem for Lyset: faar boglig Form og bliver digterisk udnyttede. Men længe forinden har Eventyrene gjort deres Gerning og været med til at præge Tankegang og Følemaade, mest vel hos Almuen, den ikke læsende Del af Befolkningen. Denne Eventyrenes Indsats i Menneskehedens aandelige Udvikling, med Afspejlinger af forskellige Trin i denne, kan de lidt modnere Elever med en Smule Vejledning godt faa Øje for. Og dertil er Frk. Simesens Udvalg med dets Indledning udmærket skikket.

Der vil vel nok være dem, der savner et eller andet Yndlingseventyr i det foreliggende Udvalg. Men Pladsen har været begrænset, og de, der er med, er alle gode og hver paa sin Vis repræsentative. Det Publikum, Bogen er beregnet paa, har været medbestemmende ved Valget. De barokt eller uhyggeligt fantastiske Eventyr er blevet udelukket. Derimod har Frk. Simesen med stor Omhu og Skønsomhed fundet frem dels nogen af dem, der hører med til Menneskenes fælles aandelige Eje (Askepot, Tornerose, Fiskeren og hans Kone), dels nogle af dem, der har en Biinteresse ved at være litterært benyttede (Den taalmodige Kvinde, Kong Vollermandssøn, Bondekold), dels nogle af dem, der i sig selv er dybe og skønne Digterværker (Vildering Kongesøn og Miseri Mø) eller endelig nogle af de mere fabelagtige, sindrige Tankebilleder (de indiske f. Eks.).

En særlig Fornøjelse byder de Eventyr, der er gengivet i den danske folkelige Fortællestil (Trillevip og Lampen i Bjerget) eller i Ashjørnsen og Moes klassiske „Folkestil“ (Somme Kjærringer er slige, Smørbuk).

Frk. Ingeborg Simesens Indledning til disse Eventyr er i sin knappe Form god at faa Forstand af for den Lærer, der ikke er særlig kyndig paa Eventyrforskningens Omraade. Den giver paa 6 smaa Sider Vejledning til at iagttage Eventyrenes Stil og Karaktertegning, deres Moral og de kulturhistoriske Aflejringer, de gemmer. De forskellige Teorier om Eventyrenes Oprindelse og Udbredelse refereres. Nedskrivningens og den digteriske Benyttelses Historie fortælles endelig i korte Hovedtræk.

Man kan kun beklage, at Pladsen ikke har tilladt at give mere. Hvad der staar f. Eks. Side 5—7 er ikke lidt, men det er saa kompakt, at det egentlig forudsætter en ret stor Fortrolighed med Folkeeventyr hos Læseren. Men det er her, der trænges mest til Vejledning og Oplysning, hvis Eventyrlæsningen i Skolen skal give noget mere end den naive Barnelæsning. Naturligvis skal Eleverne først og fremmest leve rent umiddelbart med i Eventyrenes Personer og deres Skæbne, røres og mores, spændes og glædes. Men derefter kan de godt føres til at iagttage og finde Grunde for Eventyrenes Stil og Komposition, for hvad den giver og hvad den ikke giver, til Forskel fra den bevidste Kunstner (Bondeknold og H. C. Andersens Store Claus og Lille Claus kan f. Eks. sammenlignes). Dernæst er det jo naturligt at uddrage den almenmenneskelige Moral af Eventyrene, baade deres Tro paa Gudheds, Klogskabs, Trofastheds og Raadsnarheds Magt og deres Lære om, at ikke alt det der glimrer er Guld, og at omvendt meget af det der er Guld ikke glimrer. Men ved Siden af dette almenmenneskelige vil man ofte i Eventyrene kunne finde moralske Vurderinger, f. Eks. af den hensynsløse Snedigheds Værdi, der kun kan forklares som Rest af en svunden Tids Tankegang. Man kan saa sidst vise Eleverne, at meget af det, der lyder mest fantastisk og urimeligt for os i Eventyrene, er kulturhistoriske Lag, der ligger som Forsteninger af svundne, primitive Tiders Tro og Livsopfattelse og Skikke. Man kunde maaske ogsaa sammenligne de hjemlige Eventyrs folkelige Præg og de indiske Eventyrs Aristokratisme og se, hvordan forskellige Folkekarakterer eller maaske mere: forskellige Samfundslag udtrykker sig deri, men dertil er det foreliggende Materiale nok lovlig lille.

Det vigtigste er, at Eleverne føres til at forstaa, hvad et Folkeeventyr egentlig er, og det vil Frk. Simesens meget knappe, men ogsaa meget væsentlige Indledning være en god Hjælp til.

Georg Christensen.

FRA SPROG OG LITTERATUR

ET GAMMELT SØKORT

JOHANNES KNUDSEN: *Søkartet offuer Øster oc Vester Søen*. Prentet i Kiøbenhaffn, aff Laurentz Benedicht. 1568. (Særtryk af Tidsskrift for Søvæsen.) Kbh. 1914—15.

Selv om denne udgave af Laurentz Benedichts gamle Søkart först og fremmest er bestemt for maritime kredse, vilde det være synd, om den blev oversat af filologer. I en nydelig udstyrelse har man her et omhyggeligt optryk af en lille bog, der i originalen er et smukt vidnesbyrd om hvad dansk bogtrykkerkunst kunde yde i slutn. af 16. årh. (L. Benedicht var som det er sagt Københavns dygtigste bogtrykker för 1600). Med megen omhu og dygtighed har udgiveren, hr. cand. mag. Johannes Knudsen, forsynet udgaven med en kyndig og klar indledning, en fyldig realkommentar, fortræffelige registre, især over stednavne, og tabeller over de enkelte tekststykkers paralleller i de hollandske søkortbøger, der er at betragte som grundlaget for den danske.

I det hele og store er „Søkartet“ nemlig som man måtte vente en lidet selvstændig oversættelse. Det direkte grundlag mener udgiveren er en hollandsk søkortbog (vistnok fra 1551) der nu er tabt, men som på det nærmeste må have stemt overens med en udgave fra 1566¹.

Hertil har Laurentz Benedicht imidlertid föjet dels noget billedstof, dels mindre stykker om sejladsen i de nordiske farvande. Han siger selv i „Fortalen til Læseren“ (s. 7), at han „haffuer bekommet (en del aff stoffet) af en gammel Søfarende Mand, den der vel haffuer brugt Søen vdi halffrediesindstiue Aar, desligeste aff andre forfarne Styrmonds scriffuelser oc Vnderuissning huilcket ieg der om ocsaa haffuer bekommet, oc vdi denne Bog med stor flittighed, omkost, wmage oc arbeit som ieg der paa vent haffuer, tilsammen lest“.²

Da Søkartet i langt overvejende grad er en slavisk oversættelse af en hollandsk text, er ordforrådet blevet en del fremmedartet; undertiden

¹ Denne er trykt i Antwerpen af Jan Roelantzoon. Det kgl. Bibl. i København ejer det eneste eksisterende exemplar.

² Jf. s. 129 f. (som forklaring til en landfortoning): Om saa vaare, at der komme nogen wforuarendis imellem Skersund oc Fleckerø, saa haffuer ieg giort mit beste der til, til at Affcontrafeye eller affmale de smaa vdklipper, huilcke ligge til siune faare ved det høye lænd, desligeste ocsaa vdi Søen, oc haffuer dem set vdi en ordning effter huer andre det beste ieg kunde, dog icke allesammen, det bagerste oc høyste land er icke aldels iust eller perfect, men ieg haffuer det fordi set, at klipperne ere saaledis der imod til at see.

er et fremmed ord beholdt, fordi oversætteren ikke har forstået det; men i mange tilfælde er det dog sandsynligt, at fremmedordene har været optaget i danske sømænds sprog. Det sidste gælder vel udtryk som: en stift *dørstaende* vind (152 o. oft.; holl. text: *doorgaende*), *steck grund* „god holdebund“ (132 o. oft.; holl.: *steck gront*)¹, adj. *skor* „stejl“ (79. 80 osv.; holl.: *schoere*)² o. m. fl.

Mere mærkeligt er det, at man et par gange finder en højst ejendommelig hollandsk böjningsform i et almindeligt dansk ord, nemlig: Oc wi *seyldent* . . vdi xvij. timer (s. 152); Wi *seyldent* fra Gongeis reff aff, oc til Schaffuen i xxv. glas (s. 153). Alligevel er der næppe grund til at antage, at Laurentz Benedicht — om hvem man véd meget lidt — skulde være nederländer af fødsel. Herimod taler bl. a. de ret grove misforståelser af hollandske ord (fx. at *roocken hoys* v: „høstakke“ oversættes ved *Røghus*, s. 35 og 85). Udlænding er han dog sikkert; dærom vidner hans sproglige usikkerhed m. h. t. kön og könsböjning. Han skriver fx. vexlende *en* og *it Torn* „tårn“ (fx. s. 104), *en* og *it Bierg*³ (fx. s. 94), *en* og *it Strøm* (fx. s. 95 og 108), *det Landzby* (s. 93. 99. 100. 102. 103) og *Landzbyen* (100), *en Landzby* (102. 103). Ligeledes fx. *den* deel dennem kunde vere meget nyttelig oc *gaffnligt* (s. 9); grunden er der *wieffnt* (s. 150); grofft huid oc røt sand (s. 149)⁴. Endvidere skrives fx.: de ere saare *stor* (s. 124); eders Linier ere *ret* oc *perfect* (s. 189); netterne ere *stackit* (179); at regne Tiderne . . Koserne vdi Søen, Strømmene, Løbet, Grunden oc Dybet, oc huorledis *den vaar skickede* (s. 8; jf. Her er . . Orsagerne *opregne*, s. 10).

Disse ejendommeligheder lader sig nemlig næppe forklare som jyskheder, eftersom sproget har flere tydelige sjællandske former. Mærkeligt er vel nok den bestemte forskel mellem subst. *Høuff* (s. 78. 84 osv.; pl. *høffue*, s. 79 osv.) og adj. *høy* (s. 80. 85 osv.; *høyt* s. 83 osv.; *høye* fx. s. 84). Dette er ganske det forhold som S. P. Nielsen har beskrevet m. h. t. Togeby-målet, Dania IX. 28. Også förmen *male* „mål“ s. 182. 186 &c (*affmalit* s. 86; omvendt *affmualit* „affmalet“ s. 93) er vel sjællandsk (jf. Kort over de danske folkemål s. 169 fodn. 1: *mælør*). Meget påfaldende er endelig den stærke brug af adjektiver på *-uren* „-voren“⁵. Man finder således:

grunduret „grundet, fladt“ (holl. text: *vlack*) s. 98.

hackurne (*Klipper*) „takkede“ (holl.: *gehact*) s. 81.

¹ Også med omtydning: god sterck grund (s. 140), stengrund (s. 145).

² Kendes af Moth og (som adverb.) i Sejersø-målet (Thorsen s. 172).

³ Jf. *ith* langt stort Bierg, *hand* er slet . . *ith* trind Bierg (s. 120).

⁴ Ofte kan der her blot foreligge ortografisk vaklen: en benck („banke“) . . aff groff rødt steen *sandt* (s. 148); hart grund (140); en flat grund (143); røt steen (148) osv.

⁵ Udgifveren oplyser (s. 205), at „denne Endelse -uret bruges endnu i sjællandsk Dialekt“; jf. også fx. *Skræ-uren*, *Skrant-uren* hos Peder Syv (Betenkninger s. 90 = Danske Grammatikere I. 164). Skånsk har *vuren* (også som selvstændigt adjektiv), se Billing Åsbomålet s. 77, Rietz Dial.-Lex s. 795 f.; og i jysk og fynsk kendes ligeledes kun former med *v* i forlyd (*-vurn*, *-vorn* o. l.). Dærimod har man på Samsø den samme form som i sjællandsk: *-uren*, se Feilbergs ordbog III. 1089.

humpeluren „bakket“ (holl.: hompelachtig; jf. *hampler* „bakker“ s. 128 osv.) s. 80 (3 gg.). 81 (2 gg.). 85 (2 gg.). 126. 142.

knodderuret „bakket“ s. 126, *knuderuret* s. 127, *knoderuret* s. 128, *knudderuret* s. 129 (holl.: hompelachtig).

Klipurne (holl.: Rudtsachtich „fuld af klipper“) s. 84. 105.

Regnuret veir s. 22.

skaluret „fuld af skaller“ (holl.: schelperich) s. 106 (2 gg.).

stenuret (grund) s. 132. 140. 141. 146. 150. 151. (Jf. *stenfuld grund* s. 145.)

Taaure (veir) s. 22.

Ud fra disse forskellige ejendommeligheder, der genfindes i andre af de bøger Laurentz Benedicht har udgivet¹, må man vel snarest slutte, at han er en udlænding², der har lært dansk på Sjælland og tilegnet sig sproget særdeles godt³.

Mod den nye udgave er der overhovedet ikke meget at indvende, og ikke noget af betydning. Som i de fleste andre udgaver er der foretaget en del ugrundede textrettelser, hvad der dog kun spiller en mindre rolle, eftersom udgiveren har leveret en liste over sine rettelser. Men hvorfor normalisere vaklende skrivemåder som *giør* || *gør*, *hand* || *han*, *fauffne* || *faffne*, *giernig* || *gierning* o. l., når bogen på så mange andre punkter har (ortografiske) dobbeltformer, som *it* || *ith*, *megit* || *meget*, *vere* || *være*, *got* || *gaat*, *laufft* || *laut*, *sandigen* || *sandingen* osv. osv. Den ensartethed der opnås ved at rette *gør* til *giør* et par steder, er til glæde for ingen; rettelser af denne art er dog i virkeligheden — om end på lidet væsentligt område — forvanskninger af teksten og hviler på urigtige forestillinger om ældre ortografi.

Denne indvending gælder som sagt et periferisk spørgsmål. Bortset herfra har man en ublandet glæde af at gøre sig bekendt med den smukke lille bog.

April 1916.

Johs. Brøndum-Nielsen.

EN TEKSTRETTELSE TIL „JULEFERIERNE“

Dr. Brix vil (Blicher-Studier S. 103 ff.) helt udskyde det meningsløse Udtryk „mine Træffer, mine Bommer“ i „Juleferierne“s andet Kapitel. Hermed forsvinder en Dunkelhed, men Teksten faar med det samme en sikker Fejl, thi Ordene hører utvivlsomt til den og kan næppe af Blicher

¹ Fx. i „En Astronomische bescriffuelse“ (1594): Huis Pande som er megit høyt oc lang (53r); de Mennisker vdi hede Lande ere brunrot (47v); Bonduren (50v); Vreduren (52v. 53r. 61r. 67v. 70v &c).

² At han bruger udtrykket „vort“ danske tungemål, tør man næppe — som udgiveren p. XII — tillægge nogen betydning. Med det samme kan det bemærkes, at en fremragende bogtrykker som Laurentz Benedicht med urette betegnes som „en Menigmand“ i litterær henseende.

³ Brugen af nægtelsen *ey* stemmer ganske med hvad jeg har påvist i Sproglig Forfatterbestemmelse (s. 141 f.): den forekommer kun i forbindelsen *eller ey* (s. 22. 182).

have „været hensat paa Papiret til Oplysning for ham selv — og maaske ogsaa for Sætteren — om, hvorledes Sammenhængen skulde ordnes“. Sætteren har, vildledt af sit overfladiske Indtryk af „Træffer“ og „Bommer“ som Flertalsformer, troet at se Ordet „mine“ foran, men der har vist i det utydelige Manuskript staaet „nu en“, der særlig med gotisk Skrift maa kunne ligne „mine“ i høj Grad. Jeg foreslaar derfor at læse: „— — — alt under livelig Skyden, nu en Træffer, nu en Bommer“.

P. Abell.

BLICHERSTUDIER

Hans Brix: *Blicherstudier*. Gyldendal. 1916.

Hans Brix begynder sine „Blicherstudier“ med en Beklagelse af, at Steen Blichers Arbejder ikke foreligger i en samlet, med videnskabelig Omhu udført Udgave. Og deri har han Ret.

Om sin egen Bog siger han, at den slutter sig til Hans Hansens Blicherstudier og Jeppe Aakjærs „Steen Steensen Blichers Livstragedie“. Den er i hvert Fald blevet en meget blandet og uensartet Frembringelse. Brix har jo gjort en kommenterende Gennemgang af den danske Litteraturs populæreste Ting til sit særlige Omraade, og han har derved vundet megen Anerkendelse blandt saadanne, som ikke er i Stand til uden Hjælp at læse Litteratur fra en lidt ældre Tid. Paa lignende Vis gennemgaar B. i denne Bog en Del af Blichers Noveller, idet han snart fremsætter en sproglig eller saglig Oplysning, snart fordyber sig i en æstetisk Udvikling eller paaviser, hvorledes et Motiv opstaar og benyttes af Blicher, snart endelig fremkommer med tekstkritiske Forsøg.

Nogle af de mest værdifulde Punkter i Bogen skyldes den Omhu, hvormed dens Forfatter har gennemlæst Elmquists Læsefrugter, idet han derved bliver i Stand til at paavise, hvorledes Træk af den i Læsefrugterne oversatte udenlandske Litteratur gaar igen i en og anden Novelle af Blicher. I sin Iver efter hos Bl. at finde Paavirkning fra Læsefrugterne gaar Brix dog jævnlig for vidt. Der er saaledes slet ingen Sandsynlighed for, at Blicher, da han skrev: „Da Hr. Søren tog sin Hue af efter Maaltidet og sagde, som han plejer: „*agamus gratias!*“ pegede han paa mig i Stedet for Jens“ — har erindret en Vending i „Brudstykker af en fattig engelsk Landsbypræsts Dagbog“ som denne: „Han besvarte mine Komplimenter med et majestætisk Hovednik til Siden, idet han skød sin skønne sorte Silkehue op og ned“. Der er jo ikke anden Lighed, end at der det ene Sted staar Hue og det andet Sted Silkehue. Andre Steder er de af Brix fundne Ligheder mellem Blicher og de Kilder, der kan have paavirket ham, sikrere og bedre. Ogsaa personlige Oplevelers Indflydelse paa Blichers Forfatterskab paavises undertiden fint og rigtigt. Fuld af Forstaaelse er saaledes Fremstillingen af den Indflydelse, Charlotte Schinkel, hvis Skæbne omtales i „Eneste Barn“, har haft paa Formningen af Sophie i „En Landsbydegns Dagbog“.

Undertiden henfalder Brix til en ganske overflødig Lyst til at digte med, f. Eks. hvor han foreskriver Læseren, hvorledes han bør tænke sig den Bog, hvori Landsbydegnen gør sine Dagbogsoptegnelser: „Han maa forestille sig en lille slidt Skindbog, der kan gemmes i en Lomme eller paa Brystet, og hvor Indførslerne er foretaget med en Skrift, der gennemgaar Alderstrinene fra det barnlig uøvede over til Mandens faste Haand og ender med Oldingens sindige Skriftræk; alt mens Blækkets Farve veksler mellem sort og lysebrunt.“ For øvrigt har Brix's Fantasi her ikke arbejdet helt paa egen Haand. Hans Skildring af Landbydegnens Optegnelsesbog er en udtværet Gengivelse af nogle Ord, hvormed Blicher indleder „Eneboeren paa Bolbjærg's Dagbogsoptegnelser: „Her er Optegnelserne, som Papir, Skrift, Blækkets Farve og Indholdet selv tydelig viser at være blevet til i saare forskellige Tidspunkter.“

Det er kedeligt, at Brix, der bebrejder Jeppe Aakjær „mange Forsyndelser mod videnskabelig Nøjagtighed og Orden“, ingenlunde selv kan frikendes for de samme Forsyndelser. Et Eksempel blandt mange: Ved Omtalen af det Stykke i „En L's Dagbog“, der har Datoen „Föulum Idibus Januarii MDCCIX“ skriver Brix: „Blicher har senere rettet til: ved Laden“, men paa er det rigtige. Brix oplyser intet om, hvor Bl. har rettet som af ham paastaet; i Udgaven af de „Samlede Noveller“, 1833, staar der paa.

Ogsaa i Tolkningen af Teksten forekommer jævnlig en saadan Unøjagtighed hos Brix, saaledes hvor han taler om, hvorledes Morten i „den Række Dagbogsoptegnelser, hvor Morten lige er kommet op paa Herregaarden, lader Frøken Sophies Navn smutte ind i Slutningen af hver“. „Det er tydeligt“, siger Brix, at „Morten knap tør nævne hende“. Men hvorfor skulde han dog, paa det omtalte Tidspunkt, ikke turde nævne hende? Han ved jo endnu ikke, at han er forelsket i hende. Naar Morten stadig nævner Frk. Sophie, er det i Virkeligheden fordi Blicher vil lade Læseren forstaa, at Morten er forelsket i hende, uden at han selv ved af det.

Endnu værre gaar det, hvor Brix vil forsøge at gennemtrænge det Mørke, hvormed Blicher — med velberaad Hu — har søgt at omgive det Kapitel af „Røverstuen“, som hedder „Nissen“. Brix har ganske vist ofret megen Skarpsindighed paa at forklare Stykkets overnaturlige Træk paa en naturlig Maade; men Nissen og Blicher lader sig ikke saadan overraske, og det gaar nærmest Brix, som det i samme Kapitel gaar Niels Skytte, der hverken var fuld eller gal, da han kom fra Viborg, men alligevel endte med at tumle omkring mellem Storhusellerne.

Brix paastaar, at Jomfru Mette kommer til Taarnkammeret den Nat, Junkeren ligger der efter Jagten paa Sortemads, ikke for at blive bortført af Skrivderengen (d. e. Kornetten), men for at søge Nattemøde med denne; — og dette antager Brix, fordi hun viser sig for Junkeren som en hvid Skikkelse. I det hele taget skulde den skæmtefulde Nissehistorie i samme Kapitel bevise, „at man til Stadighed entrer ud og ind ad det bekvemme Vindue i Taarnkammeret“, og „at der ved Siden af den raske og muntre Kærestehistorie — — findes Træk af mere betænkelige Be-

givenheder, og at den raske Adelsfrøken ved nærmere Prøvelse viser sig at være et meget forfløjent Pigebarn“. Brix har her ikke holdt sig efterrettelig, hvad Oehlenschläger i „Aladdin“ paalægger sine Læsere: „Har I opmærksomt læst det hele Digt — — —, saa er det ej nødvendigt, mer at pirre i Lampen med Forstandens Lysesaks, for at forjage hver en Dunkelhed“. Tvært imod, Brix gør kun det hele endnu dunklere ved sine Forklaringer. Den røde Nissehue, som Staldkarlene og Niels Skytte ser om Natten i Stalden og ude i Storhusellerne, skulde være Frk. Mettes „lille røde, guldgalonerede Hue, som gik ned med en spids Snip i Panden“. Brix synes at mene, at Frøken Mette ikke havde andet Hovedtøj, og at hun brugte den baade til Indebug, og naar hun var ude paa natlige Rideture. „Den skumsvedte Hest maa“ — efter Brix — „antages at hidrøre fra natlige Rideture, som hun foretager til Storhusellerne“. Storhusellerne ligger imidlertid, som det tydeligt fremgaar af Fortællingen om Niels Skyttes natlige Tumlen om imellem dem, i Nærheden af Vejen fra Demstrup til Aunsbjærg, og ved at se paa et Kort vilde Hr. Brix have kunnet opdage, at Demstrup ligger omkr. en Fjerdingvej fra Aunsbjærg. Var det mon egentlig synderlig praktisk af Jomfru Mette, hvis hun vilde ud paa Natteæventyr saa kort et Stykke Vej borte, at udsætte sig for Opdagelse ved at tage en Hest ud af Stalden og ride derhen, istedet for at gaa derhen paa sin lille raske Fod? Og hvorledes kunde en Hest ved saadan en kort lille Ridetur med saa let en Byrde som Frk. Mette, om Morgenens findes „saa ilde tilrakkert, som om den havde været taget i Tjeneste til et langt og heftigt Ridt“?

Var det maaske ogsaa Frøken Mette, der hver Gang, Niels Skytte ude i Storhusellerne oplod sin Mund, opslog „en fæl Latter, der snart lød som en Urhanes Skogren, snart som en Horsegøgs“, og var det maaske oven i Købet hende, der frembragte nogle Lyde, saa Niels Skytte mente at høre „Raaen blade og Sneppen fløjte, skönt det endnu var langt fra Blade- og Sneppe-Tiden“? I Sandhed, hvis det var Tilfældet, har Brix Ret til at tale om „betænkelige Begivenheder“ og kalde Frk. Mette et „meget forfløjent Pigebarn“. — „Hun og han (Kornetten og Frk. Mette) kender“, paastaar Brix i Henhold til Nissehistorien, „udmærket Vejen til og fra Aunsbjærg og er ikke bange for at benytte den“. Blicher begynder imidlertid sin Fortælling med at berette, at Skriverdrengen (altsaa Kornetten) rider vild af Vejen til Aunsbjærg ved højlys Dag og maa have en Dreng til at vise sig Vej, hvad der unægtelig tyder paa, at han ikke er videre vejkendt. Hvem skal man nu tro, Brix eller Blicher?

Lige saa ivrig Brix er efter at mistænkeliggøre Frk. Mette, lige saa optaget er han af den ulige ædlere Bestræbelse, at søge at give Blichers Kone, Fru Ernestine, Oprejsning for den Bagtalelse, hun — efter Brix til Dels med Urette — har været Genstand for. Bedst — men dog ikke godt — er hans Bevis for, at Ernestine ikke har kørt Blichers Papirer paa Møddingen efter hans Død. Det er øjensynligt, at en Del af Papirerne har været i hans Datter Malvinas Besiddelse. Dermed er dog ingenlunde bevist, at der ikke ogsaa er kommet en hel Del paa Møddingen. Hvad Dr. Brix fortæller efter Overlærer Henningsen om, hvor-

ledes Blichers Svigersøn kom og vilde sælge nogle af Blichers efterladte Papirer, beviser jo intet om Mængden af de Papirer, denne havde at sælge til Aalborg Skoles Bibliotek; men det er i høj Grad beklageligt, at Overlæreren ikke har kunnet overvinde sin Afsky for Drukkenskab saa vidt, at han til Trods for den „Dunst af Brændevin“, hvori Sælgeren var „indhyllt“, gjorde sig den Umage at stifte Bekendtskab med de tilbudte Efterladenskaber af en af vort Lands betydeligste Forfattere. En Bibliotekar med en mindre ophøjet Moral vilde jo sikkert have sørget for at erhverve disse Papirer og derved bl. a. have givet sin senere Kollega, Dr. Hans Brix, sikrere Grund under Fødderne med Hensyn til at værge Fru Ernestine mod Beskyldningerne for Pietetsløshed overfor Mandens skriftlige Efterladenskaber. Men bortset herfra burde Brix have bemærket, at baade „Kladdebogen“ og det Digt, som Malvinas Mand fremviste for Overlærer Henningsen, havde særlig Tilknytning til Malvina selv, idet „Kladdebogen“, som Aakjær rigtigt bemærker, er blevet opbevaret og reddet, fordi den indeholdt Digtet til Malvina, og idet Digtet om Sophie Amalie Voss havde særlig Betydning for Malvina, da Fru Voss var en af Fadderne ved Malvinas Daab. Det synes altsaa, at Malvina i Tidens Løb har samlet paa saadanne Manuskripter af sin Faders, som havde en særlig personlig Interesse for hende. Brix's Slutning: „Blichers Yndlingsbarn har altsaa arvet og opbevaret hans Papirer“ er saaledes endnu en ubevist Paastand.

Brix's Behandling af Blichers og hans Hustrus ægteskabelige Mellemværende er dels god videnskabelig Bevisførelse, dels en Kæde af den Slags løse Slutninger og Gætninger med „hug en Hæl og klip en Taa“, som i Virkeligheden har saa grumme liden Betydning, fordi det efter den Metode er muligt ud fra de samme Holdepunkter at lave 100 forskellige Hypotheser. Paa fuldkommen løse Ræsonnementer bygger Brix den Opfattelse, at Fru Blicher ikke har forset sig med Karlene i Præstegaarden, men derimod een enkelt Gang med en Gæst, der var kommet til hendes Fødselsdag, og „at Blicher ud over denne ene natlige Katastrofe ikke har haft nogen Mistro til sin Kones Opførsel“. Hvor langt anderledes forstandig er ikke Aakjærs Behandling af det samme sørgelige Kapitel i Blichers Livsroman!

Som en Modsætning hertil er det velgørende, naar Brix bevæger sig paa sikker Grund, saaledes naar han paaviser, hvorledes Blicher, der jo er en Mester til at sætte et Optrin op og gøre det livagtigt, jævnlig henter Handlingen i sine Noveller hos andre Forfattere, endog fra Stykker, der nylig har staaet i hans eget Tidsskrift „Nordlyset“. Han paaviser t. Eks. meget rigtigt, hvorfra Blicher har hentet Hovedtrækkene i „Hosekræmmeren“. Men samtidig kan man ikke undgaa at lægge Mærke til, hvor lidt Brix egentlig forstaar Blicher, det vil sige, hvor vanskeligt han har ved at sætte sig ind i Blichers Tankegang. Han siger om „Hosekræmmeren“: „Der forekommer her Udviklinger og Træk, der er typiske for Blichers Hang til det Skruede“. Og som Eksempel anfører han, at „Bondepigen Sidsel kaldes for „Cecil“.“ Brix er som oftere unøjagtig. Pigen kaldes afvekslende *Cecilia* og *Cecil*. Hendes Navn staves i Kirke-

bog og slige højtidelige Steder Cecilia, og det udtales i Egnens Maal Cecil. Deri er der jo dog ikke det mindste skruede. Derimod er det skruet, naar Brix vil paastaa, at den politiske Samtale, Blicher fører med Hosekræmmeren, ligesom Blichers Skrift „Danmarks nærværende Tilstand“ har gaaet ud paa „en ivrig Lovprisning af det absolutte Kongedømme“. Det maa have været fremmelige Hedebløder, som det i 1828 har kunnet interessere at drøfte Spørgsmaalet om „det absolutte Kongedømme“. Hvor langt Brix er borte fra Blicher, ses bedst af en Vending som denne om Frieren Esben: „Blicher forholder os ikke de komiske Træk, der er forbundne med en landlig Friers Optræden, saaledes hans Haandtering af Pibe, Tobakspung og Fyrstøj“. Ordene „de komiske Træk“ aabenbarer en mægtig Kløft mellem Blicher og Brix.

Af og til findes hos Brix en god Tekstrettelse eller tekstkritisk Bemærkning; til andre Tider er hans Forsøg i den Retning præget af Overfladiskhed. En heldig Rettelse foretager han i „Juleferierne“ i Kapitlet „Klapjagt“ (af Brix unøjagtigt kaldet „Jagten“), hvor det fejlagtigt hedder: „Min Sidemand, en velfodret Pranger og Selvejer, sagde, da jeg undslog mig“; — dette rettes af Brix til: da jeg nedlod mig, hvad der vel nok er bedre end: „da jeg nedslog mig“ (sml. D. St. 1916, 112). Men ellers er hans tekstkritiske Undersøgelse af „Juleferierne“ — og det samme gælder ogsaa hans Tekstkritik andre Steder i „Blicherstudierne“ — ikke meget bevendt, til Trods for at han netop i denne Novelle ødsler med tekstkritisk Skarpsindighed. Et helt Kapitel ofres saaledes paa den stakkels Person, der hedder Primus. Brix har rigtigt indset, at det ikke gaar an, som P. Hansen har gjort, overalt at rette Primus til Tertius. Thi Tertius bliver hjemme og tager slet ikke med til Ulvedal. Der er imidlertid ingen Grund til at slutte sig til Brix i hans udviklede Undersøgelser og Slutninger. Der er ganske simpelt hændet Blicher det, at han i Karakteristiken af Lærerne ved en Fejlskrivning, en øjeblikkelig Forglemmelse, er kommet til at skrive Tertius i Stedet for Primus. Det er noget, som saa nemt kan indtræffe, naar man tumler med en hel Del ensdannede Navne, som ikke er rigtige Menneskenavne. Og Blicher kunde saa meget nemmere komme til det, som han lige forud havde omtalt først Qvintus og saa Qvartus. Hvor let saadan en Fejlskrivning finder Sted, naar man arbejder med den Slags Navne, leverer Brix selv det bedste Bevis for. Paa Side 100, 13de L. fr. n. skriver Brix: „derfor nævnes han ved Jagtbordet som „Tredjelektielæreren“.“ Brix ved i Virkeligheden godt, at der staar Førstelektielæreren paa dette Sted; thi paa den foregaaende Side citerer han Stedet rigtigt. Det er noget helt ensartet, der her er hændet Blicher og Brix; de har vel haft Hast begge to. — En Overdaadighed af Skarpsind udfoldes ogsaa i Anledning af det meningsløse „mine Træffer, mine Bommer“ i andet Kapitel. Den ganske ligefremme Rettelse af Adjunkt P. Abell til „nu en Træffer, nu en Bommer“ overflødiggør Brix's fuldstændige Omkalfatring af Jagtsenen.

Som man af de anførte Eksempler kan se, er Brix's „Blicherstudier“ et mærkværdigt Produkt, en Blanding af rigtigt og urigtigt, af Vi-

denskab og løs Æstetiseringen, af oplysende Noter og Tilløb til kritiske Afhandlinger, af skarpsindige lagttagelser og overfladisk Flothed, af Forsøg paa virkelig Indlevelse i Blicher og af Mangel paa Forstaaelse.

Henrik Ussing.

HOLBERGS „ROUEN“

Holbergs frie Ekspressioner falder jo i Almindelighed saa mundret for den Person, de serveres af, at de ogsaa føles ganske naturlige for en almindelig Læser eller Tilhører. Der er dog en Skæmt, som kan forekomme danske noget søgt, nemlig den Forvanskning af Bynavnet Rouen, som findes i Jean de France I, 1 og i Mester Gert Westphaler II, 3 — navnlig sidstnævnte Sted, hvor intet skriftligt Grundlag kan forklare Udtalen som en Fejllæsning. Holberg som Nordmand har dog haft meget naturligt ved at falde paa den skæmtende Udtale, thi udtalt paa Norsk bliver Rouen „med Tugt at melde“ [*rawæn*] (sml. Storm, Eng. Filol. I, p. 45, Fodn. 3), og man kan — Rigtigheden af denne Betragtning forudsat, — her finde et Holdepunkt til Tidsfæstelsen af denne Udtale af Diftongen.

Alfred Glahn.

MEDDELELSE.

Fra nærværende årgang er hr. cand. mag. Gunnar Knudsen, sekretær ved stedsnavneudvalget, indtrådt som medudgiver af dette tidsskrift.

MARIUS KRISTENSEN.

AXEL OLRIK.